

Жаҳон АДАБИЕТИ

Адабий-бадний, ижтимоий-публицистик журнал

МУАССИСЛАР:

ЎЗБЕКИСТОН МАТБУОТ
ВА АХБОРОТ АГЕНТЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
ЮЮШМАСИ

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ
ВА МАЪРИФАТ КЕНГАШИ

1997 йил июндан чиқа бошлаган

№ 12/223

2015 йил, декабрь

Бош муҳаррир:
Шухрат РИЗАЕВ

Жамоатчилик кенгаши:

Эркин ВОҲИДОВ
Абдулла ОРИПОВ
Омонулла ЮНУСОВ
Муҳаммад АЛИ
Муҳаммадҷон ҚУРОНОВ
Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ
Иброҳим ҒАФУРОВ
Низом КОМИЛОВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Муҳаммадҷон ХОЛБЕКОВ
Хуришид ДЎСТМУҲАММАД

Таҳрир ҳайъати:

Амир ФАЙЗУЛЛА
Назира ЖЎРАЕВА
Отабек САФАРОВ
Дилдорхон АЛИЕВА
Алимурод ТОЖИЕВ
Фозил ЖАББОРОВ
Алишер ОТАБОЕВ
Севара АЛИЖОНОВА

МУНДАРИЖА

НАВОИЙ САБОҚЛАРИ

Алишер НАВОИ. “Фарҳад и Ширин”. Фрагмен-
ты поэмы (Пер. В.Васильева)3

НАСР

Р.АКУТАГАВА. Дўзах азоблари. Ҳикоя. (Рус
тилидан С.Умиров тарж.).20
Г.РОББИНС. Мени ташлаб кетма. Роман. (Рус
тилидан Л.Шоимова тарж.).45
Ҳ.БЁЛЛ. Кўприк. Ҳикоя. (Немис тилидан
А.Қурбон тарж.).75
АНОР. Дада Қўрқут. Киноқисса. (Озарбайжон
тилидан У.Кўчқор тарж.).80
А.МИТВАЛИЙ. Чироқ. Ҳикоя. (Араб тилидан
Д.Муҳиддинова тарж.).112

ШЕЪРИЯТ МИНТАҚАЛАРИ

А.ОРИПОВ. Мутлоқ меникидир қўлдаги со-
зим.38

ГЛОБУС РУМИНИЯ

Руминия Республикаси.141
Руминия шеърияти.154
Руминия насри.186
Унутилмас сиймолар.190

ДРАМА

Э.ИОНЕСКУ. Қадрдонлар. Ўн сахнали пьеса.
(Рус тилидан А.Файзулла тарж.).174

ҲИКОЯ ҲАҚИДА ҲИКОЯ

О.ОТАХОН. Сарҳадлар.163
Э.УРИКАРУ. Фубор. Ҳикоя.165

ҚИЁС ВА ТАЛҚИН

В.ФАЙЗУЛЛОҲ. “Юзма-юз”дан
“...Олапар”гача.123
Ж.МАҲМУД. Станиславский ва Чехов.135

ЖАҲОНИЙ ТАБАССУМ

“Роман қаҳрамонига уйланаман”. (Рус тили-
дан Ш.Отабек тарж.).194

Муқовамизда.192
Унутилмас сиймолар.138
Тарихда бу кун.193
Таквим.196
Йил мундарижаси.198

«ФАРХАД И ШИРИН»

Фрагменты поэмы

Перевод Владимира ВАСИЛЬЕВА

Хурматли журналхон! Хабарингиз бор, йил бўйи биз ҳазрат Алишер Навоийнинг гўзал асарларидан бири – “Фарҳод ва Ширин” достонининг шўро мафқураси талаби ва бошқа сабаблар боис аввалги нашрларда рус тилига ўгирилмаган дастлабки ўн битта бобини ҳам тағлама, ҳам шеърий таржимасини эътиборингизга ҳавола этдик. Филология фанлари номзоди, навоийшунос олим Қодиржон Эргашев тағлама таржимани, таниқли русийзабон шоир Владимир Васильев эса шеърий таржимани амалга оширди.

Ҳазрат Навоий зақоси, унинг руҳий-фалсафий, ижтимоий-сиёсий қарашлари, шеърий назокати, ижодий салоҳияти акс этган мазкур боблар, ўйлаймизки, ўзга тилли мутахассис ва китобхонларнинг шоир ижодини янада тўлароқ, мукамалроқ англашлари ва тушунишларига қисман бўлса ҳам ёрдам беради. Бу жараёнда биздан беминнат кўмаги ва самимий маслаҳатларини аямаган юқорида номлари зикр этилган ижодкорларга миннатдорчилигимизни билдирамиз.

Келаси йил ҳам анъанавий тарзда “Навоий сабоқлари” рукни давом этади. Улуғ шоир ижодини янада кенгроқ тарғиб этиш, қолаверса, унинг ижодий-фалсафий концепциялари жаҳон миқёсида тараннум этилиши масаласида яна қандай ишларни амалга ошириш, ташаббус кўрсатиш мумкин, деб ўйлайсиз? Биз бу борада сизнинг ҳар бир таклифингиз бўйича фикрлашишга, ташаббусларингизни қўллаб-қувватлашга тайёрмиз. Зеро, қай тил, қай шакл, қандай услубда бўлмасин, бугун Навоийни ҳамма ҳар куни ўқиши керак. Шундагина, ҳазрат Навоий орзу қилган ва асарларида куйланган эзгу ғояларга муносиб комил авлод, баркамол шахс шаклланади.

Таҳририятдан

VII¹

Восхваление досточтимого шейх ул-ислама господина Нуриддина Абдурахмана Джами (да будет долгой его тень)², кравчие в питейной духа щедро наполнили вином мысли чашу этого жаждущего в долине смятения, и она стараниями виночерпиев всегда наполнена до краев вином из кубка благословений.

¹ Давоми. Бошланиши 2015 йил 6-сонда.

² То есть жизнь.

Слоны стиха Хосров и Низами,
Но равен ста слонам тогда Джами!

Он, чашу чувства выпивший до дна,
Душою стал похожим на слона.

Вином единства жажду утолил -
Народ его назвал Зинда пили¹.

Он в буйство впал, найдя вина остаток,
Но дочиста народ допил осадок.

Коль начал он вино познания пить,
Его до дна уж не остановить -

Он пьёт до дна и чашу небосклона,
Когда полно загадкой неба лоно.

Когда в небытие он улетел,
Мир без него надолго опустел.

Ничто так поглотило существо,
Что сказка стала сущностью его.

И жизни славной ясная дорога -
Непостижимый иероглиф Бога,

И нет в нем даже точки такой,
В которой разум просто звук пустой.

И там, где жизнь его сорвалась в мрак,
Образовалась Черная дыра.

Никто не мог себе представить мир,
Который в точку сжат в единый миг.

Но эта точка - безграничный мир,
Еще совсем не познанный людьми.

Тот, кто способен миром в мире стать,
Двумя мирами вынужден играть.

И он не мир уже, а макрокосм,
Он цель для тех, кто в каждом
мире взросл.

Он существует в малом мире-точке
И в макрокосме пребывает точно.

На голове - корона отреченья,
К ней небосвод - застужка-
подтверждение,

Что дух свободен от мирских
страстей
И смысла нет в телесной суете.

Одежда дервиша объятней ста миров,
Нить - мира ось, а платье всё - покров.

В нём мощно дышит мысли океан,
И жемчуг мысли весь его дастан.

Нет, он - река, жемчужины - слова,
В жемчужине - река, гора, трава...

И родом он из мудрости-реки,
Дух - жемчуг, и деянья велики.

Перо в его ладони, как в реке
Камыш, поющий в легком ветерке.

Не странно, что тростник нам
дарит сахар,
И жемчуг он швыряет нам без страха.

Из остря его исходит жемчуг,
Нутро же сахара полно, как злоба
желчью.

Не то творён из жемчуга тростник,
Не то в нём мастер сахара возник.

Привыкли - сладость сахара во рту,
А жемчуг уши тянет на лету.

Но этот жемчуг для ушей не в
тягость,
А этот сахар духу - только в радость.

Не ведал разум сладости такой,
Рубина нет с такою чистотой.

Пока сей жемчуг украшает свет,
Душе подарит сахар сей шербет.

Его слова - месторождение мысли...
Спаси Аллах торговлю ей помыслить.

А Навои - слуга, идущий следом,
Вниманья знак ему в пути неведом.

Эй, кравчий, чашу почестей неси -
Джами ее, во-первых, поднеси.

Коль мне в тивной сам старец кубок дал,
Я вытью, если небом кубок стал.

¹ Буквально «Зинда пили» означает: «вечно живой слон».

VIII

Пусть перо объяснит, почему эти страницы, разбросанные как лепестки огненных цветов, заставили петь соловьев в цветнике мира на тысячу ладов – от листа появилось пламя, от листика – искра, и пусть объяснит, почему эти разбросанные страницы, как небесные тела повергли безумцев в пустынях мира в тысячи несчастий, заставляя их плакать терзающим душу рыданием – от зари воспламенился огонь, от звезды – уголек, пусть станет соловьём, похожим на Меджнуна в разлуке со своей Лейли, ликом подобной прекрасному цветку, и на пике печали издаст крик голосом Фархада.

*Поэт – волшебник в мире волшебства,
Пером рисуя буквицу едва.*

*Будь буквица красива иль корява,
Приятна иль страшна – неважно, право,*

*Когда ему терпенья не хватило
Постичь идеи глубину и силу.*

*Нельзя творцу достойное начать,
Коль разума отсутствует печать.*

*Еще: герой будь дева иль мужчина,
На каждый шаг имеется причина.*

*Во мне желанье жарко запылало
И страстью сердце в миг один объяло.*

*О жемчугах, рубинах возмечтав,
Нырнул я в море бурное стремглав.*

*Приказ: распутать лени паутину –
Аркан надежды в небо бросить длинный!*

*И под горой несчастий не роптать –
Сюжетной нитью в ней подкоп копать!*

*Строка Фархада и Ширин строка –
Жизнь красного и белого цветка*

*Перо опишет, если сможет ум,
Идеи шип миллионом роз дать двум.*

*Поэт, займись и формой дастана,
Чтоб выглядел приятно, а не странно.*

*Но главное – страдания любви,
Что душу жгут дотла огнём своим.*

*Нет слов, способных описать её,
Перо пускай пылает и поёт.*

Душа моя то в горе, то в печали,
Слова любви то выли, то кричали.

Любовь к единственной – исток тоски,
А сверху – камни, строки и пески...

От пламени обуглилась душа,
От дыма – нечем... незачем дышать.

Неверная, прекрасная убийца,
Из англов пери, зла и бледнолица,

Взгляд дэва, что сжигает сотни душ,
И сотни стран низвергнуты в беду.

Ее войска, не зная состраданья,
Швырнули страны мира на закланье.

Ее глаза в душе подняли смуту,
Пыль разума смели ресницы, спутав

В один клубок неверие и веру,
Беспутство и приятные манеры.

За смутой лег на мир бездушный мрак,
Где стонет громко умный и дурак.

Стенает бледнолицая Европа,
Китай бунтует, Индию ест ропот.

И ежели бокал с вином багряным
Она цедит сквозь зубы – солнце пьяно.

И вдребезги бокал – судьбы осколки
В любой судьбе кровавы, злы и колки.

И ежели под ней летит скакун,
Страницы неба в дырах от лакун.

Она – яд разума, сосущая вино,
Как пери ликом, но безумная давно.

Безумец я, любовь меня сожгла,
Как молния, мгновенно и дотла.

В душе моей печаль рождает боль
Меджнун безумен явно был не столь.

Разбила душу вдрызг печали птица,
Упреки не помогут укрепиться.

Безумие – песок в пустыне горя,
Там мир иной, и он со здешним спорит.

Не видел ум возможности для встречи,
Пылал огонь разлуки жизнь и вечер.

Смертельна хворь, безжалостна
любовь,
Возлюбленная пьет, как воду, кровь.

Нужны ей люди без души, без веры,
А верных она вовсе не терпела.

От слез моих и ангелы взрыдали,
Вней дэвы только жалость вызывали.

Слеза любви моей была, как жемчуг.
Ей грязь милей, пропитанная желчью.

Бессильны мы, коль дурачок павлин
Хвост распускает пред гюрзой
пустынь.

Она – луна, а я – больной лунатик,
Брожу за ней, всегда готов к расплате.

Меня швырнув в беды и горя мрак,
Ушла блистать средь прочих до утра.

Украив терпенья звезды из души,
Жизнь ввергла в ночь, все чувства
заглушив.

Такие напасти – одна страшней другой
Когтями скал нависли надо мной,

Я понял: если мудрость не спасет,
Живым меня и ангел не найдет.

Блажен влюбленный, если в сердце взрыв,
Возлюбленной как выйти из игры?

Когда мой разум, как туман исчез,
Незримый вестник возгласил мне весть:

– Эй, сжавшийся в комок в углу печали,
В твоих стихах страдания кричали,

Стремительно перо твое летело:
Жасмин ты гиацинтом слету сделал.

Как Хызр, скрываясь под землей во мгле,
Живой водой поил всех на Земле.

Ты людям подарил поющий сад,
«Смятенье праведных» прекрасно
написав.

Рубины чувств народу подарив,
И ангелов восторг ты сотворил.

Но солнце мира, улыгнувшись чуть,
Заметило дрожащего, как ртуть.

В заре улыбки – вся его любовь:
Печали вечер стал рассветом вновь.

Потребовал он исповедь мою –
Пред ним я ничего не утаю.

Когда я душу перед ним раскрыл,
Он стал мне духа светочем вторым:

Все то, что первый светоч повелел,
Он повторил, перечить я не смел.

Я попросил меня благословить,
Как Иисус он начал говорить.

Когда святую речь он завершил,
«Аминь!» – сказали ангелы души.

Я понял – внял Аллах моим мольбам:
Я буду жить, как пожелаю сам.

Знак счастья снова осенил меня,
Открылись двери мыслей в свете дня.

Над черноземом щедро облака
Рассыпали вдруг бейтов жемчуга.

В душе их было больше, чем в реке,
Чем в небе звезд, горящих вдалеке!

Так я взлетел из праха до небес,
Поцеловал порог и в келью влез.

Махнул рукой, чтоб двери затворить,
Сама закрылась – мне пора творить.

Но Бог открыл мне сто других дверей,
Чтоб в келье был простор душе моей.

Эй, виночерпий, чашу мне в приют!
И дверь закрой – здесь никого не ждут.

Дай чашу мне скорее, не томи!
Её я выпью в память о Джами!

IX

Сравнение страниц счастья, начертание счастливых планов, преодоление пространства в море дум для обретения даров мыслей, поиски на листах легенды корабля легенд, изучение страниц истории корабля истории, отвержение всего ложного и выброшенного за ненадобностью, и покупка ценою жизни у торговцев невидимого мира тонких, прекрасных материй для невест этого прекрасного обиталища, и пошив из нити души иглою ресниц одежд, дабы прикрыть ими станы для этих невинных существ, дабы представить их, украсив с должным блеском.

Моей душе счастливая звезда
Вспушила облако для ложа без труда.

Крылами ангел вымел мусор туч,
Слезинки звезд прислали звездный луч.

Там потолок – невидимый портал,
Ковром мечты я небо расстилал.

Легла ночь телом на мангал заката,
Её ласкали звездные искрята.

В сём чистом месте я обрёл покой –
Доселе не испытывал такой.

Ковром лежало небо под ногами
И не было пространства между нами.

Рассвет был чистым, как страниц гора,
Был вечер цвета кончика пера.

Когда же карандаш я заострял,
Меркурий стружки мысли собирал.

Еще писать я толком и не начал,
А в дверь вошли и счастье, и удача.

Светло неся в себе всю радость мира,
Они мою благословили лиру:

*Аллах исполнит все твои стремленья
И силы даст сполна без промедленья.*

*Твой замысел высок душой, как небо,
И чист, как солнце на буханке хлеба.*

*Главу склонило небо пред душой,
Вскричало солнце: «Браво! Хорошо!»*

*Цель выше, чем невидимый портал,
В горе высокой клад искать ты стал.*

*Коль глина для строки тебе нужна,
Да превратится в золото она!*

*Коль нужен пот – бери в строку без страха:
В строке он превратится в чистый яхонт!*

*Чья жизнь великодушья чару пьёт,
На дне её той жизни смысл найдет.*

*Когда летит великая душа,
Не может ей курятник помешать.*

*Так Альтаир, летающий средь звёзд
Величья духа в жертву не принес.*

*Величие – великодушья знак,
А низких духом низость ждет и мрак.*

*Способна муха гадить на слона,
Не может стать великою она.*

*Достигли неба ароматы ночи,
И буквы звезд вошли в ночные строчки.*

*Рыть землю – это землекопа дело,
Он каждый день в могилу ходит смело.*

*И ты в духовном мире землекоп,
Цель ждет тебя в конце подземных троп,*

*Хоть море не имеет берегов,
Нельзя добраться и до дна его.*

*А те, кто смог приблизиться ко дну,
Достать смогли жемчужину одну.*

*А сколько их на дне еще – не счесть!
В глубинах для тебя работа есть.*

*Когда-то я, ныряльщик молодой,
Взял жемчуга под этою водой*

*И так украсил ими свой дастан,
Что мастер-солнце зависть испытал.*

*Из ветра и огня орнамент был,
Как солнце, в нем пылал любовный пыл.*

*Ведь в бытия саду от сотворенья
Влюбленных боль, надежда и горенье.*

*Так пусть навеки станет мой дастан
Тем светом, что влюбленных знаком стал.*

*Но те, кто клад искал в горе высокой,
Хосрова возвышали прежде срока,*

*И против правды истинной любви,
Во славу словеса старались вить.*

*Мол, шах он, таковы законы шахства,
Он пастырь войска, им гордится паства.*

*Мол, конь Шабдиз свободно топчет мир
По праву – всем коням Земли эмир.*

*Хосрову прыгнул в руки счастья клад,
А он ему был просто очень рад.*

*Столы пиров – из дорогих камней,
Дворцы еще украшены сильней.*

*Слух услаждает музыкой Барбад¹,
Шакур² ему читать дастаны рад.*

*Бузург-Умид, известнейший мудрец,
С ним рядом – шут, а попросту – глупец.*

*Да, он вкушал нежнейший мед Марьям³
С халвой Шекер⁴ порою пополам,*

*Но он Ширин по-царски полюбил:
То возлежал с ней, то суров с ней был.*

*Конечно, избалован счастьем шах,
Ему чужды страдания и страх.*

*А между строк и изредка в строках
Фархада вспоминали второях.*

*Мол, сумасшедший горец камнею,
Ширин увидев, тронулся умом.*

¹ Барбад – знаменитый музыкант.

² Шакур – мудрец.

³ Марьям – первая жена шаха.

⁴ Шекер – вторая жена шаха.

*И как умел, красоты домогался,
Потом в горах с Хосровом повстречался*

*И был убит, конечно же, тотчас –
Для шахов эти подвиги на раз*

*Творили перья разные узоры,
Но суть дастанов так предстала взору.*

*Нанизывая жемчуг слов на нить,
Поэт готов реальность изменить.*

*И в строках их порой такая тьма
Что Навои готов сойти с ума!*

*Читая их поэмы, я рыдал
И как преодолеть их ложь не знал.*

*Я знал лишь то, что вышняя печать
Велела мне всю правду рассказать.*

*Не жемчуг будет повесть, не алмаз,
А честный о влюбленных двух рассказ.*

*В ней будет камень, нужный каждый день, –
Дарящий бытия огонь кремень.*

*Как ни пылал бы пламенем рубин,
Не он огня творец и господин.*

*Хотя кремень мой стал горою скорби,
Горою горя стал дастан мой вскорю.*

*Познав любви горчайшую печаль,
Не мог я о Фархаде умолчать.*

*Известно всем – был первым Низами,
Хосров же смело следовал за ним.*

*И если Низами – поэтов шах,
Хосров с ним рядом тоже падишах.*

*Дарили два столпа своей эпохи
Хосрову – славу, а Фархаду – крохи.*

*Я ж, как Фархад, дичал в горах печали,
В огне любви сгорал, спастись не чая.*

*Я сам – Фархад, во мне печаль Фархада,
И песнь печали мне исполнить надо.*

*Аята два из Книги Бытия
Моей души писать намерен я –*

*Фархада и Ширин – о них дастан,
Их жизнь и боль я из души достал.*

*Фархад его стал из султанов родом –
Китайский хан владел своим народом.*

*Скрипя строками, плачем с болью
споря,
Я заточу перо на тему горя.*

*А сын, Фархад, во многом был искусен
Носить корону с малых лет обучен.*

*Златоречивый из Ганджи поэт,
Который и послал легенду в свет,*

*Но все ж его корона не влекла –
Милей душе народные дела.*

*Поведал, что Фархад был камнем –
Такой, что мир не ведал о втором.*

*Не только головой, но и руками
Любил он покорять упорный камень.*

*Ширин, задумав среди гор и скал
Создать несущий жизнь большой
канал,*

*Когда в нас просыпается призванье,
Мешать ему – опасное желанье.*

*Тотчас же стала мастера искать.
Шопур ей стал Фархада восхвалять.*

*Оно, как занесенное копье,
Всегда все возражения пробьёт*

*И гурия позвать его велела,
Чтоб изложить самой Фархаду дело.*

*И ослепит, и разума лишит
Того, кто зов призванья заглушит.*

*Пока Луна, закрывшись покрывалом,
Ему свою идею излагала.*

*И в том равны и падишах, и нищий –
Ведь каждый человек свет
счастья ищет.*

*Фархад, услышав голос райской пери,
Огнём любви возжегся в полной мере.*

*Фархада же природа увлекла
Творить совсем не ханские дела.*

*И в тот же миг навек сошел с ума,
И поглотила бедолагу тьма.*

*И хан-отец был сильно удручен
И сына вразумить пытался он.*

*Но взялся соловей из Индостана
За сотворенье нового дастана.*

*То силою разумною, то лаской
Вернуть его пытался к роли ханской.*

*Свободно было быстрое перо:
Жизнь новая рождалась между строк.*

*Но понял позже – бесполезно это:
В саду судьбы Фархада песня спета.*

*И коли с прежним что-то совпадало,
То новое ничуть не изменяло.*

*И как ни горько это сознавать –
Уж лучше нить души своей порвать.*

*Так мудро хан в душе своей решил
И сына на труды благословил.*

Х

Веду перо по ровной и широкой линии мистара¹ и подметаю веником ресниц свои незамысловатые писания, цель которых – восхваление шаха, опрыскивая их влагой тонких мыслей, дабы вывести перо на площадь как одного из его поклонников, устроить собрание поклоняющихся ему и тем охладить пыл поклонников других шахов.

¹ Мистар – письменная принадлежность, исполняющаяся для того, чтобы строчки были ровные на одной линии, нечто вроде современного шаблона.

*Когда пером судьбы Он начертал узоры,
Орнамент бытия предстал доступным взору*

*На мира непрочитанных страницах
В надеждах, чувствах, мыслях, драмах, лицах.*

*Тела небесные в единый мир связал,
Но связей их Он нам не показал.*

*И небосвода мировой портал
Без видимых опор над миром встал.*

*Когда же разум тайн взалкал коснутьсяся,
В смятенье утонул, как муха в блюде.*

*Но строить мир Аллах не перестал
И мир людей тотчас перелистал,*

*И разделил по разным их страницам:
Кому мужчиной быть, кому – девицей.*

*Кого с землею черною смешал,
Кому огонь небесный в сердце дал.*

*Нельзя таким страницам без обложки:
Закон, порядок, справедливость божья.*

*И в мир пришли посланники-пророки,
Чтоб к Богу привести народы в сроки.*

*Султаны посланы за ними были вслед,
Кнутом и пряником хранить людей от бед.*

*Как Мухаммад, не знающий пороков,
Воистину вовек глава пророков,*

*Он – предводитель воинства Аллаха,
Пророки – воины, а Он назначен шахом,*

*Так среди султанов, чтоб врагов разить,
От сотворенья главный – Шах Гази¹.*

*В сражениях за веру он – Хайдар²,
В религии на нем пророка дар.*

*Он и краса религии – пророк,
Султан Хусайн, глава султанов – рок.*

*Лишь раковина сей прекрасный мир,
Ты – жемчуг тот, что звёздный свет затмил.*

¹ Так Навои величает Султана Хусайна Байкара, буквальный перевод «Шах-воитель за веру».

² Прозвище Али ибн Абу Талиба, зятя пророка и четверто халифа.

*Так раковина солнцу – небеса.
Оно – жемчужина, слепящая глаза.*

*Твой светлый ум светлей, чем в полдень солнце!
Престол твой выше неба вознесётся.*

*Украшен трон твой изумрудом чудным неба,
Красоты прочие – миры, где смертный не был.*

*Твое величье, как созвездие Плеяд,
Пред ним лишь пот весь семиречья водопад.*

*От урагана гнева твоего
В горах мир прячет скарб убогий свой.*

*Дыханье сада милости твоей
Дыханья рая для людей милей.*

*В саду величья Солнце и Луна –
Цветы, чья красота всегда видна.*

*Ночь – гиацинт, растущий в цветнике,
Росинки звезд на каждом лепестке.*

*Твой меч – носитель радости и горя,
Он, как вода, смертельно животворен:*

*В её потоке – бедствия волна,
Победа жизни – в ней отражена.*

*Твоя стрела быстра, как птица смерти,
В телах врагов она гнездовья вертит.*

*Но не живет она в таком гнезде –
Насквозь проходит и летит к звезде.*

*Зелёное копье, как кипарис,
С посланьем смерти лист на нем повис.*

*Оно убийцей-ядом зелено,
И уничтожит всех врагов оно.*

*В бою, где льётся стрел смертельный дождь,
Аркан в броске на молнию похож.*

*Не молния аркан, а счастья нить –
Смогла коня победы полонить.*

*А конь твой – это грозовая туча,
По небесам летит он, как по круче.*

*Похож на времени коня: день-ночь
Из-под копыт – в два шага сутки прочь.*

*На высоте, как облако кипит,
А на земле мчит вихрем по степи.*

*Нет, он не вихрь, а конь, рождённый дивом,
Иль, может быть, он мощный вихрь дива.*

*Во времена, когда рождаются смуты,
Когда эпоху всовывают в пути,*

*Пыль войска вознесется до небес,
И пыль накроет весь небесный блеск,*

*Когда сойдутся две горы насилья,
И сталь мечей свою проявит силу,*

*Когда от пыли тёмн день, как вечер,
И только копы светятся, как свечи,*

*И барабан войны оглушит мир,
Как пьяный дэв, орущий вопли тьмы,*

*Когда тюльпанами уносит души павших,
И стрелы влет зари кромсают чашу.*

*Богатыри льют кровь, как небо ливень,
Их копы молниями чертят вспышки линий.*

*Мир и покой – в стенах небытия,
На место их вползает зла змея,*

*Ты в этот час взойдешь на небосклон,
Дабы исправить злобный ход времён.*

*И будет солнцем меч в руке сиять,
С рукой единой станет рукоять.*

*Взлетишь ты на коня в одно мгновенье,
И небо повторит твоё движенье.*

*Коня направишь ты в сраженья кучу,
Твой гнев напомнит грозовую тучу.*

*Рубя мечом налево и направо,
Ты к дэвам в ад своих врагов отправишь.*

*Твой честный меч из стали и огня –
Меч Судного для мир поправших дня.*

*Когда, закрыв лицо, уйдет в закат светило,
И небо, сгорбившись, сбежит, забыв что было,*

*Вернешься с поля боя в свой чертог
И пыль войны стряхнёшь на свой порог,*

*Заслуженно взойдешь на трон Джамшида¹,
Веля дать в руки чашу Каянидов²,*

*Сверкающую, как рубин на солнце –
Пусть уст твоих живой водой коснётся.*

*А страны все, что ты завоевал,
На пир тобою званым ты раздал.*

*Не по стране царю или султану,
А две страны дервишу в тряпках рваных.*

*Своею милостью ему страну даря,
Ты превращаешь нищего в царя.*

*И не жалея подарка для дервиша –
Ведь пред тобою все султаны – нищи.*

*Эй, да пребудет царство это вечным!
И кравчий будет щедрым и беспечным!*

*Пусть льёт нам кравчий в кубки жизни счастье!
Ты вечно в сем пиру своем участвуй!*

*У кравчего бери за чашей чашу быстро,
И пусть вином в ней будут воды Хызра.*

*Эй, кравчий, принеси армянское вино!
И шаха восхваляй, ты друг его давно!*

*Сначала выпей сам, мне поднеси потом,
Пить будем наравне мы на пиру таком...*

XI

Восхваление сияющего солнца на небосклоне царства, блистающего рубина в короне халифства, утонченной души тела миродержавия, видящую мир зеницу ока воительства, высочайшего из людей мира, красивейшего из людей эпохи, то есть Султана Бадиуззамана Бахадыра.

¹ Царь Джамшид - легендарный герой персидских эпических сказаний. Существует и волшебный образ «Чаша Джамшида», в которой, по преданию, был виден весь мир (а ещё она была наполнена эликсиром бессмертия).

² То же, что «Чаша Джамшида», которую получил в наследство Кай Хосров, родоначальник династии Каянидов.

*Предвечности рассвет... Тогда перо творенья
Текст Книги Бытия писало без движенья.*

*Что есть, что в мир придет до вечности заката,
Все было в мелочах той Книгою объято.*

*Для пьяницы был в ней маршрут в питейный дом,
Молящемуся – в ней молитв отдельный том.*

*Для нищих – нищета, убожество, бессилье,
Богатым – полный дом, довольство и всесилье.*

*Кому-то – ничего, кому – всего с избытком,
И что-то изменить бессмысленны попытки.*

*А те, к кому Аллах был милостив безмерно,
Пришли царями в мир, защитниками веры.*

*Хотя и между них различия я видел:
Кому – хозяин Бог, кому – обычный идол.*

*Шах, получивший власть от самого Аллаха,
Его любимец и зовется шах-ин-шахом¹.*

*Причина мира – в нём, в нём – суть покоя в мире.
Он – мира красота, стал – времени визирем.*

*Свет счастья в имени его, но есть в нём тайна,
И тайну эту открывать подробно стану.*

*Что было вложено в него самим Аллахом
Я буду честно трактовать, не зная страха.*

*Все буквы имени его – есть зёрна смысла.
В порядок смыслы приведу, слова и мысли.*

*Я в каждой букве нахожу Аллаха милость,
И всем на свете покажу, что так и сбылось.*

*«Бэ», как ракушка бережет добро и щедрость,
Так жемчуг дарит океан, открывши недра.*

*Вторая буква «Алиф» есть знак Аллаха,
В ней скрыт религии расцвет и веры яхонт.*

*А третья буква в мир несет благословенность,
Она приносит в мир покой и соразмерность.*

*Четвёртая дарует справедливость,
Стараясь, чтобы жизнь подольше длилась.*

¹ Шах-ин-шах (перс.) – шах шахов.

*А пятая правдивость тянет ввысь -
В саду доверия счастливый кипарис.*

*Шестая гордо весть несёт о красоте,
В саду доверия обретшей свет и тень.*

*Седьмая выражает цифру семь –
Семь климатов Бог дал тебе совсем.*

*Ещё в одной – религии почёт –
Она с тобой и крепнет, и цветёт.*

*А в следующей - вновь сверкнул твой блеск,
Что значит – Бог твой друг и ты в нем весь.*

*Ещё одна, как радостная птаха,
Поёт: С тобою помощь от Аллаха...*

*Мне не раскрыть всех имени секретов,
Что позволяет утверждать мне это:*

*Неисчерпаема сокровищница смыслов,
А жемчуг сущности его – есть море мыслей.*

*Что с жемчугом роднит султана имя?
Бесценность, глубина и чувств полымя.*

*Стал жемчуг сущности его рекой небесной,
А в ней жемчужина – звезда – надежды песня.*

*Лик его солнце в небесах – в нём свет и радость,
А капли пота на лице – планеты рядом.*

*Порой корону отложив – дар Каянидов,
Он чашу царскую берёт с веселым видом.*

*И в «Новый сад» зовет друзей, где тар играет,
Там с ними славно пьют вино он в «Шахском рае».*

*Там не собранье, не совет, а неба сфера:
Там чаша-солнце круг ведёт, и нет ей меры.*

*Не солнце, нет! Метеорит, что быстр и ловок!
От друга к другу свет несёт и радость ловит.*

*И шах наш много веселей самой Венеры,
Он в светлой радости своей средь равных – первый.*

*Раз в день лишь солнце путь вершит по небосклону,
А он сто раз его пройдёт к общенью склонный.*

*И в круге солнечном всегда есть тьма ночная,
Круженье шаха моего тьму прогоняет.*

*И если солнце, как вдовец, во тьму уходит,
То принц красавиц каждый миг себе находит.*

*С небес на зов поющих струн Венера сходит,
Шепча: Ты звал меня, Меджнун, огнём мелодий?*

*А комики в саду, смеша народ с успехом,
Меркурия лишат небесной силы смехом.*

*Если радостно шах чашу ввысь поднимает,
Он от счастья немножечко охмелевает.*

*За удачное слово отдаст сто сокровищ,
Неудачному – новые смыслы откроем.*

*Я сказал неудачно, теряя нить речи,
Неудачному слову нет места на встрече.*

*На пиру принц собою тот пир украшает.
А в бою он отвагой врага устрашает.*

*Там, где молнией меч его грозно блистает,
Там врага голова, словно мяч, улетает.*

*Острие его стрел не броню пробивает,
А завязки ума нитей мысли лишает.*

*Его победное копьё стрелою рока,
Гнет стан врага, как лук, стреляя им до рока.*

*Когда он в ярости врывается в строй вражий,
То, взрезав, вмиг его изнанку всем покажет.*

*Пыль от копыт его коня – сурьма для глаз победы,
Блеск пламени его меча и солнцу в полдень ведом.*

*Принц, видишь – солнце светит всем, всем дарит счастье,
И ты будь солнцем: как оно, над миром властен!*

*А солнце пусть на голове блестит короной,
А мир уляжется ковром в подножье трона.*

*Пусть время славу принесёт, назвавши солнцем,
Что горизонта никогда пусть не коснётся.*

*Эй, кравчий, чашу солнца мне, пускай искрится!
Я буду пить его до дна, и помнить принца!*

*В разлуке с ним я весь в тоске, я весь в печали –
Сознатье прочь, безумен я, и жить не чаю!*

РЮНОСКЭ АКУТАГАВА

(1892–1927)

ДЎЗАХ АЗОБЛАРИ

Рус тилидан
Сайди УМИРОВ таржимаси

Машхур япон ёзувчиси Рюноскэ Акутагава ижоди XX аср жаҳон адабиётининг энг ёрқин ва бетакрор ҳодисалари сирасига киради. Унинг ўтқир дид билан ёзган, инсон руҳиятининг чексиз, тубсиз сир-синоатлари қаламга олинган асарлари ўзининг пурмаънолилиги билан ажралиб туради. Акутагава фавқулодда ва қутилмаган воқеа-ҳодисалар орқалигина қалбнинг сир-асрорини очиб бериш мумкин деб ҳисобларди, шу боис унинг новеллалари тарихий хроникалар, қадимий ривоят ва латифаларга бой, битикларида тўқима ва реаллик ёнма-ён келади, антиқа фикр-мулоҳазалар кўп учрайди. “Ёлғизлик дўзахи”, “Дўзах азоблари”, “Бурун”, “Фидойи”, “Тишли ғилдираклар”, “Пакананинг сўзлари” ва бошқа ҳикоя, қиссалари фикримиз тасдиғидир.

“Менда виждон йўқ, менда фақат асаблар бор”, – ҳаётда виждонсизлик, адолатсизлик, ахлоқсизлик каби иллатларга кўп дучор бўлиб, ана шундай оғир гапларни ёзган адибнинг ҳаёти, дарҳақиқат, мураккаб кечди ва у ўттиз беш ёшида ҳаётдан эрта кўз юмди.

I

Хорикавадек яна бир зоти олийлари илгари ўтмагандир, албатта, бундан кейин ҳам ўтмаса керак. Гўё унинг таваллуди олдидан мўътабар волидалари қаршисида авлиё Дайитоку намоён бўлганмиш, деган миш-мишлар юради. Нима бўлганда ҳам у туғилишдан бошлабоқ оддий одамларга ўхшамас эди. Неча марталаб у қилган ишларга ҳайрон-лол қолганмиз. Лоқал унинг Хорикава дарёси бўйидаги саройини кўринг. Улуғвор, ҳайратангиз дейишнинг ўзи камлик қилади. Шунақа қурилганки, биздақаларнинг ақлу шуури етиши қийин. Одамлар зоти олийларини шунақа осмонга кўтариб айтишадики, ҳатто уни Ши Хуан-ди ва Ян-диларга¹ тенг қўйишади. Бу энди кўр одамнинг филни силаб баҳо берганидай гап. Лекин зоти олийлари

¹ Ши Хуан-ди ва Ян-ди – Хитой императорлари. Биринчиси эрамызгача III асрда, иккинчиси эрамызгача VI асрда ҳукмронлик қилган.

фақат ўзи, зеб-зийнати, шон-шавкати ўйлагани йўқ. У қуйи табақани ҳам ёддан чиқарган эмас; у хамманинг хурсандчилигига шерик бўлди, у ана шундай олийҳиммат, карами кенг эди.

Шунинг учун ҳам Нидзё саройида ёвуз рухларнинг ёзги тартибсизлиги чоғида унга ҳеч қандай зиён-заҳмат етмади. Ҳатто, айтишларича, бу қаср Сиогама ва Митиноку киёфасининг сумбати тасвири билан ғойиб бўлди, мана шундай куч-қувват соҳиби эди зоти олийлари. Бутун пойтахт аҳли – кексаю ёш, эркагу аёл – ҳамма у ҳақида бамисоли жонли Будда ҳақида сўзлаётгандай эҳтиром билан гапирарди. Турли миш-мишлар юради: саройдан олхўри байрамидан қайтишаётган чоғ зоти олийларининг ғилдиракли аравасини кутилмаганда аравага қўшилган буқалар олиб қочади, арава бир чолнинг оёғини босиб кетади, чол бўлса зоти олийларидан хафа бўлиш ўрнига қўл қовуштириб, миннатдорчилик билдиради.

Мана шунақа гаплар. Жаноб олийларининг ҳаёти ҳақида келгуси авлодларга айтиб қолдирадиган воқеалар кўп. Бир зиёфатда бутун бошли ўттиз отини меҳмонларга совға қилиб юборгани, Нагара кўприги қурилиши чоғида суюкли ўспиринини қурбонликқа сувга бостиришга изн бергани, шифокорликдан хабардорлиги, сонигаги чипқонни кесиб ташлагани ҳақида хитойлик роҳибга гапириб бергани... Барини бирма-бир айтаверса, охирига етиб бўлмайди. Саноксиз ҳикоялардан энг даҳшатлиси – зоти олийларининг уйидаги дўзах азоблари тасвирланган парда қандай пайдо бўлгани. Ахир ҳеч нарсадан ҳайрон-лол бўлмаган, кўнгли бузилмаган зоти олийлари ҳам бу матоҳни кўриб қотиб қолган экан-да. Биз, ёнидаги хизматкорларнинг-ку, юрагимиз ёрилишига оз қолган эди! Ҳатто зоти олийлари ҳузурида ўттиз йил хизмат қилган камина ҳам умримда бунақасини кўрмагандим. Бу ҳақда ҳикоя қилишдан олдин дўзах азобларини чизган уста-мусаввир Ёсихидэ ҳақида гапириш лозим.

У маълуму машхур мусаввир эди, мўйқалам ушлаганлардан ҳеч қайсиси унга тенг келолмасди. Ўша пайтлар, чамаси, эллик ёшларда эди. Кўрсангиз, пақана, озғин, эти устухонига ёпишган, қовоғи солиқ чол дейсиз. Зоти олийлари саройига эғнида қорамтир-сарик кийим – каригина, бошида момизбо¹ кийиб келарди. Феъл-атвори расвои жаҳон эди, лаблари ёшига ярашмайдиган қизил, ёқимсиз бўлиб, аллақандай махлукни эслатарди. Айтишларича, Ёсихидэ юриш-туриши билан маймунга ўхшаркан, ҳатто “Сарухидэ”² деган лақаб ҳам олган экан.

II

Модомики “Сарухидэ” деган эканман, яна бир нарсани айтиб ўтай. Ўша пайтларда зоти олийлари саройига унинг ўн беш яшар ёлғиз қизини оқсоч қилиб олишган экан. Ёқимтой қиз отасига мутлақо ўхшамасди. Бунинг устига, онасидан эрта ажрагани учунми, ўйчан, мулоҳазали, шунинг учун сарой бошқарувчисидан бошлаб барча аёллар уни яхши кўрарди. Қайсидир муносабат билан зоти олийларига Тамба вилоятдан ўргатилган маймун олиб келишди. Ҳукмдорнинг учига чиққан тўполончи, шумтака ўғли маймунни Ёсихидэ деб атади. Ёсихидэ шусиз ҳам кулгили эди, бунақа лақаб олгач, сарой аҳли ўзини кулгидан тўхтата олмади. Кулишгани ҳам майли-я, лекин маймун боғдаги дарахтга чиқиб татамини расво

¹ Момизбо – қирраси олдинга букилган эркаклар бош кийими.

² Сарухидэ – маймун.

қилганда одамлар эрмак учун “Ёсихидэ, Ёсихидэ” дея шовқин солар ва мусаввирнинг жонига тегар, қонини қайнатар эди. Бир куни Ёсихидэнинг кизи узун йўлакдан олхўри бутоғи қадалган хатни элтаётганда қаршисидаги эшикдан оқсокланиб маймун чиқиб қолади, афтидан, оёғи шикаст еган ва аввалгидай устунга чиқолмаётган эди. Орқасидан хипчинини ўйнатганча, ким денг, ҳукмдорнинг ўғли қичқирганча қувиб келарди:

– Ярамас ўғри! Тўхта, тўхта!

Буни кўриб, Ёсихидэнинг кизи бошда довдирагандай бўлди, шу он маймун қизнинг этагига ёпишди ва маъюс ғингшиди. Қизнинг жониворга раҳми келди – бир зум нима қилишини билмай қолди. Сўнг бутокли хатни енгига кистирди-да, маймунни кучоғига олиб, эркалаб, йигитчага таъзим қилганча юмшоқ оҳангда мурожаат этди:

– Ахир бу ҳайвон-ку. Илтимос, уни кечиринг.

Ёш жаноб унинг олдига келиб бўлган эди. У қаҳр билан қовоғини уйиб ерни тепди-да:

– Нега ёнини оласан! Маймун мандаринларни ўғирлади, – деди.

– Ахир бу ҳайвон... – такрорлади қиз журъатланиб, сўнг мунгли табассум-ла кўшиб кўйди: – Бунинг устига уни Ёсихидэ дейишади. Демак, сиз отамга қаҳр қиляпсиз, мен эса бунга бефарқ қараб туролмайман.

Буни эшитиб ёш жаноб ўзига келгандай бўлди:

– Шунаками!.. Ҳа, майли, отанг учун сўраётган экансан, кечирганим бўлсин, – шундай деди-да, таёкни истамайгина ерга ташлаб, ортига қайтиб кетди.

III

Ёсихидэ қизининг маймунча билан дўстлиги шундай бошланди. Бўйнига чиройли қизил лента боғлаб, ёш жаноб олийлари совға қилган кўнғироқчани осиб кўйгач, маймунча қизнинг ёнидан кетмайдиган бўлди. Бир гал Ёсихидэнинг кизи шамоллаб, тўшакка ётиб қолганда, маймунча қизнинг ёнидан сира кетмай кўйди; у бошини ғамгин қимирлатар, нукул тирноқларини тишлар эди. Шундан бери – ғалати ҳол – ҳеч ким маймунчани аввалгидай қийнамайдиган бўлди. Аксинча, уни кам-кам эркалатадиган бўлишди, хатто ёш жанобларининг ўзи баъзан унинг олдига персимон ёки каштан ташларди, бу ҳам етмагандай хизматкорлардан кимдир маймунчага озор берганда қаттиқ жаҳли чиққанди, айтишдики, тез орада зоти олийлари Ёсихидэ қизини маймунча билан бирга ҳузурига қақирар эмиш, ўспириннинг ғазабланганини эшитиб шундай қилганмиш. Бунинг устига қизгинанинг маймунчани яхши кўриши, эркалашлари унинг қулоғига етиб борибди.

– Қизгина яхши. Мақтагулик.

Ҳукмдорнинг хоҳиш-амри билан оқсоч қиз мукофотга қизил ақоме¹ олди. Маймунчанинг одамдай эгилиб ақомени кўлга олиб кўрмоқчи бўлганига кўзи тушган зоти олийларининг баттар завқи келди. Ёсихидэнинг қизи отасини беҳад эъозлаши туфайли маймунга меҳр кўйгани зоти олийларига маъкул бўлди, унга марҳамат кўрсатиши шундан, асло шаҳватпарастлиги учун эмас, дейишди одамлар.

Тўғри, шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди – бесабаб бундай миш-мишлар пайдо бўлмайди, лекин мен шошилмай турай, кейинроқ бу ҳақда бафуржа ҳикоя қиларман. Ҳозирча шуни айтишим жоизки, ҳар қанча

¹ Ақоме – эски замондаги япон либоси.

гўзал бўлмасин, зоти олийлари қандайдир мусаввирнинг қизига маҳлиё бўладиганлар сирасидан эмасди. Шундай қилиб, Ёсихидэнинг қизи зоти олийлари хузуридан иффати басаломат чиқди, ақлли-хушли бўлгани туфайли бошқа оқсочларнинг хаваси-ҳасадини келтирди.

Лекин ҳозирча қизгинани кўйиб турайн-да, отаси Ёсихидэ ҳақида ҳам гапирай. Ҳа, тез орада ҳамма маймунчага меҳр кўйиб қолишди, лекин Ёсихидэнинг ўзини кўришга аввалгидек тоқат қилишолмас, кўргани кўзи йўқ, орқасидан Сарухидэ деб майна қилишарди. Фақат саройнинг ичидагина эмас. Ёкагавалик руҳоний ота, Ёсихидэнинг номини эшитиши ҳамонок, худди шайтонни эшитган-кўргандай, кўзлари олайиб кетар, ундан нафратини яшириб ўтирмасди. Тўғри, бунга сабаб қилиб Ёсихидэ руҳоний отани ҳазил суратларда тасвирлаганини кўрсатишади, лекин балки бу амали паст хизматкорларнинг фисқи-фасодидир. Қанчалик тўғри-нотўғрилигини айтолмайман. Шуниси ростки, уни ҳамма жойда сўқишар, маломат қилишарди. Икки-уч мусаввир оғайнисигина, яна картиналарини кўрган, ўзини билмайдиган одамлар у ҳақда ёмон гап айтишмасди. Лекин Ёсихидэ нафақат башараси хунук, феъл-атвори жирканч, тубан кас эди, бошига тушадиган савдолар ахлокига яраша дейиш лозим бўлади.

IV

Феъл-атворига келадиган бўлсак, зикна, виждонсиз, ялқов, очкўз, манман, такаббур одам эди. Мамлакатда биринчи мусаввирлиги бурнини жийришидан ҳам маълум эди. Расм-тасвир бобида-ку, майли, шундайдир, лекин бошқа соҳаларда ҳам ҳеч кимдан ортда қолгиси келмас, уларнинг одоби, одатларини рўй-рост масҳара қиларди. Ёсихидэнинг эски шогирди менга шундай ҳикоя айтиб берганди: қачонлардир таниқли жувон, машхур коҳина Хигаки руҳини арвоҳ безовта қилиб, даҳшатли товушда бакира бошлаган экан, Ёсихидэ уни эшитгиси ҳам келмабди-да, сақлаб кўйган мўйқаламини олиб, бамайлихотир коҳинанинг кўрқинчли қиёфасини чизибди, арвоҳ васвасасини шунчаки болаларча фирибгарликка йўйибди. Мана шундай қабих одам эди у: будда Киссётэн¹ қиёфасини биронта ярамас одамдан кўчириб чизади; гуноҳкорларни жазоловчи будда авлиёси Фудо² тасвирини ашаддий кувғиндидан олади. Бунақа ярамас ишларининг сон-саноғи йўқ, таъна қилишса, юзига солишса, масҳараомуз хуштак чалиб: “Нима бўпти, Ёсихидэ маъбуд ва буддаларни чизган бўлса уни жазолаш керакми? Ғалати-ку!” – деркан. Бунақа гаплар ҳатто шогирдларини ҳам кўрқитар, кўплари ўз келажигидан кўрқиб уни ташлаб кетаркан. Нима бўлганда ҳам замонасида ўзидан зўр одам борлигига ишонмасди у.

Мўйқалам санъатида Ёсихидэ қандай юксак чўққини забт этганини гапирмаса ҳам бўлади. Тўғри, унинг картиналари ҳам мазмуни, ҳам ранги билан бошқа мусаввирларнинг ишларидан ажралиб турарди, ёқтирмовчи ҳамкасблари уни лўттибоз, фирибгарга чиқаришарди. Уларнинг сўзларига қараганда, Каванари³, Канаока⁴ ва бошқа қадимий машхур усталар ҳақида халқ орасида ажойиб ҳикоялар юради: эшик табақасига чизилган суратлардан тўлин ойли тунларда олхўрининг хушбўй ҳиди таралади, пардаларда тасвирланган сарой аҳли гўё рай⁵ чалаётгандай туюлади...

¹ Киссётэн – буддавийлик маъбуд.

² Фудо – гуноҳкорларни жазоловчи буддавийлик маъбуд.

³ Каванари Кудара (780–853) – япон рассоми.

⁴ Косэ-но Канаока – япон рассоми.

⁵ Рай – чолғу асбоби.

Ёсихидэ картиналари ҳақида фақат ғалати ва ваҳимали гапларни айтишади. Масалан, Рюгайдзи ибодатхонаси дарвозасига Ёсихидэ чизган “Ҳаёт ва ўлим гирдоби” сурати ёнидан кечаси ўтган кишига художўйларнинг фиғони, бўзлашлари эшитилиб турармиш. Бундан ҳам даҳшатлиси, баъзилар хатто мурдаларнинг бадбўй ҳидидан кўнгиллари айнашини айтишади. Зоти олийларининг буйруғи билан чизилган аёллар суврати-чи? Айтишларича, қайси аёл тасвир этилган бўлса, уч йил ўтар-ўтмас касалга чалинармиш, гўё руҳи суғуриб олинармиш ва ўлармиш. Лафзи ўтқир одамларнинг гапига қулоқ сол, бу – Ёсихидэ картиналарининг сеҳр-жодуси борлиги исботи.

Ёсихидэ, айтганимдек, алоҳида одам бўлгани боис димоғига хода етмасмиш. Бир куни зоти олийлари “Сен бадбурушликни ёқтирасан шекилли?” – деб ҳазил қилганда, ёшига номуносиб қизил лабларини чўччайтириб, “Ҳа, сохта рассомлар бадбурушликнинг гўзаллигини қайдан билсин!” – дея кулган экан. Майли, у мамлакатда пешқадам мусаввирдир, лекин зоти олийларининг олдида мақтаниши... Мен аввал эслатиб ўтганим шогирди мақтанчоқлиги, такаббурлиги учун бежиз унга Тирадзю деган лақаб тақмаганди. Сиз балки биларсиз: қадим замонларда бизга Хитойдан келган шайтонни Тирадзю деб аташган.

Лекин Ёсихидэ – ҳеч кимни, ҳеч нарсани назар-писанд қилмайдиган бу кас ҳам инсоний ҳиссиётдан бенасиб қолмаган экан.

V

Ёсихидэ ягона фарзанди – ўша оқсоч бўлиб ишлайдиган қизини ҳаддан ташқари яхши кўрарди. Айтиб ўтганимдек, қизи нозик, хушрўй, ақлли бўлиб, отанинг унга муҳаббати дилбандининг ҳиссиётидан кам эмасди. Ибодатхоналарга ҳеч қачон бирор нарса атамаган бу одам қизининг кийим-кечаги, сочларининг пардоз-андозига сира пулни аямаган десам ёлғон бўлмас. Айтмоқчи, Ёсихидэнинг қизига меҳри фақатгина уни эркалатишдан иборат эди, лекин унга яхши куёв топиш хаёлига ҳам келмасди. Бу-ку, майли-я, мабодо бирортаси қизига ройиш қилгудек, кўнглини овламоқчидек бўлса борми, у каллакесарлар ёллаш билан довюракнинг жиловини тортиб кўйиш, ўлдиртиришдан ҳам тоймасди. Шунинг учун ҳам зоти олийларининг хоҳиш-иродаси билан қизини оқсочликка ўтказишганда чол жуда норози бўлган ва ҳатто ҳукмдор олдида қовоғини уйган эди. Зоти олийлари қизнинг хусни-малоҳатига шайдо бўлгани учун уни саройда сақлапти деган овозалаар тарқалгани боиси шу бўлса керак. Лекин миш-мишлар ёлғон бўлса-да, Ёсихидэ қизига маҳри-шафқати кучли бўлганидан унга саройдан жавоб беришларини сўрагани-сўраган эди. Бир куни зоти олийлари буйруғига кўра чақалок Мондзюнинг¹ суратини чизаркан, ҳукмдорнинг суюкли фарзанди юзини қойилмақом қилиб тасвирлайди. Беҳад хурсанд бўлган хўжайин:

– Нима сўрасанг шуни бераман, қани, торгинмай айтавер, – дейди. Шунда Ёсихидэ – ё бафармони худо – дадил туриб:

– Илтимос, қизимга ижозат берсангиз, – дейди.

Бошқа саройларни билмадиг-у, лекин зоти олийларига сидкидилдан хизмат қилганларнинг иззат-хурмати бўлакча... Қандай кас бундай бетакаллуфликка журъат эта олади? Бу ҳатто зоти олийларидек феъли кенг одамнинг ҳам жаҳлини чиқарди, шекилли, у бир муддат жим қолди,

¹ Мондзю – буддавийлик илоҳи.

Ёсихидэнинг юзига тикилиб турди-да, шартта: “Йўқ, мумкинмас”, – деди ва ўрнидан туриб кетди. Шу-шу, зоти олийлари Ёсихидэни кўрганда хўмрайиб оладиган бўлди. Қизгина ҳам, отаси учун хавотирланганидан бўлса керак, оксочлар хонасига тез-тез кириб, энгини тишлаганча аччиқ-аччиқ йиғларди. Шунда зоти олийлари Ёсихидэнинг қизига кўнгли сушт кетди деган миш-мишлар тарқалди. Ҳатто, дўзах азоблари чизилган парда киз розилик бермагани сабабли пайдо бўлди дегувчилар ҳам топилди; лекин бу бўлмаган гапдир, балки. Менинг тушунишимча, зоти олийлари ёш кизнинг тақдирига ачингани боис унинг саройдан кетишини истамасди. Марҳаматли ҳукмдор кизнинг қайсар отаси уйига боргандан кўра саройда бемалол яшаб юришини маъқул кўрган эди. Турган гап, у ёкимтой кизга марҳамат кўрсатарди. Кўнглида бошқа, хирсий ниятлар бор эди деган миш-мишлар шунчаки уйдирма, уйдирмагина эмас, ҳеч таги йўқ гаплар эди. Лекин Ёсихидэ нима бўлганда ҳам, қизи туфайли ёкмай қолаёзган кезларда зоти олийлари нималарни ўйлади, билмайман, бир куни ҳузурига мусаввирни чақирди-да, дўзах азоблари чизилган парда яратишни буюрди.

VI

“Дўзах азоблари чизилган парда”, – дейилиши билан кўз ўнгимда даҳшатли манзара жонланди. Дўзах азобларининг бошқа тасвирларини оладиган бўлсак, шунга айтмоқ керак: Ёсихидэ чизган нарса бошқа мусаввирларнинг сувратларига асло ўхшамайди. Энг аввало, жойлаштирилиши билан. Тавақанинг бир бурчагида жаҳаннам азобидаги ўнта бек ушоқ қилиб чизилган; бўшлиқнинг қолган қисми бўйлаб шундай шиддатли ёмғир қутуриптики, асти қўяверасиз! Фақат аллақердадир дўзах хизматкорининг сариқ ё кўк рангли хол-хол кийими кўзга ташланиб қолади, ҳамма нарса қип-қизил аланга оғушида; қаёққа қараманг олов тилини чўзади. Мандзи¹ хочи каби эгилиб-буралиб осмонга ўрлаётган қора тутун, чарс-чурс қилиб ёнаётган одам гавдаси, тилларанг чанг-тўзон...

Шунинг ўзиёқ қилқалам қандай куч-қувватга эгалигидан далолат бериб турибди, аммо типирчилаётган, қоврилаётган гуноҳкорлар дўзахнинг бошқа тасвирларида бунақасини кўриши қийин. Кўпдан-кўп гуноҳкорлар ичида Ёсихидэ юқори мартаба соҳибларидан тортиб энг қуйи қисмигача – унвонли, унвонсиз одамларни тасвирга олган. Серҳашам кийимдаги кеккайган сарой амалдорлари, ипак либосдаги ёш, соҳибжамол хонимлар, тасбеҳли будда роҳиблари, баланд асидали² ёш хизматкорлар, узун тор кийимли бўйқизлар, тақир-туқурли фолбинлар – санаган билан адо бўлмайди! Ҳўкиз ва отбошли дўзах хизматкорлари томонидан азобланаётган осий бандалар ловуллаган аланга ва тутун ичида, шамолда учган барглардек, дуч келган томонга ўзларини уришади. У ерда сочларидан паншахага илдирилган аёл, чамаси, қоҳина, қўл-оёқларини, панжаларини ўргимчак каби чангак қилиб, жон ҳолатда типирчилатади. Бу ёқда кўкрагидан қилич тешиб ўтган эркак, бирор ноиб бўлса керак, бошини кўршапалакдек пастга осилтириб ётибди. Кимнидир темир таёқлар билан савалашаётибди; кимнидир минглаб одамлар ўрнидан кўзгатоқмайдиغان зил-замбил тошга бостиришган, кимнидир йиртқич қушлар ўтқир тумшуклари билан чўқиётибди, кимгадир захарли илон тишларини ботирган – гуноҳкор қанча кўп бўлса, азоб турлари ундан

¹ Мандзи – қадимги ҳинд қарашларида бахт ва саховат тимсоли.

² Асида – ёғоч қовуш.

хам кўп. Энг кўркинчлиси – тепадан ваҳимали кулаб тушаётиб дарахтга илиниб қолган арава йирткич ҳайвоннинг тишларини эслатади. Жаҳаннам шамолларида чайқалиб, буралиб турган бамбук парда ортида узун қора сочлари, ясан-тусан либосини олов тили ялаб бораётган соҳибжамол аёл; унинг қадди-басти жизғанақ бўлиб куяётгани тасвирда шундай бўлса, аслида қандай юз берганини ўзингиз билиб олаверинг. Чидаб бўлмас азоб чекаётган аёл, чарсиллаб, қарсиллаб ёнаётган арава – тасвирдаги дўзах азобларини кўриб беихтиёр титраб-қақшайсан, киши. Бу шундайин ноинсоний санъат намунаси эдики, тасвирга қараганингда беихтиёр кўзларинг жимирлаб кетади, кулоқларинг даҳшатли қий-чувни эшитгандай бўлади, кечалари уйқуларинг кочиби, босинқираб чиқасан.

Ҳа, мана шунақа асар, уни чизиш учун ўша даҳшатли ходиса юз берган эди. Ахир Ёсихидэнинг ўзи ҳам жаҳаннам азобларини қандай қилиб бу қадар жонли тасвирлай олди экан? Бундай асарни яратиш учун у шундай азоб-укубатларни бошдан кечирдики, пировардида ҳаётнинг қизиғи қолмади. Айтиш мумкинки, тасвирдаги дўзах – Ёсихидэнинг ўзи – мамлакатнинг пешқадам мусаввири тушадиган дўзахнинг ўзи эди. Дўзах азоблари акс этган бу ғаройиб парда ҳақида сўзлашда шошма-шошарлик қилгандирман, чоғи. Келинг, энди барини тартиб билан давом эттирай ва Ёсихидэ зоти олийларидан дўзах азобини тасвир этишга қай тарика буйруқ олганига ўтай.

Беш-олти ойлар Ёсихидэ саройда умуман кўринмади ва фақат ўз машғулоти билан банд бўлди. Ғалати ҳол, ўзига-ўзи: “Хўп, ишга киришаман!” – дейиши билан бу болажон ота ҳатто қизини ҳам унутди. Юқорида эслатиб ўтганим шогирдининг менга айтишича, Ёсихидэ ишга тутинган чоғларда бамисоли унинг ичига тулки жойлашиб олгандай бўларкан. Рост, ўша кезларда Ёсихидэ бахт маъбудига онт ичгани туфайли ўзига ном орттирган, шухрат қозонган деган гаплар тарқалганди. Бунинг исботи учун айтишардики, Ёсихидэ ишлаётган чоғда секин назар ташланса, унинг атрофида – олдида, орқасида, ён томонларида тулкилар шарпаси гир-гир айланармиш. Шуниси ҳам ростки, мўйқаламни қўлга олиши билан у ўз ишидан бошқа ҳамма нарсани буткул унутаркан. Кечасию кундузи уйда қамалиб ўтирар, ташқарига кам чиқар экан. Дўзах азоблари чизилган парда тайёр бўлганда у ҳақиқий фидойига айланганди. Бу ҳам етмагандай, хонасида кундузи ҳам пардаларни тушириб, шам ёруғида сирли равишда бўёқларни эзиб, ийлаб ёки шогирдларига суйкан ёхуд қаригина¹ кийдириб, ҳар қайсисидан синчиклаб нусха кўчираркан. Бундай ғалати қилиқлардан ҳеч қачон, ҳатто дўзах азобларини чизаётганда, истаган юмушни адо этаётганда ҳам воз кечмас экан. Рюйгадзи ибодатхонасида “Ҳаёт ва ўлим алмашинуви” тасвирини чизиш жараёнида кўчада чўзилиб ётган мурдалар олдида бемалол ўтириб олиб – бунақа пайтларда бошқа ҳар қандай одам шартта бурилиб жўнайди – бузилиб, ириб кетаёзган қўл, оёқ, юзлардан эринмай нусха оларкан. Қандай қилиб бунга журъати етади – тушунмиш қийин. Ҳаммасини айтишга вақт етмас, лекин энг муҳимини ҳикоя қиладиган бўлсак, воқеа мана бундай юз берганди.

Бир куни Ёсихидэнинг эслатиб ўтганим шогирдларидан бири бўёқларни эзиб майдалаётганда ногоҳ унинг ёнига келиб:

– Мен жиндай мизғиб олмоқчиман. Кейинги пайтларда фақат ёмон тушлар кўраяпман, – дейди.

Бунинг ҳеч ҳайрон қоладиган жойи йўқ эди, шунинг учун шогирди ишини тўхтатмай жавоб беради:

¹ Суйкан, қаригина – аёлларнинг калта устки кийимлари.

– Яхши.

Лекин Ёсихидэ – во ажабо! – бағоят ғамгин қиёфада, хижолатпазлик билан илтимос қилади:

– Мен ухлаётганимда ёнимдан кетмай турасанми?

Уста қандайдир тушларни юрагига қаттиқ олгани шогирдга ғалати туюлади, лекин илтимоси осонлиги учун рози бўлади. Шунда уста яна безовта бўлиб, уялиб давом этади:

– Ундай бўлса, нариги хонага ўт. Агар бошқа шогирдлар келса, ёнимга киришмасин.

Бу ўша – пардалар туширилиб, шам ёруғида тасвирнинг хозирча қалам билан чизилган хомаки нусхаси тайёр бўлган хона эди. Хонага киришганда, Ёсихидэ бошини тирсагига қўйиб, чарчаб тамом ҳолдан тойгандай қаттиқ ухларди. Лекин кўп ўтмай ёнида ўтирган шогирдининг қулоғига қандайдир нотаниш, худди олисдан келаётгандай дод-фарёдлар чалина бошлайди.

VII

Тобора баландлашаётган ингроқлар, фиғонлар кўп ўтмай тўхтовсиз дод-фарёдга айланди – гўё чўкаётган одам сув ютиб қичқираётгандай.

– “Нима дединг?” – “Олдимга кел!” – “Қаерга келай?” – “Дўзахга кел. Оловли дўзахга кел!” – “Кимсан ўзинг? Мен билан гаплашаётган ким? Ким дединг?” – “Ким деб ўйлайсан, ким?”

Шогирд беихтиёр бўёкни эзишни тўхтатди ва кўрқа-писа устага қаради: чолнинг ажинли юзи оқариб кетган, пешонасидан реза-реза тер чиқар, сийрак тишли оғзи, қуруқшаган лаблари катта очилган, гўё нафаси қисаётгандай эди. Оғзида нимадир, худди ипда тортгандай тез-тез қимирларди – ҳа, ҳа, бу унинг тили эди. Узуқ-юлуқ сўзлар шу йўлдан чиқаётганди.

– “Ким деб ўйлайсан, ким?” – “Ҳа, бу мен”. – “Ўзим ҳам сен деб ўйлаган эдим. Сен менга келдингми? Кел!.. Дўзахда мени қизим кутаяпти”.

Шогирдини ваҳима босади, худди пардадан қандайдир лиқиллоқ, алламбало соялар сирғалиб тушаётгандай туюлади. Турган гапки, шогирд қўлини Ёсихидэга чўзиб, уйғотиш учун жони борича турта бошлайди, лекин уста уйқуда ҳамон алаҳлар, сира уйғонмасди. Шунда шогирди ўзини тутиб олиб, устанинг юзига мўйқалам ювадиган сувдан сепеди.

– У кутаяпти, аравага ўтир... Ўтир бу аравага ва дўзахга жўна!..

Шу ондаёқ унинг сўзлари инграшга айланади, худди биров томоғидан бўғаётгандай. Ёсихидэ кўзини очди-да, нина санчилгандек сапчиб ўрнидан туриб кетди. Лекин ҳали ҳам тушида кўрган ғаройиб ҳодисалар оғушида бўлса керак, бир муддат оғзини катта-катта очганча кўрқа-писа қаршисига қаради-да, ниҳоят, ўзига келиб буюрди:

– Мен энди яхшиман, чиқ!

Устага гап қайтариб бўлмаслиги, акс ҳолда ҳайфсан олишини билган шогирди хонадан чиқди, куёшнинг ёруғ нурини кўриб енгил нафас олди, ёмон туш кўриб уйғонгандай сизди ўзини.

Бу ҳали ҳеч нарса эмас, бир ой чамаси вақт ўтгач Ёсихидэ хонага бошқа шогирдини чақиради. Кирганда мўйқаламни тишлаган кўйи шамнинг хира нурида ўтирган уста шогирдига кескин ўгирилиб дейди:

– Эшит, сендан илтимос, яланғоч бўлиб ечин!

Авваллари ҳам уста бунақа буйруқлар берарди, шу боис шогирд кўп ажабланмасдан кийимларини бир-бир ирғитиб қип-яланғоч бўлиб олади. Шунда Ёсихидэ ғалати қийшайиб:

– Мен занжирланган одамга қарамоқчиман, сени уринтираётганимга ачинаман, бироз илтимосимни бажариб тур, – дейди совуққонлик билан. Бу шогирд қадди-қомати келишган, қўллари мўйқалам тутишдан кўра қилич тутишга лойиқ азамат йигит – ҳатто кўрқиб кетади. Кейинчалик бу воқеани хотирлаб нукул такрорларди: “Уста ақлдан озмадими, мени ўлдириш нияти йўқмиди, деб ўйладим”. Лекин йигитнинг тараддудланиши устанинг сабр-косасини тўлдирганди, чамаси, қўлларига қаердадир ётган ингичка темир занжирни олиб, душманга ташланган одамдай шахд билан шогирдининг елкасидан ушлайди, куч билан қўлларини қайириб, гавдасини занжир билан ўраб чиқади ва бир учидан қаттиқ тортади, мувозанатини йўқотган шогирд гурс этиб полга қулайди.

IX

Айни дамда шогирд тўнтарилган сакэ шишасини эслатарди, қўлоёқлари шафқатсиз боғлаб-чирмаб ташлангани боис фақат бошини кимирилата оларди. Бунинг устига занжир танасини шундай сиққандики, томирларида қон тўхтаб қолгандай эди, фақат юзи ва кўкраги эмас, бутун танаси қип-қизариб кетганди. Лекин бу Ёсихидэни заррача бўлсин безовта қилмас, у ағдарилган шишага ўхшаш гавда атрофида айланиб, ҳар томондан унга разм солиб қарар экан, бирин-кетин чизмалар чизарди. Шогирд қандай азоб-уқубат чекаётганини айтмаса ҳам бўлади. Кутилмаган бир ҳодиса юз бермаганда бу азоб ҳали-вери тугамайдигандай эди. Бахтига (бахтсизлигига дейиш тўғри бўлар балки) хона бурчагидаги хумчадан бирдан қорамой тўкилгандай бир нима оқиб чиқди. Бошда ёпишқоқ суюқлик секин жилгандай эди, лекин бора-бора тезроқ ўрмалай бошлади, ялтираб шогирднинг бурни олдига келиб тўхтади. Шунда у хушидан кетаёзиб зўрға ингради: “Илон, илон!” Илоннинг совуқ тили сал бўлмаса занжир чирмаган гавдасига тегиб кетай деди. Бу кутилмаган ҳолат ҳатто бераҳм Ёсихидэни ҳам чўчитиб юборди. Шошиб мўйқаламни ташладида, эгилиб илоннинг думидан ушлади, боши осилиб қолган илон айланиб тўлғонар, лекин ҳарчанд уринмасин боши устанинг қўлига етмасди.

– Шундай расмни йўққа чиқардинг, – жаҳл билан пўнғиллади уста, илонни бурчакдаги хумчага ташларкан. Сўнг истамайгина занжирни ечди. Шунча нарса бўлиб ўтди-ю, бироқ шогирдига лоақал миннатдорчилик маъносида бир сўз ҳам қотмади. Шогирдини илон чақиши мумкинлиги хавфидан кўра расм чиқмай қолганига кўпроқ хафа бўлди. Кейин маълум бўлишича, нусха олиш учун илонни атайин сақлаб юрган экан.

Унинг ҳаддан ташқари берилиб, шиддатли ишлашини тасаввур этиш учун шу етар, шекилли. Ўрни келганда бошқа бир шогирди – ўн уч-ўн тўрт ёшли ўспирин дўзах азоблари чекилган парда сабаб ўлиб кетишига оз қолганини ҳам айтиб ўтай. Бу боланинг бадани аёлларникидай оппоқ эди. Бир куни уста уни хонасига чақиради, ўсмир сира хавфсирамай боради. Қараса, Ёсихидэ шам ёруғида қандайдир нотаниш қушга қўлидан овқат беряпти. Қушнинг қатталиги мушукдай эди. Икки тарафдан туртиб чиққан қанотлари, катта, думалоқ қахрабо кўзлари ҳам мушукникига ўхшарди.

X

Ёсихидэ унинг ишига биров бурнини тиқишига тоқат қилолмасди. Ҳикоя қилганим илон воқеаси ҳам шундай бўлганди, умуман, хонасида

нималар қилинишини шогирдларига айтмасди. Чизадиган расмига қараб столида кутилмаган нарсалар, гоҳ бош суяги, гоҳ кумуш зўлдирчалар, ялтироқ патнислар пайдо бўларди; буларни кейин нима қилади, ҳеч ким билмасди. Бахт худоси уни қўллайди деган миш-мишлар боиси шу, шекилли. Шунинг учун бола бу нотаниш куш ҳам дўзах азоблари чизиладиган пардага керакдир деб ўйлади, чамаси, хурмат билан сўради:

– Хўш, хизмат?

Лекин Ёсихидэ гўё унинг гапини эшитмагандай қизил лаблари билан яланди-да, ияги билан қушга ишора қилди.

– Нима, қўлга ўргатилганми у? Қанақа қуш экан? Бунақасини ҳеч кўрмаган эдим, – деди шогирди қулоқлари диккайган қушга хавфсираб қарар экан.

– Нима, кўрмаганмидинг? – тиржайди Ёсихидэ.– Шаҳарда тарбия кўргансан-да, аттанг... Бу қушни укки дейдилар, бир неча кун бурун курамалик овчи совға қилганди. Фақат қўлга ўргатилганлари кам учрайди.

Шу сўзларни айтиб озикланиб бўлган қушни секин қўлига олди ва думидан юқорига қараб силай бошлади. Ё тавба, шу заҳоти қуш ваҳимали кичкирганча ўткир тирноқларини кериб болага ташланиб қолсами! Агар шогирд қўллари билан юзини тўсиб қолмаганда нақ ғажиб ташлаши аниқ эди. Қўрқанидан кичкириб қўллари билан силкитганча уккини ҳайдашга уринди, укки эса тумшугини шақиллатиб тагин болага ташланди... Болапақир бу ерда устоз борлигини ҳам унутиб тик турган кўйи ҳамлани даф этар, дам ўтириб ҳайдамоқчи бўлар, йирқич қуш эса гоҳ тепага кўтарилар, гоҳ пастга шўнғир, боланинг нақ кўзини мўлжалга оларди, шу аснода қанотларини ваҳимали қоқиши, шилдиратишидан барги хазоннингми-ей, ириган меванингми-ей ачимсиқ, бадбўйига ўхшаш бир нарса келардики, буни даҳшат деса камлик қилади. Шогирднинг юраги сиқилиб кетди, шамнинг хира шуъласи, устознинг сирли хонаси – бамисоли иблислар макон қурган тоғ дарасини эслатди.

XI

Лекин шогирдни кўрkitган нарса уккининг ҳужумигина эмасди. Йўқ, унинг сочлари тикрайиб кетиши боиси – Ёсихидэнинг бу тўс-тўполонга бефарқ қараб, хотиржам қоғоз очгани, мўйқалам олиб даҳшатли воқеани – ўсмирга йиртқич қуш азоб бераётганини чизаётгани бўлди. Бир кўзини очиб, буни кўрган йигитни кўрқув босди, ҳатто уста мени ўлдирмоқчи, деган хаёлга борди. Чиндан ҳам, уста бундай ишга қодир эмас, деб бўлмасди. Шогирдини қушнинг чангалига ташлаш, жон ҳолатда ҳар ёққа югуришини чизиш учун атайин чақирган деб ўйлаш ҳақиқатга яқинга ўхшайди. Шунинг учун шогирд устанинг нима қилаётганини кўргач, бошини қўллари билан бекитди-да, товуши борича бақирди ва хонанинг эшикка яқин бурчагида букчайиб ўтириб олди. Шунда Ёсихидэ қандайдир чўчиб кичкирди ва ўрнидан турди, бу пайт қуш қанотларини янада қаттикроқ силкитди, қулоқни қоматга келтирадиган гумбурлаш эшитилди, нимадир ерга қулаб, сингандай бўлди. Кўрқувдан яримжон ҳолга келган ўсмир беихтиёр енгини тушириб, бошини кўтариб қараса, хона қоп-қоронғи, фақат устанинг жаҳл билан шогирдларини чақираётгани эшитиларди.

Ниҳоят, узоқдан шогирдлардан бири товуш берганча қўлида шам билан шоша-пиша кириб келди. Ғира-шира ёруғда шам ағдарилгани, ер

ва гиламга мой тўкилгани, бир қанотини зўрға қоқаётган укки кўринарди. Бир алфозда қотган Ёсихидэ стол устидан зўрға кўтарилиб, эсанкираган кўйи алланималарни ғўлдирайди, хайратланарлиси, уккининг олдида унинг боши ва гавдасининг ярмини ўраганча қора илон ётарди. Ўсмир бўсаға олдида букчайиб хумчани тушириб юборган бўлса керак, илон ўрмалаб чикқан, укки уни чўқимоқчи бўлган – тўс-тўполон шундан бошланган. Шогирдлар бир-бирига кўркиб кўйишади, рўй берган ғалати ҳодисадан хайратга тушишади, тез-тез чиқиб кетишади. Кейин укки ва илонга нима бўлди – ҳеч ким билмайди.

Бундай ҳодисаларнинг ҳад-ҳисоби йўқ. Айтишни унутибман – дўзах азоблари чизилган пардани яратиш устага кузнинг бошида буюрилган, мана, кишнинг ярми ҳам ўтибдики, устанинг тентакнамо қилиқларидан кўркиб яшашади. Лекин киш охирида устанинг иши ўнг келавермади, турки янада совуқлашди, асабий тарзда гапирадиган бўлиб қолди. Пардадаги сувратнинг учдан бири чизилган кўйи бошқа силжимаётганди. Устига-устак мусаввир баъзан илгари чизилган расмларини устидан бўяб ташлайдиган бўлди – бу қанча давом этади, номаълум эди. Нимаси кўнглидагидай чиқмаяпти – ҳеч ким билмасди. Биронтаси билишга қизикмасди ҳам. Аччиқ тажриба кўзини очган шогирдлар ўзларини йўлбарс ёхуд бўрининг қафасига қамалгандай хис этишар, устанинг кўзига кўринмасликка ҳаракат қилишарди.

XII

Бу орада хикоя қилишга арзигулик бирор воқеа бўлмади. Фақат... қайсар чол йиғлайдиган одат чиқарди – бир ўзи ёлғиз қолдими, кўз ёш тўкарди. Шогирдларидан бири менга айтиб берди. Бир марта нимагадир бокқа кириб қолган экан, шунда кўрибди: уста айвонда туриб баҳор осмонига қараркан-у, кўзлари жикқа ёшмиш. Шогирд ўзини ноқулай сезибди, индамай бурилиб жўнаб қолибди. Ғалати эмасми, “Ҳаёт ва ўлим алмашинуви”ни кўчаларда чўзилиб ётган мурдаларга қараб чизган такаббур бу одам асарини кўнглидагидай чиқаролмагани учун боладай йиғлаб ўтирса.

Ёсихидэ тасвири устида жон куйдириб, ақл-хушини йўқотгудек бўлиб ишлар экан, қизи нимагадир тобора ғамгин бўлиб борарди, бот-бот кўз ёшларини қулт-қулт этиб ичига ютганини ҳам кузатгандик. Ҳамиша ўйчан, босиқ қиз кўзлари ичига ботиб, тамом қайғуга чўмган эди. Бошда биз тахмин қилдик: балки отасини соғингандир, балки ишқ-муҳаббат савдосига гирифтор бўлгандир. Кейин миш-мишлар тарқалдики, гўё зоти олийлари уни ўзларига ғунчачиликка майл билдирганмиш, шундан кейин гап-сўзлар сув сепгандай тинчиди-қолди, уни унутиб ҳам юборишди.

Бир куни кечаси, посбонлар ўрнини эгаллашганда, ўзим ёлғиз йўлакдан ўтиб кетаётгандим. Бирдан қаердандир маймунча Ёсихидэ чопиб келди-да, этагимдан тортқилай бошлади. Илиқ тун, ой хира ёритиб турибди, олхўри ҳиди димоққа уради. Ой ёруғида кўрдимки – нима деб ўйлайсиз? – маймунча оппоқ тишларининг оқини кўрсатганча иршайиб, башарасини бужмайтириб турибди. Худди эс-хушини йўқотгандай. Ҳайрон бўлдим, янги кийимимни тортқилаганидан ранжидим, итариб юбориб йўлимда давом этмоқчи бўлдим-у кейин ўйладим: ахир бир гал хизматкор уни хафа қилиб, ёш жанобнинг қаҳрига учраганди-ку. Бунинг устига маймунча бекорга шундай қилмаслиги аниқ эди. Гап нимадалигини билмоқчи бўлиб мени тортқилаган томонга бир неча қадам ташладим. Йўлак бурчакдан бурилар, у ердан қарағай шохлариаро ҳовуз кўриниб турар экан, ҳовуз

узоқдан ҳам ярқираб кўзга ташланаркан. Бирдан хонадан хавотирли, айни чоғда аллақандай сокин шовқинни, кимларнингдир бахшлашаётганини эшитиб кўрқиб кетдим. Теварак-атроф жимжит, инсон товуши эшитилмас, фақат тун коронғисида балиқлар шатир-шутури эшитилаётгандай бўлади. Бу товушларни тинглаб беихтиёр тўхтаб қолдим. “Қараб тур, кимдир шумтакалик қилаётган бўлса, кўрсатиб кўяман!” – деб ўйладим-да эшик томон йўл олдим.

XIII

Маймунга имиллаётгандай туюлдим, шекилли, у оёқларим остида бетоқат ўралашарди, кейин уни худди бўғишаётгандек мунгли инграй бошлади ва бир сапчиб елкамга миниб олди. Мен беихтиёр бошимни ён томонга бурдим, ундан қутулмоқчи бўлганимда маймунча ерга тушмасдан енгимга ёпишиб олди, мен ўзимни йўқотиб чайқалиб кетдим. Сусткашлик қиладиган вақт эмасди. Тез эшикни очдим-да, ой ёруғи тушмаган хонага кирмоқчи бўлдим, бироқ кўрқиб тўхтаб қолдим, негаки қаршимда ўқдек отилиб чиққан қандайдир аёл пайдо бўлди. Эшикда менга тўқнашиб кетишига оз қолди, ташқарига чиқасолиб тиззаси билан йиқилди, энтикканча менга ваҳимали тикилар экан, гўё қаршисида даҳшатли бир махлуқ кўргандек эди. У Ёсихидэнинг қизи эди. Лекин бу кеч қиз ҳеч ўзига ўхшамасди. Кўзлари қатта-қатта очилган, ёноқлари қизариб кетган. Бўлмаса, ғижимланган кийимлари ҳар доимги, ёшлик чоғларидагидай кўрк, жозоба бериб турарди. Наҳотки бу Ёсихидэнинг ўша нозикниҳол, хуркак қизи бўлса! Деворга суяниб қизнинг ой ёруғида балқиб турган офатижон жамолига махлиё бўлиб, кимнингдир шошқин қадамларига кулоқ солар эканман, кўзларим беихтиёр “Ким у?” дерди. Лекин қиз, лабларини тишлаганча, жимгина бош чайқади. Кўриниши паришон, дили сиёх эди. Шунда мен эгилиб, лабимни кулоғига теккизиб шипшидим: “Ким?” У яна бош чайқади ва ҳеч нарса демади. Узун киприкларида ёш ўйнаб турар, лаблари янада қаттиқроқ қимтилган эди.

Мен табиатан тўпорироқман, ҳаммага тушунарли нарсалардан бошқасига фаҳмим етавермайди. Шу боис яна нимадир дейишим кераклигини билмадим, бир муддат эшик ёнида қимир этмай, юрагим уришига кулоқ солгандай туриб қолдим. Ундан яна нималарнидир сўраш яхши эмаслигини англадим...

Бу ҳолат қанча давом этди, билмадим. Ниҳоят, эшикни итардим, бироз ўзига келган қизга қараб, иложи борича юмшоқ оҳангда: “Хонанга бора қол”, дедим. Сўнг кўнглимда қандайдир хавотирлик пайдо бўлди: гўё аллақандай нохуш, ножоиз нарсани кўргандай, ўзимни ноқулай сезиб – кимнинг олдида билмайман – йўлимда давом этдим. Лекин ўн қадамча ҳам юрмаган эдимки, кимдир орқамдан келиб этагимдан тортгандай бўлди. Чўчиб ортимга қарадим. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг – оёқларим остида маймун Ёсихидэ турибди, олтин кўнғироқларини жиринглатиб одамга ўхшаб менга назокат билан таъзим қилапти.

XIV

Ушбу воқеадан кейин орадан бир ойча вақт ўтди. Бир куни Ёсихидэ қутилмаганда саройга келди-да, зоти олийларининг қабулига кирмоқчи эканлигини сўради; мусаввир паст табақадан бўлса ҳам зоти олийларининг

марҳаматига ноил одам эди. Ва зоти олийлари, гарчи унинг қабулига кириш осон бўлмаса-да, бу сафар бажонидил розилик берди ва дарҳол уни хузурига чорлади. Ёсихидэ ҳамишаги қорамтир-сарик каригинаси ва гижимланган момизбосида эди: ковоғи одатдагидан ҳам солиқ бўлиб, зоти олийларига тавозе қилди ва хирилдоқ овозда сўз бошлади:

– Гап дўзах азоблари тасвирланган парда устида. Сиз, зоти олийлари, уни чизишни менга буюрган экансиз. Мен куч-ғайрат билан қўлга мўйқалам олиб, кечаю кундуз ишлаб талай муваффақиятга эришдим. Ишимнинг катта қисми бажариб бўлинган.

– Ажойиб. Мен хурсандман.

Аммо зоти олийларининг овози қандайдир суст, руҳсиз чиқди.

– Йўқ. Ҳеч қандай ажойиблиги йўқ! – Ёсихидэ жаҳли чиққан алфозда кўзини ерга тикди. – Ишнинг катта қисми қилинган. Лекин битта нарсани ҳеч чизолмаяпман.

– Бу нима деганинг? Нега чизолмаяпсан?

– Ҳа, чизолмаяпман. Ҳеч қачон кўрмаган нарсамни чизган эмасман. Чизганда ҳам кўнглимдагидай чиқмайди. Демак, барибир чизолмайман.

Бу сўзларни эшитиб зоти олийлари истехзоли кулимсиради.

– Демак, дўзах азоблари чизилган пардани яратиш учун дўзахни кўришинг керак экан-да, а?

– Шундай. Зоти олийлари, ҳақиқатни айтишга изн беринг. Бир неча йил бурун, катта ёнғин вақтида ўз кўзларим билан шундай шиддатли оловни кўргандимки, дўзах алангаси ўрнини босар эди. “Ёдзири-Фудо” суратида алангали ёнғинни ўз кўзим билан кўрганам учун аниқ тасвирлаган эдим. Зоти олийлари, бу асаримни биларсиз?

– Гуноҳкорларни-чи? Дўзах малайларини кўрмаган бўлсанг керак!

Зоти олийлари шундай қиёфада, оғир оҳангда саволларни қалаштириб ташладики, улар гўё Ёсихидэга етиб бормагандай эди.

– Мен занжирланган одамни кўрдим. Бошқа одамни йиртқич қуш азоблаганини тўлиқ чиздим. Мени гуноҳкорларнинг азобланишини мутлақо билмайди, деб бўлмайди... Дўзах малайлари... – Ёсихидэ заҳархандалик билан тиржайди, – дўзах малайлари тушимда ҳам, ўнгимда ҳам кўп бор олдимга келган. Буқабашара шайтонлар, уч юзли, олти қўлли отқалла каслар оҳиста қарсак чалиб, оғизларини шовқинсиз очиб кун бўйи, тун бўйи мени қийнаш, азоблаш учун келишади. Йўқ, мен истамайман, чизолмайман – бу бошқа нарса.

Бундай кескир гаплар ҳатто зоти олийларини ҳам ҳайратлантирган бўлиши керак. Зоти олийлари бир муддат Ёсихидэга норози бўлиб қаради-да, қошларини викор билан кериб, узиб-узиб сўз қотди:

– Айт, нимани чизолмайсан?

XV

– Мен парданинг қоқ ўртасига юқоридан арава қулаб тушаётганини чизмоқчиман.

Шундай деб Ёсихидэ биринчи бор зоти олийларига тешиб юборгудай тик қаради. Чизган сувратлари ҳақида гапираётиб у ақлдан озар даражага етади, деб эшитгандим. Айни дақиқада унинг қараши чиндан-да кўркқулик эди.

– Аравада, – давом этди мусаввир, – гўзал сарой аёли аланга ичида қора сочларини тўзғитиб, тўлғаниб азоб чекиб туриши керак. Тутундан

нафаси бўғилиб, кошлари қийшайиб, юзини орқага ташлайди. Балки ўт ёмғирларидан қутулиш учун қўллари ғаров пардаларини тортқилайди. Унинг устида тумшукларини шиқирлатиб ўнта, йигирмата йирткич қуш гир-гир айланиб учиб юради... Аравадаги мана шундай хонимни ҳеч-ҳеч чизолмаяпман!

– Хўш, нима бўлади? – негадир мамнун қиёфада мусаввирни шошилтирди зоти олийлари.

Ёсихидэ безгак хуруж қилгандай титроқ қизил лаблари билан тагин бир марта, худди тушдагидай, такрорлади:

– Ўшани, сарой хонимини чизолмай турибман... – Ва бирдан кескин, бировга ташлангандай, қичқирди: – Зоти олийлари, илтимос, кўзим олдида аравани ёндирсангиз. Ундан ташқари, мумкин бўлса...

Зоти олийларининг юзи қорайиб кетгандай бўлди, бирдан баланд овозда қах-қах уриб кулди ва кулгисини босиб, деди:

– Сўраганларининг барини бажараман. Мумкинми-мумкин эмасми – буни муҳокама қилишга ўрин йўқ.

Бу гапларни эшитган заҳоти юрагим ўртаниб, кўрқиб кетдим. Ҳа, чиндан ҳам, зоти олийларининг қиёфаси, важохати ўзгача эди – оғзи кўпикли, кошлари чимрилган – гўё Ёсихидэнинг жиннилиги унга юққандай... Зоти олийлари жим қолган бўлди, лекин бирдан хаёлидан нимадир ўтди, чоғи, каттиқ кулиб деди:

– Аравани ёндираман! Унга сарой хонимларининг ясан-тусан либосидаги кўркам аёлни ўтқазаман. Сўнг аравадаги аёл аланга ва қора тутун ичида азобланиб ўлади. Шунинг тасвирлайман деган фикрга келган рассом, ҳақиқатан ҳам, дунёдаги энг етук санъаткор! Мақтагулик. Ҳа, мақтагулик!

Зоти олийларининг бу сўзларини эшитиб, Ёсихидэнинг бирдан ранги оқариб кетди. Фақат гўё оғзи билан ҳаво симираётгандек, билинар-билинемас қимирлар эди. Кейин бирдан бутун вужуди бўшашди, қўлларини ерга теккизиб секин, эшитилар-эшитилмас овозда миннатдорчилик билдирди:

– Бу буюк бахт!

Зоти олийлари бу сўзларни ирод этар экан, ёвуз нияти бутун даҳшати билан кўз ўнгига келган бўлса керак. Умрим давомида фақат ҳозир бир мартагина унга раҳмим келди.

XVI

Бу воқеа икки-уч кундан кейин кечаси содир бўлди. Зоти олийлари, ваъдасига мувофиқ, араванинг кўзи олдида ёнишини кўриши, чизиши учун Ёсихидэни чақиришларини буюрди. Турган гапки, бу Харикава дарёси бўйидаги саройда рўй берган эмас. Аравани бир вақтлар зоти олийларининг синглиси истиқомат қилган шаҳар четгидаги виллада ёқишди. Виллани оддийгина қилиб, Юкигэ саройи деб аташарди.

Ушбу Юкигэ саройида кўпдан бери одам яшамасди, каттагина боғ қаровсиз қолган, буткул ташландик ҳолга келган эди. Зоти олийларининг бу ерда вафот этган синглиси ҳақида турли миш-мишлар юрарди, гўё ҳозир ҳам қоронғи кечаларда унинг қизил кийими узун айвон бўйлаб, ерга тегмай, сирли суратда муаллақ юрармиш. Бу ер кундуз кунлари ҳам қоронғи, ваҳимали эди. Ўшанда ҳам ойсиз, қоронғи тун эди. Шамлар

ёруғида зоти олийларини сарой либоси¹ ва гербли тўқ қизил ҳакамада² айвон четида оёқларини чалиштириб, оқ хошия қадалган ёстикка суяниб ўтирганини кўриш мумкин эди. Унинг атрофида яқинлари таъзим қилиб туришарди. Улар ичида бир полвон яққол кўзга ташланарди. Айтишларича, яқинда Митиноку урушида у оч қолиб одам гўштини еган, шундан бери тирик буғунинг шохларини синдирадиган кучга эга экан. Полвон кенг белбоғ тақиб, қиличи сопини ерга тираб, ҳайбати-салобати билан мағрур турарди. Шамол шам ёруғини тебратганидан одамлар гоҳ кўришиб, гоҳ ғойиб бўлар, буларнинг бари тушга ўхшар ва негадир кўрқинч туғдирарди.

Боғда эса тилла безакларини ялтиратиб, қўшилмаган, шотиси ерга тиралган арава турарди. Унинг тепасини қалин туман қоплаган, бел, оёқлар совуқдан жунжикар, кўклам яқинлашаётгани сезилиб турарди. Гулдор уқали кўкиш ғаров пардаси тушириб қўйилганидан ичида нима борлиги маълум эмасди. Арава атрофида қўлларидида машғал тутганча тутуни айвонга ўтмаслигига кўз-қулоқ бўлиб хизматкорлар шай турарди.

Ёсихидэнинг ўзи узокда, айвон қаршисида чўкка тушиб ўтирарди. Ҳамишаги каригину ва ғижим телпаги – момизэбо бошида қандайдир жуда кичкина, аянчли бўлиб кўринарди, гўё юлдузли осмон уни босиб, эзиб тургандай. Унинг ортида худди шундай костюмда устага ҳамроҳлик қилган шогирди ўтирибди. Иккови ҳам узокда, қоронғи жойда бўлгани учун айвон тагидаги ўрнимдан ҳатто костюмларининг рангини илғай олмадим.

XVII

Вақт ярим тунга яқинлашиб борарди. Боғ, дов-дарахтлар ва арикчаларни чулғаган қоронғилик ҳамма товушларни ютиб юборганди, сукунатда ҳатто нафас олишинг ҳам эшиттулик; енгил шабадада қурум ҳиди ва машғал тутуни атрофга таралади. Зоти олийлари бирмунча муддат ушбу антиқа манзарани жимгина томоша қилиб турди-да, кейин энгашиб, кескин овозда чақирди:

– Ёсихидэ!

Мусаввир нимадир деб жавоб қайтарган бўлди, лекин қулоғимга нотаниш ингрок эшитилгандай бўлди.

– Ёсихидэ! Бугун мен, сен хоҳлагандай, аравани ёқаман!

Шундай деб ҳукмдор яқинларига наридан-бери назар ташлади. Бу дақиқада улар бир-бирларига маънодор қараб, қулимсираб қўйишди, балки менга шундай туюлгандир. Ёсихидэ бошини кўтарди ва айвонга ҳурмат юзасидан қараб қўйди, лекин ҳеч нарса демади.

– Яхшилаб кўриб қўй! Бу мен энг кўп юрган арава. Сен уни, менимча, танийсан. Ҳозир уни ёндирмоқчиман ва сенга оловли дўзахни кўрсатмоқчиман, – зоти олийлари жим бўлди ва яна аёнларига назар ташлади. Кейин бирдан қатъият билан деди: – Ичида қўллари боғланган жиноятчи аёл ўтирибди. Ҳозир аравани ёқишади, гуноҳқорнинг танаси ёниб кўмирга айланади, азоб чекиб ўлади. Сенинг парданг учун бу бетакрор киёфа. Имконни бой берма, оппоқ терининг аланга олишини кўр. Қора сочлари ловуллаб учқун сачратишига яхшилаб қара. – Зоти олийлари жим бўлди, лекин кейин худди бир нарсани эслагандай ва қулиб – бу сафар эшитилмас даражада, фақат елкалари титраб, деди: – Бундай томошани аср

¹ Наоси – қадимги сарой либоси.

² Ҳакама – эркакларда – шалвор, аёлларда – юбка, қўйлак.

охиригача кўрмайсан. Мен ҳам уни томоша қилмоқчиман. Қани, пардани кўтаринглар. Ичида ким ўтирганини Ёсихидэ кўриб қўйсин.

Буйруқни эшитган хизматкорлардан бири машғални баланд кўтариб арава ёнига борди ва бир зарб билан пардани кўтариб юборди. Машғал алангаси араванинг ичини ёритди. Бешафқатларча занжирланган аёл. О, ким адашган бўлиши мумкин? Олча гуллари билан безанган серҳашам ипак либосга ялтироқ қора сочлар тушиб турар, унга тақилган олтин тўғноғичлар чиройли ярқиради. Костюмидан таниб бўлмаса ҳам нозик қомаги, оппоқ бўйни ва маъюс-иболи чехраси... Бу Ёсихидэнинг кизи эди! Қичқириб юборишимга оз қолди.

Шу он рўпарамда ўтирган полвон ўрнидан турди ва қиличи дастасини маҳкам сикқанча Ёсихидэга қахр-ла қараб қўйди. Қўрқиб кетдим, Ёсихидэнинг эса эс-хушидан ажраёзганини кўрдим. Бунгача тиззаси билан пастга қараб ўтирган чол сапчиб ўрнидан турди, иккала қўлини олдинга чўзиб, ўзини унутиб арава томон отилди. Бахтга қарши у мендан узоқ бўлгани ва қоронғилиги учун юз ифодасини кўролмадим. Бунга ачинишимга ҳали улгурмай Ёсихидэнинг оқариб кетган, қонсизлашган юзи, йўқ, юзи эмас, бутун гавдаси қандайдир кўринмас куч билан бўшлиққа чўзилгандай, зулматни ёриб, бирдан кўз ўнгимда аниқ намоён бўлди. Зоти олийларининг “Ёндилинг!” сўзи-ишораси билан хизматкорлар машғалларни отишди, рассомнинг кизи ўтирган арава лов этиб аланга олди.

XVIII

Аланга араванинг томини бир зумда қамраб олди. Четларига осилган нафармон попуқлар шамолда чайқалар, пастдан оқиш тутун кўтарилар, ипак парда ипларими, аёл либоси енглари – ёмғир сингари ёғилар, сонсиз учқунлар сачрарди... Бундан-да дахшатлиси бўлмас! Аланганинг оловли тили тахтиравонни қамраб, чирмаб осмонга қараб ўрларди, буни қандай ифодалаб бўлади? Гўё кўкдан куёш думалаб тушгандай, дунёни олов ўз домига тортгандай. Дастлаб мен сал бўлмаса қичқириб юбораёзгандим, лекин энди қалбим хувиллаб қолган, фақат оғзимни очганча бу дахшатли манзарага қараб турардим, холос. Лекин ота Ёсихидэ...

Ёсихидэнинг юзини ҳалигача унута олмайман. У ўзини унутиб аравага ташланмоқчи бўлганди, лекин шу он лов этган алангани кўриб тўхтаб қолган, ўша ёққа қаттиқ тикилган, аравани ўраган тутун ўзига тортаётгандай эди. Унинг ажинли, хунук юзи олов ёруғида соқолининг учигача кўринар эди. Катта очилган кўзлари, қийшайган лаблари, титраб-қақшаётган юзи... Бутун дахшат, тушқунлик, кўрқув юзига қалқиб чиққан, қалбини ўртаган эди. Қатл олдидаги ўғрида ҳам – ўн айб, беш жиноят содир этиб жаҳаннам қаршисида турган гуноҳкорда ҳам бундай аянчли, жафокаш юз бўлмаса керак! Ҳатто кучли полвоннинг ҳам ранги оқариб кетди ва кўрқиб зоти олийларига қаради. Лекин ҳукмдор лабини тишлаганча ва баъзан хунук кулимсираб аравадан кўз узмасди. У ерда эса... кўрганларимни айтишга менда на куч, на руҳ етади. Бу аёлнинг тутундан нафаси қайтиб юзини орқага ташлаши, оловда тўзғиб жингалак бўлган узун сочлар, олча гуллари билан безанган кўркам либос – ҳамманинг кўз ўнгида оловга айлангани... О, бу қандай дахшат эди! Айниқса, тунги олов тутунни арава ичига ҳайдаб, икки томонга ёйилган аланга комида қизнинг оғзини боғлаган латтани тишламоқчи бўлиб занжирни узгудек

хологда уринган дақиқада, о, бу машъум дақиқада, мендан бошлаб анов полвонгача ҳаммининг сочлари тикка бўлиб кетганди, биз ўз кўзимиз билан дўзах азобларини кўраётган эдик!

Мана, тунги шамол дарахт учларигача етиб, тебрата бошлади... Барча шундай деб ўйлаган эди. Қоронғи осмон қаъридан бундай товуш келиши ҳамон бирдан қора бир нарса, ерга тушмай, осмонда парвоз қилиб, сарой тоmidан тўп сингари ёнаётган аравага отилиб тушди. Ва тутаб турган тўсикқа ёпишган қизнинг елкасига ёпишди-да, кескин, узоқ мунгли чинқирди... Яна... яна... чинқирди. Ҳаммамиз ўзимиздан кетгудек бўлиб кичкириб юбордик: аланга ёруғида ёнаётган қизга ёпишиб олган шарпа маймунча Ёсихидэ эди.

XIX

Жонивор бир лаҳзагина кўзга ташланди, холос. Тилларанг учқунлар шуъласи лов этиб кўтарилгач, шу лаҳзада нафақат маймунча, қизгина ҳам буркираган тутун орасида ғойиб бўлишди. Энди боғда аравагина чарсиллаб, ловуллаб ёнар эди. Ёнаётган арава эмас, оловли устун юлдузли осмон сари ўрламоқда эди, дейилса тўғри бўлар...

Ёсихидэ бу оловли устун қаршида тошдек қотиб турарди. Лекин, таажжуб: шунга қадар дўзах азобларига чидаб бераётгандай кўринган одам, гўё ҳукмдор шу ердалигини унутгандай, қўлларини қовуштириб турар, кўзлари аллақандай, ифода этиб бўлмайдиган даражада, айтмоқчи эдимки, ўзини унутиш даражасида чақнар, порлар эди. Уни қизининг қандай азобда ўлаётганини кўрмади деб ўйлаш мумкин эди. Қип-қизил аланга гўзаллиги ва оловда жизғанак бўлаётган аёл танаси юрагига завқ-шавқ бағишлар, тамом ўзига ром қилиб олган эди. Ва унинг нигоҳи, якка-ягона қизининг ўлим талвасасини кўраётган онлардаги нигоҳи нурли эди, дейиш камлик қилар. Бу дақиқада Ёсихидэда сирли-сеҳрли, деярли ноинсоний улуғворлик зухур этдики, буни қутурар даражада дарғазаб шернинг улуғворлигига ўхшатиш мумкин. Ва ҳатто кутилмаган тунги алангадан кўрқиб, қичкириб осмонда чарх ураётган сонсиз-саноксиз кушлар, ҳатто улар – балки шундай туюлгандир – унинг ғижимланган телпагига яқин йўлашмас эди. Ҳатто раҳм-шафқатдан бегона кушлар ҳам бу ғалати улуғворликни – Ёсихидэнинг бошига кўнган шухрат тожини кўришди.

Ҳатто кушлар ҳам. Биз-ку ҳаммамиз, хизматкорларга қадар, нафасимизни ютиб, вужудимиз титраб Ёсихидэдан кўз узмай қараб турдик, гўё янги буддани кўргандай бўлдик, кимлар шодланди, кимлар қайғуга чўмди. Ёнаётган арава алангаси, осмонни ёритган ёғду, унга махлиё бўлиб тош қотган Ёсихидэ... О, қандай улуғворлик, қандай шод-хуррамлик! Ёлғиз бир одам – ҳукмдор юкорида, айвонда юзи таниб бўлмас даражада ўзгариб, оқариб кетган, оғзи кўпик, иккала кўли бинафша ипак ёпилган тиззасига тиралганча, томоғи қуриган йиртқич хайвон янглиғ, нафаси қайтиб, оғзи билан нафас оларди...

XX

Бу кеча зоти олийлари Юкигэ саройида аравасини ёққани ўз-ўзидан ҳамма жойда овоза бўлиб кетди ва турли миш-мишлар урчиди: ҳукмдор нега Ёсихидэнинг қизини ёқиб ўлдирди? Рад қилинган севгиси учун

ўч олди дейишди кўпчилик. Лекин зоти олийларининг фикри мутлақо бошқача бўлди: у ўз картинаси, шон-шухрати учун аравани ёқиш ва одам ўлдиришга ҳам тайёр дарғазаб рассомнинг таъзирини бериб қўймоқчи эди. Ҳақиқатан ҳам, буни зоти олийларининг ўз оғзидан эшитган эдим.

Кўз ўнгида қизи ёниб кул бўлган Ёсихидэ тасвирий санъат асарини яратишдек қатъий ниятидан қайтмади, аксинча, бу ният унда кундан-кунга кучайиб борди. Уни сўкканлар, ҳақорат қилганлар кўп бўлди, одам қиёфали, хайвон юракли ёвузга, чизган иши учун оталик меҳрини унутган аблаҳга чиқаришди. Ёкагавалик руҳоний ота ҳам шундай куфрона фикрда бўлиб, баъзан айтгучи эди: “Санъат, маҳорат бобида қанчалик устун бўлмасин, у абадий муносабатларнинг беш қонунини тушунмас, риоя этмас экан, жойи – дўзахда”.

Бир ойдан кейин дўзах азоблари тасвирланган парда, ниҳоят, тайёр бўлди. Ёсихидэ уни дарҳол саройга олиб борди ва ҳурмат билан зоти олийлари ҳукмига ҳавола этди. Аини шу пайт ўша ерда бўлган руҳоний ота сувратга қараб, тасвирланган дўзах азоби, даҳшатли олов бўронини кўриб, ҳайратга тушди. Илгарилари Ёсихидэга хўмрайиб қараб юрган ота бу сафар “Ажойиб!” дейишдан ўзини тиёлмади. Буни эшитган зоти олийлари тиржайиб қўйганини ҳамон эсимдан чиқара олмайман.

Шундан бери ҳеч ким, ҳарқалай, саройда, Ёсихидэ ҳақида бирор ёмон гап айтмади. Эҳтимол, аввалги ғазаб-нафратга қарамай, энди пардага назар солган ҳар бир киши картинанинг ғаройиб таъсиридан эзилиб, оловли дўзахнинг бекиёс азобларини кўз ўнгига келтиргандир, эҳтимол.

Лекин бу пайтда Ёсихидэ тириклар сафида эмасди. Пардага чизилган сувратни тугатиб, эгасига топширгач, келгуси тун ўз хонасида ўзини осиб қўйди. Якка-ягона қизини йўқотгач, унда яшашга бошқа куч, хоҳиш қолмаган бўлса, ажаб эмас. Унинг жасади илгари уйи бўлган жойга кўмилган, ҳозир ҳам ўша ерда. Айтгандай, оддий қабр тоши йиллар давомида қор-ёмғир, шамол-дўл таъсирида пўпанак босиб, ўт-ўлан кўкариб кетганидан кимнинг қабри эканини ҳеч ким билмайди.

Абдулла ОРИПОВ

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири

МУТЛОҚ МЕНИКИДИР ҚЎЛДАГИ СОЗИМ

ИККИ ЮЛДУЗ СОҲИБИ

Ярим асрки, ўзбек шеърияти Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Орипов номи билан уйғун. Шоир кўнглидаги гоҳ майин, гоҳ маҳзун манзаралар шеърият муҳибларининг энг севимли манзилгоҳига айланган. Инсон руҳияти, унинг покиза туйғулари тасвирланган бу муаззам шеърият адабиётимизнинг бебаҳо мулкидир.

Абдулла Орипов сўнги йилларда, хусусан, мозий қатига сингиб бораётган 2015 йилда баракали ижод қилди. Шоир соф ҳикматга йўғрилган туркум шеърлар яратди ва бу битиклар “Шарқ”, “Ўзбекистон” нашриётларида китоб ҳолида чоп этилди. Унинг Америка сафари асносида ёзилган “Уммон орти илҳомлари” номли туркум шеърлари эса шу кунларда нашр этилиш арафасида.

Атоқли шоиримиз бундан 17 йил муқаддам Ўзбекистоннинг энг нуфузли мукофоти – Ўзбекистон Қаҳрамони унвони билан тақдирланиб, “Олтин юлдуз” медалини Президентимизнинг қўлидан қабул қилган эди. Поёнига етиб бораётган йилда шоир ҳаётида яна бир муҳим воқеа юз бериб, у икки юлдуз соҳибига айланди. Яъни, Италия ва бошқа мамлакатлар ўртасидаги адабий алоқаларга қўшган ижодий ҳиссаси учун Абдулла Орипов Италия Республикаси Президентининг қарорига асосан “Италия юлдузи” орденига сазовор бўлди.

Муборак етмиш беш ёш арафасида самарали ижод қилаётган севимли шоиримизни барча ижодий муваффақиятлари билан мухлислар номидан муборакбод этамиз. Қуйида устозимиз 2015 йилнинг июль-август ойларида муолажа сабаб Америка Қўшма Штатларига қилган сафари чоғида қоғозга туширган шеърларидан айримларини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

*Алишер НАЗАР,
шоир*

ИМТИҲОН

*Сен Ватан ҳақида берма кўп савол,
Лоф урма Ватаннинг муҳаббати деб.
Уни мансаб каби айлама хаёл,
Ёхуд суҳбатингга эмасдир у зеб.
Ватан танангдаги жондир, қондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

*Бу улуг севгида илоҳийлик бор,
Ватанни чин фарзанд фаромуш этмас.
Менга ўз туйғумни ўргатма зинҳор,
Инчунин, кибрнинг бозори ўтмас.
Рост гапни ёлгондан фарқлар ондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

*Асл қаҳрамон ким ёруғ дунёда?
Ғоясин таъмага алмашмаган зот.
Чугурчуқ кўпайса ҳаддан зиёда,
Бургут бўлиб яшаш олий мукофот.
Қул ҳам юртин севса шоҳдир, хондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

*Гарчи кўҳна замин умум макондир,
Инсоннинг ҳар жойда ёнсин чирози.
Муъжиз бўлса ҳамки, кулбанг ошёндыр,
Она даргоҳидек унинг қучози.
Сен учун поёнсиз қаҳкашондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

*Азал мусофирдир дунёда одам,
Рухим гарчи собит, муаллақ танзим.
Бир умр қўйнингда муқим турсам ҳам,
Созиниб яшадим сени, Ватаним.
Меҳр бир, нафрат ҳам бир томондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

*Майли, суймасинлар мени ганимлар,
Йўлимни тўссинлар рақиблар ҳатто.
Ватан ҳар қайда ҳам маёқдек имлар,
Ғурурим юксалар самогача то.
Ҳеч кимга бергувсиз довруг, шондир бу,
Ватанни севмоқлик имтиҳондир бу.*

АТЛАНТИКА

*Қуш ҳам ўтолмайди Атлантикадан,
Ахир учолмайди муттасил бир ой.
Хабар тарқаса-чи, манов чеккадан,
Дақиқа етарли бунга, ҳойнаҳой.*

*Мен орзу қилардим, инсон нафасин
Ҳар қайда ҳис қилсанг юзга теккудак.
Бу ёнда айтилган она алласин
У ёнда эшитиб тин олса гўдак.*

*Мен орзу қилардим, буткул жаҳонда
Тумандек тарқаса кўнгил гашилари.
Садо бериб турса ҳар икки ёнда
Биллур қадаҳларнинг жаранглашлари.*

*Мен орзу қилардим, бепоён уммон
Қўприқдек елкасин тўтиб турса жим.
Олис Самарқандда янграгач азон,
Саждага бош қўйса далласлик муслим.*

*Орзуни олмадим асло осмондан,
Бугун хаёл эмас қутлуг сафарлар.
Қушлар учиб ўтсин майли уммондан,
Фақат тарқамасин ноҳуш хабарлар.*

УММОН ҚОШИДА...

*Йигитлик ёшида бўлсайдим агар,
Сен каби солардим балки галаён.
У кунлар яшадим тутқиндан баттар,
Юртдан чиқармасди бизларни замон.*

*Энди мен учун ҳам очиқдир дунё,
То ҳануз қалбимда бордек журъатим.
Эй уммон, қошингда турибман, аммо
Галаён солишига етмас кудратим.*

ЎЗБЕК БЎЛИБ КЎРИНАВЕРАР

*Бу жойда ҳам турфа миллат бор,
Меҳнат қилар, уринаверар.
Қай бирига қилсам эътибор,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Чол аланглар излаб салқин жой,
Исиб кетган шўрлик, ҳойнаҳой.
Қимдир унга тутди сувми, чой,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Бировининг кулиши ўхшар,
Бировининг туриши ўхшар,
Бировининг юриши ўхшар,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Қарамасдан ирқи-қонига,
Миллатига ё унвонига,
Қим чорласа дастурхонига,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Йўл бўйида икки қизалоқ,
Бири қора, бирови-чи, оқ.
Ўйнашарди аҳил ва иноқ,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Эргаштириб бола-бақрасин,
Сарф айласа сўнги чақасин,
Сўнг “уф” дея очса ёқасин,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

*Ҳануз феълинг билишмас балким,
Фазилатинг кўп эрур, халқим.
Меҳр билан қараса ҳар ким,
Ўзбек бўлиб кўринаверар.*

НАСА¹

*Мен ҳайрон қоламан,
Одамзод гоҳо
Кўрган мўъжизасин бирдан унутгай.
Искандар, Магеллан доврўги ҳатто
НАСА игнасининг кўзидан ўтгай.*

*Қандоқ бунёд бўлган ҳазрати Одам,
Ҳеч кимса кўрмаган илоҳий дамни.
Лекин машқ қилганлар минг йил муқаддам,
Ойда Армстронг қўйган қадамни.*

¹ НАСА – АҚШ фазогирлар тайёрлаш ва назорат қилиш маркази, Хьюстонда жойлашган.

Конрад¹ коржомаси осиглик турар,
Марҳум фазогирлар кўргазмасида.
Шоҳларнинг либоси яхлит сийму зар,
Барибир илингай унинг пастида.

Низолар йўқолур бир кун, албатта,
Одамзод ўзлигин топар қайтадан.
Шонли ўтмишини эслаб у пайтда,
Келгай маъракага ҳар битта Ватан.

Тоғнинг этагида ўтирган сайёҳ,
Унинг маҳобатин кўрмас ҳеч қачон.
Асрлар қаъридан ташласанг нигоҳ,
Инсон қуриб олмиш янги бир жаҳон.

Башар болалари фахрга тўлиб,
Тафаккур тўйида кўтаргайлар жом.
Ишонгум, ўша кун биринчи бўлиб,
Ёдга олинажак Улуғбек бобом.

БЕГОНА ОДАМ

(Эсдаликлардан)

Саҳро қўйнидаги тап-тақир қирлар,
Сокин, осойишта, мўъжаз бир қишлоқ.
Тарқалиб қоларди шивир-шивирлар,
Мусофир йўловчи келганда бироқ.
Дерди, бир-бирига одамлар мубҳам:
– Қишлоқда юрибди бегона одам.

У қайдан келмишдир? Балки, эҳтимол
Ҳийдан бош олиб кетган қаландар.
Ўғридир, каззобдир, молингга завол,
Ё жонни олгучи ажалдан баттар.
Ишқилиб, бўлмасин ёвуз, шумқадам:
– Қишлоқда юрибди бегона одам.

Бир вақтлар келарди айгоқчи меҳмон,
Ҳамманинг бисотин рўйхат қиларди.
Қанчалаб шўрликни айлаб қатагон,
Қайга жўнатишини ўзи биларди.
Ёш-қари боқарди атрофга пурғам:
– Қишлоқда юрибди бегона одам.

Элу юрт қолганди қўрқиб, безиллаб,
Йўлда кўтарилган чангдан ҳадик бор.
Яшарди юраги мудом сизиллаб,
Ўлиб ўлмаганди, тириклайин хор.
Очма эшигингни, Хизр келса ҳам:
– Қишлоқда юрибди бегона одам.

Сен мендан хавотир олма, қишлоғим,
Мен ҳам ўзинг каби озурда жонман.
Тикандан тилиниб кетган ҳар ёғим,
Тугилган гўшамсан, сенга меҳмонман.
Демагин шу лаҳза, демагин шу дам:
– Қишлоқда юрибди бегона одам.

¹ Нил Армстронг, Чарльз Конрад – Ойга қадам қўйган дастлабки фазогирлар.

СЕҲРЛИ ДИЁР

Осмондан қарама,
 Ердан қарама,
 Одамдек назар сол сен бу диёрга.
 Унинг корларига, майли, ярама,
 Тош ҳам отиб юрма лекин бекорга.

Уни ким кашф этган? Тортишмасдан тур,
 Ҳарҳолда, падари ҳазрати Одам.
 Ариши аълодаги ялт этган бир нур
 Етиб ортмасмикан барчамизга ҳам.

Одамзод шундоқдир: шовқиндан кўрқса,
 Илондан сўраркан: – Нега сен жимсан?
 Нега филсан, деркан гар филни кўрса,
 Чумолига қараб айтаркан: – Кимсан?

Бир-бирин етаклаб келгай карвонлар, Асло ўргатмасман бировга ақл,
 Сафари тинч ўтса, шунинг ўзи бас. Мутлоқ меникидир қўлдаги созим.
 Комил бўла олса агар инсонлар, Ҳозир Сизга атаб айтилган нақл,
 Низолар бартараф, изволар абас. Менинг залдан туриб берган овозим.

ОҚ КИШИШИ

Дўконда сўрайман: – Борми оқ кишимиш?
 Дунёда мен севган энг ширин неъмат.
 Ўзбеклар юртида ҳозир гарқ пишимиш,
 Самарқанд ёқларда учрайди фақат.

Олис Амриқонинг Хьюстонида
 Мен уни кўрдиму лол қотдим ҳатто.
 Асли файз шу элнинг дастурхонида,
 Бизлар ўйлагандек тор эмас дунё.

Бежиз фазогирлар тановул қилмас,
 Тип-тиниқ қаҳрабо, офтоб қатраси.
 Ўзбек палови ҳам кишимишсиз бўлмас,
 Ошга кўрк бергайдир майиз сараси.

Ўйламанг, кишимишдан шунчами ҳайрат,
 Қайсидир юртларда балки у хордир.
 Мен эса завқланиб кетаман ҳар вақт,
 Оллоҳнинг неъматини ҳар қайда бордир.

Гўё анор каби думалоқ олам,
 Унутинг торликни, кибрни, ранжни.
 Ахир қувонмасми амриқолик ҳам,
 Олой бозорида кўрса оранжни.

ЁШЛИК

Йўл четида,
Дарё бўйида,
Турар эдим асо таяниб.
Ҳаёт исин туймоқ ўйида,
Дунёларга боқсам, деб қониб.

Ўша маҳал узоқ-узоқдан
Кўринди-ку бир гуруҳ шодмон.
Келмоқдайди ёшлар у ёқдан,
Ўйин-кулги авжсида чунон.

Ўтишдилар, гувоҳдир кўзим,
Мени соғинч туйғуси енгди.
Қолдиммикан туманда ўзим,
Ёки улар туманга сингди.

ҲАЁТ ДАРСЛАРИДАН

Одамзод қавмига кирмас ётларни Кўзида маъно йўқ, маймунга ўхшаши
Тагин таклиф этиб, даврангга қўйима. Кас улар, ўтказма уйинг тўрига.
Бу икки оёқли манфур зотларни Магар манфаати келмаса тўқнаши,
Кўп ҳам эркалатма, олдига тушима. Фишт қалаб кетади отанг гўрига.

БАҲО

Адашармиз, майли, гоҳо биз,
Беражакмиз холис баҳо, биз.
Ярим дунё қичқирар лекин:
– Асл даҳо, асл даҳо – биз!

ҚАЛҚОН

Ҳаётда беморнинг ўзидан кўра,
Унинг боқувчиси тортгай кўп азоб.
Буни рафиқамдан яхшиси сўра,
Бунга ҳамшира қиз бергайдир жавоб.

Дўсту ёронлар-ку тинмай эрта кеч,
Сенга ҳаёт тилаб қилурлар дуо.
Уни такрор этиб, чарчамаслар ҳеч,
Миллиард мартабали муслим ҳам ҳатто.

Мен ҳайрон қоламан, ҳар бало келса
Доимо дуони қилганлар қалқон.
Наҳот, зулм охир тантана қилса,
Наҳот, қарғиши унга ўтмас ҳеч қачон.

Қулфатнинг эшиги ёпилмас нечун,
Чалкашиб кетгандир турфа муддао.
Қўйинг яхшиларни, ёмонлар учун
Инсоф берсин, дея қилингиз дуо.

Оламда кўрмадим жумбоқ бу қадар,
Оддий ҳол ва лекин теран шунчалик:
Дунё табибларин ийгсанг ҳам агар,
Бўлгайми ўша бир ҳамширачалик.

Гардун айланади Инсон бошида,
Лекин, мартабаси ҳамшира кушод.
Ёвузлик олдиди, Иблис қошида
Тор-мор бўлмаслиги шартдир, одамзод.

БУ КЎЗЛАР...

*Дунёда энг ноёб, энг тансиқ сўздек
Битта каломимни айтаман сенга.
Ўзбекистон десам, десам гар ўзбек,
Иккита қоракўз кўринар менга.*

*Мисоли оловдек ўтли бир нигоҳ,
Асрлар қаъридан боқар жовдираб.
Кўрса, беҳуш бўлиб Лайли ҳам ногоҳ,
Мажнун ҳам кетарди даштга довдираб.*

*Бу кўзлар шодликдан, гамдан зиёда,
Унда пок юраклар ўқурлар ваҳий.
Маъносиз назарлар тўлиқ дунёда,
Бу кўзлар илоҳий, чиндан илоҳий.*

ТАФАККУР МАДҲИ

*Беруний шаънига йўқ асло таъриф,
Колумб ҳам даврига ярашган кўздек.
Бироқ ханузгача қалам кўтариб,
Ўзича келмаган бу жойга ўзбек.*

*Сирли юрт санчиқдай берганди азоб, Магар келса ҳамки бирорта сайёҳ,
Шўронинг кибрли салтанатига. Ёзгириб ёзарди етганча кучи.
Дердилар, бормангиз, бўлгайсиз хароб, Эмишки, кўчалар тўла оҳу воҳ,
Буржуйнинг чириган мамлакатига. Машаққат карвонин кўринмас учи.*

*Гўё пайқашмади галабани соф,
Армстронг ой узра қўйганда қадам.
Ё, фалак, бандангда борми ҳеч инсоф,
Шунчалар ҳасадагўй бўларми одам.*

*Эплай олмаган у ўзини асло,
Бутлаб ҳам бермаган бировнинг камин.
Шу боис, дунёда тўхтамас гавго,
Шу боис, ўнганмас шўрлик бу замин.*

*Ва лекин ўзбекка тафаккурдир зеб,
Маърифат меросдир чунки қонида.
Агар керак бўлса, илму фанни деб
Тўй бергай Самарқанд Регистонида.*

Гарольд РОББИНС

(1916–1997)

МЕНИ ТАШЛАБ КЕТМА

Роман¹

*Рус тилидан
Лола ШОИМОВА
таржимаси*

Ўн еттинчи боб

Тушликка яқин силлам куриб уйга қайтдим. Менинг аҳволимни кўрган Марж меҳмонхонага етаклади.

– Овқатдан олдин коктейль ичиб ол, – таклиф қилди у. – Рангингда ранг қолмабди.

Креслога чўқарканман, хотинимга назар ташладим. Назаримда уйга анчадан бери келмагандекман. Маржнинг кўзлари хавотирга тўла эди, аммо вискини ичиб бўлгунимча сўз қотмади.

– Нима бўлди, Брэд? – сўради у.

Ҳорғин аҳволда бошимни кресло суянчиғига ташлаб, кўзларимни юмдим.

– Кўнгилсизлик юз берди. Мэтт Брэйди билан қилган суҳбатим унга ёқмади. У мени йўқотишга қарор қилибди.

Жинининг учрашуви бор экан, Марж иккаламиз овқатландик. Маржга овқат пайтида кундузи бўлиб ўтган воқеаларни гапириб бердим. У мени диққат билан эшитди.

– Энди нима чора кўрмоқчисан? – сўради мен гапдан тўхтагач.

– Билмадим. Кўрамиз, эртанги кун нима олиб келаркин. Агентликнинг фаолияти қолган буюртмаларнинг ҳажмига боғлиқ. Ходимлар сонини ҳам қискартиришга тўғри келади.

– Крис нима деяпти? Бўлаётган воқеалардан хабари борми?

– Билмадим. Менимча, хабари бор.

Маржга шубҳаларимни айтдим.

– Мен бунга ишонмайман! – ларзага тушди Марж.

– Шуҳратпарастлик – шафқатсиз ҳоқим, – дедим. – У инсонни минг кўйга солади, баъзида ножўя йўлларга бошлайди. Бу бизнинг жамиятимиз қонуни.

– Аммо Крисга сенинг қанча яхшиликларинг сингди! – хитоб қилди у.

– Кел, бунга унинг кўзи билан қарайлик. Ахир мен унга қанча яхши-

¹ Охири. Бошланиши ўтган сонда.

лик қилган бўлсам, у ҳам менга шунча яхшилик қайтарган. Энди эса у ўз улушини олмоқчи.

Уй олдида машинанинг тўхтагани эшитилди. Эшикни очдим. Қаршимда Пол Реми турарди. Бир лаҳза қотиб қолдим.

– Пол! Қайси шамол учирди?

– Сен билан гаплашиб олишим керак, – деди у дахлизга қадам қўяр-қўймас. – Эсинг жойидами? Ўзингни хароб қилмоқчимисан?

Пол ортимдан меҳмонхона томон юрди. Марж билан кўришиб, менга ўгирилди.

– Мэтт Брэйдига қарши уруш эълон қилдингми? – деб сўради Пол. – Айтишларича, қарияни идорангдан ҳайдаб солибсан.

– Пол, шу гапга ишондингми? Мен бор-йўғи унинг қўлида ишлашдан бош тортдим, холос. Мэтт Брэйди қабулимга келди, бандлигим учун уни қабул қила олмадим.

Полнинг оғзи очилиб, менга тикилди.

– Сен уни бандлигинг учун қабул қилмадинг?! – деди у киноя билан. – Мамлакатнинг бешта йирик бизнесменидан бирини қабул қилмадингми? Эсингни ебсан! Ахир у эртага бутун агентлигингни йўқ қилиб юборадикун! Брэд, хушинг жойидами?

– Кеч қолдинг, Пол. Бугуннинг ўзида олтмиш беш фоиз буюртмамни йўқотдим. Қария яхши ишляпти.

Пол зўр бериб вазиятдан чиқиш йўллари қидирар, бераётган маслаҳатларига ўзи ҳам ишонмай минғирларди. Бир пайт у жимиб қолди, ғамгин қиёфада тек қотдик.

Бирдан у ўрнидан сакраб турди.

– Топдим! – хитоб қилди Пол. – Элейн Шайлер! У Брэйдининг севимли жияни. Мен Элейндан унга қилган яхшиликларинг тўғрисида амакисига гапириб беришини илтимос қиламан.

Норозилик билдириб, бош чайқадим.

– Керак эмас! Ўзимни ўзим химоя қилоламан, – дедим тутакиб. – Бу муаммо фақат менга ва Мэтт Брэйдига тааллуқли. Шайлер хонимга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Унинг этагидан тутиб, таъзим бажо айлаш ниятим йўқ!

Ўн саккизинчи боб

Осмонда мингларча юлдуз жимирлар, ҳаво очиқ бўлишига қарамай, тун салқин эди. Зинада ўтириб, жунжикиб совқотсам-да, қайсарлик билан уйга киргим келмай, сигарета бурқситдим. Меҳмонхона деразасидан Пол ва Марж кўришиб турар, улар дастурхон атрофида суҳбатлашишарди.

Уйга, кўча томон чўзилган узун йўлакка тикилдим. Қизик, фирмам ёпилгандан кейин уй яна қанча вақт менга тегишли бўларкан? Бисотимдаги пулларни хаёлан ҳисоблаб кўрдим. Маблағ кам. Топган-тутганимни бизнесимни кенгайтиришга тиккандим.

Уй рўпарасида машина тўхтагани, кейин ёшларнинг товуши эшитилди. Йўлакчада Жини кўринди, у қандайдир қўшиқни хиргойи қиларди. Хаёлан жилмайдим. Дунёни сув босса ўрдакка не ғам? У ўзини сувдаги балиқдек эркин ҳис қиларди.

Жини мени кўриб, тўхтаб қолди.

– Тинчликми, дада? – хавотирланиб сўради у. – Ойим билан урушиб қолдингизми?

– Йўқ, азизам, – дедим бош чайқаб. – Ишдаги муаммолар.

– Охирги пайтларда ўзингизни ғалати тутяпсиз. Ойим ҳам хомуш.

Зўрма-зўраки жилмайдим. Мен фақат ўзимни алдашим мумкин. Кўзларимиз тўкнашди.

– Газетада Шайлер хонимнинг расмини кўрдим. У жуда гўзал экан. Бувам у сизни севиб қолган деди.

Хаёлан дадамни койидим. Топган гапини қаранг!

– Бувангни яхши биласан, унинг назарида барча аёллар мени севиб қолишади, – дедим ўрнимдан туриб. – Уйга кир, Пол амакинг меҳмонга келган. Сени кўрмоқчи...

Кечкурун ухлай олмадим. Деразадан эшитилаётган тунги товушлар ҳам менга енгиллик бахш этмади. Ниҳоят, тонгнинг ёрқин нурлари ётоққа туша бошлади. Тун менинг саволларимга жавоб топиб беролмади, балки кун бирор йўл кўрсатар. Кўзларим юмилиб уйқуга кетдим...

Эрталаб аввал Полни аэропортга элтдим. Офисга кирганимда Микки машинкада пулемётдан ўқ отгандай қарсиллатиб ёзиб ўтирарди.

– Менга Крисни чақир, – дедим.

У боши билан хонам томонга имо қилди.

– У сизни кутиб ўтирибди.

Уни тушунгандай қош учирдим. Крис вақтини бекорга кеткизмасди. Хонага кирдим. Крис менинг жойимга ўтириб, энгашиб нимадир ёзарди. Мени кўриб ўрнидан турди.

Кичкина спектакль қўйишга қарор қилиб, имо билан уни яна жойимга ўтказдим. Крис қизиқувчанлик билан тикилди. Сўзсиз унинг қаршисига чўкдим ва ундан кўз узмадим. Бир неча дақиқадан кейин унинг ёноқлари уятдан қизариб кетди. Мен ҳамон лом-мим демай, жим ўтирардим.

Крис йўталиб қўйди.

– Брэд...

Унга қараб жилмайдим.

– Жуда қулай кресло-я, Крис?

У орқасини бир нарса куйдиргандай сапчиб ўрнидан турди. Жилмайганча мен ҳам ўрнимдан турдим.

– Крис, нега олдин бу кресло сенга ёқишини айтмагансан? Агар кресло ростдан ҳам ёкса, худди шунақасидан сенга ҳам буюртма берайлик, – дедим столни айланиб ўтиб, жойимга ўтирар эканман.

У ҳамон сукут сақларди, юзида қизиллик камайиб, ўзини тутиб олди.

– Тушунмадим, Брэд, – деди тилга кириб Крис. – Ёрдам бермоқчи эдим.

– Кимга?! – бақирдим мен. – Ё ўзингми?

Уни таниганимдан бери биринчи марта ғазабланганини кўриб турардим.

– Бу ерда кимдир калласини ишлатиши керак! – жавобан бақирди у.

– Сен агентликни йўқлик қаърига ташляпсан. Ўзингдан бошқа ҳаммага тупургансан!

Енгил тортдим. Очиқ олишув яширин фитнадан кўра яхшироқ эди. Ҳалолликни ҳурмат қиламан. Учунчи авеньюда муносабатларга оидинлик қиритиб, очиқчасига гаплашдик.

– Жин ургур, кеча қаерда эдинг? – сўрадим мен.

– Мэтт Брэйдини бизни тинч қўйишга кўндириш учун унинг офисига бордим. У билан битим туздим.

– Қанақа битим? Деярли барча мижозларимиз биздан юз ўгиришди, қолганлари ҳам бугун кетишса керак.

У куруққина бош ирғади.

– Биламан. Уни қабул қилишдан бош тортганингда у менга бизни йўқ қилишга ваъда берганди.

– Брэйдига вақтдан ютиш учун буюртмачиларимиз рўйхатини ким берди? Шуми менга бермоқчи бўлган ёрдаминг?

Криснинг юзлари яна кизарди.

– Унга баъзи бир маълумотлар керак экан.

– Бахонанг унчалик ишонарли эмас, тўғрими?

Крис менга қаттиқ тикилиб, совуқ ва вазмин оҳангда гапира бошлади.

– Сенинг ишониш-ишонмаслигининг менга қизиғи йўқ. Мен бу ерда ишлаётган одамлар учун жавобгарман. Уларнинг ишсиз, кўчада қолишига виждоним йўл қўймайди. Сен кетсанг, Брэйди агентликни тинч қўяди. Фирма учун яхши нарх таклиф қиламан. Сен кетсанг, ҳаммага яхши бўлади.

– Бу олийҳимматликнинг сабаби нима? – киноя билан сўрадим мен.

– Бу ҳақиқатан ҳам олийҳимматлик. Брэд, ҳақиқатнинг кўзига тик боқ. Сенинг вақтинг ўтди. Бошқа чиқимларни қўя турайлик, колган буюртмалар ҳатто бинонинг ижара ҳақини тўлашга ҳам етмайди, – деди у таъкидлаб.

Унинг гаплари тўғри эди, аммо негадир менга бу гаплар таъсир қилмади. Фирмани ёпиш керак бўлса, ёпаман. Аммо уни осонгина, курашмасдан бировнинг қўлига бериб қўйсам, менга лаънатлар бўлсин!

– Крис, – дедим юмшоқ оҳангда. – Сенинг агентликни сотиш ҳақидаги таклифинг мени қизиқтирди, аммо бу ерда ишлаётган ходимлар олдида менинг жавобгарлигим сеникидан кўпроқ. Бу фирмани мен ташкил қилдим, мен уларга иш бердим. Агар сен берган пулларни олиб бошқа иш билан шуғуллансам, тезда оёққа турардим. Аммо мен шу ерда қоламан. Ҳаммаси ўтиб кетади. Ходимларим олдида жавобгарлигим кучли экан, демак, мен уларни бошқа хўжайинга қул каби сотолмайман.

– Аммо, Брэд... – гап бошлади Крис.

Унинг гапини бўлдим.

– Сенга ҳам, Мэтт Брэйдига ҳам одамлар тугул итимниям ишонмайман!

Кўнғироқ тугмасини босдим.

– Микки, барча ходимлар зудлик билан менинг хонамга йиғилсин.

– Яхши, Брэд, – жавоб берди у.

Крисга ўгирилдим. У тош қотган эди.

– Йигитча, нега бу ерда ўтирибсан? – жилмайдим мен. – Сен энди бу ерда ишламайсан.

Крис нимадир демоқчи бўлди-ю, фикридан қайтиб, эшик томон йўналди. У эшикни очганда фирманинг деярли барча ходимлари қабулхонага тўпланган эди. Миямга бир фикр келди.

– Крис! – деб чақирдим.

У эшик тутқичини ушлаб, ўгирилди. Бошқалар ҳам эшитиши учун ҳар бир сўзимга урғу бериб, баланд овозда гапирдим:

– Ҳужжатларингни қаерга юборишимни котибамга айтиб кет! Уларни Мэтт Брэйдигами ёки иблисга юборайми? Менимча, сенинг шу икковидан бошқасини танлаш имкониятинг йўқ, – дедим кулиб.

Ўн тўққизинчи боб

Йиғилишда ходимларимга Мэтт Брэйди билан илк учрашувимдан тортиб, Крис билан бўлган охириги суҳбатгача гапириб бердим. Уларга ҳозирча курашдан бошқа нарса ваъда қилолмаслигимни, агар улар мени кўллаб-қувватлашса, бу олишувда албатта ғалаба қозонишимни айтдим.

Энди улар Крисга айтган гапимни эшитишганидан кейин мағлубиятга учрашим мумкин эмасди. Кимдир мушкул вазиятдан чиққунимизча вақтинча моюнани камайтиришни таклиф қилди. Мен бу чорани жуда зарур бўлмагунча қўлламасликка сўз бердим. Кейин ҳар бир ходимнинг қўлини сиқиб хайрлашдим, улар чиқиб кетишди.

Ҳаммаси ажойиб бўлди. Ходимларимга аниқ бўлмасаям қўп нарса ваъда бердим. Ҳорғин аҳволда стол устидаги телефонларга тикилдим. Улар жиригламасди. Одатда телефонлар бу вақтда жириглашдан тинмасди. Ғамгин кулимсирадим. “Агар телефонларинг жиригламаса, демак, сен ўлгансан”, дейишарди тадбиркорлар. Ҳақиқатан ҳам ўзимни мурдадай хис қилдим. Телефоннинг титроқ жаранги янгради. Ланж аҳволда тугмачани босдим.

– Ҳузурингизга Шайлер хоним келди. У иш фаолиятига боғлиқ ахборот билан танишишга вақтингиз бор-йўқлигини сўраяпти, – тетик ва курук оҳангда сўради Микки.

Эшик очилганида, оёққа калқиб, ҳаяжонимни босишга уриндим. Элейн киргач, менга қараб, бир лаҳза тош қотди. Унинг кўзлари менга ачиниш билан боқарди. Ғамгин ҳолда секин стол томон йўналди. Бир сўз дейишга ҳолим бўлмай, сукут сақладим. Бу аёлнинг нимасидир менга қаттиқ таъсир қиларди. Ҳаяжондан юрагим дукиллади.

– Брэд, кўринишинг ёмон, – деди секингина Элейн.

Унинг қўлларига талпиндим. У бош чайқади, бармоқлари қўлларим орасидан сирғаниб чиқди.

– Йўқ, Брэд, – деди у юмшоқ оҳангда. – Ҳаммаси тугади. Орқага йўл йўқ.

– Мен сени севаман, – дедим. – Ҳеч нарса тугагани йўқ.

– Мен хато қилдим, Брэд, – шивирлади Элейн. – Илтимос, у кунларни эслатма. Дўст бўлиб қолайлик.

Чуқур хўрсиниб, ўриндикқа чўқдим. Қўлларим титраб, кутидан сигарета олиб чекдим-да, тутунлар ғубори остидан Элейнга қарадим.

– Элейн, нимага қайтиб келдинг? Мени қийнаш учунми?

– Ҳаммасига мен айбдорман. Мени деб Мэтт амаким билан урушиб қолдинг, – деди Элейн синиқ товушда. – Амаким сен ҳақингда маълумот тўплаганини айтди. Унга учрашув чоғи қўпол гапирганинг ёқмабди. У сенинг фойдангни кўзлаб маслаҳат берган экан.

– Менинг фойдамни кўзлаб гапирган Мэтт Брэйдидан Худонинг ўзи асрасин! – дедим киноя билан. – Яна озгина фурсатдан кейин мен батамом йўқ бўламан.

– Сени порлоқ келажак кутаётганига Мэтт амакимнинг ишончи комил, – деди Элейн.

– Менинг шу ерда ҳам келажагим порлоқ эди, амакинг уни йўқ қилди. Энди эса ҳеч вақом қолмади.

Бармоқларимни куйдирган сигаретани ўчирдим.

– Амакинг жуда олийжаноб инсон, айниқса, хушомад қилганларга нисбатан, – дедим қўшимча қилиб.

– Ҳоҳласанг, Мэтт амаким билан гаплашаман, – таклиф қилди Элейн.

– Йўқ, раҳмат. Ҳожати йўқ. Энди кеч, у мени бор мижозимдан маҳрум қилди. Амакинг вақтини бекор ўтказмайди.

– Сенга ёрдам бермоқчиман, Брэд. Нимадир қилишим мумкин, ахир?

Мен унга боқиб, бош чайқадим.

– Билмадим, Элейн. Эндиликда биров менга ёрдам беради, деган фикрдан йироқман. Бу бизнеснинг ёзилмаган бир қонуни бор, мен уни буздим. Ҳар қандай шароитда ҳам мижоз зарар кўрмаслиги керак. Энди мен билан ҳеч ким ҳамкорлик қилмайди, қозонга яқинлашсанг, қораси юқади.

– Қўмитанинг бошқа аъзолари-чи? – сўради Элейн. – Биттасини танийман. Режанг уларни ҳали-ҳамон қизиқтирмоқда.

Элейнга тан бериш керак. Уриниб кўришга арзийди. Телефонга қўл чўздим.

– “Индепендент Стал”даги Ричард Мартин, – деди Элейн завқ-шавқ билан. – Ўшанга қўнғироқ қилсанг-чи?

Бош ирғаб, Миккидан Мартин билан улаб беришни сўрадим.

Кулиб қўйдим. Элейн менинг қўнғлимдаги аёл. Унинг жамики хислатлари, шу жумладан, фикрлаш тарзи ҳам менга ёқади. Элейн тилла портсигарини чиқарди. Унга яқинлашиб, гугурт чакдим.

– Агар менинг суюқлигим бўлмаганингда эди, сени шерик қилиб олардим, – дедим жилмайиб.

– Нима учун биз дўст бўлиб қололмаймиз, Брэд?

Элейннинг кўзларидаги дардни кўриб, юрагимга оғриқ кирди. Дардини олиш учун унга интилдим, аммо қўлларим ярим йўлда муаллақ қолди. Телефон жириглаб, гўшакни кўтаришга мажбур бўлдим. Микки Мартиннинг овқатланишга чиқиб кетганини айтди. Котибамга кейинроқ яна қўнғироқ қилишни буюрдим.

Йигирманчи боб

Элейн иккимиз овқатланиш учун “Колони” ресторанига йўл олдик.

Эшик олдида бизни метрдотель¹ кутиб олди.

– Жаноб Ровен, – минғирлади у, – сиз учун алоҳида стол бор.

Атрофга алангладим. Ресторан одамга тўла, бу нусха алдашни бопларкан, унинг барча столлари “алоҳида” эди. У бизни залнинг тўрида қўйилган стол томон бошлади. Назаримда яна икки қадам қўйсам, Олтмишинчи кўчага чиқиб қоладигандай туюлди. “Қизик, ҳаётимдаги қўнғилсизликлар ҳақидаги миш-мишлар унинг ҳам қулоғига етдимикан?” – деб мийиғимда кулдим.

Ўтирдик, бир пайт елкам оша аёл кишининг овози янгради:

– Элейн Шайлер! Бу шаҳарда нима қилиб юрибсиз?

Юзимда мулойим табассум билан ўрнимдан турдим. Ортимда ўрта ёшлардаги ёқимтой жувон жилмайиб турарди. Уни таниб, хаёлан ўзимни койидим. Элейнни бу ерга бошлаб келмаслигим керак эди. Бу хоним газетанинг киборлар ҳаётини ёритувчи маҳаллий муҳбири эди. Эртагаёк мамлакатда чиқадиган ҳар икки газетанинг бирида биз ҳақимизда мақола чоп этилади. Биз катта шов-шувга сабаб бўлувчи мақола қаҳрамонлари эдик. “Мэтт Брэйдининг жияни унинг душмани билан ресторанда”.

Бир неча дақиқадан кейин журналист аёл кетди. Элейн билан бирга офисга қайтдик. Мартин қўнғироғимга жавоб бергунга қадар Элейн менга Мэтт Брэйди ва пўлат қуйиш саноати ҳақида гапириб берди. Унинг ҳикоясини диққат билан тингладим. Брэйдига ўхшаганлар бизнес аталмиш ўйинда бешафқат эдилар. Уларнинг олдида ҳамкасбларим бор-йўғи хаваскор ўйинчилар эди. Менга улар бошқаларни бир марта бўлса ҳам

¹ Метрдотель – эшик оғаси.

сотган одамлар қиёфасида кўринарди, балки бир неча марта сотишгандир. Шубҳасиз, бу уларнинг жондан ортиқ кўрган эрмаги эди. Бу одамлар яширинча ҳаракат қилишар, сира қўлга тушмасдилар. Мэтт Брэйди мени бекорга огоҳлантирмаган. Улар бошқаларнинг ўрнини эгаллаш учун ҳамма нарсага тайёр эдилар.

Телефон жириглади. Гўшакни кўтардим. Бу Марж экан.

– Ишларинг қалай, азизим?

– Ўзгариш бор, – дедим Элейнга жилмайиб. – Эрталаб Шайлер хоним келди. У менга ўз ёрдамини таклиф қилди, рози бўлдим.

– Бугун ўғлимиз Брэддан хат олдим, – деди хотиним негадир дарров суҳбат мавзусини ўзгартириб.

– Яхши. Нима деб ёзибди?

– Тузалиб қолибди. Янаги ҳафтадан машғулотларига бораркан.

– Жуда соз! Мен сенга айтгандим-ку, ҳаммаси яхши бўлади деб. Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ. Ҳар қандай кўнгилсизлик ортидан албатта, хурсандчилик келади.

– Ҳозир ёлғизмисан? – сўради Марж овоз оҳангини ўзгартириб.

– Йўқ.

– Ёнингда Шайлер хоним борми?

– Ҳа, – дедим қуруққина қилиб.

У бир неча сония жим қолди. Кейин тилга кирди:

– Азизим, Шайлер хонимга менинг номимдан ҳам миннатдорчилик билдиришни унутма, – деди киноя билан ва гўшакни илиб қўйди.

Ёнимда ўтирган Элейн бармоқларига тикилиб хомуш тортди.

– Хотинингни айбламайман, – деди у. – Унинг ўрнида бўлганда мен ҳам худди шундай қилган бўлардим.

Телефон кўнғироғини эшитиб, енгил тин олдим. Микки ниҳоят мени Мартин билан улаб берди. Унинг гап оҳанги совуқ эди. Ҳа, у мени яхши эслайди. Уни жамоатчилик билан алоқа қилиш кампанияси қизиқтирмайди. У фақат ўзи учун жавоб беради, кўмитанинг бошқа аъзолари учун эмас. Мартин бўлиб ўтган воқеадан кейин кўмита аъзоларининг менинг хизматимга қизиқиши борлигига шубҳаланишини айтди.

– “Консолидейтид Стал” жамоатчилик билан алоқа қилиш мақсадида шахсий режаларини амалга ошириш учун бугун ассоциациядан чиқди, – деди у гапини яқунлаб.

Гўшакни илдим-да, Элейнга қараб зўрма-зўраки илжайдим.

– Мэтт Брэйди бугун пўлат қуювчилар ассоциациясидан чиқибди. Компания унинг маблағисиз ҳеч нарса қилолмаслигини амакинг яхши билади.

– Брэд, амаким билан гаплашишимга рухсат бер. У гапимга киради.

Ҳорғин бош чайқадим.

– Масалани ҳал қилишнинг бошқа йўли ҳам бўлиши керак. Сен менга амакинг, пўлат қуйиш саноати тўғрисида гапираётгандинг. Давом эт. Балки бирор янги фикр келиб қолар.

Элейн иш вақти тугагунча гапирди. Соат еттига яқин унинг баъзи бир сўзлари диққатимни тортди. Мен Элейннинг ортида туриб, қорамтир осмонни томоша қилардим. Унинг айтишича, эри тириклигида “Консолидейтид Стал”нинг антитрест қонунларини четлаб ўтганидан хабар топган, бу ҳақда Брэйди билан гаплашишмоқчи бўлган экан.

– Нима бўлганди? – деб сўрадим.

– Аниқ билолмадим. Дэвид нимадандир ғазабланганди, бошқа бу ҳақда гапирмади.

– Бу мавзуда амакинг билан гаплашганмидинг?

– Менимча, йўқ, – деди у. – У кўп ўтмай хасталикка чалинди.

Бу масалани чуқурроқ ўрганишим кераклигини ички бир овоз айтиб турарди. Полга кўнғироқ қилдим-да, гапни чўзмай дарров мақсадга ўтиб, сўрадим:

– Брэйдининг компанияси антитрест қонунларини бузганликда айблангани ростми?

– Улар битим тузишган. Бу сени нега қизиқтираяпти?

– Ҳаммаси қонунийми? – деб сўрадим.

– Ҳа, – жавоб берди у. – Бу одатий ҳол. “Консолидейтид Стал” рақибларига халақит қилмасликка ваъда берган.

– Тушунарли, – дедим. – Ким ҳукуматнинг манфаатини химоя қилган?

– Билмадим, аниқлашим мумкин. Бу шунчалик муҳимми?

– Менимча, ҳа. Ҳақлигимга ишонаман. Адашсам, тамом. Қуним битади.

– Эртага эрталаб кўнғироқ қиламан, – деб Пол гўшакни қўйди.

* * *

Соат ўнга яқин уйга кириб бордим. Марж газета ўқиб ўтирар, унинг қаршидан жаҳли чиқаётгани сезилиб турарди. Ёноғидан ўпиш учун эгилганимда мендан юз ўгирди.

– Шайлер хоним билан шунчалик банд бўлганингдан кўнғироқ қилиб, овқатланишга келмаслигингни айтишга ҳам вақт тополмадингми?

Кафтимни пешонамга урдим.

– Эй Худо, мутлақо унутибман. Кечир, азизам. Муаммоларим шунчалик кўпки...

– Унинг учун вақт топасан.

Бу сафар сабр косам тўлди.

– Жин урсин, кимман ўзи? – деб ўшқирдим. – Мен сенга ёш боламанми, ҳар ўн дақиқада кўнғироқ қилиб ҳисобот берадиган? Мени тинч қўй! Шусиз ҳам муаммоларим ошиб-тошиб ётибди!

Маржнинг ранги оқариб кетди. У ўгирилиб, индамай хонамиз томон зинадан юқорига кўтарилди.

Меҳмонхонада бироз ўтирдим, яна финжонни тўлдирдим. Маржнинг ортидан ётоқхона томон йўл олдим. Эшик тутқичини тортдим. Ёпик. Тутқични бураб кўрдим. Ичидан қулфланган.

Йигирма биринчи боб

Меҳмонхонадаги устара ўтмас экан; душда ҳам сув ҳароратини меъёрига келтиролмадим. Кичкина сочиқчага артиндим. Қорнимни ичимга тортиб, сочиқни белимга аранг ўраб, шиппаксиз ётоқхонамизга кирдим. Хона ҳувиллаган, бу сафар каравотда тоза ич кийимларим йўқ эди. Жавонни титкилаб, кийим изладим. Сўнг пастга тушдим.

Столда ҳам апельсин шарбати кўринмасди. Гижимланган газета Маржнинг креслоси қаршисида ётарди. Газетани олиб, ўтирдим. Бизнес янгиликларини ўқимокчи бўлган ҳам эдимки, кўзим киборлар ҳаётига оид саҳифадаги мақолага тушди.

“Пўлат қуйиш саноати қорчалони Мэтт Брэйдининг жиёни, Вашингтон киборлар жамиятининг кўзга кўринган сиймоси Хортенс (Элейн) Шайлер хоним ниҳоят, полиомиелитдан фожиали вафот этган эри ва фарзандла-

рининг ўлимидан сўнг “Колони” ресторанида келишган бир эркак билан овқатланаётганини кўрдик. Аниқланишича, бу жанобнинг исм-шарифи Брэд Ровен; у жамоатчилик билан алоқа бўлимнинг катта мутахассиси, миш-мишларга қараганда, Шайлер хонимга полиомиелитнинг олдини олиш бўйича олиб бораётган ишларида яқиндан ёрдам бермоқда. Кулиб турган чехраларига қараганда, уларни нафақат ишга доир алоқалар, балки...”

Газета шундай қўйилган эдики, мақолага кўзим тушмаслигининг ҳеч иложи йўқ эди. Ҳазабланиб, бизнесга оид бўлимга қарадим. Унинг бу сони мени қувонтирмади, уни олгандан дарров ахлат қутисига ташлаб юбориш керак эди. Кичкина сарлавҳага кўзим тушди: “Кристофер Проктор Мэтт Брэйди бошчилик қилувчи “Консолидейтид Стал” корпорациясига қарашли жамоатчилик билан алоқа бўлими махсус маслаҳатчиси лавозимига тайинланди”.

Газетани полга ирғитдим. Апельсин шарбатим қани экан-а?

– Марж! – деб бақирдим.

Ошхона эшиги очилиб, тирқишдан хизматкор Саллининг тим қора юзи кўринди.

– Жаноб Ровен, узр, келганингизни сезмай қолибман.

– Ровен хоним қаерда?

– Кетди, – деди Салли. – Ҳозир шарбатингизни бераман.

Шарбатни кутиб ўтирганимда хонага Жини кириб келди. Унинг юзида сирли табассум ўйнади.

– Дада, агар тезроқ ҳаракат қилсангиз, мени мактабга ташлаб ўтишга улгурардингиз.

Сабр косам тўлди.

– Нимага сен тенгдошларингга ўхшаб автобусда юролмайсан? Бошқалардан қаеринг ортиқ? – дедим ғазабдан бўғилиб.

Эшикни ёпиб, стол ёнига қайтдим. Стол устида апельсин шарбати турарди, уни паришонхотирлик билан ҳўпладим. Шарбат менга беаза туюлди.

Салли тилла рангли қовурилган тухум келтирди. Тухумнинг ёнида четлари кизғиш-жигарранг чўчка тўши бор эди. У нонуштамни олдимга қўйиб, финжонга қаҳва куйди. Овқатга иштаҳасиз тикилдим. Ўзимнинг: “Эрталабки нонуштадаги қовурилган тухум кунингни равшан қилади”, деган сўзларимни эсладим. Менга нима бўлди? Креслони суриб ўрнимдан турдим. Назаримда уйни меҳр-муҳаббат тарк этгандай, бўм-бўш ва совук туюлди.

Кун секин ўтарди. Офис жим-жит, атиги икки марта кўнғироқ бўлди. Тушга яқин гўшакдан Элейннинг мулоим овози эшитилди.

– Мэтт амакимнинг ҳам газетага кўзи тушибди. Кўнғироқ қилиб, сен билан энди учрашмаслигимни талаб қилди. Жудаям ғазабланди. У сени таваккалчи фирибгар деб атади.

Бу гапни эшитиб, миямга ғаройиб бир фикр келди. Қувончдан кулиб юбордим.

– Жуда соз. Мен унинг янаям кучлироқ ғазабланишига ёрдам бераман. Сен билан ошиқ-маъшуклик муносабатларимизни давом эттирамиз.

– Брэд, илтимос, – паст товушда ёлворди у. – Сенга айтдим-ку, ҳаммаси тамом деб. Мен ортиқ бундай яшолмайман.

– Бунинг ҳаммаси газета учун, – тушунтирдим мен. – Амакингнинг жаҳлдан ақлини йўқотишини истайман. Шунда у хато қилиши мумкин.

Жим туриб, унинг иккиланаётганлигини ҳис қилдим. Бир неча лаҳзадан кейин Элейн тилга кирди.

– Яхши, Брэд. Нима қилишим керак?

Хурсандчилигимни яширишга уриндим.

– Энг чиройли кўйлагингни кий. Учрашув уюштириб, мухбирларга ўз фаолиятинг ҳақида интервью берасан. Бу нарса сенинг ишингга зарар етказмайди, менга эса ёрдам беради. Ҳаммаси тайёр бўлгач, ўзим кўнғироқ қиламан.

Гўшакни бир лаҳзага қўйиб, сўнгра яна кўтардим.

– Шайлер хоним матбуот учун полиомиелитнинг олдини олиш бўйича ўтказаетган кампаниясини ёритиш мақсадида учрашув уюштирмоқчи. Соат бешга “Лайлак” қаҳвахонасида зарур нарсаларни тайёрла, – дедим Миккига. – Ходимларимиз Нью-Йоркнинг барча газетачилари-ю, фото-мухбирларини судраб бўлса ҳам олиб келишсин.

– Яхши, хўжайин, – деди Микки. – Сизга Пол Реми телефон қилаяпти. Селетор тугмасини босдим.

– Пол? Анави нухани топдингми?

– Ҳа, – деди Пол. – Бу йигитнинг фамилияси Леви. У ўзининг хусусий адвокатурасини очиш учун бу ердан Нью-Йоркнинг Уоппингер-Фолс деган жойига кетган. Ҳозир Левини бу ерда ҳеч ким эслолмайди. Ваҳоланки, қачонлардир уни вазирликда ишбилармон мутахассис сифатида қадрлашган. У Гарвардни имтиёзли диплом билан тамомлаган. Антитрест қонунлари соҳаси бўйича махсус мутахассис. Брэйдининг компанияси билан боғлиқ можаро унинг илк катта иши бўлган.

– Нега ишни судгача олиб бормаган?

– Билмадим, эҳтимол, бу вазирликнинг кўрсатмасидир.

– Унинг исми нима?

– Роберт М. Леви. Бирон нарса аниқладингми? – қизиқиб сўради Пол.

– Ҳавога туфлаб ўтирибман, тупугим Мэтт Брэйдигача етиб борар, деган умидда.

Гўшакни қўйиб, дарров машинамга ўтирдим-да, сэндвични оғзимга тикиб, наридан-бери овқатланган кўйи Уоппингер-Фолсга қараб йўлга тушдим. Ошқозонимда сэндвичданми ё ҳаяжонданми тошдай бир нарса пайдо бўлди. Бу охирги кунларда бутун вужудимни эгаллаган бўшлиқдан кўра афзалроқ эди.

Йигирма иккинчи боб

Уоппингер-Фолсга соат икки яримда етиб келдим. Бу бир лаҳзада айланиб чиқиш мумкин бўлган кичкинагина шаҳарча экан. Тормозни босиб, машинани қатор дўконлар саф тортган кўчада тўхтатдим ва автомобилдан тушиб, атрофни кузатдим. Бир неча идора ва телефон будкаларига кўзим тушди. Будкалардан бирида ётган телефон рақамлари ёзилган китобчани варақладим. Роберт М. Левининг рақами йўқ экан. Чиқиб, энсамни қашидим.

Ёш, қобилиятли адвокатнинг хусусий адвокатура очиш учун шундай бир кимсасиз жойни танлагани ғалати эди. Ўтиб кетаётган полициячига кўзим тушиб, истиқболига шошилдим.

– Ёрдам беролмайсизми? Мен Роберт М. Леви деган одамни изляяпман. Полициячи машинамга кўз югуртириб, кейин менга назар солди.

– Бу ерда сиз айтган фамилияли адвокат йўғу, аммо Боб Леви деган

бир кимса яшайди. Уруш пайтида у моҳир учувчи бўлган. Ўн битта япон самолётини уриб туширган. Урушдан кейин қисқа вақт Вашингтонда яшган. Балки сиз қидираётган одам ўшадир?

Менга эшитганларим етарли эди.

– Ҳа, худди ўзи, – дедим ховлиқиб.

– Чорраҳани кўраяпсизми? Ўнгга бурилиб, кўчанинг охиригача борасиз. Уйнинг рўпарасида “Итлар учун бошпана” деб ёзилган тахта бор.

Полициячига миннатдорчилик билдириб, машинага ўтирдим. Муюлишдан бурилиб, тупроқ йўлга чиқдим. Тахминан бир ярим чақирим юргач, полициячи мени майна қилди, деб ўйладим, аммо шамол қулоғимга итларнинг ақиллаган товушини олиб келди. Шу ерда йўл тугаб “Итлар учун бошпана” деган ёзувли тахтага кўзим тушди. Тахтанинг пастига “Фокстерьер ва уэльс терьер кучуклари сотилади. Жаноб Боб Леви ва Боб Леви хоним” деб ёзилганди. Машинадан тушиб, оқ коттеж томон йўл олдим. Уйнинг ортида, тиканли сим тўсиқ билан ўралган катакда итлар ақилларди.

Уй рўпарасида қирқ тўққизинчи йилларда ишлаб чиқарилган “универсал” туридаги “Форд” турарди. Эшик тугмачасини босгандим, бир пайтнинг ўзида ҳам уйда, ҳам итхонада кўнғироқ жаранглади. Худди буйруқ берилгандай итларнинг ақиллаши кучайди. Бу шовқинга эркак кишининг товуши ҳам қўшилди:

– Биз бу ёқдамиз!

Панжара орасидан қарадим. Эркак ерга ўтириб, аёл ушлаб турган кучукчани кўздан кечирарди.

– Бир дақиқа, – деди у хушмуомалалик билан бошини кўтармай. Аёл менга қараб жилмайди. Тўсиққа суяниб, уларни кузатдим. Эркак узун чўткача билан кучукчанинг қулоғини тозаларди. Бир неча дақиқадан сўнг у ўз ишидан мамнун ҳолда ўрнидан турди. Эгасининг кўлидан чиққан кучукча озод бўлганидан қувонганча бошқа итларнинг олдига югурди.

– Қулоғига кўнғиз кирибди, – тушунтирди итхона хўжайини. – Бирор қор-ҳол рўй бермасдан олиб ташлай, дедим. Нима хизмат, жаноб?

– Мен вашингтонлик, адлия вазирлиги собиқ юристи жаноб Роберт М. Левини қидираяпман. Сиз шаҳарчада шундай фамилияли ягона одам экансиз. Сиз Роберт М. Левимисиз?

У аёл билан кўз уриштирди.

– Мен уйга кетдим, ишларим бор, – деди аёл шошилиб.

Аёлнинг эшикчадан ўтиши учун йўл берарканман, уни нигоҳларим билан кузатиб қолдим. У шарқликларга хос майда ва эҳтиёткорона қадам ташларди. Эркакка юзланиб, унинг гапиришини кутдим. Эркак аёл кўздан йўқолиб, уйга кириб кетгунча қараб турди. Унинг кўзлари ғам-аламга тўлди.

– Нега сўраяпсиз, жаноб?

Бу одамни нима қийнаётганини билмадим, аммо унинг кулфатига шерик бўлгим келди. Унинг нимасидир менга ёқиб қолганди.

– Маслаҳатингиз ва баъзи бир маълумотлар керак, – дедим.

У аввал машинамга, кейин менга назар солди.

– Мен анчадан бери ҳуқуқшунослик билан шуғулланмайман. Сизга ёрдам беролмайман, деб кўркаман.

– Мени қонун эмас, тарих қизиқтиради. Сиз адлия вазирлигида ишлаганингизда бир ишни тергов қилгансиз, – тушунтирдим мен. – Яъни “Консолидейтид Стал” компаниясининг антитрест қонунларини бузганлиги ҳақидаги ишни. Билишимча, ишни судга чиқармоқчи бўлгансиз.

У бирдан хушёр тортди.

– Бунинг сизга нима алоқаси бор? – деб сўради.

– Шахсан менга ҳеч қанақа алоқаси йўқ, – дедим. – Мен шуғулланаётган бизнесга алоқадор. Шу сабабли сиз билан учрашишга қарор қилдим. Мен жамоатчилик билан алоқа бўлими маслаҳатчисиман.

Чўнтагимдан ташриф қоғозимни чиқариб, суҳбатдошимга кўрсатдим.

– Бу иш билан нимага қизиқяпсиз, жаноб Ровен? – деб сўради суҳбатдошим.

Гапни узоқдан бошладим.

– Бундан саккиз йил аввал ҳозир ташриф қоғозида номини ўқиганингиз фирмага асос солдим. Мен унга саккиз йиллик оғир меҳнатимни сарфлаганман. Унгача эса фирмани очишга тайёрланганман. Кунлардан бир кун катта бир саноат корхонасидан буюртма тушди, – давом этдим мен. – Қармоқ ташлаб, балиқ илинганини ҳис қилдим. Кейин офисимга бир одам кириб, йиллик даромади олтмиш минг долларлик иш таклиф қилди. Катта пул. Мен бу пулга хоҳлаган нарсамни сотиб олишим мумкин эди. Аммо шу ерда бир муаммо пайдо бўлди.

Гапларимнинг унга қандай таъсир қилаётганини билиш учун тўхтадим. Левининг диққат-эътибори менда эди.

– Қандай муаммо? – сўради Леви.

Гапни чўзиб, секин давом этдим:

– Бунинг эвазига у мендан бошқаларга хиёнат қилишимни, дўстларим юзига тупуришимни талаб қилди. Ўз меҳнатлари билан фирмам ривожига ҳисса қўшган ходимларимни тақдир ҳукмига ҳавола этиб, ташлаб кўёлмасдим. Мен бу одамга айтишим мумкин бўлган ягона жавобни бердим. Унинг таклифини рад этдим. Бу воқеага ҳам бир неча кун бўлди. Бугунга келиб ҳеч вақом қолмади, ҳалокат ёқасида турибман. Буюртмаларнинг саксон фоизини йўқотдим. У мени қора рўйхатга тиркаган. Бу ерга мени ички бир сезги етаклади. Чўкаётган одам сингари ҳасга ёпишяпман. Ёнингизда суҳбатлашиб турарканман, қачонлардир сизнинг ҳаётингизда ҳам шу одам туфайли кўнгилсизликлар рўй бергандай таассурот уйғонапти. Унинг исмини айттайми?

Леви менга лоқайд боқди.

– Ҳожати йўқ. Унинг кимлиги менга маълум.

У чуқур хўрсинди. Левининг овозида инсонда мавжуд жамики нафрат мужассам эди.

– Мэтт Брэйди.

– Иккаламизнинг ҳам унда қасдимиз бор, – дедим секин. – Ўч олишни истайсизми?

У нигоҳини менга қаратди.

– Жаноб Ровен, бу ер иссиқ. Юринг, уйга кириб гаплашамиз. Хотиним сизга хуштаъм қаҳва дамлаб беради.

Йигирма учинчи боб

Биз очик деразасидан майин шабада эсиб турган ошхонада ўтирганча суҳбатлашардик. Левининг хотини ярми немис, ярми япон бўлган евроосиёликлар оиласидан эди. У хотини билан Америка армияси сафида хизмат қилаётган пайтда Токиода танишган экан.

Леви менинг Мэтт Брэйди билан бўлган кўнгилсиз можаро ҳақидаги ҳикоямни диққат билан тинглади. Жим бўлганимда эр-хотин бир-бирларига кўз ташлашди.

Леви совуққонлик билан тилга кирди.

– Сизнингча, биз қандай ёрдам беришимиз мумкин, жаноб Ровен?

– Билмадим, – дедим қўлларимни икки томонга ёйиб. – Омадимни си-
наб кўришга қарор қилдим. Нимадир топишга умидвор бўлиб олдингизга
келдим.

У менга индамай тикилди, сўнгра нигоҳини қаршисидаги қаҳва солинган
финжонга бурди.

– Минг афеус, хафсалангизни пир қиламан, жаноб Ровен, – деди аста
Леви. – Сизга сира ёрдам беролмайман.

Назаримда Леви ёлғон гапиряпти. Брэйдидан гап очилганда юзида
синчковлик аломати, овозида нафрат оҳанги сезилганди. У нимадандир
кўрқаяпти. Нимаданлигини билмайману, лекин бунга ишончим комил эди.
Шууримда бир тахмин ярқ этди. Тушундим. Брэйди Левининг нозик жойи-
дан ушлаган кўринади.

Адашмасам, тергов жараёнида Леви Брэйди учун хавф туғдирувчи
нимадир топган, шундан кейин пўлат қуйиш саноати корчалони жавоб
тариқасида унинг ҳам нозик жойини топиб қуритмоқчи бўлган. Келажаги
порлоқ ёш ҳуқуқшуносни бошқа қанақа сабаб бунақа гадойтопмас, чекка
шаҳарчага етаклаши мумкин?

– Нимадир бўлиши керак, – дедим таслим бўлгим келмай. – “Консоли-
дейтид Стал”нинг ишини сиз тергов қилгансиз. Айтишларича, бу компания
сири Мэтт Брэйдидан кейин фақатгина сизга маълум экан.

Леви яна хотини билан кўз уриштириб олди.

– Менда сизга фойдаси тегадиган ҳеч қандай маълумот йўқ, деб ўйлайман, –
деди у қайсарликда мендан қолишмай.

Ўрнимдан кўзгалдим. Мени чарчоқ ва ожизлик ҳисси чулғаб олди.
Атрофим бўшлиқдан иборат. Аммо тамом бўлганимни тан олгим келмасди.
Лабларимда аламли табассум пайдо бўлди.

– У сизни яксон қилган, – дедим. Леви жавоб бермай, менга ўқрайди.

Уйни тарк этдим, узун, озода йўлакчадан юриб, машинамга ўтириб,
ортга бурилдим. Йўлнинг ярмини босиб ўтиб, катта шоссега чикқанимда
ортимдан машина сигнали эшитилди. Ойнага қарадим. Боя Левининг кот-
тежи олдида кўрган “форд” машинасини унинг хотини бошқариб келарди.
Йўлнинг четига тўхтаб, уни ўтказиб юбордим. У чанг кўтариб мени қувиб
ўтди-ю, муолишда тўхтади. Левининг хотини машинадан тушар-тушмас,
менга қараб қўл силкиди. Тормозни босдим.

– Жаноб Ровен, – деди у инглиз тилини бузиб. – Сиз билан гаплашиб
олишим керак.

Машинамнинг ўнг эшигини очдим.

– Эшитаман, Леви хоним?

У ёнимга ўтириб, асабийлашганча сигарета тутатди.

– Эрим сизга ёрдам бермоқчи эди, аммо кўрқди, – деди аёл. – У сизни
Мэтт Брэйдининг одами деб шубҳаланди. Сизга кўп нарсаларни гапириб
бермоқчи эди-ю, журъат қилмади.

– Нега? Мэтт Брэйди энди унга нима ёмонлик қилиши мумкин?

– Боб ўзини ўйлаётгани йўқ, – деди Леви хоним. – У менга бирор кор-хол
бўлишидан кўрқади.

Ҳеч нимани тушунмадим. Бу аёлнинг Мэтт Брэйдига нима алоқаси бор?
Нигоҳим таажжубимни ошқор қилди.

– Сиз билан гаплашсам бўладими? – деб сўради Леви хоним кўзлари
мўлтираб. Сўнгра аёл мени саволларга кўмиб ташлади: “Сиз бизга

дўстмисиз? Сизга ишонсак бўладими? Бизга зиён етказмайсизми?”

Жавоб беришдан олдин, ўйга толдим.

– Сиз бирор кишини туғилганидан бери таниб, унинг қалбида нима борлигини яхши билмаслигингиз мумкин, – деб секингина гап бошладим. – Кейин ҳаётингизда бирор ўзгариш, оғир вазиятга йўлиқасизу, аввалги дўстларингиз сиз учун ҳеч ким эмаслигини билиб қоласиз, мутлако нота-ниш одам эса сизга ёрдам қўлини чўзади. Ҳозир мен худди шу аҳволдаман. Эски кадрдонларимнинг қўлидан ҳеч нарса келмайди, мадад берадиган ҳеч кимим йўқ.

Леви хоним чуқур хўрсинди-да, ғаройиб мовий кўзларини ойнага қадаганча йўлга тикилди ва бир неча дақиқадан кейин тилга кирди.

– Бобни илк маротаба учратганимда у қувнок, келажакка ишончи баланд, некбин ва хушчақчақ йигит эди. Унинг мақсадларга эришиш учун ўз режалари ва орзу-ниятлари, умидлари бор эди. Мен анчадан бери унинг юзида табассум кўрганим йўқ. Бошимиздан ўтган воқеалардан кейин у анча нарсасини йўқотди. Менинг ватанимда айтишларича, муҳаббат барча бахтсизликларнинг даракчисидир. Бу ҳақиқат. Мен ва севгимиз туфайли эрим умрини қувғинда ўтказмоқда. Эримнинг нима учун гапиришга журъат этолмаганини энди тушунгандирсиз? Уни қўрқоқ деб ўйлашингизни истамайман.

– Йўқ, мен бундай деб ўйламайман. Лекин у жим юришга мажбур эмас-ку?

– Мэтт Брэйди – қўрқинчли одам, – деди аёл аста. – У Бобнинг мени ноқонуний йўл билан Штатларга олиб келганини билиб қолган. Унинг изқуварлари Бобга нисбатан ҳеч қандай қораловчи ҳужжат тополмагач, менга ёпишишди. Боб бир нарсани – мен билан Америкага қайтишни истади, менга қалбаки паспорт ва виза сотиб олди. Мен шундай қилиб бу ерларга келиб қолдим. Жаноб Брэйдининг изқувари Бобга улар ўзларига ҳаммаси маълумлигини, агар Боб чекинмаса, ҳукуматга унинг ёлғонлари ҳақида хабар берилишини айтгунича биз бахтли эдик. Кейин эрим ишдан бўшади. Мени Японияга қайтариб жўнатгандан кўра, унга шу иш маъқул келди.

Полнинг “Консолидейтид Стал” иши ҳақида гапирганлари эсимга тушди. Бу иш Левининг адлия вазирлигидан ишдан кетиши ҳақидаги битимга имзо қўйиши билан яқунланган эди. Мэтт Брэйди ўзининг маккорлиги билан мақтанса арзийди.

Мен аёлга нима деб таскин беришни билмадим. Бу бахтиқаролар шундоғам ҳаётнинг анча-мунча аччиқ-чучугини татиб кўришган. Дард устига чипқон бўлгим келмади. Жимгина сигарета бурқситдим.

– Эрим – бахтсиз одам, жаноб Ровен, – деди аёл. – У кўз ўнгимда сўлиб борапти, ўзини қайта тиклолмаяпти. Боб Мэтт Брэйдининг шахсий ҳаёти ва ишига оид бошқалар билмайдиган маълумотлардан хабардор. Агар эримга иш таклиф қилсангиз, унинг сизга нафи тегади.

– У хоҳлаган пайтида ишга чиқиши мумкин, – дедим. – Фақат мен уни мажбурлолмайман. Бунинг сабабини ўзингиз тушунтирдигиз.

Леви хоним машинадан тушиб, йўл ўртасида тўхтади. Шамол унинг сочларини тўзгитиб, юзларини тўсди.

– Мен уни олдингизга келишга мажбур қиламан, жаноб Ровен, – деди хоним. – Оқибатига тупурдим. Унинг азобланиб ўлишига гувоҳ бўлишни истамайман.

У “Форд”га ўтириб, ҳайдаб кетди. Машина ортидаги “Итлар учун бош-пана” деган ёзувга кўзим тушди.

Йигирма тўртинчи боб

Бирор инсон ҳақида яхши гап гапирсангиз, уни ҳеч ким тингламайди, Худо кўрсатмасин, миш-миш чиқса борми, эл оғзига элак тутиб бўпсан. Орадан уч кун ўтмай шарқий қирғоқдан тортиб, то ғарбий қирғоққача бўлган ораликдаги барча газеталар Элейн иккимиз ҳақида ёзишди. Суратларимиз “сарик матбуот”нинг ҳар бир саҳифасида манаман деб турарди. Тўрт кун мобайнида ишқий саргузаштимиз оламшумул янгиликка айланиб, ҳамманинг диққат марказида бўлди. Бизни биргаликда янги кўргазмаларда, дабдабали рестороанларда кўриб, одамлар ўгирилиб қарар, ўзаро пичирлашиб, ғийбатимизни қилишарди.

Элейн ўз ролини қойилмақом қилиб ўйнади. Бошини ҳам қилмай, адл тутиб юрди. Бу пичинг гаплар унинг қулоғига чалинса ҳам эшитмаганга оларди. Башарти гап-сўзлар юрагига оғир ботган эса-да, буни менга билдирмасди. Борган сари бу аёлни қаттиқроқ севиб қолаётгандим.

Маржга бўлаётган воқеаларни тушунтирмақчи бўлганимда, у эшитишни ҳам истамади. Ҳатто Жини ҳам менга олайиб қарар, улар учун мен гўё йўқ эдим. Отам ҳам менга ишонмади.

Газеталар биз ҳақимиздаги янгиликни барчага етказди-ю, бу хабарни эшитиши лозим бўлган одам бундан беҳабар эди. Ҳар тонг бир-биримизга ягона саволни берардиқ: “Мэтт Брэйдидан хабар борми?” Ва ҳар тонг жавоб битта бўларди. “Йўқ”.

Чоршанба куни эрталаб Элейн телефон қилди. Муз жойидан силжиганини тушундим.

– Менга Норахолам кўнғироқ қилди, – деди у.

– Ким у? – деб сўрадим.

– Мэтт амакимнинг хотини, – деди ажабланган товушда Элейн.

– Унинг хотини борлигини эшитмаган эканман.

– Нора холам – ногирон, – деди Элейн. – Қирқ йилдан бери ногиронлар аравачасида, ҳеч қачон уйдан чиқмаган.

– Унга нима бўлган?

– Тўйларидан бир йил ўтгач, автоҳалокатга учраб, оёқ суяги майдаланиб кетган, – деди Элейн. – Мэтт амаким янги “Штутц” машинасини бошқарган, ҳалокат пайтида машина ағдарилиб кетган. Унинг ўзи уловдан отилиб тушган, Нора холамни эса машина босиб қолган. Мэтт амаким Нора холамнинг олдида ўзини гуноҳкор санайди.

– Хурсандман. Амакингда ҳам ҳис-туйғу бор экан, – дедим қаҳр билан.

– Мен бунга умид қилмагандим.

– Холам мени уйига меҳмонга таклиф қилди, – деди Элейн. – Уни газеталарда биз ҳақимизда ёзилган мақолалар хавотирга солибди. Унинг айтишича, Мэтт амаким ғазабда эмиш. Эрталабки нонуштада амаким сени бир марта огоҳлантирганини айтибди. Шунинг учун Нора холам кўнғироқ қилибди.

– Яхши. Уларникига меҳмонга бориб юрма. Яна бироз жаҳллари чиқсин.

Гўшак жимиб қолди. Уни секин жойига қўйдим.

– Ҳузурингизга жаноб Роберт М. Леви келди, – хабар берди Микки.

Уни кўришдан умидимни узгандим. Ҳолбуки, Леви хонимдай аёл ўз айтганининг устидан чиқишига ишонишим лозим эди. Агар котибам унинг исм-фамилиясини айтмаганида хонамга кирган бу эркак Уоппингер-Фолсда мен кўрган одам эканига асло ишонмасдим. Унинг эғнида

тўқ кулранг костюм, оқ кўйлак ва тўқ қизил рангли бўйинбоғ бор эди. Қуёшдан қорайган юзига, жигарранг кўзларининг четига майда ажин тушганди. Ўрнимдан турдим.

Роберт М. Леви очиқ чехра билан кўришди.

– Душанба куни келмоқчи эдим, – деди у. – Қарасам, барча костюмларим эскириб, тўғри келмай қолибди, тикувчига янги костюм буюришга мажбур бўлдим. Агар таклифингиз ўз кучини йўқотмаган бўлса, таваккал қиламан.

Унинг қўлларини сиқарканман, дўст бўлиб қолишимизга ишондим. Менимча, у ҳам буни ҳис қилди.

– Вазият жиддий, – дедим Левининг ортидан унинг учун ажратилган хонага кириб. – Умумий дўстимиз Мэтт Брэйди ёмон ишламади. Ҳозирча галаба у томонда.

Леви столни айланиб ўтиб, ўтирди. Бармоқлари ялтироқ столни ҳаёлчан чертди.

– Хильда машинада кутаяпти, – деди Леви. – Мен ўзим билан Мэтт Брэйди ва “Консолидейтид Стал”га тегишли барча ҳужжатларни бирор фойдаси тегар деб олиб келганман.

– Яхши, – дедим. – Ҳозир айтаман, олиб чиқишади.

– Раҳмат, Брэд, – деди Леви жиддий оҳангда. – Бу бизнесда ҳеч нимани тушунмасам-да, сизга ёрдамим тегади, деган умиддаман.

– Сизнинг бу ерга келишингизнинг ўзи мен учун катта ёрдам. Ҳамма ҳам чўкаётган кемага чиқишга кўнавермайди.

Йигирма бешинчи боб

Куннинг иккинчи ярмида “Консолидейтид Стал”га тегишли ҳужжатлар билан танишиб, охириги бир неча ҳафта давомида билганларимдан кўра кўпроқ маълумотга эга бўлдим. Аммо бу маълумотларнинг қайси бирига ёпишишни билмасдим. Соат еттига яқин ўзимни креслога ташладим-да, чарчаган кўзларимни ишқалаганча, қоғоз тахламларини стол четига суриб, Бобга қарадим.

– Бугунча етар, бошим айланиб кетди, эрталаб давом эттираман.

У жилмайиб кўйди. Леви худди эрталабкидай тетик эди. Унинг иштиёқига ҳавас қилдим.

– Яхши, Брэд, – деди у ўрнимдан тураркан.

Леви кетгач, эшик бирдан очилиб, остонада Сандра Уоллес пайдо бўлди.

– Сени кўрганимдан хурсандман, Сэнди. Жудаям чарчадим, – дедим уни креслога ўтиришга таклиф қилиб. – Хўжайининг жонимдан тўйдирди.

– Собик хўжайининг демоқчимисан? – гапимни тўғрилади у. – Ваъда қилган ёрдамимни бериш учун келдим.

Ҳайратимни яширолмадим.

– Ундан кетдингми? Қачон?

– Кечадан бери ишга бормадим, аммо у ҳали билмайди.

– Бундай қилишингга нима сабаб бўлди? Унга итоат қиласан, деб ўйлардим.

– Сабаби сен, – деди Сандра кўзларимга тикилиб. – Ҳеч қачон сеники бўлолмаслигимни яхши биламан. Қийналаётганингни била туриб, офисга камалиб ўтирсам, сенга ёрдам беролмайман.

У ўрнимдан туриб, кўз узмаган ҳолда менга яқин келди.

– Охирги марта учрашганимизда мен сенга ҳаммаси тугади, сен менга ҳеч нарса беролмайсан, бошқа аёлга тегишлисан, дегандим. Аммо орадан бир кун ўтгач, нималар рўй берганини кўрдим. Брэйди сенга шундай азоб бердики, мен сенга қўшилиб азобландим. Кейин ҳузурингга келишга қарор қилдим. Сен менга иш ваъда қилгандинг.

Иққиланиб қолдим.

– Ўша пайт ўзимга қаттиқ ишониб юборган эканман. Мэтт Брэйдининг нималарга кодирлигини билмабман, – дедим ўнғайсизланиб. – Ҳозир менинг тавсиямга қулоқ соладиган дўстларим қолдимикан? Лекин сенга иш топишга бор кучим билан ҳаракат қиламан.

Сандра ўрнидан турди.

– Сэнди, мен сен ўйлаган одам бўлиб чиқмаганим учун, қўлимдан келмайдиган нарсани ваъда берганим учун узр сўрайман. Мени кечир!

– Сен мен учун – ҳақиқий эркаксан, – деди у зўрма-зўраки жилмайиб.

Унинг кўзларига тикилдим. Бу кўзлар алдамасди. Сандранинг лабла-ри титрарди. Меҳрим жўшиб уни бағримга босдим. Шу пайт орқадан аллақандай шитирлаган товуш эшитилиб, аёл кишининг овози келди:

– Брэд, ўзингни аямайсан. Сени бу ердан олиб кетишга қарор қилдим!

Эшик ғирчиллаб, остонада Элейн пайдо бўлди. Дастлаб саросимадан гангиб қолдик, кейин Сэндининг бўйнимга осилган қўллари секин пастга сирғалди. Элейннинг юзидаги табассум бир лаҳза қотиб, секин йўқолди. Кўзларида изтироб пайдо бўлди. Элейн ҳамон бўсағада турар, у кўзимга митти, мўрт бўлиб кўринарди. У йиқилиб тушмаслик учун эшик тутқичини ушлаганча бир менга, бир Сэндига тикилиб, ниҳоят, тилга кирди.

– Салом, Сандра. Брэд, мен адашганга ўхшайман, – деди у алам билан. – Ғалаба учун ҳамма нарсага тайёрман, деганингда, ишонмагандим. Энди бундан бу ёғига ақлли бўламан!

Эшик қарсиллаб ёпилиб, Элейн ғойиб бўлди. Сэнди билан бир-биримизга тикилиб қолдик. Бир лаҳза серрайиб тургач, ўзимга келиб Элейннинг ортидан югурдим. Лекин қабулхонада ҳеч ким йўқ эди.

Сандра кетгач, ўзимни креслога ташлаб, кўзимни юмдим. Элейннинг кўзларида пайдо бўлган изтиробни, оғриқни мен жисман ҳис қилардим. Юрагимга оғриқ кирди. Ишларим пачава. Мэтт Брэйди ғалаба қозонди. Курашишга ортиқ кучим қолмади. Кабинетимга кўз югуртирдим. Ҳаммаси тамом. Эртага фирмамни ёпиб, ҳисоб-қитоб қилишим, келгуси ҳафтадан ўзимга иш излашим лозим.

Виски топиш илинжида кабинетимда тентирадим. Яхшиси, вискини ўзим ичиб тугатай, уни эртага келадиган офиснинг янги хўжайини ичгандан кўра ўзим ичганим маъқул.

Финжонни тўлдираётганимда эшикнинг секингина тақиллагани эшитилди.

– Брэд, ҳалиям шу ердамисиз? – деган Левининг овози янгради.

– Кириш, Боб, – дедим аччиқ кулимсираб.

Қароримни унга ҳозир айтишим керак, эрталаб айтишга қийналаман. У бир жойда “узок ишлаш” борасида барча рекордларни янгиллаганди.

Леви хаяжонланарди. У столга қўлларини тираб, олдинга энгашди.

– Мэтт Брэйдининг кизи билан қандай алоқангиз бор? – деб сўради Леви.

Қўлимда финжонни тутганча унга ҳайрон бўлиб тикилдим. У мендан баттар доводирарди.

– Шайлер хоним – Брэйдининг кизи эмас, жияни, – тушунтирдим.
 – Мен Шайлер хонимни назарда тутганим йўқ. Сандра Уоллесни айтаяпман.

Левининг жавобини эшитиб, идишни қўлимдан тушириб юбордим, виски шимимга тўкилди. Бунга эътибор берадиган аҳволда эмасдим. Ўзимни дор тагидан қайтган одамдай ҳис қилдим.

Йигирма олтинчи боб

Буни олдинроқ сезишим керак эди, аммо менинг ўй-фикрларим бошқа томонга йўналтирилганди. Ўзимни узоқ йиллар яширин тарзда иш юри-тиб, энди очиқчасига иш қилаётган букмекерга¹ ўхшатдим. Хурсандчи-ликдан ақлини йўқотган, бизнесда ҳам қаллоблар борлигини унутиб, хушёрликни қўлдан бой берган ва боридан айрилган букмекердай ҳис қилдим ўзимни.

Мен ташқи қиёфага алдандим. Уларнинг бошқалардан деярли фарқи йўқ эди. Фақат улар ўз ифлосликларини бошқалардан кўра яхшироқ беркитишни билишади.

– Далил-исбот борми? – сўрадим шимимга тўкилган виски томчила-рини қоқарканман.

Леви бош чайқади.

– Мен бу маълумотни атайлаб топганим йўқ. Буни тасодифан билиб қолдим. Унинг терговга ҳеч қандай алоқаси бўлмагани учун бир чеккага ташлаб қўйгандим. Сандрани бу ерда кўргач, эсимга тушди. Унинг отаси кимлигини яхши биласиз, деб ўйлабман.

– Бундан Сандранинг хабари борми?

– Йўқ, – деди у. – Бу фақат унинг ота-онасигагина маълум. Сандранинг ўгай отаси вафот этган. Буни фақат унинг онаси тасдиқлаши мумкин, аммо у бу ҳақда бирор нарса айтишига ишониш қийин.

Унинг қўлидаги сигаретага олов тутдим. Миям ғилдирак каби тез айланиб, унинг барча хужайралари тетиклашиб, ишга тушганди. Иккита финжонга виски қуйиб, бирини унга узатдим.

– Ҳаммасини бир бошдан гапиринг, – деб илтимос қилдим Левидан.

У идишни қўлимдан олиб, рўпарамдаги креслога жойлашди.

– Мен “Консолидейтид Стал”нинг ташқи акционерларини текшира бошладим. 1912 йилдан кейин Мэтт Брэйди акциясининг маълум бир қисмини қаллиғининг номига ўтказган. 1925 йилдан бошлаб ҳеч кимга бирорта акция совға қилмаган. Уларни фақат турли шартнома ва битимлар ҳисобига кўпайтирган. Аммо 1925 йилга келиб Брэйди Жозеф ва Марта Воленсевичга уларнинг кизи Александра ўзининг вафотидан кейин беш юзта акцияга эга бўлиши ҳақидаги хатни беради.

Леви бир ютиниб олди.

– Ўша пайтда бу акциялардан ҳар бирининг нархи эллик минг дол-ларга тенг эди. Ҳозирги пайтга келиб бу сумма икки баробарга кўпайди. Брэйдидай пулга қаттиқ одамнинг бегона одамларга қилган ҳадяси менда кизиқиш уйғотди. Мен маълумот йиға бошладим. Сандранинг онаси Брэйдининг Питтсбургдаги уйида оқсочлик қилган. У ташқи қиёфаси билан қизини эслатарди, аниқроғи, кизи уни эслатарди. Бу аёлнинг кадри-комати келишган, гўзал эди.

Ўша пайтда Мэтт Брэйди эллик ёшларни қоралаганди. У кеч уйланган,

¹ Букмекер – қиморда тикилган пулларни йиғадиган киши.

бунинг устига оилавий ҳаёт хузурини кўрмай туриб, автохалокат оқибатида хотини бир умрга ногиронлик аравачасига михланганди. Мартага ўхшаган гўзал, келишган аёл хотини соппа-соғ эркакни ҳам безътибор қолдирмасди. Кейин нима бўлганини ўзингиз тушунгандирсиз?

Суҳбатдошнинг идиши яримлаб қолганди, яна виски қуймоқчи эдим, Леви бош чайқади.

– Брэйдининг уйида уч йил ишлаган Марта бирдан кетиш тараддудига тушади. Брэйди хоним бунинг сабабига тушунмай, хайрон бўлади. Аммо кетиш олдидан унга совға беради. Орадан уч ой ўтгач, Жо Воленсевич Мэтт Брэйдининг олдига ишчи коржомасида кириб келади. Икковининг нима ҳақда гаплашгани менга қоронғи. Бир пайтлар улар цехда ишлашганда қалин дўст бўлишган. Аммо Брэйдининг хонасидан чиққан Жо беш минг долларлик чекка эга бўлганлигини аниқладим. Идорадан чиққан Жо ўзи яшаётган пансионга бориб, яккаю ягона костюмини кийиб, Марта билан никоҳдан ўтиш учун черковга йўл олади. Тўйдан роппа-роса қирқ кун ўтгач, Сандра туғилади. Эртасига Мэтт Брэйди қизчага беш юзта акциясини васият қилади.

Финжонга тикилганча хаёлга толдим. Брэйдига қойил қолиш керак. У мен ўйлаганчалик курумсоқ эмас экан. Қизидан ҳеч нимани аямапти, аммо гап акцияларда эмасди. У ўзининг ягона фарзанди Сандрани оталарча севган. Нима учун у қизни ёнидан кетказмагани сабабини энди тушундим. Балки Сандра бизнестан ташқари, унинг бир пайтлари ҳақиқий эркак бўлганини ёдига солиб турар.

Бокални тўлдириб, яна виски сипқордим. Ҳаёт инсонни ҳар қўйга солади. Брэйдининг қизини ёнидан жилдирмаслик одати Сандрада унга нисбатан нафрат уйғотганди. Қизиқ, Брэйди қизининг ҳис-туйғуларини тушунарми-кан, агар тушунса, бу туйғулар унинг учун қанчалик аҳамиятли экан, деб ўйладим.

Брэйдига қакшатқич зарба берадиган вақт келганди. Бошқа йўл йўқ.

– Ҳужжатларни олинг. Эртага соат бирда Мэтт Брэйдининг офисида учрашамиз, – дедим Левиға.

Йигирма еттинчи боб

Кийинаётганимда хонага Марж кирди. Ойнага қараб бўйинбоғ тақаётгандим. Бўйинбоғни тўғри тақиш учун бу менинг тўртинчи уринишим эди, уни тақолмаганимдан хуноб бўлиб мингиллаб сўқиндим.

– Қани, менга бер-чи, – деди Марж ва тезда бўйинбоғимни тақиб қўйди. Унга қараб, нахотки ўртамиздаги араз барҳам топган бўлса, деб ўйладим.

– Сен жудаям ўзгардинг, – деди хотиним.

У нимани назарда тутаётганини тушундим, аммо бу мавзуда гаплашгим келмади.

– Питсбургга, Брэйдининг ёнига кетаяпман, – гапни бошқа ёққа бурдим.

– Охирги имкониятдан фойдаланишим керак. Бугун ё ғалабага эришаман, ё батамом халокатга учрайман.

– Унга нима демоқчисан?

Каравотдан пиджагимни олиб кийдим.

– Кичкина бир шантаж йўлини ўйлаб топдим. Бу хавфли йўл, аммо ҳозирги шароитда йўқотадиган ҳеч нима йўқ.

– Нима қилаётганингни ўзинг яхши биласан, деб умид қиламан, – деди Марж ишончсизлик билан.

– Худо хоҳласа, ҳаммаси жойида бўлади, – дедим ўзимни бардам тутиб.

Иккаламиз жимгина зинадан пастга тушдик. Оғзимга толқон солиб ўтиравердим. Салли узатган қахвадан хўпладим. Қайноққина ичимлик томоғимни куйдириб, вужудимга илиқлик югурди.

– Шайлер хоним ўша ерда бўладими? – сўради Марж.

Бош чайкадим.

– У ҳеч нимани билмайди. Кеча кечкурун Нью-Йоркдан жўнаб кетди.

Ўрнимдан турдим.

– Майли, мен кетдим.

У менга қаради.

– Қачон қайтасан?

– Бугун кечкурун. Агар бирор янгилик бўлса, қўнғироқ қиламан.

Эшик томон йўналдим.

– Брэд!

Марж менга яқинлашди.

– Омад тилайман!

Унинг ёноғидан ўпдим.

– Раҳмат, омад ортиқчалик қилмайди.

Марж бўйнимдан кучди.

– Брэд, нима бўлган тақдирда ҳам, эсингда тут, биз сен ҳақингда кайғурамыз.

Унинг фикрларини ўқиш учун кўзларига бокдим.

Марж юзини кўкрагимга босди.

– Чин сўзим, Брэд, сендан хафа эмасман. Ҳеч нарса абадий эмас, – деди у эшитилар-эшитилмас. – Фақат адашма. Охирги қарорингни менга айтарсан. Қўлимдан келганча ёрдам беришга ҳаракат қиламан.

Хотиним қўлларини бўйнимдан олиб, югуриб ошхонага кириб кетди.

Йигирма саккизинчи боб

Леви билан Брэйдининг хонасига бостириб кирганимизда у ўз жойида, Крис эса рўпарасида ўтирарди. Бизни биринчи бўлиб қария кўрди ва хўмрайиб ўрнидан кўзгалди.

– Мен сизни кўришни истамайман дегандим-ку! – деди куруққина қилиб Брэйди.

– Мен эса сизни кўргим келди.

– Сизга келганингизни жаноб Прокторга билдиришингиз лозимлиги айтилган эди, – деди Брэйди.

Крис ўрнидан туриб, менга ўқрайди. Унга эътибор ҳам бермадим.

– Ҳеч кимга ҳисобот беришни истамайман, айниқса, майда-чуйда хизматчига, – дедим.

Стол томон одимладим, Крис мени тўхтатмоқчи бўлганди, унга шундай совуқ тикилдимки, ортиқ журъати етмай йўл бўшатди. Брэйди соқчиларни чақириш мақсадида тугмачага қўл чўзди.

– Сизнинг ўрнингизда бўлганимда полицияни чақирмаган бўлардим, чунки кейин афсусланиб қолишингиз мумкин, – дедим шошиб.

Унинг қўллари тугмачага етмай муаллақ қотди.

– Бу билан нима демоқчисиз?

Секин шивирладим:

– Қизингизнинг сизни кўрарга кўзи йўқлигидан хабарингиз борми?

Брэйдининг юзи мурданикидай оқариб кетди. Кўзлари ёниб, менга ўқрайди. Хонада иккимиздан бўлак ҳеч ким йўқдай эди гўё – фақат мен ва у.

Брэйди базур курукшаган лабларини ялади ва тилга кирганча:

– Алдаяпсиз! – деди ғазабдан юзларига қон тепиб.

Ортимдан Криснинг овози эшитилди:

– Брэд, кет. Жаноб Брэйди сени эшитишни истамайди.

Унга эътибор ҳам бермай, Брэйдини кузатдим.

– Алдамаяпман. Хоҳласангиз, буни исботлаб беришим мумкин.

– Жаноб Брэйди ҳозиргина сенга имконият бериш лозимлигини гапирётган эди, аммо бу қилиғинг билан энди эмаклаб ялинсанг ҳам ўзингни кутқара олмайсан, – давом этди Крис.

Хонага киргандан бери илк марта Крисга қарадим. Бугун ундан ҳам ўчимни оладиган вақт етди.

– Крис, мен сендан жуда кўп нарса ўргандим, фақат эмаклаб ялинишни эмас. Бу сенинг севимли машғулотиңг, – дедим уни тузлаб.

Крис Брэйдига ўгирилди.

– Жаноб, соқчиларни чақирайми? – деб сўради.

Брэйди Криснинг сўзларини эшитмагандай мендан нигоҳларини узмади.

– Мен уни қийналмасин, деб барча зарурий нарсалар – уй, пул билан таъминладим.

Бехосдан у кўз ўнгимда ягона фарзанди тортиб олинаётган, ҳаёт ташвишларидан чарчаган қарияга айланди. Бирдан хаёлимга Жини келиб, чолга нисбатан ҳамдардлик ҳисси уйғонди.

– Одамлар билан бизнес қилиб бўлмайди, Брэйди, – дедим секин. – Уларни шахсий мулк қилиб сотиб олиш, сотиш ёки сейфга солиб қулфлаб қўйиш мумкин эмас.

Унинг стол устида турган қўлларидан қон қочиб, оқариб кетди.

– Сиз бундан қандай хабар топдингиз, жаноб Ровен?

– Кеча кечкурун қизингиз менинг олдимга келиб, сиздан яшириниш учун жой сўради.

– Бу гапдан унинг хабари борми? – деди у секин.

Бош чайқадим.

– Йўқ.

– Унга бу ҳақда индамадингизми?

– Буни ўзимга эп кўрмадим. Сиз унинг отасисиз. Мен эса бор-йўғи дўстиман.

Брэйди узоқ вақт қўлларига тикилиб ўтирди ва ниҳоят, улардан кўзини узиб, тилга кирди:

– Проктор, хонангизга чиқишингиз мумкин. Керак бўлсангиз, чақираман.

Крис менга ғазаб билан ўқрайди. Унга жавобан табассум қилдим. Бу унинг баттар қаҳр-ғазабини кўзғади.

– Ўтиринг, жаноб Ровен, – деди чол ҳорғин товушда.

Крис бўшатган креслога чўкдим. Брэйди Боб Левини танимай, нигоҳларини унга тикди.

– Ёрдамчим, жаноб М.Леви, – деб таништирдим. – Сиз уни танийсиз, эслаб кўринг. У бир пайтлар антитраст қонунларини бузганингиз учун сизнинг компаниянгизга қарши иш очган юрист.

Мэтт Брэйди унга афтини буриштириб, нафратланиб қаради.

– Энди эсладим, унга ишдан кетиши учун йигирма беш минг доллар тўлаганмиз.

– Мен буни бошқача эшитгандим.

Леви ғазабдан лов этиб ёниб кетди.

– Мен ундан бир цент ҳам олмаганман! – деди у тутактиб.

Мэтт Брэйдига ўтирилдим.

– Мен унга ишонаман, Брэйди.

– Шахсан ўзим бу пулни жаноб Левиға етказиши учун хусусий изкуварға берганман. Чунки у Леvidан кутулишнинг ягона йўли бу унга пул бериш деганди, – бидирлади Брэйди.

– Демак, сизни алдашган экан, жаноб, – дедим. – Боб ишдан бошқа важ билан, яъни хотинини сизнинг тахдидларингиздан асраш ниятида кетган. Унга пул таклиф қилишган, аммо у олмаган.

Брэйди Бобға қаради, у тасдиқ маъносида бош ирғади.

– Ишдан кетишимнинг ягона сабаби шу. Мен сизнинг пулларингизга мухтож эмасдим.

Брэйди хорғин кўзларини юмди.

– Кимға ишонишни ҳам билмай қолдим.

Кейин Брэйди менға ўтирилди.

– Сиз Сандра... Менинг қизим ҳақида қаердан хабар топдингиз, жаноб Ровен? Мен буни узоқ ўтмишда қолган, деб ўйлардим.

Бобға имо қилдим.

– Мен мушкул аҳволға тушиб қолгандим, жаноб Брэйди. Бобнинг ёнига бориб ундан ёрдам сўрадим. Бу сирни у фош қилди. Сиз Сандра туғилган куннинг эртасигаёқ унга акция ҳадя қилгансиз. Тергов жараёнида Боб бундан хабар топган.

– Тушундим, – бош ирғади Брэйди. – Сизни ўзимға ўхшатаман, жаноб Ровен. Адашмасам, бу ҳақда сизға айтганман. Сиз ҳақиқий жангчисиз.

Сукут сакладим. У стол устидаги қўлларини чалиштирди.

– Балки, Нораға бу ҳақда аввалроқ айтишим керак эдими, – деди Брэйди худди ўзига-ўзи гапираётгандай. – Аммо бунга журъат қилолмадим, бу хабар уни ўлдиради, деган хаёлға бордим. У ногирон бўлишиға қарамай жуда мағрур аёл. Ўзи ҳадя этолмаган фарзандни бошқа аёлдан топганимни билса, кўтаролмасди. Нораға бу ҳақда очиқ айтолмадим. Бошқа томондан, қизимни ўзимдан узоқлаштиргим ҳам келмади. Уни ҳар куни кўришим, кўз олдимда бўлиши учун нимадир ўйлаб топишим керак эди. Энди қариб қолдим. Дўхтирлар анчадан бери ишни ташлашим лозимлигини маслаҳат беришяпти. Аммо мен бу талабни бажаролмайман. – Ўтирилиб менға қаради. – Ишға фақат қизимни кўриш мақсадида келаман. Ҳеч бўлмаса бирор сонияға... Бир куни у мени ташлаб, бошқа иш топибди. Бир хил ҳаёт унинг жонига текканлигини билдим, аммо мен уни қайтишға мажбур қилдим. Унинг арзимаган ойлик учун хор-зор бўлишини истамадим.

Қария тушкун аҳволда қўлларига тикилди.

– Жаноб Ровен, тушунишимча, агар таслим бўлмасам, бу воқеани ҳаммага ошкор қилмоқчисиз, тўғрими?

– Шунға яқинроқ.

– Агар таслим бўлсам-чи?

Ўйланиб туриб, жавоб бердим:

– Кўп йиллар бурун отам менға инсонда ҳозирги дўзах билан келажакдаги дўзахдан бирини танлаш имкони бор, деганди. Ўша пайтларда мен бу гапнинг маъносини тушунмаган эканман. Отамнинг нима демоқчи бўлганиға энди тушунаяман. Мен келажакдаги дўзахни танлаган бўлардим. Бу менинг ишим эмас. Сизнинг шахсий дўзахингиз, у ерда менға ўрин йўқ.

Қария енгил тин олди.

– Жавобингиздан мамнунман. Агар менга таҳдид қилганингизда ҳар қандай шароитда ҳам сизга қарши курашардим.

Ўрнимдан кўзғалиб, эшик томон йўналдим.

– Боб, кетдик, – деб Левига мурожаат қилдим.

– Бир дақиқа, жаноб Ровен, – деди Брэйди. – Ҳозир кетадиган бўлсангиз, қандай қилиб буюртма тафсилотларини муҳокама қиламиз?

Юрагим ҳаяжондан хаприкиб кетди. Мен ғалаба қозондим! Тутган йўлим тўғри чиқди. Ҳаяжонимни ичимга ютдим. У ўрнимдан туриб, менга яқинлашди. Брэйдининг қўлини сикдим, у эшикни очди.

– Сандра, илтимос, бу ёққа кир.

Сандра хонага кириб, бизга саволомуз тикилди.

– Эшитаман, жаноб Брэйди?

– Жаноб Ровеннинг фирмаси бизнинг жамоат билан алоқамиз бўйича шуғулланади. Сен Нью-Йоркка бориб, бу кампания ишини назорат қилсанг яхши бўларди.

Брэйди Сандрага илтижоли боқди. Сандра аввал Брэйдига, сўнгра менга кўз қирини ташлади. Мен сездирмай бош чайқаб, секингина минғирлаб:

– Кейинроқ, – дедим.

У отаси каби зийрак ва сезгир эди.

– Жаноб Брэйди, агар рухсат берсангиз, сизнинг ёнингизда қолсам, – деди Сандра зудлик билан.

Қария қувончини яширолмади, унинг юзидаги табассумдан хона чароғон бўлиб кетди.

Йигирма тўққизинчи боб

Самолёт соат ўнга яқин Вашингтон аэропортига қўнди. Соат ўнда Элейннинг уйига етиб келиб, эшик қўнғироғини босдим. Ҳеч ким жавоб бермади. Кўп ўтмай уйнинг олдидан автомобиль товуши эшитилди, кейин гаражнинг ёпилганини эшитдим. Бир неча дақиқалик жимликдан сўнгра бетон йўлакчадан пошналарнинг тақиллаган товуши келди. Ўрнимдан сакраб туриб, товуш келаётган томонга ўгирилдим. Уйнинг бир бурчагидан Элейн чиқиб келди, аммо у мени кўрмади. Ой шуъласи унинг юзларини ёритди. Унинг чеҳрасида ёлғизлик нишонасини кўриб, қувониб кетдим. Менга яқинлашганда Элейннинг ҳорғин овози эшитилди:

– Брэд, нимага келдинг? Ҳаммаси тамом бўлганини иккаламиз ҳам биламиз.

– Мен сени кўришим керак эди. Мени бундай шафқатсизларча ташлаб кетолмайсан.

Элейн нигоҳини узмай, мендан бир неча қадам узоқда тўхтади.

– Сенга шуям камми? – хитоб қилди у. – Сен мени арзонгаров фоҳишалардан бирига айлантириб бўлдинг. Нега мени тинч қўймайсан?

– Ишон, у қиз менга ҳеч ким эмасди, – тушунтирдим. – У менга кўрсатмоқчи бўлган ёрдамим учун миннатдорчилик билдираётганди.

У гапимга ишонмоқчи бўлгандай аламли нигоҳлари билан менга тикилди. Элейнга қўл чўзганимда у орқага тисарилди.

– Севмайман, деб айт, шунда кетаман.

– Кет, – деди у базўр. – Мени ўз ҳолимга қўй!

– Кетолмайман, – дедим. – Сен менинг борлиғимсан. Мен сен билан бу тарзда ажрашолмайман, қачонки севмайман, деб айтсанг, кейин кетаман.

Элейн бошини ҳам қилди.

- Сени севмайман, – деди шивирлаб.
- Адашмасам, бир неча кун аввал севаман дегандинг. Кўзларимга қараб чин дилдан севишингни, ўзингни ҳеч қачон бунчалик бахтиёр деб ҳис қилмаганингни тўлиб-тошиб айтгандинг. Ҳозир менга ўшанда алдаганингни, бугун унутганингни, муҳаббатингни мурватмисол бураб тўхтатиб қўя олиш қўлингдан келишини исботла. Шунда сенга ишонаман, – дедим.
- У секин менга ўгирилди; Элейннинг лаблари титрарди.
- Мен... Мен...
- У гапиролмади.
- Элейнга қўлларимни узатдим, у бағримга отилди. Кўкрагимга бош қўйиб, аччиқ кўз ёш тўкди. Унинг титраб-қақшаб гапираётган гапларини базўр тушундим.
- Ўша пайт... хонангда... ўша киз қиёфасида ўзимни кўрдим... менинг ўрнимда хотининг... уятдан ерга қирай дедим...
- Уни бағримга маҳкам босдим. Элейннинг сочлари шивирлаётган лабларимга тегди. Ёноқларимни кўз ёшлар юваётганини ҳис қилдим.
- Илтимос, Элейн, – ялиндим мен. – Илтимос, йиғлама.
- У мендан телбаларча бўса ола бошлади.
- Брэд, Брэд, сени севаман! – ҳайқирди у. – Сендан қочиб кетишимга йўл қўйма! Ҳеч қачон мени ташлаб кетма!
- Яхши, азизам.
- Ўзимни хотиржам ҳис қилиб, кўзларимни юмдим.
- Сени ҳеч қачон ташлаб кетмайман, Элейн.

Ўттизинчи боб

Биз биргаликда замон ва маконни унутгандик. Вақт гўё тўхтаб қолганди. Бу ғаройиб туш эди. Назаримда ҳали ҳеч ким бундай яқинликни туймаган. Биз ўтмишимиздан узилиб қолгандик...

Элейн менга ғамгин кўзлари билан тикилди. Унинг пучук бурнидан бўса олдим. У бир лаҳза жилмайди-ю, яна кўзларида мунг пайдо бўлди. Икки кун давомида илк маротаба унинг овозида хавотир оҳанги сезилди.

– Брэд, энди нима бўлади? Бу шундай давом этиши мумкин эмас. Сени билмадим, мен бундай ҳаёт учун яралмаганман.

– Фақат бир нарса, турмуш қуришимиз мумкин, – дедим юзини ўзимга қаратарканман.

– Бу дунёда фақат сен билан бирга яшашни, бир умр ёнингда бўлишни истайман, – деди у ҳамон кўзларимга тикилар экан. – Аммо хотининг, болаларинг-чи?

Юрагим увишди. Оиламни хаёлимга ҳам келтирмабман. Фақат ўз хузур-ҳаловатимни ўйлабман.

Шу пайт телефон жиринглади. Қўнғироқ овозидан иккаламиз ҳам сапчиб тушдик. Элейн менга саволомуз тикилди-да, ўрнидан кўзғалиб, гўшакни кўтарди.

– Алло.

Гўшакдан кимнингдир овози эшитилиб, Элейннинг юзида ҳайрат ифодаси пайдо бўлди. Яна ҳалиги овоз янграганда Элейннинг кўзлари катта очилиб, уларда илк учратган пайтларимдаги дард пайдо бўлди. У бир лаҳза кўзларини юмиб, қалқиб кетди. Гиламдан сакраб туриб, Элейнни қучдим.

– Жаноб Ровен шу ерда. Ҳозир гўшакни бераман, – деди базўр.

У гўшакни менга узатди.

– Дада? – дедим чикиб кетаётган Элейнга назар ташлар эканман.
 Дадам хаяжонини босишга уринарди.
 – Марж сени қидириб топишимни илтимос қилди. Ўғлинг оғир касал.
 Хотининг унинг ёнига кетди.
 Оёқларим остида ер ўпирилиб кетаётгандай бўлди.
 – Унга нима бўлди?
 – Полиомиелит, – деди дадам. – У шифохонада. Марж ҳаммамиз учун
 Худога илтижо қилишингни сўради.
 – Мен ҳозирок йўлга тушаман.

* * *

Самолёт йўлакчаси ёнида Элейнни ўпиб олдим.
 – Сенга кўнғирок қиламан, жоним.
 – Зурриётингнинг соғайиб кетишини сўраб Худога илтижо қиламан.
 – деди Элейн ва ўгирилиб, машинаси томон қараб кетди.
 Самолётга чикиб, ойна олдидан бўш ўрин изладим. Мук тушиб иллюминаторга кўз қададим, лекин Элейнни кўрмадим. Моторлар гувиллади. Олдинга эгилиб, бошимни чангалладим. Шууримда минг хил ўй-фикрлар гужғон ўйнайди.

Ўттиз биринчи боб

Шифохона рўйхатга олиш бўлими пештахтаси ортида ўтирган кўк формали қиз картотекани титкилагунича пальтомни ечдим. Қия очиқ эшикдан аэропортдан бизни олиб келган таксининг бурилаётганини кўрдим. Пештахта олдидан кенг кулранг либос кийган роҳиба ўтди.

– Анжелика она, – қиз роҳибага мурожаат қилди. – Бу киши жаноб Ровен. Уни саккиз юз йигирма иккинчи палатага кузатиб қўёлмайсизми? У ерда ўғли ётибди.

Саккизинчи қаватда лифтдан чикиб, кўк рангга бўялган узун дахлиз бўйлаб юрдик. Дахлиз адоғидаги эшик ёнида эгилиб, букчайиб олган жиккаккина аёл жуссасига кўзим тушди.

– Марж! – деб ҳайқириб юбордим. – Ўғлимга нима бўлди? – мен хаяжондан қалтираддим.

Марж йиғлаб юборди.

– Билмадим. Дўхтирлар ҳали бирор хулоса чиқариш қийин, дейишяпти. Хуруж ўтиб кетганича йўқ.

Марж менга қаради, унинг кўзларига тикилиб яна Элейн ёдимга тушди. Унинг кўзларида ҳам Элейннинг кўзларидаги каби дард бор эди. Бу кўзларга қарашга ортиқ бардош беролмадим, нигоҳимни ёпиқ эшик томон бурдим.

– Унинг олдида кирсам бўладими? – деб сўрадим.

– Фақат кечаси кўриш учун рухсат беришади, – деди Марж.

– Соат ҳам ўн икки бўлиб қолди.

Роҳибага ўгирилдим.

– Ҳозир дўхтирни чақариб келаман, – деди роҳиба ва дахлиздаги эшиклардан бирига кириб кўздан ғойиб бўлди.

– Марж, ўтириб ол.

Уни диван олдида етаклаб бориб, ёнига ўтирдим.

Хотинимнинг ёноқлари оқариб, кўзлари киртайиб қолганди.

– Бирон нарса едингми? – деб сўрадим.

У бош чайқади.

– Томоғимдан ҳеч нарса ўтмаяпти, иштахам йўқ.

Дахлиздан келаётган қадам товушларини эшитиб, бош кўтардик.

Роҳиба Анжелика шифокор билан бирга қайтганди.

– Фақат бир дақиқага киришингиз мумкин, – деди шифокор майин товушда.

Доктор палата эшигини очди.

Остона ҳатлаб, ўғлига кўзи тушган Марж “оҳ” тортиб қўлларимни чангаллади, унинг тирноқлари қўлларимга ботди.

Ўғлимнинг бутун бадани сунъий нафас берувчи аппарат билан қопланган бўлиб, фақат бошининг тепа қисми очик эди. Унинг қалин қора сочлари ялтирар, юзи докадай оқариб кетган, кўзлари маҳкам юмилган эди. Ингичка шиша қувурча бурнидан чиқиб, кислород баллонига уланганди. Брэд нотекис, оғир нафас оларди. Марж олдинга интилиб, уни силамоқчи бўлди, аммо шифокор шивирлаб уни тўхтатди:

– Хавотир олманг. У ухляпти, дам олиб куч тўплаши лозим.

Биз каравот ёнида жимгина бир-биримизнинг қўлимизни тутганча ўғлимизни кузатдик. Марж у билан овозсиз сўзлашаётгандай лаблари кимирларди.

Ўғлимга диққат билан тикилдим. У менинг фарзандим, у чекаётган азоблар менга кўчганди. Фақат бу азобларни енгиллатиш менинг қўлимдан келмасди, қанчалик юрагим эзилмасин, мен ҳозир унга ҳеч қандай ёрдам беролмасдим.

Уни сўнгги бор кўрган кунимни эсладим. Унинг озғинлиги, бўйчанлигини айтиб футбол билан эмас, баскетбол билан шуғулланишининг керак, деб калака қилгандим. Баскетбол футболдан кўра хавфсизроқ, гонорари ҳам йилига эллик минг доллар, дегандим. Ўша куни унинг нима деб жавоб бергани ёдимда йўқ. Энди эса жигарбандим унинг ўрнига нафас олаётган темир ускуна ичида ётибди. Унинг оғриқлардан қийналиб кетган танаси ҳатто нафас олишга ҳам куч тополмаяпти. Бечора болагинам! Болалигида уйку бермай йиғлаганида уни кечаси билан кўтариб чиқардим. Бақариб, бор товуши билан йиғлагани учун: “Бунинг ўпкаси дунёдаги энг бақувват ўпка”, деб ёзғирардим. Агар ўша кунларни ортга қайтаришининг иложи бўлганида эди, ҳеч қачон бундай демаган бўлардим.

Вужуди бу азобларга дош берса бўлгани! Мен ўғлим учун ҳамма нарса қилишим мумкин, лекин унинг ўрнига нафас ололмасдим. Ҳозирча бу вазифани темир ускуна бажарарди.

– Энди кетганингиз маъкул, – деди шифокор.

Маржга қарадим, у ухлаб ётган ўғлимиздан кўзини узмади. Секингина Маржнинг қўлидан тутиб, шифокор ортидан палатадан чиқдик. Эшик товушсиз ёпилди.

– Дўхтир, бирор нарсани аниқладингизми? – деб сўрадим.

У елка қисди.

– Аниқ бирор нарса дея олмайман, жаноб Ровен. Ҳозирча касаллик каттиқ хуруж қилгани йўқ. Аммо хуруж қилиши аниқ, фақат бу бир соатдан кейинми, бир ҳафтадан кейин рўй берадими, бунисига қафолат беролмайман. Буни ҳеч ким билмайди.

– У ногирон бўлиб қоладими?

– Хуруждан олдин буни тасдиқлашнинг иложи йўқ, жаноб Ровен, – деди шифокор. – Текширувлар ўтказиб, буни аниқлаймиз. Ҳозир сизга

фақат бир нарсани айтишим мумкин. Биз қўлимиздан келган ҳамма ишни қиляпмиз. Хавотирланманг, ёмон хаёлларга берилманг. Ўзингизни асранг, агар касаллик юктирсангиз, ўғлингизга ҳеч қандай ёрдам беролмайсиз.

Шифокор Маржга ўгирилди.

– Сиз анчадан бери шу ердасиз. Чарчадингиз, дам олинг.

Маржни рўйхатга олиш бўлими олдида қолдириб, қўнғироқ қилишга ошиқдим. Меҳмонхонага қўнғироқ қилиб, жойга буюртма бергач, такси чақирдим. Ортимга қайтиб, хотинимни тополмадим.

– У роҳиба Анжелика билан ибодат қилгани кетди, – деди рўйхатчи қиз. – Лифтнинг олдидаги биринчи эшикка қаранг.

Ибодатхона вазифасини ўтовчи кичкина хонада меҳробдаги шамлардан ажиб бир ёруғлик тараларди. Нимқоронғиликка кўзим ўрганолмай эшик ёнида тўхтадим. Марж ва роҳиба Анжелика тўсиқ ёнида бош эгиб туришарди. Тор йўлакчадан секин ўтиб, хотинимнинг ёнига бориб тиз чўқдим. Маржга қарадим, хотиним қўллари билан тўсиқни маҳкам ушлаб, унга пешонасини қўйиб, қўзларини юмганча бир нималар деб пичирларди. У ёнидалигимни ҳис қилиб, мен томон сурилди.

Ўттиз иккинчи боб

Маржнинг уйқусида йиғлаётганини эшитиб, бемажол ётардим. Бедор эдим, қанча ҳаракат қилмай қўзларимга уйқу келмасди. Маржнинг овози эшитилди.

– Брэд, қўрқаяпман, – деди у.

– У албатта тузалади, – дедим ишонч билан, аммо кўринмас қўл томоғимни бўғарди.

– Э Худойим, – ёлворди Марж. – Нуридийдамни ҳам йўқотишни истамайман.

У Элейн билан орамиздаги муносабатлар ҳақида ҳамма нарсани билишини тушундим, аммо индамадим.

Маржнинг руҳини кўтариш учун айтмоқчи бўлган гапларим, қарорим бўғзимда қотди. У ҳозир буни кўтаролмайди, бошқа жойда, бошқа вақт айтарман. Фақат ҳозир эмас.

Марж унсиз йиғларди. Унга қараб туриб, қалбимда олдин ҳис қилмаган қандайдир нозик туйғулар ғалаён кўтариб, уни бағримга олдим.

У ёш боладай, беозор эди. Секин-секин йиғидан тўхтаб, енгил ва сокин нафас ола бошлади. Тезроқ тонг отишини интизорлик билан кутиб, деразага тикилдим...

* * *

Жавобни бир ҳафтадан сўнг билдик. Тонг саҳарда бизни шифохонада юзларида табассум билан роҳиба Анжелика, қабулхонадаги жиблажибон қиз, лифтчи, фаррош кутиб олишди. Шифокор мўъжаз кабинетидан чиқиб, бизга қўл узатди. Унинг бир қўлини Марж, бир қўлини мен сиқиб ушладик.

– Ҳаммаси ортда қолди, – деди у қувонч билан. – Ўғлингиз оёққа туради. Озгина куч тўпласа, ҳаммаси жойида бўлади.

Қўзларимиз севинчдан ёшланиб, лом-мим демай бир-биримизга тикилдик. Қўл ушлашганча дўхтирнинг ортидан ўғлимизнинг палатаси томон йўл олдик. Ўғлим тўшакда ёстиққа суянганча бошини эшикка

қаратиб ётарди. Сунъий нафас олиш аппарати йиғиштирилиб, хона бурчагида турарди. Марж билан каравот ёнида тиз чўкиб, ўғлимизни ўпганча қувончдан йиғлаб юбордик. Брэднинг юзида табассум пайдо бўлди. У қўли билан “сунъий ўпка”га ишора қилди.

– Э Худойим! – деди у аввалги тетик овозда. – Кўзимдан манави “аэродинамик қувур”ни йўқотинг!

* * *

Аэропортдан тўғри идорамга йўл олдим. Дадам Марж билан ўғлимни уйга олиб кетди. Соат ҳали тўққиз ҳам бўлмаганди, ишга биринчи бўлиб келдим. Хаёлан кулиб қўйдим. Ҳали кўп иш қилишим керак. Хонам эшигини ёпиб, столда ётган қоғозларни кўздан кечира бошладим.

Боб Леви ёмон ишламабди. Нима буюрган бўлсам, барчасини бажарибди. Менинг ишим юришганини билган эски мижозларим яна ўзимга қайтишибди. Боб уларнинг буюртмаларини қимматроқ нархда қабул қилибди. Менимча, у мижозлардан хиёнаткорликлари учун тўлов ундириб, жазолаган.

Соат ўнларда эшик очилиб, барча кексаю ёш ходимларим ёпирилиб кириб, қўлларимни сиқиб табрикларга тушдилар. Улар бахтиёр эди. Ўзимни енгил ҳис қилдим. Ҳаммаси тушга ўхшарди. Ёлғиз қолганимдан сўнг, хонага Боб кирди.

– Соат ўн иккию ўттизда пўлат қуйиш ассоциацияси ходимлари билан учрашув бор. Уларнинг юристи учрашувдан кейин шартнома столнинг устида бўлишига ваъда берди, – деди Леви.

Левига қарадим.

– Агар сиз бўлмаганингизда, билмадим, нима қилардим.

У жилмайди.

– Мен ҳам сиз ҳақингизда шундай деб ўйлаяпман. Қизиқ, тўғрими?

– Ажойиб, – дедим кулиб.

У ўз хонасига кетди. Хонамга Микки кути кўтариб кирди.

– Мўйнадўз юборибди.

Микки столга қўйган қутини очиб, бу нима эканлиги ёдимга тушди. Ахир эртага юбилейимиз! Бундан бир ой олдин Жинини мактабга олиб бораётганимда совға ҳақидаги унинг гапини эсладим. Шу бир ой ичида нималар рўй бермади.

– Қутини машинага қўйишсин, – дедим Миккига.

У қутини олиб чиқди. Элейн билан танишган куним Марж учун мўйнали пўстинга буюртма бергандим.

Элейн! Унга қўнғироқ қилишга ваъда бергандим, аммо бир дақиқа ҳам бўш вақтим бўлмади. Гўшакни кўтариб халқаро станция рақамларини тердим. Боб хонага бошини суккан маҳал энди Элейннинг телефон рақамларини айтишга оғиз жуфтлагандим:

– Тезроқ бўлинг, – деди у. – Илк расмий учрашувга кеч қолмаслигимиз керак.

Истамайгина гўшакни жойига қўйдим. Майли, учрашувдан кейин қўнғироқ қиларман, деб ўйладим. Шляпам ва пальтомни олиб эшик томон йўналдим.

Бу пайтда Элейннинг ёруғ дунёни тарк этганига ўн икки соат бўлганидан беҳабар эдим.

Хогима ўрнида муқаддима

Сиртга чиқмаган кўз ёшларим кўзларимни ачитиб, оғриқдан бошим тарс ёрилай дерди. Саволларимга жавоб тополмай, деразадан ташқарига қанча тикилиб ўтирганимни билмайман. Селектр овози янгради. Ҳорғин аҳволда стол ёнига бориб, гўшакни кўтардим.

– Эшитаман, Микки.

– Сандра Уоллес келди.

Эшик очилиб хонага Сандра кириб келди.

– Салом, Брэд, – деди у эшик ёнида тўхтаркан. – Ўғлинг тузалиб кетганидан хурсандман.

– Ташаккур. Ўзингнинг ишларинг қалай, Сэнди?

– Бир нави. Сенга Шайлер хонимдан хат олиб келдим.

Илк лаҳзаларда унинг айтган гапи шууримга етиб бормади.

– Шайлер хонимдан? – дедим талмовсираб. – Аммо у... у...

– Биладан, – деди Сандра секин. – Бугун эрталаб эшитдим. Хатни эрталаб почта орқали олдим.

Сандра сумкачасидан хатжилд чиқариб, менга узатди. Афтидан, Элейн узоқ ўйлаганидан кейин бир қарорга келгач, хат ёзишни бошлаган. Хатнинг тагида кечаги сана турарди.

“Азизим, Брэд!

Аэропортда ажрალიшганимиздан буён фақат сен учун Яратганга илтижо қиламан. Ўғлинг оёққа туриб кетади, деган умиддаман. Худодан бор-йўқ ўтинчим шу. Ўғлингни хаёлимдан ўтказарканман, қанчалик худбинлигимизни тан олялман. Биз оний лаззат учун борлигимизни қурбон қилмоққа-да рози бўлибмиз-а!

Аслида ҳам иккимизни боғлаб турган ришта шу эди. Буни энди тушундим. Умрим ўтиб бўлди, мен эса сенинг умрингга эгалик қилмоқчи бўлибман.

Сен менга Дэвидни эслатишингни айтгандим. У билан ўхшаиш жиҳатларинг кўп. Сен ҳам у каби оилангни севасан. Мана шу нарса менда сенга нисбатан қизиқиши уйғонишига сабаб бўлди, буни сени яқиндан билгач тушундим. Дэвид ҳам, сен ҳам бир тоифага мансуб одамларсиз.

Сени кузатгач, Дэвид ва болаларим ётган қабристонга бордим. Ўриндиққа ўтириб, номим битилган қабртошга тикилдим. Бу ерда менга болаларим ва Деэвиднинг олдидан жой ажратилган. Шунда хаёлимга агар сен билан бўлсам, ҳеч қачон бу ерда улар билан бирга бўла олмайман, деган фикр келди. Бир-биримизни шунчалик ардоқловчи инсонлар бирга бўла олмасдик.

Сенга бўлган муҳаббатимни ерга урмоқчи эмасман, аммо Дэвид ва болаларимга меҳрим жуда ҳам ардоқли.

Илтимос, мени муҳаббатимизга хиёнат қилди, деб ўйлама. Дэвиднинг ҳаётимда тутган ўрнини сенга тушунтириб беролмайман. Илтимос, мени фақат яхшиликлар билан хотирла ва ҳақимга дуо қил.

Муҳаббат ила Элейн”.

Кўзёшлардан ачиган кўзларим ҳам, ўзим ҳам бирдан енгил тортдим. Юрагимдан оғир тош кўчди. Креслодан турдим.

– Сэнди, хатни етказганинг учун катта раҳмат.

У ўрнидан кўзғалди.

– Хатни олиб келишим керак эди. Элейинни севишингни билардим.
 Оғир хўрсиндим.
 – Ҳа, уни севаман.
 Сандра эшикка бурилди.
 – Қайтишим керак. Нора холамга соат ўн иккигача қайтаман, деб ваъда берганман.

– Нора хола? – дедим ҳайрон бўлиб.
 У бош ирғади.

– Жаноб Брэйди мени уйига таклиф қилиб, у билан таништирди. У менга Нора холам мени қизи деб тасаввур қилиб яшашни истаётганлигини айтди. Ҳозирча улар билан турибман. Қизиқ, ўшанда сен жаноб Брэйди-га нима дединг? Мэтт батамом бошқа одамга айланди. Ҳатто менга ёқа бошлади, у мен ўйлаганчалик бешафқат эмас, жуда ҳам меҳрибон экан, билмаган эканман.

– Хурсандман, Сэнди, – дедим уни кузатарканман. – Энди уларнинг ҳар иккаласига ҳам яхши муносабатда бўласан, деган умиддаман.

Сандра кетгач, дераза ёнига бориб уни ланг очдим-да, Элейннинг хатини майда бўлақларга бўлиб, сочиб юбордим.

Бунда интиҳо ила ибтидо бирлашиб кетганди. Янги ибтидога янгича ёндашув зарур эди. Менинг бошқа эркаклардан фарқим йўқ эди, мен ҳам улар каби куз келганини ҳис қилмай, баҳорий эхтирослар ортидан қувгандим. Энди эса ақлим кирди. Вақтни ортга қайтариб бўлмайди. Уйда суюкли рафикам ва болаларим мени кутиб ўтиришибди. Фусункор ҳаёт. Элейн нимани назарда тутганини энди англадим. У ўз яқинларинг билан бирга бўлиш бахти ҳақида ёзганди. Чуқур хўрсиндим. Муздай ҳаво ўпкамни тўлдирди. Туйқус уйимни кўмсадим...

Уйга кетаётганимда биринчи қор учқунлай бошлади. Гаражга етиб келганимда теварак-атроф оппоқ кўрпага бурканганди. Дарвоза олдида тўхтаб, уйимга назар солдим. Ҳамма деразалардан нур сочиларди, ҳатто Брэдимнинг хонасидан ҳам; нурга кўшилиб меҳр-муҳаббат ҳам ёғиларди. Уй олдида дадамнинг машинаси турибди.

– Дада! Дада! – Жинининг овозини эшитдим. Қизим кучоғимга отилди. Уни ўпиб қўйдим.

– Қизалоғимнинг ишлари қалай?

– Зўр! – дея жавоб берди у, кейин шивирлашга ўтди. – Ойижоним учун совға олишни унутмагандирсиз? Ойижоним сизга бежирим соат ҳозирлаб қўйганлар. Э, Худойим! Оғзимдан гуллаб қўйдим. Ойимга айтиб қўймайман, деб сўз бергандим-ку!

Қизалоғимга табассум ҳада қилдим. Ҳойнаҳой, Маржга менинг совғам ҳақида ҳам айтган, шекилли. Жини сира сир сақлолмайди-да.

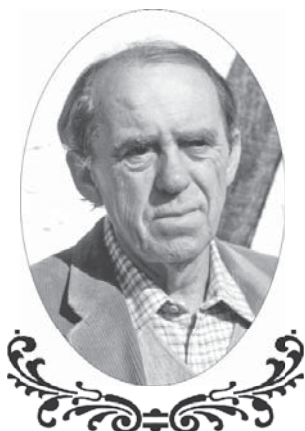
– Ҳечқиси йўқ, асал қизим, сени сотмайман.

Ўриндикдан мўйнали пўстин солинган кутини олиб, қўлтиғимга кистирдим. Оёғимиз остида қор ғирчиллайди. Қизимнинг кўлидан ушлаганча уйим томон йўл олдим.

NASR

Jahon
ADABIYOTI

Ҳайнрих БЁЛЛ

(1917–1985)

КЎПРИК

Ҳикоя

*Немис тилидан
Аброр ҚУРБОН таржимаси*

Олмон ёзувчиси ва романнависи, таржимон Ҳайнрих Теодор Бёлл 1917 йилнинг 21 декабрида Кёльн шаҳрида хунарманд-косиб оиласида туғилган.

Унинг илк қиссаси 1949 йилда “Поезд ўз вақтида келди” номи билан чоп этилади.

Ҳайнрих Бёллнинг “Пичоқли одам” (“*Der Mann mit den Messern*”, 1948), “Қаерда эдинг, Адам?” (“*Wo warst du, Adam?*”, 1951), “Бир аскар тўрвасининг тарихи” (“*Abenteuer eines Brotbeutels*”, 1953), “Почта очқирмакиси” (“*Die Postkarte*”, 1953), “Эгасиз уй” (“*Haus ohne Hüter*”, 1954), “Ёмон романлардагидек” (“*Wie in schlechten Romanen*”, 1956), “Ирланд кундалиги” (“*Irishes Tagebuch*”, 1957), “Тутқич бермаслар” (“*Die Spurlosen*”, 1957), “Доктор Муркеннинг сукути” (“*Doktor Murkes gesammeltes Schweigen*”, 1955), “Катарина Блюмнинг йўқотилган обрўси” (“*Die verlorene Ehre der Katharina Blum*”, 1974) каби турли жанрларда ёзилган асарлари жуда машҳур.

1972 йилда Бёлл адабиёт йўналишида Нобель мукофотига сазовор бўлди.

Ҳайнрих Бёллнинг ҳар бир асари ўзига хос, бадиий тасвирга бой ва ҳаққонийлиги билан ажралиб туради. Китобхон қаҳрамонлар руҳиятига осонгина кириб боради, ўй-фикрлари, изтиробларини чуқур ҳис қилади. Ўқувчи диққатини ҳикоя сўнигача топқирлик билан танланган сўзлар, равон жумлалар орқали ушлаб туришидан адибнинг қай даражада маҳоратли эканини англаш мумкин.

Таржимондан

Сизга айтиб бермоқчи бўлган ҳикоям, аслида, ҳеч қандай мазмунга эга эмас. Эҳтимол уни ҳикоя ҳам деб бўлмас, шундай бўлса-да уни сизларга айтиб беришни лозим деб топдим. Бундан ўн йил муқаддам унинг ибтидоси деб аташ мумкин бўлган ҳодиса юз берганди, айти кунларда эса, чамаси, ҳамма нарса ойдинлашгандек у ўз интиҳосини топди.

Гап шундаки, бир неча кун аввал юзлаб ҳайкаллардан иборат Бисмарк-

нинг кўксидек бақувват ва кенг, худди ҳарбий интизом каби мустаҳкам ўша кўприк орқали ўтиб борар эдик. Райн дарёси устидан ўтувчи ва кўплаб тош устунлардан иборат тўрт йўлли бу кўприк жуда маҳобатли эди.

У вақтларда мен ҳафтада уч марта: душанба, чоршанба ва шанба кунлари бу кўприк орқали доимо бир поездда кетардим. Ўшанда овчи итларни кўпайтирувчи умумолмон хўжалигида оддий хат ташувчи эдим. Итлар ҳақида ҳеч нимани билмайдиган бир чаласавод, оми одам эдим.

Шундай қилиб, мен ҳафтада уч марта Кёнигштадтдан бошқармамиз жойлашган Грюндерхаймга катнар, бўлинмамиздан тезкор почта, пул ва “мунозарали иш”ларни олиб келардим. Охирги икки сафар ҳамма нарса катта сариқ папкада келди. Папка ичида айнан нима борлиги ҳақида ҳеч қачон ҳеч нарса билмасдим. Мен атиги бир хат ташувчи эдим, холос...

Ҳар доим эрталаб уйдан тўғри вокзалга келаман, у ердан соат саккиздаги поезд билан Грюндерхаймга йўл оламан, поезд у ерга қирқ беш дақиқада етиб боради. Кўприкдан ўтаётганимда мени ваҳима босади. Гарчи барча техник хавфсизлик чораларидан, кўприкнинг мустаҳкамлиги, юк кўтариш ҳажми, умуман, муҳандисликни яхши тушунадиган танишим берган маълумотлардан хабардор бўлсам-да, барибир кўрқардим. Очиғини айтсам, темир йўл ва кўприкнинг туташган жойи мени ваҳимага соларди.

Райннинг биз ўтадиган жойи жуда кенг бўлиб, ҳар сафар кўприкнинг каттиқ чайқалиши, олти юз метрли пўлат арғимчокларнинг ваҳимали тебранишини ҳис қилганимда юрагим ҳаприқиб кетарди.

Ниҳоят, рельс ғилдираklarининг киши ғашини келтирадиган тарақтуруқини эшитиб, биз яна ерга мустаҳкам ётқизилган темир йўл кўтармаларидан ўтиб бораётганимизга ишонч ҳосил қилганимдан сўнггина ўзимни хотиржам сеза бошлайман. Ойна ортидаги унча катта бўлмаган экинзорлар кўз ўнгимдан “лип-лип” ўтиб туради. Каленкаттен бекатиға етмасдан бир уй кўринди-ю, унга тикилиб қолдим. Ерда мустаҳкам қад ростлаган бу иморатга купе деразасидан бошимни чиқариб узокдан сабрсизлик билан қарардим. Уй деворларига сувоқ тортилган ва дид билан қизил рангга бўялганди. Дераза панжаралари ҳамда деворнинг пастки калинрок қисми тўқ жигарранг эди.

Уй икки қаватли бўлиб, юқорида учта ва пастда иккита деразаси, ўртада эса эшиги бор эди. Уйга эшик олдидаги учта зинадан иборат пиллапоядан кириб бориларди. Ва доим шаррос ёмғир ёққанида пиллапояда тоза, нафис ипақдан тўқилган катта кўғирчоғини кучоқлаб олган тўққиз-ўн ёшлар чамаси бир қиз ўтирарди. У ўтиб бораётган поездни ғазаб тўла кўзлари билан кузатарди.

Ҳар гал ўша қизга кўзим тушар, сўнгра нигоҳим чап деразага қадаларди. У ерда кўлида пол латта ва челақ ушлаган бир аёл кўринарди. Аёл ҳорғин энгашганча кўлидаги латтани сиқиб, қунт билан полни тозалар, у ҳамиша шу ҳолатда ишларди. Ёмғир шаррос қуяр, қиз эса пиллапоядан жилмасди.

Ҳар сафар мен бир хил манзарани кўрардим: бўйни ингичка озғин аёл – қизнинг онаси ва унинг кўлидаги пол латта, одатдаги супур-сидир кўз ўнгимдан “лип-лип” ўтарди.

Кўпинча деразадан бир бор бўлса-да, унинг жиҳозлари ё пардаларига назар солишга ўз-ўзимга сўз берардим-у, аммо нигоҳим ҳар гал озғин бўйинли, одатдагидек иш билан банд аёлга тушарди, холос. Хаёлимни жамлаганимда эса, поезд аллақачон у ердан ўтиб кетган бўларди.

Бу ҳолат ҳар доим душанба, чоршанба ва шанба кунлари эрталаб соат саккиздан ўн дақиқа ўтганида юз берарди. У пайтлари поезд белгиланган

вақтдан оғишмай юрарди. Бир гал поезд уй ёнидан ўтаётганида ойналари маҳкам ёпилган иморатнинг орқа томони тозаланаётганига кўзим тушди.

Миямда бу хонадон ва аёл ҳақида турли ўй-тахминлар туғила бошлади. Поезддаги сафаримдан бошқа ҳеч нарса менга қизиқ эмасди, на Каленкаттен, на Бредеркоттен, на Суленхайм ва на Грюндерхайм, бу бекатларнинг ҳеч қайсиси қизиқтирмасди. Фикрларим доимо шу уй атрофида гир айланарди. “Нима учун бу аёл уйни ҳафтада уч марта тозалайди?” деб ўйлардим. Дикқат билан разм соладиган бўлсак, кўп меҳмон келиб-кетадиган жой бўлмагани боис бу уй ҳеч ҳам ифлос эмасди. Ҳар ҳолда бу ер зимистон ва ҳувиллаган макондек кўринса-да, уй жуда саранжом-саришта, аммо қандайдир файзсиз эди.

Грюндерхаймдан соат ўн бирдаги поездда қайтаётганимда, ўн икки-да Каленкаттен бекатидан ўтгач, яна қизил уйнинг орқа томонида ўша аёлнинг ўнг тарафдаги сўнгги дераза ойнасини артаётганини кўрдим.

Душанба ва шанба кунлари аёл айнан бир вақтда ўнг томондаги сўнгги дераза ойнасини, чоршанба куни эса ўртадаги дераза ойнасини латта билан ишқалаб тозаларди.

У сочларини ажабтовур қизил рўмол билан боғлаб олганди. Ортга қайтаётганимда унинг қизини сира кўрмадим. Кун окқанда, соат тахминан ўн иккиларда, у пайтларда поезд ақл бовар қилмас даражада аниқ юрарди, уйнинг олд томонидаги деразалар ёпилганди.

Мен бу ҳикояни фақатгина ўз кўзим билан кўрганим учун ёзишга киришдим. Уч ойдан кейин Грюндерхаймдаги поездда ўтирганча, ҳақиқатни англаш йўлида оддий бир хулосага келдим: сешанба, пайшанба ва жума кунлари ўша аёл, эҳтимол, қолган ойналарни артар. Мен тобора миямга ўрнашиб бораётган бу фикрдан қутулолмаётган эдим.

Баъзан Каленкаттендан то Грюндерхаймгача бўлган йўл бўйлаб ҳаёлга чўмиб бораман. У қолган икки қаватдаги дераза ойналарини қачон артар экан-а, тушликкачами ёки тушликдан кейинми? Бир куни ўтириб уй тозалаш бўйича режа тузиб чиқдим. Душанба, чоршанба ва шанба кунлари тушликка қадар кузатувларимдан ташқари, қолган кунларнинг тушликдан кейинги қисми ва уй тозалаш мумкин бўлган бутун кунни, умуман, ҳафтанинг барча кунларини бирлаштириб чиқишга киришдим.

Шунинг учун ўзим гувоҳ бўлган кунларнинг тушликдан кейинги ярмида у нима билан машғул бўлади-ю, қолган кунлари нимани тозалаши мумкинлигини тасаввур қилишга уриндим.

Мен ҳеч қачон соат саккиздан ўн дақиқа ўтганга қадар уни челақ ушлаганча ҳорғин қиёфада, лекин кунт билан ишлаётганини кўрмасдим.

Ҳатто, назаримда, менга унинг ҳансираб нафас олиши эшитилаётгандек туюларди. Айниқса, соат ўн иккига бир неча дақиқа қолганида у шунчалик ҳафсала билан ойнани артар эдики, назаримда, дудоклари орасидан тилининг учини чиқариб тургандек кўринарди гўё.

Бу уйда бўлаётган воқеалар мени таъкиб этарди. Мен жуда ўйчан, ишда эса совуққон ва эътиборсиз бўлиб қолгандим. Ҳа, ростдан ҳам жуда бепарво эдим. Ҳаддан ташқари кўп ўйлардим. Бир куни ҳатто “мунозарали иш”лар солинган папкани олишни унутиб қолдирганим учун худудий бошқарма бошлиғининг ғазабига дучор бўлдим. Мени ёнига чакирганида у ғазабдан титрарди.

– Грабовски! – деди у менга. – Эшитишимга караганда “мунозарали иш”лар солинган папкани унутиб қолдирибсиз?! Иш ҳамма нарсадан муҳим, Грабовски, – индамай жим тураверганимни кўриб, бошлиқ яна-

да қатъийроқ овозда давом этди. – Хат ташувчи Грабовски, мен сизни огоҳлантираман. Овчи итларни кўпайтирувчи умумолмон хўжалигида ношудларга ўрин йўқ, тушундингизми? Албатта, биз ўзимизга малакали мутахассисларни жалб қилишимиз мумкин...

У менга жаҳл билан қаради, бироқ тўсатдан қовоғи очилиб, ҳовуридан тушди.

– Эҳтимол, бирор кўнгилсизлик содир бўлгандир?

Мен секингина, “Ҳа”, деб жавоб бердим.

– Нима бўлди? – сўради у бутунлай бошқача оҳангда. Бу сафар мен жавоб бериш ўрнига фақат бошимни силкиб қўйдим.

– Сизга қандай ёрдам беришим мумкин?

– Жаноб бошлик, мени бир кунга ишдан озод этинг, бошқа ҳеч нарса керак эмас, – тортинибгина сўрадим.

У олийжаноблик билан бош сермади.

– Бу танбехларни юрагингизга яқин олманг. Ахир папкани ҳар куни унутиб қолдиришингиз мумкин эди. Қолган хизматларингиздан мамнунмиз...

Кўнглим шодликка тўла эди. Бу мулоқот чоршанба куни содир бўлганди, эртасига, пайшанба куни эса мен бўш эдим.

Мен соат саккиздаги поездда кетишга ва барчасига аниқлик киритишга қарор қилдим. Кўприкдан ўтаётган поезд рельсларининг тарақ-туруқ овози эшитилган пайтда кўркувдан кўра сабрсизликдан титрар эдим.

Бу пайтда аёл эшик олдидаги пиллапояни тозаларди.

Каленкаттендан биринчи поездда қайтиб келаётганимда, тахминан соат тўққизда унинг қизил уйи ёнидан ўтдим. У иккинчи қаватнинг ўртасидаги дераза ойнасини артиш билан банд эди.

Шу куни мен тўрт марта у ёқдан-бу ёққа ўтиб аёлнинг пайшанба кунги иш тартибини батафсил ўргандим. У навбати билан эшик олдидаги пиллапояни, бинонинг олд томонидаги ўрта дераза ойнасини, орқа томондаги иккинчи қават ўрта деразаси ойнасини, поллар ва иккинчи қават олдидаги хонани тозалади. Кечки соат олтида, уй ёнидан охирги марта ўтаётганимда, мен боғда ивирсиб, иш қилиб юрган пакана бақалок эркакни кўрдим. У бир маромда ғимирлар, гард юкмаган кўғирчоғини кучоқлаб олган қиз эса худди кўриқчидай эркакни кузатиб турарди. Аёл кўринмасди...

Буларнинг бари бундан ўн йил бурун содир бўлганди. Бир куни яна ўша кўприкдан ўтишимга тўғри келди. Э Худо, Кёнигштадтда поездга алланечук паришонхотирлик билан чиқдим. Ўша воқеаларнинг барини аллақачон унутгандим. Биз поезднинг юк вағонида кетардик. Райн дарёсига яқинлашганимизда қандайдир ғалати воқеа рўй берди. Бирдан поезд вагонлари бири бошқасига тарақлаб урилганича такка тўхтаб қолди. Бу жуда ғайриоддий ҳодиса эди. Ўн беш-йигирма вагондан иборат бутун бошли поезд электр чироклар тизимидек олдинма-кетин ўчди. Биз сукунат ичра қаттиқ гумбурлаган ёқимсиз товушни эшитдик. Тўсатдан, кимдир кичкина болға билан биз ўтирган вагоннинг остига тақиллатиб ура бошлади. Биз жим бўлиб қолдик. Бошимизни чиқариб ташқарига қарадик ва ҳеч нарсани кўрмадик. Ҳеч нарса йўқ... Чап ва ўнг томонимиз поёнсиз бўшлиқ... олисда Райн қирғоғи бўйлаб ястанган ям-яшил майсазор кўринарди...

Остимизда эса – сув... кемалар... бироқ қарашга юрак дов бермасди. Ранги докадек оқариб кетган деҳқон аёл рўпарасида ўтирардим. Индамай жим ўтирганидан унинг ибодат қилаётганини англадим. Эркаклар калтироқ кўллари билан сигарета чекиш учун гугурт ёндирдилар. Ҳатто чеккароқда қарта ўйнаётганлар ҳам бир муддат жимиб қолишди...

Шундан сўнг яна олдиндаги вагонларнинг темир йўл кўтармасига қаттиқ урилганини эшитдик. Ҳаммамиз ҳам бир хил ҳаёлга бордик: у ердагилар учун бари ортида қолди. Агар бизга бирор нима бўлса, эҳтимол, улар сакраб тушишга улгуришар... Аммо, биз энг охири вагонда эдик, шунинг учун бизнинг ағдарилиб кетишимизга шак-шубҳа йўқ эди. Бу ҳадик оқариб кетган юзлардан сезилиб турарди.

Кўприк темир йўл изининг кенглигида қурилган, аниқроғи, кўприкнинг ўзи темир йўл эди, вагонларнинг ён тарафи эса бўшлиқда осилиб турарди. Кўприк ваҳимали тебранар, гўёки бизни шу бўшлиққа ағдариб, чилпарчин қилиб юборгудек туюларди...

Хуллас калом, бизнинг ғилдиракларимиз ҳам гумбурлаб кетди ва одадий “тарақа-туруқ” вагонимизга шиддат билан етиб келиб оёғимиз остида эшитила бошлади. Ҳаммамиз енгил нафас олиб, дадиллашиб, эшик тирқишидан мўраладик: ташқарида экинзорлар кўзга чалинди. Ё Танграм, бу экинзорларни Ўзинг асра! Бирдан юрагим шувиллаб кетди: мен бу жойни танидим. Биз Каленкаттенга яқинлашар эканмиз, мени фақат бир фикр қийнар эди: ўша уй ҳалиям жойида турганмикан?

Ва ниҳоят, мен уни узоқдан, оч яшил сийрак баҳорги барглар билан қопланган дарахтзор орасида кўрдим, аввалгидай кип-қизил, саранжом-саришта уй менга пешвоз чиқарди.

Мен қаттиқ ҳаяжон ичида қолдим. Ўн йил бурун бўлиб ўтган воқеалар юрагимни ёргудек хапприктириб юборди.

Уй ақл бовар қилмас тезликда яқинлашиб келарди. Мана, мен уни, ўша аёлни кўрдим. У эшик олдидаги пиллапояни юваётганди. Йўқ, у мен билган аёл эмасди, юбка остидан бўлиқ сонлари оқариб кўриниб турар, аммо ҳаракатлари кескин, дағал эди.

Юрагим “шув” этди. Аёл бир лаҳзага юзини поезд томон ўгирди ва мен ўша заҳоти кўғирчоғини кучоқлаб олган қизни, унинг худди кечаги кундан қолган сабзавотли бўтқадек ёқимсиз, норозилик уфуриб турган совуқ қиёфасини танидим.

Юрагимнинг яна бир маромда ураётганини ҳис қилганимда бугун пайшанба эканини эсладим...

АНОР

(1938 йилда туғилган)

ДАДА ҚЎРҚУТ

Киноқисса¹

*Озарбайжон тилидан
Усмон ҚЎЧҚОР
таржимаси*

* * *

Бейрак ўз зиндонида ўтирар эди. Зиндончи пастга нарвон тушириб, Бейракни чақирди:

– Хондан ер юзига чиқишинг учун амр бўлди.

Бейракни ер устидаги зиндонга солдилар. Зиндоннинг тор деразасига темир панжаралар парчинланган эди.

Кеч тушганда Бейрак бу панжаралар орасидан юлдузли осмонга боқар, юлдузлар орасидан Карвонкуш юлдузини топиб оларди.

...Бир жуфт шахло кўз ҳам Карвонкуш юлдузига боқарди. Ёш тўла шахло кўзлар. Бонучечакнинг ҳасратли кўзлари. Бонучечак Бейракдан узоқ-узоқларда, баланд-баланд тоғларнинг, жўшқин-тошқин сувларнинг ортида, Қиз-Бинафша яйловида, ўз чодирда ётганича юлдузли самодан Бейракнинг юлдузини ахтарар эди.

...Баёт овулининг бир четида Бойбура ҳам кўр кўзларини юлдузли самога тиккан эди.

...Ой ёруғида йўллардан бир карвон кетиб борарди. Савдогарлар карвони. Секин-аста тонг оқариб, оқ билан қора фаркланиб бормоқда эди.

...Бейрак ҳам кўз юмгани йўқ эди. Атроф ёришганда у зиндоннинг тор панжарасидан мудҳиш бир манзарани кўриб қолди: узоқда, баланд бир минора учига инсон калласи санчиб кўйилган эди. Бейрак тор панжарага ёпишиб, бошини юқори чўзиб қаради ва катта бир майдонни кўрди. Майдоннинг тўрт томонида миноралар тикланган ва улардан кўпчилигининг учига инсон каллалари санчилган эди.

Бейрак зиндончини чақириб сўради:

– Анави каллалар қайси шўрликларнинг калласи? Нега у ерга санчиб кўйилган?

Зиндончи жавоб берди:

– Қора Арслон хоқоннинг дунёда энг гўзал бир қизи бор, отини сарик либосли Селжон Хотун дейдилар. Кулли оламнинг йигитлари ўша қизга ошиқ, ҳар куни эшигига совчи бўлиб келишади. Хоқоннинг бир арслони,

¹ Охири. Бошланиши ўтган сонда.

бир қора буқаси, бир нортуяси бор – ҳар бири бир аждаҳога тенг. Хоқон шарт қўйган: ким қизга талабгор бўлиб чиқса, ўша аждаҳолар билан курашмоғи керак. Уларни енгиб чиққан киши Селжонни олади, енгилганининг боши дорда қолади. Ҳали бу уч аждаҳони ҳеч ким енга олгани йўқ. Анави ўттиз икки минорага санчилган бошлар ҳам ўттиз икки йигитнинг боши, улардан ҳеч бири арслон билан туяни кўра олгани йўқ, ҳаммаси биринчи жангдаёқ буқанинг шохидан ҳалок бўлишган.

– Ёш-ёш йигитларнинг бир қизни деб буқа шохидан ҳалок бўлишлари инсофданми? – деди Бейрак. – Бор, хоқонингга хабар қил, майдонга мени чиқарсин, мен у аждаҳоларни ўлдириб, навкирон йигитларнинг жонини сақлаб қоламан.

Хоқонга хабар етди. Довуллар қоқилди, карнайлар чалинди. Беклар, аъёнлар, амирлар майдонга тўпланишди. Хоқоннинг қизи сариқ либосли Селжон Хотун алоҳида кўшқда ўтирар эди. Ёнида етти нафар инжабел қиз бор эди.

Бейракни майдонга бошлаб келдилар.

– Бу баҳодирни онадан туғилгандек яланғоч қилинг, – деди хоқон.

Бейрак ечинди, тилла камарини белига боғлади.

Қиз кўшқдан томоша қилиб турар эди. Бейракни кўрганда куйиккан ғунажиндек оғзидан сўлаги оқиб кетди, йигитга ошиқ бўлиб, ёнидаги қизларга деди:

– Оллоҳ отамнинг кўнглига раҳму шафқат солсин. Унаштириб, мени шу йигитга берсин... Шундай йигитнинг ҳайвонлар дастидан ҳалок бўлиши ҳайф эмасми, ахир?

Занжир билан кишанланган буқани майдонга етаклаб келдилар. Буқа тиз чўкиб, шохини мрамор тошга урди, тош шиша каби чил-чил бўлиб кетди.

Бейрак бир соғига, бир сўлига боқиб деди:

– Сариқ либосли Селжон Хотун кўшқдан боқар, кимга бокса ишқ ўтида ёқар, сариқ либосли қиз ишқиди ҳамма “оҳ” тортар...

Бейрак буқа томон отилди. Буқанинг занжирини ечиб, майдонга солдилар, жонивор олмос найза каби шохларини ўқталиб Бейрак томон югурди.

Бейрак буқанинг қаншарига чунон бир мушт туширдик, у чўнкайиб қолди, Бейрак унинг қаншарига муштини тираб, майдондан суриб чиқарди, кўп курашдилар, на буқа енгарди, на Бейрак. Буқа оғзини кўпик босди. Бейрак буқа қаршисидан четга сакради. Буқа мункиб қулаб тушди. Бейрак унинг думидан тутди-да, уч карра айлантириб ерга урди. Буқанинг суякларини майда-майда бўлиб кетди. Бейрак уни босиб туриб, бўғзига пичок тортиди. Бошини кесиб олиб, хоннинг олдига элтиб отди.

Селжон Хотун севинганича ўрнидан сапчиб турди.

– Бу йигитга кўзим тушди, юрагимга ишқ тушди, – деди.

– Ҳайвонларнинг сарвари арслон бўлади, – деди хоқон, – у билан ҳам ўйин кўрсат.

Арслонни олиб келдилар, у шундай бўқирдики, майдонда қанча от бўлса, ҳаммаси қон сийиб юборди.

– Бу шўрлик буқадан қутулди, арслондан қандай қутулар экан? – деди Селжон Хотун қизларга қарата.

– Сариқ либосли қиз ишқиди арслондан қайтаманми? – деди Бейрак.

Арслон бостириб келди. Бейрак назоратчилардан бирининг ёпинчиғини олиб кўлига ўради-да, арслоннинг панжасига узатди, сўнг арслоннинг қаншарига бир мушт туширди, арслон гангиб қолди. Бейрак унинг белини синдириди, лошини элтиб хоқоннинг олдига отди.

– Бу йигитга кўзим тушди, юрагимга ишқ тушди, – деди Селжон Хотун қизларга.

– Ҳайвонларнинг подшоҳи туя бўлади. У билан ҳам ўйин кўрсат, – деди хоқон.

Туяни олиб келдилар. Бейрак бир айланиб туянинг чотига кирди, бир айланиб четидан чиқди. Икки ҳайвон билан курашиб ҳолдан тойган, мастга ўхшаб гангиб қолган эди. Эпини қилиб туяни енголмасди. Олти жаллод Бейрақнинг бошига келиб, қилич кўтариб турди.

Туя Бейрақни Селжон Хотун ўтирган кўшк остига сиқиб борди. Бейрақ йиқилиб тушди. Ётган жойидан юқорига қараса, Селжон Хотун унга ишора қилмоқда.

Селжон эгилганича Бейрақка пичирлаб:

– Йигит, туя тумшуғидан забун бўлишини билмайсанми? – деди.

Бейрақ сўнгги кучини тўплаб туянинг тумшуғига ёпишди, туя бўкириб юборди, оёқда тура олмай қулаб тушди. Бейрақ уни босиб турганича икки еридан бўғизлади, терисидан иккита қайиш кесиб, хоқоннинг олдига элтиб ташлади.

– Қизимни шу йигитга бердим, – деди хоқон.

– Уч ҳайвонни ўлдиргани эвазига яккаю ёлғиз қизгинамизни оладими? – деди Деспина Хотун.

– Ҳа, – деди хоқон, – хоқон берган ваъдасидан қайтмайди, бунинг устига, бу йигит бизга қариндош бўлса, йўлга солишимиз осон бўлади.

Сўнг Бейрақка юзланиб:

– Йигит, – деди, – Селжон Хотунни сенга бердим.

– Менга сенинг қизинг керак эмас, – деди Бейрақ. – Менинг мақсадим жўмард йигитларни сенинг аждаҳоларингдан қутқармоқ эди. Мени ўз элимда кўз очиб кўрган, кўнгил бериб севган қайлиғим кутиб турибди.

Хоқон бу сўзлардан қаттиқ ғазабга келиб:

– Олиб кетинг бу нонкўрни, яна зиндонга солинг! – деди.

Тунда Бейрақ зиндоннинг бир кунжида ғужанак бўлиб ётар эди. Бирдан зиндоннинг оғир эшиклари эҳтиёткорлик билан очилди. Ичкарига жанг либосини кийиб олган бир кимса кириб келди. У қиличини ечиб, деворга осди, сўнг кийимларини бир-бир еча бошлади. Бу Селжон Хотун эди.

Селжон Бейрақнинг тўшагига кирди. Бейрақ ўрнидан сакраб турди, Селжоннинг қиличини олиб яланғочлади-да, қиз билан ўзининг ўртасига қўйди.

– Қилични олиб қўй, йигит, – деди Селжон, – мурод бер, мурод ҳосил қил.

– Йўқ, хоқоннинг қизи, – деди, – менинг ҳасратим бор. Икки йилдирки, отангнинг маҳбусиман. Отам, онам, қариндош-уруғим, шахло кўзли ёримнинг ҳасратида қолганман.

– Ҳой йигит, улар узоқда, мен эса ёнингдаман. Улар сени аллақачон унутиб юборишган, қайлиғинг аллақачон эрга тегиб кетган. Мени ол, ола кўрпа остида талашайлик.

– Ер ёрилиб, эрга кирай, тўзон бўлиб соврилай, ўз қиличимда тўғралай, ўз ўқимга санчилиб ўлай. Ўғил кўрмайин ўтай, кўрсам ҳам ўн кундан ортиқ яшамасин, агар мен ота-онамнинг юзини кўрмай сен билан бу тўшакка кирсам.

Селжон Хотун туриб кийина бошлади.

– ...Яхши, мен кетаман, – деди у, – аммо шуни билки, сен бир умр бу қалъада тутқун бўлиб қоласан. Ҳеч қачон ота-онангнинг, ёрингнинг юзини

кўрмайсан. Улар узоқда, мен эса ёнингданман. Ҳар кеча ёнингга келаман.
 – Мен ҳам ҳар кеча ўртамизга қилич қўйиб қўяман.
 – Нима қипти? Кўрайлик-чи, ким кимдан устун келар экан. Охири бир кеча бу қилични қинидан чиқармай қўясан.

* * *

...Савдогарлар карвони фарсах-фарсах йўл босиб борарди...

* * *

Дада Кўркут ўз мазорининг ёнида ўтириб қўбиз чертар, сўз айтарди:
 – Савдогарларнинг ўзи йўлда, Бонучечакнинг кўзи йўлда, Бейрак Порасардаги Бойбурд қалъасида туткун, энди сизга кимдан айтай, Қозон ўғли Туролдан айтай...

Қазилиқ тоғининг этагида алвон лолазорлар ястаниб ётарди. Ўн олти-ўн етти ёшли Турол бу лолазордан лола териб юрарди. У ўн тўрт кунлик ойдек кўркам бир йигит эди. Терган гулларини даста қилиб боғлади, адирдан пастга эниб, мажнунтол остидаги булоқ томон юрди.

Мажнунтол булоғининг бошига қиз-келинчаклар йиғилган эди. Қизлардан бир нечаси бош бармоғига ип боғлаб олган, сув устидан бир неча бор сакраб ўтгач, ипни кесиб сувга отар эдилар. Бу уларнинг тезроқ эр қилиш ниятидаги иримлари эди.

Бейракнинг синглиси Гунел ҳам булоқ бошида эди, аммо у қизлардан бир четда ғамга чўмиб ўтирар, кўзасига сув олиш учун навбат кутарди.

Бўғозча Фотима унинг ёнига келиб:

– Гунел, – деди, – онангнинг аҳволи қалай?

– Қандай бўлсин? Йиғлайвериш унинг кўзлари ҳам отамники каби кўр бўлиб қолди, – деди Гунел.

– Тақдирга тадбир қилиб бўлмас экан. Бейракнинг манглайига шу битган экан-да, – деди Фотима хўрсиниб. – Биласанми, шу кузда Бонучечакнинг муҳлати тугайди. Акаси уни Ялинчиққа эрга беради.

Гунел индамади, аммо кўнгли тўлиб келиб, кўзларидан мўлтир-мўлтир ёш оқа бошлади, юзини четга буриб ич-ичидан йиғлади. Фотима қизнинг ярасига туз сепганини сезиб қолди. Узоқдан келаётган Туролни кўриб сўзини ўзгартирди:

– Унга қара-я, Гунел, – деди, – Қозонхоннинг ўғли Турол шу томонга келаётир.

Гунел бу гапдан чўчиб кетгандек бўлди, у ҳам қайрилиб ўша томонга қаради.

Фотима айёрона жилмайиб:

– Бошқа маҳал ҳеч бу ердан ўтмас эди, – деди. – Қачон сен булоққа келсанг, йўлини шу ердан солади. Ҳой қиз, нега қизариб кетдинг, ё ораларингда бир гап борми? Ростини айт, менинг сочим шунақа ишларда оқарган. Нимасига уяласан, ҳар бир қиз бир йигитники-да. Айниқса, йигит шундоқ кўркам, навқирон бўлса, ўзи ҳам кимнинг ўғли – Қозонхоннинг ўғли. Тўғри, отасига асло ўхшамайди, отасидек яғриндор эмас, худди қизлардай уятчан, аммо ҳали ёшгина бир йигит-да, нимани ҳам биларди?

Гунел кўзасини сувга тўлдирад экан, Турол томонга қараб-қараб қўярди. Бўғозча Фотима роса пишанг берарди:

– Борсанг-чи, шўрликни кўп куттириб қўйма...

Гунел овулга қараб юрди. Турол қизга ёндошиб:

– Салом, Гунел, – дея лола дастасини унга узатди.

– Вой, бунча чиройли бу лолалар! – деди Гунел.

– Қазилиқ тоғининг юқориси лолазор бўлиб ётибди, – деди Турол, – адир алвондек қизариб кетган, ана у томонга бир қара.

Гунел қайрилиб боқди, аммо тоғ томон ўгирилаётганда юзларини яшмоқ билан яхшилаб бекитди, фақат кўзлари очик қолди.

– Гунел, нега сен тоғларга боққанда ҳамиша яшмоқ тортиб, юзингни яширасан?

– Буни бизга онамиз ўргатган, – деди Гунел майингина жилмайиб, – онамизга эса бувимиз ўгит берган. Айтишларича, Қазилиқ тоғи бизнинг – Ўғуз қиз-келинларининг қайнатаси ҳисобланар экан. Шунинг учун ҳам бу тоққа боққанда ҳамиша юзимизни бекитамиз.

Турол ҳам жилмайди. Сўнгра бир муддат жим қолдилар. Туролнинг манглайига реза-реза тер тепчиган эди. Юрагида асраб юрган гапи бўлиб, уни айтмоқчи бўлар, лекин айта олмасди. Баёт овулига ҳам етиб келишди. Бирдан Турол:

– Гунел, сенга бир сўзим бор, – деди. – Баланд-баланд тоғларим сенинг яйловинг бўлсин. Гунел, менинг кўз очиб кўрганим сен бўласан, сенга кўнгил берганман. Энди гап сенда қолган.

– Ох, Турол, – деди Гунел. – Кўй, мени номуссиз келин дегунча, номуссиз қиз десинлар, уятсиз қиз дегунча, бахтиқаро қиз десинлар. Мен қайда-ю, эрга тегиш қайда? Мен ҳам, сингилларим ҳам аҳд қилганмиз: Бейракнинг ўлик-тиригини ўз кўзимиз билан кўрмагунча, бирор йигитни севар бўлсак, эрга тегсак, бизни сариқ илон чақсин.

Овул ичига кирдилар. Гунел Туролга лолаларни қайтарар экан:

– Хафа бўлма, Турол, – деди, – лолалар жуда чиройли экан, лекин мен бу гуллар билан азадор уйимизга қандай қилиб қираман, ота-онамнинг, сингилларимнинг юзига қандай қарайман?

Гунел бурилиб кетди. Турол унинг ортидан ғамгин боқиб қолди. Ўтовдан ўксик-ўксик йиғи саси келарди.

...Йўл чеккасидаги тош устида Бойбура ўтирар, кўр кўзлари йўлга тикилган эди...

* * *

...Қозон хоннинг девонида йигитлар саф-саф бўлиб ўтирганча еб-ичиш билан машғул эдилар. Қозон йигитларига ғурур билан тикилар, ўннга боқиб жилмаяр, сўлга боқиб шодланар эди.

– Ўғлим Турол қани? – дея қўққисдан сўраб қолди у.

Алп Аруз пинҳона бир истехзо билан:

– Боя уни Қазилиқ тоғининг этагида кўрибдилар, гул-чечак териб юрган эмиш, – деди.

Қозон тутилиб қолиб:

– Тангри менга ўғил бермаган, ўғил қиёфасида қиз берган, – деди.

Худди шу пайт Турол кириб келди, қўлида лола дастаси бор эди. Буни кўриб Қозоннинг қошлари баттарроқ уйилди. Бу ҳол ҳеч кимнинг назаридан четда қолмади, Турол ҳам буни сезиб хафа бўлди.

– Қозон отам, – деди у, – шод-хуррам ўтирган эдинг, мени кўриб қонинг қайнади, сабаби недир, айт менга, шўрлик бошим қурбон бўлсин, отам, сенга.

– Ўғлим! – деди Қозон, – Соғ томонимга боқдим – иним Қорабутоқни

кўрдим, бош кесиб, қон тўкиб ном қозонган. Сўл томонимга боқдим – Алп Арузни кўрдим, бош кесиб, қон тўкиб ном қозонган. Қаршимга боқдим – сени кўрдим, ўн олти ёшга кирдинг, бош кесганинг, қон тўкканинг йўқ. Бу ўтирганларнинг ҳар бири ўтирган жойларига, еган емакларига қиличлари, ўқлари билан сазовор бўлганлар. Сен девонимга қачон истасанг келасан, йигитларни босиб ўтиб хоҳлаган жойингга ўтирасан, лекин қачон хунар кўрсатасан?

– Ота, – деди Турол, – бош кесиб, қон тўкиш ҳам хунар бўптими?

– Ўғлим, гап қон тўкишда эмас. Гап шундаки, сен девонимда на эшикни менсийсан, на тешикни, ҳанузгача бирор жасорат кўрсатганинг йўқ. На ов овладинг, на қуш қушладинг, на ёй тортдинг, на ўқ отдинг. Ана, қўлингга ҳам қилич эмас, гул-чечак. Агар эртага мен ўлиб-нетсам, тахт-тожимни сенга бермайдилар, ахир. Орқа-олдинни ўйлаб, дард чекаман-да.

– Айт-чи, ҳой ота, – деди Турол, – хунарни ўғил отадан кўриб ўрганадими ёки ота ўғлидан ўрганадими? Сен қачон мени овга олиб чиқдинг, қачон ёй тортиш, ўқ отиш, қилич чопишни ўргатдинг?

Қозон кафтини кафтига уриб қахқаҳа отди ва деди:

– Йигитлар! Турол яхши айтди. Ростдан ҳам ёта-ёта ёнбошимиз оғриди, тура-тура белимиз қуриди. Мен бу ўғлонни овга олиб чиқаман. Ов овлайлик, қуш қушлайлик, қайтиб келиб биргаликда еб-ичайлик.

– Балли, Қозон оғам, бу яхши маслаҳат, – деди Қорабутоқ.

– Қозонхон, бу яхши маслаҳат, – деди Омон.

– Қозон, бу яхши маслаҳатку-я, – деди Алп Аруз, – бироқ тўккиз туман йўлда Қипчоқ Маликнинг лашкари турибди, юртни кимга топшириб кетасан?

– Қипчоқ Маликнинг юртимга бостириб киргани ҳадди сиғарканми? – деди Қозон.

– Ўзинг биласан, – деди Алп Аруз.

– Мен бу йигитчани олиб бориб, ўзим жанг қилган, найза санчган, қилич чопган жойларни кўрсатаман. Кейинчалик унга асқотади! – деди Қозон.

* * *

Қозон билан ўғли Турол қурол-яроғларини олиб отга миндилар. Бурла Хотун чодирдан чиқиб, “ўғилгинамнинг биринчи овга чиқиши”, дея унга хайр-дуо берди, отининг ортидан бир коса сув сепди.

Қозон билан Туролнинг ортидан бир жуфт кўз адоват, кин-нафрат билан боқиб турар эди, бу Алп Арузнинг кўзлари.

Қозон билан Турол кўздан ғойиб бўлгач, Алп Аруз йигитларга:

– Йигитлар, – деди, – Қозон овулидан чиққанида унинг девонида ўтириб олиб еб-ичиш бизга ярашмайди. Келинг, биз ҳам ҳаммамиз ўз овулимизга кетайлик. Қозон билан ўғилчиси овдан қайтганида уларга пешвоз чиқайлик.

Йигитларга бу сўз маъқул тушди.

* * *

Алп Аруз вайронада қора ниқобли чопар билан гаплашмоқда эди.

– Отингни қушдек учир. Етти йиғоч йўлни етти лаҳзада кеч. Қипчоқ Маликка хабар етказ. Қозон билан ўғилчиси Сурмалида, Дарашмада овда юрибдилар, иккаласидан бошқа ҳеч ким йўқ, деб айт. Тадбирини кўрсин. Бошқа бундай фурсат келмайди, деб айт.

...Қора ниқобли отлиқ шамолдек елиб кетди.

...Қозон билан Турол анчагина ов қилган эдилар. Бир ўрмон чеккасида, булоқ бўйида манзил тутиб, ўчоқ қуриб, кабоб пиширган эдилар.

...Қозон билан Турол кабоб еб, етти йиллик шаробдан ичмоқда эдилар. Шаробнинг ховури Қозоннинг бошига чикди, кўзини уйқу олди. Ўғуз йигитлари бир ухлаганда етти кеча-кундуз ухлар эдилар. Хуллас, шундай қилиб, Қозоннинг кўзини уйқу босди. У ўғлига:

– Ўғлим, менинг кўзимни уйқу босди. Бироз ухлаб олай. Сен менга посбон бўлиб тур! – деди.

Қозон уйқуга кетди, хуррагидан тоғ-тошни ларза тутди. Турол отасининг атрофида айланиб юрди. Бирдан унинг қўлидаги ов бургути ҳавога кўтарилди. Учиб бориб ўрмоннинг қуюқ бир еридаги дарахтга қўнди. Маълум бўлишича, Қипчоқ Малик бу ерга бир қўриқхона қурдирган, ғоз, тустовуқ, жайрон, товушқонларни бир ерга тўплаб, тузокқа солган экан. Ёш бола буни қаердан билсин? Бургут ортидан у ҳам ўрмон томон йўл олди. “Отам уйғонгунча паррандаю дарранда овлаб келаман, отам уйғониб кўрсин, қувонсин, шод бўлсин”, дея отини ўрмон ичига сурди. Турол ўрмонга кирар-кирмас тўрт томондан устига тўр отдилар, олтмиш нафар қурол-яроқли киши қўлию оғзини боғлади. Бўйнига, оёғига кишан солди. Оқ баданидан қон чиққунча саваладилар, қўли боғлиқ, бўйни боғлиқ йигитни олдларига солиб олиб кетдилар. Турол тутқун тушди.

* * *

Қора либосли, қурол-яроғли ёғийлар қўққисдан босиб бордилар. Қозон ётган ерга келдилар. Қозон қаттиқ уйқуга кетган, хурраги еру осмонни тутган эди. Олтмиш киши бараварига Қозоннинг устига ташланди, қўл-оёғини чандиб боғлашди. Уни бир аравага ортиб, яна устидан арқон тортиб боғладилар. Қозон уйғониш у ёқда турсин, тебраниб ҳам кўймади, хуррак отиб ётаверди. Арава йўлга тушди.

* * *

Қозоннинг овулида ҳали ҳеч кимсанинг ҳеч нарсадан хабари йўқ эди. Қизлардан бири олислардан кўтарилган чанг-тўзонни кўриб Бурла Хотунга деди:

– Жайрон тўдаси ўтмоқда, шекилли, кўтарган чанг-тўзонини кўринг.

Бурла Хотун у кўрсатган томонга боқиб, хавотирда деди:

– Жайрон тўзони бўлса, бир ё икки бўлак бўларди. Бу келаётган ёғийга ўхшайди.

Тўзон тарқади. Кун бўлиб шуълаланди, денгиз бўлиб чайқалди, ўрмон каби қорайди. Узангиси ит суратига ўхшаш, наमत бўрк кийган, юраги қора, кузгунбашара олти минг душман суворийси Қозоннинг овулини босқин этди.

Қозоннинг оқ кигиз ўтовларини, чодир-олачикларини кесиб-чопдилар, ғозбўйин қиз-келинларини чирқиратдилар. Табла-табла шаҳбоз отларини олдилар. Қатор-қатор нортауларига каманд солдилар. Мўл-кўл хазинасини, олтин-кумушларини таладилар. Қирқ нафар инжабел қиз билан сарвқомат Бурла Хотун асир тушди.

* * *

– Қозоннинг белини синдирдик, – деди Қипчоқ Малик.

Шўкли Малик:

– Қозонда бир аламимиз қолди, – деди.

– Қандай аламимиз қолди?

– Ўғузларнинг Темир дарвоза – Дарбандда ўн икки минг қўйи бор. Уларни ҳам қўлга киритсак, Қозоннинг аламидан чиққан бўлардик.

– Олти юзта отлик бориб, ўша қўйларни ҳайдаб келсин, – деди Қипчоқ Малик.

Олти юзта отлик Темир дарвоза – Дарбандга йўл олди.

...Турол, қўллари боғлиқ, отлар олдида борарди.

...Қирқта инжабел қиз ичида сарвқомат Бурла Хотун тутқунликда кетарди.

...Қозон аравада хуррак отиб ётарди...

...Юксак тоғнинг чўққисида Қорача Чўпон тош устида ўлтирар эди. У қўққисдан олислардаги чанг-тўзонни кўрди. Тўзон ортиб, дунёни тутиб яқинлашиб келарди. Гўё самум-гирдибод кўтарилди, тоғ-тошларни қоплаб олди. Қорача Чўпон отаси Бакилнинг ёнига келди. Тамомила мадори қочган Бакил тўшагида юзтубан ётарди.

– Ота, – деди Қорача Чўпон, – у ёкка қара, булут каби бостириб келаётган бу нима бўлди экан? Олов каби гуриллаб, юлдуз каби пориллаб келаётган бу нима бўлди экан, оғиз очиб шарху баён қилгин менга, шўрлик бошим қурбон бўлсин, ота, сенга.

Бакил тирсагига таяниб турди, узоқ-узоқларга тикилди, бу келаётган ёғий эканини билди.

– Бери кел, арслон ўғлим! – деди. – Денгиздек тошиб келаётган бу бало ёғийдир, ўғлим!

– Ёғий деганлари нима, ота?

– Ўғлим, ўғлим, хой ўғлим. Ёғий – Қипчоқ Малик бўлади, ўғлим. Унинг уч ўқ отса бири ҳам хато кетмаган камончиси бор. Воҳ демасдан бошлар узган жаллоди бор. Одам этидан қовурма қилган ошпази бор. Ёғий бизни ёмон пайтда ғафлатда қолдирди. Белимнинг куч-қуввати бўлгаң ўғлим, бу юртга не бало келди, бошимга не савдо келди? Кўпдан буён Ўғуз йигитларидан айрилганимни, йиқилиб оёғимни синдирганимни ёғий сезиб қолган, сенинг ҳали ғўр эканингни билган, мени ёлғиз кўриб, қутурганича бостириб келган, бор, тоғимизнинг тепасига чиқиб иккита гулхан ёқ, Ўғуз йигитлари билсин, огоҳ бўлсин. Ўзинг дарҳол Қозонхоннинг хузурига бор, қўлини ўп, отам эгилиб қолган, силласи қуриб қолган деб айт. Қозонхон йигитларини тўпласин, дарҳол менга ёрдамга келсин, келмаса, ёғий юртимизни талон-торож этади, сурувларимизни ҳайдаб кетади, элимизни оч-яланғоч қолдиради. Юртимиз бузилиб хароб бўлади.

– Ота, нега беҳуда гапларни сўйлайсан, нега юрагимни доғлайсан?! – деди Қорача Чўпон. – Гулхан ёкиб ёрдам сўрайдиган ерим йўқ. Қозон ким бўлибди? Унинг қўлини ўпадиган жойим йўқ. Ўзимга нима қилибди... Куч-қувватимни ана шу кунга асраган эдим, фурсати келди. Билагимнинг кучини, юрагимнинг ўчинини ана шу кунга асраган эдим, муддати келди. Арслон дея қозонган отимни ана шу кунга асраган эдим, пайти келди.

Бакилнинг кўзлари ёшланди:

– Бўй-бастингдан ўргилай, айтган сўзингга қурбон бўлай, ўғлим, – деди. – Билагингга Тангрим куч-қудрат ато этсин!

Қорача Чўпон кўйларини кўрага солди, уч жойда тепа бўйи тош уйди, палахмонини кўлига олди.

Олти юз отлик етиб келди, Чўпонга қараб бақирди:

– Ҳой Чўпон! Қозонхоннинг эл-юртини вайрон этдик, мўл-кўл хазинасини кўлга киритдик, бизники бўлди. Қирқта инжабел кизи билан Бурла Хотунни асир этдик, бизники бўлди. Чўпон, сен ҳам пастга туш, бошинг эгиб таъзим қил, бизга муте бўл. Ўғиз элининг кўйларини ҳам ҳайдаб туш, сени ўлдирмаймиз, Қипчоқ Маликнинг ҳузурига бошлаб борамиз, у сенга мол-дунё беради, ўзига амирохур қилиб олади.

Қорача Чўпон тоғ тепасидан туриб жавоб қилди:

– Кўп алжирайверма, кўппак! Мен бировнинг бўйинтуруғига кирмайман. Келадиганинг бўлса, кўрадиганини кўради.

Ёғийлар бу сўзни эшитиб, от чопдилар, ўк отдилар.

Қорача Чўпон палахмонига қатта-қатта тошларни солиб отаверди. Ҳар отганда икки-уч ёғийни қулатаверди. Ёғийларнинг юрагига ғулғула тушди.

Чўпоннинг тоши тугади, энди палахмонига кўй демай, эчки демай солиб отаверди, ҳар отганда ёғийнинг тўрт-бешини қулатаверди. Ёғийлар кўзига кенг дунё тор бўлди. Бир томондан кеч тушди, теварак-атроф қорайиб, кўз-кўзни кўрмас бўлди. Энди Чўпон ёғочдан ўк йўнди, учига латта боғлади, латтага ўт бериб, ёнар ўқларни тун зулматида ёғий бошига ёмғирдай ёғдирди.

Ёғийлар зулмат оғушида питирлашга тушдилар:

– Бу чўпон ҳаммамизни қириб тугатади. Жаҳаннамга кетсин ўзи ҳам, кўй-кўзиси ҳам, жонимиз борида қочиб қолайлик.

Улар қочишга тушдилар.

Қорача Чўпон ҳам яраланган эди, чақмоқ чақиб, олов ёқди, ёпинчиғидан бир парча кесиб олиб жароҳатига босди ва отасининг ёнига келди. Қараса, отаси жон бераётир. Душманнинг дайди ўқларидан бири учиб келиб Бакилга теккан экан. Бакил сўнгги кучини тўплаб сўзларди:

– Ўғлим! Баланд тоғимнинг қояси бўлган ўғлим. Онангнинг берган оқ сути, отангнинг берган қора нони ҳалолнинг бўлсин. Ғайрат қилдинг, ҳунар кўрсатдинг. Бирок энди гапимни эшит, сўнгги ўғитимни ҳеч қачон унутма. Ҳар қанча кучли бўлсанг-да, шуни билгинки, ёлғиз қўлдан қарс чиқмас. Эл кучи – сел кучи, дейдилар. Мен бунга англаганимча ўламан, сен бунга англаганингча яша, ўғлим! Сенга бу ўчоқларни васият қилиб қолдираман, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам уларни ёқиб юр, Ўғуз йиғитларига хабар бериб тур, севинчингни, дардингни эл билан бўлишгин.

Бакилнинг кўксидан сўнгги нафаси чиқди. Қорача Чўпон унинг кўзларини бекитди, хўнграб йиғлади, дод-вой солди, фарёди тоғ-тошларга етди, акс садо бўлиб қайтди. Қорача Чўпон:

– Қозон, Қозон, ҳой Қозон! Қайлардасан, ҳой Қозон? Ўликмисан, тирикмисан, бу ишлардан хабаринг борми? – деб дод соларди.

* * *

Арава айланма йўллардан кўтарилаётганда бирдан ғилдираги чиқиб кетди. Арава ёнбошига қулади, ғилдираклари ғичирлай-ғичирлай тўхтаб қолди. Қозон осилиб қолди, кўзларини очди, керишмоқчи бўлди, қараса, кўл-оёғи боғланган, қаҳқаҳа отиб қулиб юборди. Уни кузатиб бораётган қуролли отликлардан бири:

– Нега куласан? – деди.

– Ҳозиргина ажойиб бир туш кўрдим, тушимда чақалок эканман, бешикда ётган эмишман. Демак, бу аравани бешик деб, сизларни эса бешик тебратаётган энагам деб билган эканман-да.

– Ётгани яхши жой топибсан, – деди отлик, – асир тушган ухлаб ётадим, аблах?

– Хўш, сиз бенаволар ким бўласиз?

– Биз Қипчоқ Маликнинг лашкари бўламиз.

– Шунақа де. Демак, мени ухлаб ётган еримда қўлга олибсизлар-да?

– Шундоқ.

– Ўғуз йигитларига не қазо келса уйқудан келади. Уйғониб кетмаганимда, етти кеча, етти кундуз ухлар эдим. Хўш, энди мени қайга олиб кетаётирсиз?

– Сенинг шўрлик бошингни Қипчоқ Маликка армуғон қилиб олиб кетаётирмиз.

Қозонхоннинг ёдига нимадир тушиб, у ёқ-бу ёққа аланглади.

– Бўпти, лекин менинг ўғлим бор эди, унга нима бўлди?

Отликлар унга жавоб бермай, истехзо билан боқдилар. Боядан бери ҳазил-хузул билан гаплашиб келаётган Қозон бирдан ғазабланиб:

– Номардлар, нима қилдингиз менинг ўғилгинамни?! – дея бақирди. – Ҳозир ҳаммангизни қириб ташлайман.

Отликлар қўл-оёғи боғланган Қозонга боқдилар, унинг аҳволи айтган сўзларига терс эканини кўриб, устидан мириқиб кулдилар.

Қозон янада баттарроқ ғазабланиб:

– Ўғлимнинг бошидан битта туки узилгудек бўлса, ҳаммангизни ўлдираман! – деди.

Отликлардан бири истехзоли ишшайиб:

– Сен ўз бошингнинг ғамида бўл, Қозон, – деди, – Қипчоқ Малик сенинг бошингни ўғлингнинг боши ёнига осади.

– Нима?! – дея Қозон дахшатли бир наъра тортди, кўз очиб-юмгунча бир кучаниб қўлига боғланган арқонни узди, отликлардан бирини от устидан юлқиб олди, қиличини олиб, унинг отига сақраб минди-да, бошқа отликлар томон отилди. Отликлар ўзларини йўқотиб қўйдилар.

Қозон иккисини ерга кулатиб, бошига чўқмор солди, тўртинчи отликка етиб олиб, ёқасига чанг солганича:

– Қани менинг ўғлим? – дея бақирди. – Айт, йўкса бошингни чумчукдек узиб ташлайман.

Ранг-қути ўчиб, тили калимага келмай қолган отлик:

– Қозон, қурбонинг бўлай, мени ўлдирма, – деди титраб-қакшаб, – ўғлинг соғ-саломат.

– Унда ўзи қаерда? – дея Қозон бошқа бир суворийнинг устига босиб борди, бу суворий ўзини йўқотиб қўймасдан, дарҳол бир ёлғон уйдирди:

– Ҳой хон, – деди у, – ёш йигит қушюрак бўлади. Бизни кўриб кўрқди, онасининг ёнига қочиб кетди.

Дарҳол бошқа суворийлар ҳам:

– Тўғри, – дейишди, – бизни кўрган заҳоти шундай қочдики, оёғи ерга тегмади.

Қозон бу гапга ишонди.

– Омонлик! – деди. – Тангри менга бир кўр ўғил берган! Бориб уни онасининг ёнидан олайн, қилич билан олти бўлакка бўлиб, олти йўлнинг айрилишига солайн. Зинҳор бошқа йўлдошини танг аҳволда қолдириб қочмасин.

Қозонхон отига қамчи босди, анча жойга боргач, отини ортга буриб, суворийларга деди:

– Қипчоқ Малик билан менинг ҳисоб-китобим кейинга қолсин!

* * *

Қозон отини ниқтаб елдек югуриб кетди, дара-тоғлардан ошиб, ўз юртига етди.

Қараса, юрти талон-торож этилган, чодирлар чопилган, ўчоқларнинг ўти ўчган, ўт-ўланлар, дарахтлар куйиб кул бўлган, тўрт томон от туёқлари остида топталган.

Бу ҳолни кўриб Қозоннинг қийик қора кўзлари қонли ёшга тўлди, юраги эзилиб, кўнгли ўртанганича деди:

– Сени ёғий қайдан келиб вайрон этди, гўзал юртим? Қари онамнинг ўтирган ўрни қолибди, йигитларим от чопган майдон қолибди, қора матбаҳда¹ қурилган ўчоқ қолибди. Кесилиб-чопилган, таланиб вайрон бўлган гўзал юртим!

Қозон Ужатоғнинг этагига келиб, Қорача Чўпонни чақирди:

– Ҳой Чўпон, менинг аҳли-аёлим шу ердан ўтмадими, кўзинг тушмадими, тезроқ айта қол.

– Ўлганмидинг, йитганмидинг, Қозон? – деди чўпон. – Қайларда қолиб кетдинг? Кеча эмас, ўтган кун аҳли-аёлинг шундан ўтди. Сарвқомат Бурла Хотун қирқ инжабел қиз билан шундан ўтди! – деди.

Чўпоннинг бу сўзларини эшитиб Қозон оҳ тортиди, хуши бошидан учди, кўзига кенг дунё тор бўлиб кетди.

– Оғзинг қурисин, Чўпон! Тилинг чирисин, Чўпон!

– Мени нега қарғайсан, Қозон?! Олти юз ёғий устимга бостириб келди. Уч юзини ўлдирдим, уч еримдан яраландим, оқ соқолли отамни ўлдирдилар. Ёлғиз қолдим, бироқ элнинг молидан биттасини ҳам ёғийга бермадим. Шуми менинг гуноҳим? Саман отингни менга бер, қалқонингни менга бер, қора пўлат қиличингни менга бер, ёғийнинг устига бораман, ўлсам, отамнинг йўлида ўламан, қолсам, унинг хунини оламан, сенинг ҳам аҳли аёлингни қутқариб келаман.

– Бўлар-бўлмас гапларни гапирма, Чўпон! Ўзимга нима бўлибдики, менинг уйимни сен қутқарасан?!

Қозон отини қамчилаб йўлга тушди.

Қорача Чўпон у чанг кўтариб кетган айланма йўлларга боқди, сўнгра ўзи ҳам отланиб, Қозоннинг ортидан чопди. Қозон уни кўрмади.

Дара ошганда Чўпон бирдан тўхтади, ортига қайтди, Ужатоғнинг чўққисига чиқди, отаси васият қилгани каби икки гулхан ўтин йиғиб, чақмоқ тоши билан ўт қўйди. Гулханлар аланга олди. Қорача Чўпон яна Қозоннинг ортидан югуриб кетди.

* * *

Қипчоқ Малик ўз тахт-айвонида еб-ичар, гўзаллар билан кўнгили очарди. Куйида унинг одамлари ўтирар, қўл-оёғи боғлиқ Туролнинг устига ёпинчиқ ёпиб, остонага ётқизиб қўйган эдилар. Қирган ҳам уни босиб ўтарди, чиққан ҳам.

Турол тишини тишига босиб чидар, на инграр, на додларди. Қипчоқ

¹ Матбаҳ – ошхона.

Малик шаробни бир кўтаришда ичиб, пиёлани Туролнинг устига отди. У роса сархуш бўлган, кўзлари кип-қизил қонга тўлган эди.

Яримяланғоч қизлардан бири уни кучди, Қипчоқ Малик қизни нари силтаб, одамларига юзланди:

– Биласизми, Қозондан қандай ўч олиш керак? – деди у. – Қозоннинг хотини Бурла Хотунни келтиринг бу ерга, менинг ёнимга.

Турол бу сўзларни эшитиб ётган ерида талвасага тушди, кешикчилардан бири унинг юз-кўзига қамчи тушира кетди.

* * *

Бурла Хотун қирқ инжабел қиз билан зиндонда эди. У кўз ёшларини оқизганча дер эди:

– Қайдасан, Қозон, қайдасан, Турол? Бизнинг бу кунимиздан хабарингиз йўқми? Қайлардасиз?

Зиндончи кириб:

– Ҳой, Қозон бекнинг хотини қай бирингиз бўласиз? – деб сўради.

Сукунат чўкди. Бурла Хотун жим турар, хавотир билан гоҳ зиндончига, гоҳ қизларга боқарди. Қизлардан бири:

– Мен бўламан, – деди. Худди шу пайт бошқа бир қиз ҳам:

– Мен бўламан, – деди.

Зиндоннинг турли бурчакларидан қирқ овоз янгради:

– Мен бўламан!

Зиндончи лол-хайрон бўлиб қолган эди. Қизлар тобора баланд овозда:

– Мен бўламан, мен бўламан! – дея қичқиришарди.

Уларнинг бақир-чақири бутун зиндонни босиб кетди. Зиндончи кулоқларини бекитиб зиндондан чиқди.

* * *

Қипчоқ Малик тахт-айвонида зиндончининг гапини эшитиб пиқ-пиқ кулди: – Унда биз ҳам бир тадбир қилайлик, – деди у, – Қозоннинг ўғлини бу ерга олиб келинг.

Туролни ердан турғазиб Қипчоқ Маликнинг олдига олиб бордилар. Қипчоқ Малик киприксиз кўзларини Туролнинг қора кўзлари ич-ичига тикиб деди:

– Қозон ўғли Турол, эшит ва билиб ол! Сени азоб билан ўлдираман, чормихга тортаман, дорга осаман, сўнгра этингни қийма-қийма қилиб тўғратиб, ковордоқ пиширтираман. Қовурдоқни қирқ қизнинг олдига кўйдираман. Ким уни еса, сенинг онанг эмас, ким емаса, ўша сенинг онанг бўлади. Уни бу ерга келиб, остонага ётқизиб, ҳаммага топтатаман.

Турол турган ерида у ёқ-бу ёққа силтанди, тўрт томонда уни тутиб турган кишилар арқонларни янада қаттиқроқ тортдилар, йигитнинг қўлоёғи қизил қонга беланди.

– Аммо сени ўлдирмаслигим ҳам мумкин, – деди Қипчоқ Малик. – Зиндонга бориб онангга айт, яширинмай бу ёққа чиқсин.

* * *

Туролни келтириб зиндон эшигидан ичкарига отдилар. Бурла Хотун қонга беланган ўғлини кўриб қичқирмоқчи эди, лекин Турол дарҳол юзини терс буриб, бу томондаги бошқа бир аёлга қараганича:

– Она, тагин ўзингни билдириб қўймагин, – деди.

Бурла Хотун қизлар орасига яширинди.

Турол сўзлай бошлади. Кимга гапираётгани аён бўлиб қолмаслиги учун у бир-бир барча қизларга қараб сўзларди. Бурла Хотун ва бошқалар уни кўз ёшларини тўкканча ҳаяжон билан тинглардилар. Турол бундай дерди:

– Она, онажоним, биласанми, нималар бўлди? Ёғийлар ёмон гап қилдилар. Туролни чормихга тортинг, этини қийма-қийма қилиб қовурдоқ пиширинг, қирқ қизнинг олдига элтиб қўйинг, ким емаса, ўша Қозоннинг хотини бўлади, уни бизнинг ҳузуримизга олиб келинг, дедилар.

Бурла Хотун даҳшатдан қичкириб юборди, бироқ дарҳол бошқа қизлар ҳам қичкириб, йиғлашга тушдилар.

Турол тагин бошқа қизларга хитоб қилганича:

– Йиғлама, она, – деди, – буни сен ўзингни билдириб қўймаслигинг учун айтдим. Менинг ёнимга яқинлашма, мени деб йиғлама. Майли, менинг этимни қовурдоқ қилсинлар. Ҳамма бир бўлак еса, сен икки бўлак егин, токи сени билмасинлар, сезиб қолмасинлар. Қозоннинг обрўсини ерга тўкмаслигинг керак.

Бурла Хотун ва қирқ қиз хўнграб йиғладилар, ёноқларини тимдаладилар, қора сочларини юлдилар.

Бурла Хотун:

– Ўғлим, ўғлим, – деган заҳоти бошқа қизлар ҳам “ўғлим, ўғлим” дея зор қақшаб йиғладилар. Қизлар Туролга марсия куйлар, ҳар бир қиз марсиянинг бир бандини айтар, Қипчоқ Маликнинг одамлари ҳар янги бандни айтган аёлни Бурла Хотун деб билишарди.

Шу тариқа Бурла Хотун бу қизлар ичида ўз мусибатига йиғлаш учун имкон топган эди.

Турол учун қирқ аёл йиғларди, гўёки унинг қирқ онаси бор – битта ҳақиқий онанинг оҳ-фиғонини ўз оҳ-фиғонлари ичига яширган қирқ она. Аёлларнинг ҳаммаси, уларнинг орасида Бурла Хотун ҳам Туролни силаб-сийпарди.

*Ўғлим, ўғлим, ой ўғлим,
Ўтовимнинг таянчи, ўғлим,
Қиз-келимнинг суянчи, ўғлим.
Тўққиз ой қорнимда кўтарганим, ўғлим,
Ўн ой деганда дунёга келтирганим, ўғлим,
Бешиқлар тебратиб ўстирганим, ўғлим!*

Турол қирқ аёлга хитобан:

– Онажон! – деди. – Нега йиғлайсан, нега бўзлайсан? Нега юрак-бағримни доғлайсан? Нега ўтмиш кунларни ёдимга соласан? Араби отлар бўлган ерда бир қулун ҳам бўлмайдими, ахир? Қўнғир туялар бўлган жойда бир бўталок ҳам бўлмайдими, ахир? Оппоқ қўйлар бўлган жойда бир кўзичоқ ҳам бўлмайдими, ахир? Сен омон бўлгин, она, отам омон бўлсин.

Хотинлар яна дод-фарёд кўтаришди.

Турол ёғийларга юзланиб:

– Сўнгги бор онамнинг дийдорини кўрдим, юрагимда армон қолмади. Энди элтиб мени чормихга тортаверинг, – деди.

Улар ҳеч нарсага тушунмай:

– Хўш, қай бири сенинг онанг? – деб сўрашди.

– Ҳаммаси, – деди Турол.

* * *

...Қозон отини шамолдек учуриб келарди...
 ...Ундан анча орқада, лекин изидан қолмай Қорача Чўпон елиб келарди...
 ...Юксак тоғ тепасида икки гулхан гурларди. Қайдадир жуда олис-олисларда, бошқа бир тоғ чўққисида ҳам икки гулхан ёна бошлади – Ужатоғдан келган хабар бошқа жойларга ҳам етган эди.

* * *

Қипчоқ Маликнинг қароргоҳида танаси йўғон, шохлаб кетган бир дарахт бор эди, жаллод сиртмоқни унинг йўғон бир шохига солиб, қаттиқ чандиб боғлади.

Бошқа бир жаллод қўл-оёғи боғланган Туролни дарахт остига олиб келди.

– Сўнгги нафасимда кўбизимни олиб келинг, бир чалай, – деди Турол.

Қипчоқ Малик рухсат берди, кўбизни келтирдилар. Турол уни олиб ўпди, кош-кўзига суртди, сўнг кўксига босиб чалишга, куйлашга тушди:

*Эгари бўш қолганида кишнаб қолган отим шўрлик!
 Ўғлим дея йиғлаб қолган онам шўрлик, отам шўрлик!
 Йўқолиб қолган оғаси, ёрига йиғлаган синглим шўрлик!
 Дунёга ҳеч қонмадим, ёшликка ҳеч тўймадим ўзим шўрлик!*

Тахт-айвонидан қулоқ солиб турган Қипчоқ Малик қаҳқаҳа урди, бошқалар ҳам кулишди. Зиндон панжарасидан қараб турган аёллар зор-зор йиғлашди.

...Эндиликда неча-неча тоғларнинг бошида, узоқ-узоқларда жуфт-жуфт гулханлар ёнмоқда эди. Бутун элга хабар етган эди...

...Саман отнинг ёлига ётганича от чоптириб бораётган Қозон кўққисдан жиловни тортди. У Қипчоқ Малик қароргоҳига яқинлашиб қолган эди. Қозон у ёқ-бу ёққа аланглаб, қурол-яроғини ҳозирлади.

Қозон у ёқ-бу ёққа аланглар экан, ўзи келган йўлда бир чанг-тўзон кўтарилганини кўрди. Етиб келган кимсани таниб, хайрон бўлди, бу – Қорача Чўпон эди, Қозон унга қараб:

– Чўпон, сен нега келдинг? – деб сўради.

– Сенга таянч бўлгани келдим, – деди Чўпон.

– Чўпон, бўлмағур гапларни гапирма. Сен кимсанки, Қозонхонга таянч бўласан? Одамлар тўйда-азада, Қозон ўз аҳли-аёлини қутқара олмади, Чўпон унга ёрдам бергани борди, дейишларини истайсанми? Туш отдан!

Чўпон жиндай ранжиди, аммо Қозонхоннинг раъйини қайтаролмай отдан тушди.

– Қани, манави дарахтнинг ёнига кел-чи, – деди Қозон.

У Чўпонни йўғон бир дарахтга арқон билан чирмаб боғлади.

– Нега бундоқ қилдинг, хой Қозон? – деб сўради Чўпон.

– Ёғий менинг уйимни босқин этган, у билан ёлғиз ўзим жанг қиламан.

Ёғийни енгсам, душманимни забун этсам, келиб сени дарахтдан ечаман. Йўқ, агар ўлар бўлсам, шу ерда қолиб қурт-қушларга ем бўласан! Рухсатсиз бировнинг душманига аралашиш бизнинг элда айб эканлигини ўшанда биласан.

Қозон отини ниқтаб нари кетди.

...Жаллод Туролнинг бўйнига сиртмоқ солди.

Қипчоқ Малик ишора қилди, жаллод Туролнинг қўбизини қўлидан олиб ерга урди, қўбиз майда-майда бўлди. Жаллод арқонни тортди, Туролнинг оёғи ердан узилди.

Зиндон панжарасидан Бурла Хотун:

– Ўғлим Турол! – деб кичқирди. Қипчоқ Малик ва одамлари уни таниб қолдилар ва бир-бирларига маъноли-маъноли қараб қўйдилар.

Худди шу пайт дарахтнинг шохи синиб, Турол ерга кулади. Шу тариқа омон қолди.

Қипчоқ Малик бақирди:

– Қозоннинг хотини Бурла Хотун анави бўлади – узун бўйли хотин. Дарҳол уни ёнимга олиб келинг. – Сўнгра жаллодга Туролни кўрсатиб: – Ишни кўп чўзмасдан, бунинг гарданига қилич сол! – деди.

Жаллод қиличини азот кўтариб, Туролнинг гарданига солмоқчи бўлган ҳам эдики, қўққисдан бир ўқ визиллаб келиб, унинг қўлига санчилди, жаллоднинг қиличи қўлидан тушди.

...Тепалик устида от миниб турган Қозон иккинчи ўқ билан жаллодни ерга кулатди.

Қайрилиб қараб Қозонни кўрган ёғийлар чўчиб кетдилар. Бирови от минишга, бирови қилич тақишга, бирови совут кийишга тутинди.

Айвонда ўтирган Қипчоқ Малик талвасага тушиб қолди. У айвон ёнига олиб келинган отига миниб олди.

Қозон ҳайқирди:

– Ҳей Қипчоқ Малик! Хоиндан тўраган хоин! Ҳозир сенга номардликнинг оқибати не бўлишини кўрсатиб қўяман. Эркак бўлсанг, майдонга чиқ, қон қустириб, ширин жонингдан жудо қиламан. Мен сенинг лашкаринг устига ёлғиз келдим. Ҳозир менинг олдимга келмасанг, бутун лашкаринг билиб қўйсинки, сен эркак эмас, чумчүраксан.

Одамлари Қипчоқ Маликка кўз қадаб, унинг қандай жавоб қилишини кутиб турардилар.

Қипчоқ Малик бу гапларга парво қилмай, қурол-яроқларини олиб, тўғри Қозоннинг устига от қўйди.

Қозон ўқ отди, Қипчоқ Малик чап берди, Қипчоқ Малик ўқ отди, Қозон чап берди, ўқ тегмай ўтиб кетди.

Гурзилашдилар, қиличлашдилар, бир-бирларини енга олмасдилар. Дарахтга боғланган Қорача Чўпон бу жангни чеккадан томоша қилиб турарди.

Қипчоқ Маликнинг одамлари ҳам ўз сардорларининг жангини кузатар, қуролланган ҳолда тайёр турардилар.

* * *

...Эндиликда бутун Ўғуз элининг баланд-баланд жойларида жуфт-жуфт гулханлар ёнар эди. Жанг ишорасини эшитган йигитлар ҳар томондан гуррос-гуррос елиб келардилар. Аммо улар ҳали Қозон билан Қипчоқ Малик жанг қилаётган жойдан жуда-жуда олисда эдилар.

* * *

Қозон бир зарба бериб Қипчоқ Маликни отдан кулатди, қилич яланғочлаб унинг устига отилди.

Қипчоқ Малик гандираклаб кетди, йиқилиб тушишига бир баҳя қолди.

Бирок шу пайт қароргоҳдан отилган ўқ Қозоннинг ковоғини тилиб ўтди, оккан қон унинг кўзларини бекитиб қўйди. Қозон ҳеч нарсани кўролмади қолди. Қипчоқ Малик фурсатдан фойдаланиб, унинг бошига гурзи туширди. Қозоннинг оғзи-бурнидан тиркираб қон келди, қилич қўлидан тушди. У ерга кулади ва хушини йўқотди. Ёғийлар ҳар томондан Қозон томон югурдилар. Қипчоқ Малик қора пўлат қиличини қинидан суғурди.

* * *

...Ўғуз йигитлари елиб борар, лекин ҳамон жуда узокда эдилар.

* * *

...Қорача Чўпон Қозоннинг аҳволини кўриб турар, бирок дарахтга маҳкам боғланган эди. Бу ҳолида қўлидан нима ҳам келарди? Қорача Чўпон ҳарчанд уринса-да, арқонни уза олмас, аммо йўғон дарахт ларзон-ларзон бориб келарди. Ниҳоят, Қипчоқ Маликнинг одамлари ерда чўзилиб ётган Қозон томон югурган, Қипчоқ Малик қиличини қинидан суғурган бир пайтда Қорача Чўпон бир зўр бериб дарахтни илдиз-пилдизи билан қўпорди.

Қозон томон югуриб бораётган кишилар чўчиб кетиб, бирдан тўхтаб қолдилар ва дахшатга тушиб қадам-бақадам ортга тисарила бошладилар – уларнинг устига шохлари тарвақайлаб кетган улкан бир дарахт бостириб келмокда эди.

Дарахтнинг шох-бутоқлари, барглари орасида унга қаттиқ боғланган Қорача Чўпоннинг гавдаси кўринмас, ёғийларга гўё дарахтнинг ўзи юриб келаётгандек туюлар эди.

Қипчоқ Малик эса ҳали юриб келаётган дарахтни кўргани йўқ эди. У ўз қабиласининг удумига кўра ерда чўзилиб ётган душманининг тепасида қилич яланғочлаганича сакраб-ўйнар, ёввойи бир қўшиқни куйларди.

Ниҳоят, Қипчоқ Малик рақсини тугатди, Қозоннинг нақ қаншарини мўлжаллаб қилич туширмоқчи эди ҳамки, халиги дарахтнинг шохига илиниб бир четга учиб кетди. Қорача Чўпон дарахтни айлантирганича Қипчоқ Маликни савалар эди. Бу инсон билан дарахтнинг ғаройиб яккама-якка жанги эди. Қипчоқ Малик бир амаллаб отига минди-да, қароргоҳи томон қочиб қолди. Қорача Чўпон боғланган дарахти билан бирга ярадор Қозоннинг бошига келди. Боядан бери офтоб тиғида чўзилиб ётган Қозоннинг устига қўққисдан дарахт қўлкаси тушди. Чўпон ҳамон дарахтга боғлиқлигича Қозонга соқчи бўлиб турар, энгил шабада дарахт япроқларини ўйнар эди.

* * *

...Ўғуз йигитлари ҳамон елиб борардилар.

* * *

Қипчоқ Маликнинг одамлари ўқларининг учига ёнар латталар боғлаб дарахтга қарата ота бошладилар. Дарахт шохларига ўт тушиб, йўғон танаси ҳам ёнганича, олов аста-секин Қорача Чўпонга яқинлаша бошлади.

Айни замонда найзали, қилич яланғочлаб олган одамлар тўрт томондан Чўпонни, Қозонни қуршаб олишган, қуршов доираси борган сари торайиб, сиқилиб борарди. Қорача Чўпон дарахтни чир айлантирганича бешлаб, ўнлаб душманни ерга қулатар эди. Аммо ўзига ҳам ўт тутатиб, ёна бошлаган эди.

Узокдан отлар кишнаши, йигитларнинг наъралари эшитилди. Ўғуз йигитлари етиб келган эдилар.

Қорабутоқ ўнгдан кирди, Дўндар сўлдан кирди. Қиличлар чопилди, ўқлар отилди, найзалар санчилди, олти парли гурзилар ишга тушди.

Ўғуз йигитлари ҳайқирганча от солдилар, найзалашдилар, қилич солдилар. Ёғий пароканда бўлиб кетди. Гўё тор ҳовлига дўл ёққандек бўлди. Дарау тепаларда ёғий қирилиб ётди, жасадига кузгунлар қўнди.

Қўл-оёғи банддан халос бўлган Қорача Чўпон тўғри Қипчоқ Маликнинг устига қараб от солди. У дарахт танасидан чўқмор ясаб олган эди. Қипчоқ Малик девор дарвозасидан қароргоҳига қочиб қираётган бир пайтда Қорача Чўпон унинг бошига шундай чўқмор туширдик, Қипчоқ Маликнинг боши тўпдек думалаб ерга тушди. Ёғийлар мағлуб бўлишди. Ўғуз йигитлари қочган душман ортидан қувишга тушдилар. Омонлик тилаганини ўлдирмадилар.

Қароргоҳга кириб, Туролни, қирқ инжабел қиз билан Бурла Хотунни асирликдан озод этдилар ва ўз юртларига олиб кетдилар.

* * *

...Боши-кўзи боғланган Қозон от устида гердайиб ўтирар эди. У сўл томонида бораётган иниси Қорабутоққа юзланиб:

– Қорабутоқ, – деди, – негадир Аруз кўзга кўринмайдими?

– Хабар жўнатган эдик, – деди Қорабутоқ, – у овда йикилиб оёғим синди, бора олмайман, деб жавоб қилибди.

Ужатоғнинг этагига келиб етдилар. Қозон Қорача Чўпонга деди:

– Чўпон, тоғ тепасига чиқ, гулханлардан бирини ўчир, биттаси – тўй-тантана, шод-хуррамлик гулхани ёнаверсин. Барча йигитлар зиёфатимизга йиғилсин, байрам қилайлик, Дада Кўркут ҳам келсин, бўй бўйласин, сўз сўйласин, ўғузнома айтсин.

Чўпон отини буриб, тоғ тепасига чиқиб кетди.

Ужатоғининг чўққисидаги гулханлардан бири сўнди, иккинчиси гурлаб ёнаверди.

Бошқа тоғдаги гулханлардан ҳам бири сўнди, учинчи, тўртинчи тоғларда ҳам шу ҳол такорланди.

Ҳар бир тоғнинг бошида эндиликда фақат бир гулхан ёнар эди – байрам гулхани.

Бу гулханларга ўз овулидан нафрат билан боқиб турган Алп Арузнинг мўйловларидан қон томар эди.

Қозоннинг Қилбош деган дўсти бор эди. Дунё кўрган, тадбирли киши эди. Қилбош от чоптириб Алп Аруз ёнига келди.

– Аруз, – деди у, – байрам гулхани ёнаётганини кўрмайсанми? Нега Қозоннинг хузурига тантанага бормаясан?

Алп Аруз ғазабини зўрға ичига ютиб:

– Ҳозирлик кўрмоқдаман, энди бормоқчи эдим, – деди.

– Биласанми, тўйимиз азага айланди, – деди Қилбош, – Қипчоқ Маликни эндигина мағлуб этган эдик ҳамки, нариги томондан Шўклу Малик устимизга хужум қилиб қолди. Қозоннинг уй-эшигини кунпаякун қилди, қизи, келинини асир этиб олиб кетди. Жароҳатлари битиб улгурмаган Қозонга қилич солиб, ерга қулатди. Улим чангалида ётган Қозон мени сенга жўнатди, Аруз келиб менга мадад бўлсин, деди.

Севинчдан Арузнинг кўзлари чакнаб кетди:

– Демак, шунақа ишлар бўпти-да, – деди у. – Қилбош! Қозон яхши кунда ўзига вазир сайлаганда, мол-дунёсини бўлишганда Арузни мен-симади. Энди ёмон кунда ёрдам сўрабди-да? Қозоннинг боши балодан

чикмасин. Мен Қозонга душманман, бугундан бошлаб очиқ душманман, буни билиб кўйсин! – Алп Аруз кўлларини кўкка чўзди. – Шукур сенга, Тангрим, охир-оқибат Қозонда аламим қолиб кетмади. Бу жароҳатдан Қозоннинг тузалиб кетиши гумон.

Аруз ўз чодирда мамнунлик билан у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошлади, кафтини кафтига ишқади. Қилбош секин чодирдан чиқиб, отига сакраб минди, қамчисини ҳавога кўтарар экан, Арузга қараб кичкирди:

– Ҳой Аруз, аҳмоқ чол! Қозон соғ-саломат, кайфияти зўр, димоғи чоғ. На устига душман бостириб келган, на яраланган, уч юз олтмиш олти йигит қаватида ўтирибди. Еб-ичиб, кўнгилхушлиқ қилмоқдалар. Еб-ичиш асносида йигитлар сени эслаб қолишди. Мен уларга, бориб ҳақиқатни билиб келаман, дедим. Мен сенинг дўст-душманлигингни синамоқчи эдим. Қозонга душман эканлигингни билиб олдим. Яхши қол! – дея отига қамчи солди-да, шамолдек елиб кетди.

Аруз унинг ортидан боққанича қолди. Мўйловларидан қон оқа бошлади.

* * *

Савдогарлар қарвони ҳамон йўлда эди.

* * *

Порасорнинг Бойбурд қалъасида Бейрак ҳамон зиндонда ётарди. Ҳар кеча жангчи либосидаги Селжон унинг ёнига кириб келар, ечиниб, қиличини деворга иларди. Бейрак ҳам ҳар кеча қилични девордан олиб, қинидан суғура ва қиз билан ўзининг ўртасига қўйиб қўярди. Неча кеча-кундуз, неча ой шундай ўтди.

Бу кеча само ҳамишагидан кўра қорароқ, юлдузлар доимгидан кўра узоқроқ, куз шамоли аввалгидан кўра чўзиқроқ ингранар эди. Бу кеча ҳам Селжон жанг либосида кириб келди, ечиниб, қиличини деворга илди. Аммо бу кеча Бейракнинг қўли девордаги қиличга чўзилмади. Бутун тун бўйи қилич ўз қинида деворга осиглигича қолди.

...Тонг отганда Селжон йўқ, аммо зиндоннинг эшиги ланг очиқ турарди. Бейрак туриб эшик оғзига келди. Соқчи ҳам йўқ эди. Бейрак зиндондан қалъа ҳовлисига чиқди. Кезина-кезина оқ минорали деворга яқинлашди, узоқда қалъанинг дарвозасига кўзи тушди-да, унга яқин борди. Дарвоза ҳам очиқ эди. Найзали соқчилар найзаларини четга олдилар. Бейрак аввалига таажжубланди, сўнгра аста-секин дарвозадан ўтиб, қалъа ташқарисига чиқди. Бу томон яланглик, бепоён чўл, эндиликда у озод эди. Бейрак озодликка чиққанига ишонмасдан атрофга боқди, сўнг бир жуфт кўз унга тикилиб турганини ҳис этиб, бошини кўтарди. Қалъа устидан, оқ минорадан Селжон унга боқиб турарди. Зиндоннинг эшиклари, қалъа дарвозаларини Бейрак учун у очтирган эди. Бейрак энди ҳеч ерга кетмаслигини биларди у. Бейрак ортга қайрилди-да, дарвозадан ичкарига, қалъа ичига қайтиб кирди.

* * *

...Савдогарлар йўл босиб борарди.

...Порасорнинг Бойбурд қалъасида Бейрак қалъа ичини сайр этар, минора ва шинаклар ёнидан ўтар, ким кўринса салом бериб, алик олар, энди у бу ернинг маҳрамига айланган эди. Енги, тиззаси йиртиқ либосларини – мусофирлик кийимларини ечиб ташлаб, одми уст-бош кийиб олган эди.

Бирок ҳар уч кун-беш кунда бир ошиб ўтиб бўлмайдиган бу қалъанинг энг юксак оқ минорасига чиқар, ҳасрат, соғинч, ғусса билан йироқларга, йўқотиб қўйган диёри томон термиларди.

Бир куни Бейрак яна кезина-кезина қалъадан ташқари чиқди, қалъа тагида бир тош бор эди, шу тошнинг устига ўтирди. Бу ердан бурама йўллар аён кўришиб турар эди. Эндиликда бу йўлдан оғир бир қарвон кўтарилиб келмоқда эди. Қарвон Бейрак ўтирган ерга етиб келди. Бу ўша савдогарларнинг қарвони эди. Лекин на улар Бейракни танидилар, на Бейрак уларни – ахир орадан қанча йиллар ўтиб кетган эди!

Улар саломлашдилар.

– Қаерлардан келаётирсиз, савдогарлар? – деб сўради Бейрак.

– Ўғуз эллардан келаётирмиз, – деб жавоб беришди улар.

Бейрак довдираб қолганини сездирмаслик учун юзини ён томонга ўтирди, сўнг ўзини қўлга олиб сўради:

– Ўғуз элидаги Салур Қозонни сўрар бўлсам, соғ-омон юрибдимми? Қорабутонни, Дўндарни, Омонни, Қорача Чўпонни сўрар бўлсам, эсон-омонмилар? Бойбуранинг хотинини, кизини сўрар бўлсам, саломатмилар? Бойбежоннинг қизи Бонучечак ердами ё гўрдами?

– Салур ўғли Қозонни, йигитларини сўрар бўлсанг, соғ-омондирлар, – деди кекса савдогар. – Бойбурани, хотинини, қизларини сўрар бўлсанг, эсон-омондирлар, Бейракнинг ҳажрида оқ либосларини ечиб, қора кийишган. Бонучечакнинг етти йўл айрилишида йиғлаб ўтирганини кўрдик. Бейрагим деб бўзлаб ўтирганини кўрдик. Йигит, сен ҳам Ўғуздан бўлмагин тагин, Бойбура ўғли Бамси Бейракнинг дарагини биладиган киши бўлиб чиқмагин яна? – деди.

– Йўқ, савдогарлар, мен Ўғуздан эмасман, Бейракни ҳам кўрганим йўқ. Мен эли йўқ, юрти йўқ бир дарбадарман. Аммо ортга қайтганда, Ўғуз элига етганда Бейракнинг оқ соқолли отасига, оқ сочли онасига, сингилларига, тагин Бойбежоннинг қизи Бонучечакка айтингки, Бейракни ортиқ кутмасинлар, энди Бейрак қайтмас бўлди. Отаси айғир отини бўғизлаб, ошини берсин, онаси, сингиллари кўк кийиб, қора боғласинлар, Бейракнинг охири азасини тутсинлар, бегона қизнинг бошқага унашувига рухсат берсинлар, кўнгли кимга чопса, кимни севса, ўшанга тегсин, Бейрак борса келмасга кетибди, деб айтинглар...

– Шўрлик Бейрак, – деди кекса савдогар, – ғурбат элларда жон берган Бейрак. – Сўнгра хуржунидан бир тугунча чиқариб Бейракка берди. – Ҳой мусофир, ногоҳ йўлинг тушиб, Бейракнинг қабрига дуч келсанг, бу тугунчани ўша қабр устига бўшат. Бу юртимизнинг тупроғи. Биз савдогарларнинг умри бегона юртларда ўтади, юртимиз тупроғини тўрвада олиб юрамиз, тақдир-да бу, агар бирортамиз бегона юртда ўлар бўлсак, қабримизнинг устига ўз юртимиз тупроғидан бир сиқим ташлаймиз. Ол буни, яхши қол.

Қарвон олислаб кетди.

Бейрак қарвоннинг ортидан узоқ термилиб турди, сўнгра тупроқ солинган тугунчани очди. Юзини ҳовучидаги тупроққа босиб ҳидлади, ҳушидан айрилгудек бўлиб:

– Ёвшан ҳиди, – дея пичирлади ва бирдан энди бу ерда ортиқ қола олмаслигини англади. Ўрнидан сапчиб туриб, жинни каби чопа кетди. Қир-адирлардан, тоғ-тошлардан, ўпқонлардан ошиб ўтди.

Девор устидан, оқ минорадан қараб турган Селжон Хотун Бейракнинг қочиб кетаётганини кўрди. Ярадор қуш каби типирчилаб қалъа устидан қанот қоқиб учмоқчи бўлди. Соқчиларни чақириб, Бейракни қувиб тутишга,

кайтириб келишга амр этмоқчи бўлди. Аммо у охир-оқибат ҳаммаси бефойда эканлигини англаб етди. Энди Бейракни кайтариб бўлмас эди. Селжон Хотун чексиз бир хасрат, изтироб билан узоқлаша-узоқлаша кўздан ғойиб бўлган Бейракнинг ортидан термилганича қолди.

* * *

Бейрак шу чопганича даранинг этагига етди, у ёқ-бу ёққа аланглади. Ярим йиғоч масофада бир йилки кўрди. Шу пайт йилкидан бир от айрилиб чиқиб у томон югурди. Бейрак бўз айғирини таниди. Бейрак тутқун бўлгач, бўз айғир ҳам эгасининг ҳидини олиб бу ерга келган эди. Қора Арслоннинг йилқисига қўшилиб, “кўнгилли” тутқун бўлган эди.

Бўз айғир олисдан Бейракнинг ҳидини олган эди, чопиб унинг ёнига келди, икки оёғи билан кўкка сапчиб кишнаб юборди. Тумшуғини баланд тутиб, кулоқларини динг қилганича эгасининг қаршисида қотиб турди. Бейрак унинг бўйнидан кучоқлади. Икки кўзидан ўпди-да, сакраб унга минди.

– Отим демайман сени, иним дейман, инимдан ҳам яқиним дейман, қани, чоп, иним, мени юртимга етказ! – деди.

Улар шамолдек елиб кетдилар.

* * *

Қалъада Бейракнинг қочганидан хабар топдилар, қуролланиб, отларга миндилар, Бейракнинг ортидан қувмоқчи бўлдилар, дарвозага етиб келганларида Селжон Хотун девор устидаги арқонни тортди, дарвоза бекилди, отлиқлар ичкарида қолдилар.

* * *

Бейрак эса бўз айғирининг устида неча кеча, неча кундуз йўл босиб, Ўғуз элига етиб келди. Унга илк дуч келган киши ўзон¹ бўлди.

Бейрак ўзонга:

– Ўзон, овулма-овул кезасан. Жўмардни ҳам, номардни ҳам яхши биласан. Элингизда ҳамиша кўбиз чертган, ўлан айтган ўзон бўлсин! – деди.

– Соғ бўл, йигит, – деди ўзон, – сенинг ҳам умринг узоқ, манглайнинг ярқироқ бўлсин. Бошингни адашиб келган балодан асрасин!

– Ўзон, қайга кетаётирсан?

– Йигит, тўй-тантанага кетаётирман.

– Кимнинг тўйига?

– Ёртичиқ ўғли Ялинчиқ Бамси Бейракнинг нишонлиси бўлмиш Бону-чечакка уйланмоқда.

– Ялинчиқ?

– Ҳа, ўша, – дея ўзон бор воқеани Бейракка сўзлаб берди.

– Ўзон, кўбизингни менга бериб тур. Отимни сенга гаровга қолдираман. Қайтиб келгач, ҳақини бериб, қайтариб оламан.

– Майли, овозим бўғилмай, товушим кесилмай туриб бир отга эга бўлдим.

Ўзон кўбизини Бейракка берди, Бейрак йўлида давом этди.

Ужатоғнинг этагига етганда у Қорача Чўпоннинг йўл чеккасига анча тош йиғиб кўйганини, устига яна йиғиб ётганини кўрди. Бейрак Қорача Чўпонни таниди, аммо у Бейракни танимади.

– Ҳой Чўпон, – деди Бейрак, – одатда одамлар тош кўрса, йўлдан четга отар эди. Сен нега йўл бўйига тош тўплаясан?

¹Ўзон – бахши.

– Сен ўзингни бил, – деди Қорача Чўпон, – менинг аҳволимни қайдан ҳам билардинг?

– Аҳволингга нима бўпти?

– Менинг Бамси Бейрак деган бир дўстим бор эди. Неча йилдан бери унинг ўлик ё тириклигини ҳеч ким билмайди. Ёритмаснинг ўнг қўли Ёртичиқ ўғли Ялинчиқ Бейракнинг ўлимидан хабар келтирди. Бейракка нишонланган қизни унга бермоқдалар. Бу ердан ўтаётганларида уларни тошбўрон қилиш учун бу тошларни йиғаётирман. Бонучечакдан қўлини тортсин, бориб ўз тенг-тўшини топсин.

– Омон бўлгин, Чўпон, – деди Бейрак, – Бейрак билан бўлишиб еган нон-тузинг ҳалол бўлсин.

* * *

Бейрак бу ердан ўтиб ўз овули – Баёт овулининг чеккасига, мажнунтол булоғининг бошига етиб келди. Қараса, сув учун келган синглиси Гунел булоқ бошида ўтирибди.

“Вой Бейрак оғам, тўй-тўйчиғини кўролмай кетган оғам”, – деб йиғлар эди Гунел.

Бейракнинг ҳам кўнгли тўлиб, ўртаниб кетди. Кўзларидан мўлдир-мўлдир ёш окди. Қўбизини олиб чертганича қизга бир сўз айтди, кўрайлик-чи, не деб сўйлади экан?

– Ҳой қиз, – деди, – нега йиғлаб, нега бўзлайсан?! Юрагим ёнди, кўнглим ўртанди. Не бўлди, ахир? Оғанг ўлдими, юрагинг қонга тўлдими? Ўлан айтиб нега йиғлайсан, нега бўзлайсан, ҳой қиз?

– Созингни, сўзингни бас қил, ўзон, – деди Гунел. – Мен бахтиқаро қизга керак эмас таскин, ўзон. Қоратоғни ошганингда, Бейрак отли бир йигитга рост келмадингми? Якка-ёлғиз оғам кетди, ўзон, сенинг хабаринг йўқ, бағрим тўла қон бўлди, тоғларим яксон бўлди, боғларим пайхон бўлди, ўзон, сенинг хабаринг йўқ. Созу сўзингни бас қил, ўзон. Мен бахтиқаро қизга керак эмас таскин, ўзон. Элда тўй-тўйчиқ бўлмоқда, тўйдан қолма, бор, ўзон.

* * *

Бейрак бу ердан ҳам ўтиб ўтовининг ёнига келди. Қараса, сингиллари Ойсел ва Гуной қора кийганларича йиғлаб ўтиришибди.

– Ҳой қизлар, – деди Бейрак, – қипчада қатикми-қаймоқми, қозонда уграми-ўмочми, дастурхонда қора нонми – егуликдан нимангиз бор? Уч кундан бери йўл босиб келаман, қорнимни тўйдирсангиз хурсанд бўламан, уч кун ичида сизларни ҳам шод қиламан.

Гуной таом келтирди, Бейракнинг қорнини тўйдирди.

Бейрак деди:

– Оғангизнинг боши-кўзига садақа, эски бир кўйлак бўлса, менга беринг, тўйга борайин, тўйда менга кўйлак тушса, келтириб сизга берайин.

Ойсел бориб Бейракнинг кўйлагини келтириб берди. Бейрак кийиб кўрди, бўйи бўйига, эни энига, енги қўлига мос келди. Катта синглиси Ойсел уни Бейракка ўхшатди, қийма қора кўзлари қонли ёшларга тўлиб, деди:

– Қийма қоракўзларинг ич-ичига ботиб кетмасайди, Бейрак оғам дердим сени, оқ тушган сочинг юзингни бекитмасайди, билакларинг озиб кетмасайди, Бейрак оғам дердим сени. Туришингдан, қарашингдан Бейракка ўхшатдим, ўзон сени, уни эслатиб севинтирдинг, ўзон мени.

– Ҳой ўзон, – деди Гуной, – сен бу ерга қайдан ҳам келдинг? Бейрак

кетгандан бери бизни кига ўзон келгани йўқ эди, кўйлак олгани йўқ эди.

Бейрак: “Бу кўйлакда қизлар мени сал бўлмаса, таниб қолардилар. Ўғуз йигитлари ҳам таниб қолишлари мумкин. Ҳозирча танитай турганлари яхши, аввал дўстим ким, душманим кимлигини билиб олайин”, деб ўйладим.

Кўйлакни ечиб, қизга улоқтирар экан, деди:

– Сен ҳам, Бейрак ҳам ордона қолсин. Бир эски кўйлак бериб, менга юз миннат-маломат қилдингиз.

У чиқиб кетди, бориб туянинг эски бир жулини топди, ўртасидан тешиб, бўйнига сукди, ўзини тентакка солиб, тўйга кириб борди.

* * *

Тўй бошланиб кетган, тош ноғоралар қоқилар, карнайлар ғат-ғатлаб чалинар, сурнайлар овози еру кўкни тутган эди.

Тўй маросими Кўбустон қоятошлари ёнида ўтказилмоқда эди. Кўбустон қоятошларига ўйилган хўкиз, эчки, кийик суратлари мерганлар учун нишон эди. Эндиликда қаттақон бир қоя юзасига чизилган хўкиз суратини, суратнинг қоқ ўртасига мум билан ёпиштирилган узукни нишонга олиб отмоқда эдилар.

Ўзини жиннига солган, ғаройиб қиёфага кириб олган Бейрак бир чеккада турганича мерганларнинг ўқ узишини томоша қила бошлади.

Қорабутоқ ўқ узган эди, Бейрак:

– Билагингга қувват! – деди.

Қозон ўғли Турол отган эди, Бейрак:

– Билагингга қувват! – деди.

Омон, Дўндарлар ўқ узишган эди, Бейрак:

– Билагингга қувват! – деди.

Навбат Ялинчикқа етди. Ялинчик отган эди, Бейрак:

– Кўлинг қурисин, бармоқларинг чирисин, – деди. – Ҳой тўнғиздан тўраган тўнғизвачча, тўнғиз ҳам хўкизга ўқ узадими?

Бу гапга йигитлар қулиб юборишди, Ялинчикнинг қаттиқ аччиғи чиқиб, ғазаб билан:

– Ҳой, тентак ўзон, – деди, – сен қайдан келдинг ўзи? Сен ким бўлибсанки, менга бунақанги сўзларни айтасан?

– Анави йигитларнинг қурбони бўлсанг арзийди, – деди Бейрак. – Ўқ отишни билмас экансан, нега уларга бош қўшиб юрибсан? Ёйни ҳам шунақа тортадиларми, ахир?

– Бўпти, ҳой аҳмоқ, – деди Ялинчик, – келиб менинг ёйимдан отиб кўр, қани, қандай отар экансан. Ота олмасанг, сени ўлдираман.

Бейрак ёйни олиб тортган эди, у қабзасидан иккига бўлиниб кетди, Бейрак синган ёйни Ялинчик томон отар экан:

– Бу камон тақир ерда тўрғай отишга ярайди, холос, – деди.

Ялинчик қаттиқ мулзам бўлди, лекин сир бой бермай:

– Бейракнинг бир ёйи бор, ўшани олиб келинг, – деди. У айтган ёйни келтирдилар. Бейрак ўз ёйини кўриб ўртаниб кетди, кўлига олиб ўпар экан:

– Йигитлар, – дея Ўғуз йигитларига юзланди. – Сизнинг ҳурматингиз ҳақи, ёй тортиб, ўқ отаман.

Бир ўқ билан узукни уриб, парча-парча қилди. Йигитлар буни кўриб, қарсақ чалдилар, шод бўлиб кулдилар. Бир чеккада, баланд бир қоя устида буларни томоша қилиб ўтирган Қозон Бейракни ёнига чақирди. Бейрак унинг олдига бориб, бош эгиб, таъзим қилганича салом берди.

– Ҳой тентак ўзон, – деди Қозон, – ёй тортиб отишинг менга маъқул келди. Бейрак кетгандан бери ҳеч ким унинг ёйини торта олмаган эди. Сен бунинг уддасидан чиқдинг, тила тилагингни. Ҳашамдор ўтов дейсанми, олтин-кумуш, қўй-қўзи, туя, от дейсанми, сўраганингни бераман.

– Султоним, – деди Бейрак, – сендан тилагим шуки, рухсат берсанг, таомлар пишаётган жойга борсам, қорним оч, бир тўйиб овқат есам.

– Тентак ўзон, омадинг чопди, – деди Қозон кулиб, сўнг йигитларига юзланиб, – йигитлар, бугунги беклигимни шунга бердим, – деди. – Қайга борса борсин, нима қилса қилсин.

* * *

Бейрак келиб қозонларни очди, хизматчиларни чақириб:

– Бу овқатларни элтиб етим-есирларга бўлиб беринг, – деди. – Аёллар каерда ўтиришибди, мени уларнинг ёнига бошлаб боринг.

Хизматкорлардан бири Қозоннинг ёнига келиб:

– Султоним, – деди, – тентак ўзон таомларни етим-есирларга улашди. Энди эса қизларнинг ёнига бормоқчи.

– Майли, нимани истаса, қилаверсин, қизларнинг ёнига бормоқчи экан, бораверсин, – деди Қозон.

* * *

Бейрак қизлар, аёллар ўтирган чодир ёнига келди, сурнайчи, ноғорачиларни қувиб юбориб:

– Менинг ўзим чаламан, – дея қўйнидан қўбизини чиқарди.

Бейрак аёллар ўтирган чодир эшигининг оғзига чўк тушди. Сарвқомат Бурла Хотун бу ҳолдан ғазабланиб:

– Ҳой беодоб! Таклифсиз қизлар, аёллар ўтирган ерга келгани қандай хаддинг сиғди? – деди.

– Хоним, Қозонхондан менга рухсат бўлди. Ҳеч ким мени ҳайдай олмайди, – деди Бейрак.

– Модомики, Қозондан рухсат бўлган экан, ўтирақолсин, – деди Бурла Хотун аёлларга, сўнгра Бейракдан: – Хўш, ўзон, мақсадинг нима ўзи? – деб сўради.

– Хоним, мақсадим шуки, мен қўбиз чалайин, эрга тегаётган қиз туриб ўйнасин.

Юзига қизил чачвон тутган Бонучечак парда ортида бекиниб ўтирар эди. Аёллар пичирлаша бошладилар. Бурла Хотун Қисирча Янгага пичирлаб:

– Қисирча Янга, туриб сен ўйнай қол, – деди, – тентак ўзон қайдан ҳам таниб ўтирибди?

– Чал, тентак ўзон! Чал, ўйнайман, эрга тегаётган қиз мен бўламан, – деди Қисирча Янга ўрнидан туриб.

Бейрак қўбиз чалишга, Қисирча Янга ўйнамоққа тушди. Бейрак созини чалиб айта бошлади:

– Уйинг ортидан туякашлар ўзингга боқар, қайси чуқурга кетди деб изингга боқар, қайси ёндан келар экан деб йўлингга боқар, кўзларидан мўлдир-мўлдир ёшлари оқар. Сен уларнинг ёнига бор, уларнинг муродини ҳосил эт, ўзинг ҳам муродингга ет. Ичган онтимдан энмайман, қисир туяга минмайман.

Аёллар яшмоқлари остидан қикир-қикир кулдилар. Бейрак сўзида давом этди:

– Қисирча Янга, сенинг билан ишим йўқ. Эр қилаётган қиз турсин, кўл ёйиб ўйнаб берсин, мен эса қўбиз чаламан.

– Вой, бу тентакни жин урсин, кўзи билан кўрган каби айтяпти-я, – деди Қисирча Янга.

Аёллардан бири Бўғозча Фотимага пичирлади:

– Тур, сен ўйна.

Бўғозча Фотиманинг юзига танимайдиган қилиб чачвон солдилар.

– Чал, тентак ўзон, мен ўйнайман, эрга тегаётган қиз мен бўламан, – деди Фотима ўртага чиқиб.

Бейрак қўбизини тинғирлатганича айта кетди:

– Уйингнинг орти дарача эмасми? Итингнинг оти Қорача эмасми? Сенинг отинг қирқ ўйнашли Бўғозча Фотима эмасми? Бор, жойингга ўтир, ўйнама, йўқса, яна айбингни очаман, обрўйинг тўкилади. Мен сени яхши танийман. Ичган онтимдан энмайман, бўғоз байталга минмайман, мен сен билан ўйнамайман. Эрга тегаётган қиз ўрнидан турсин, мен қўбиз чаламан, у кўл ёзиб ўйнаб берсин.

Бу гапларни эшитиб, Бўғозча Фотиманинг қаттиқ жаҳли чиқиб:

– Вой, бу тентак бир ишқал чиқаради, бор-йўқ айбимизни очиб ташлайди, – деди ва Бонучечакка юзланди: – Тур, хой қиз! Ўйнасанг ўйна, ўйнамасанг, жаҳаннамда ўйна! Бейракдан сўнг бошингга шундай кунлар тушишини билармидинг?

– Хой қиз, тур, ўйна! Ҳунарингни бир кўрайлик-чи, – деди Бурла Хотан Бонучечакка.

Бонучечак ўрнидан турди, Бейрак берган узукни ҳеч ким кўрмасин дея кўллари енгини ичига яширганича ўртага чиқди ва:

– Эрга тегаётган қиз мен бўламан, – деди.

– Тўғри, сен бўласан, – деди Бейрак, – лекин кўллари енгини нега яширасан, сувга борганингда муз олганми, бармоқларинг синиб тушганми? Кўллари енгини бўлса, айбини нега яширасан? Айби бор қиз, эрга тегмоқ сенга айбдир!

– Хой, тентак ўзон, – деди Бонучечак довдираб, – менинг не айбим борки, ёлғондан айб тақасан?

Шундай дея оппоқ билақларини очди, кўлини чиқарди. Унинг бармоғида Бейрак берган узук бор эди.

Бейрак узукни таниб, деди:

– Бейрак кетгач, Бомбомтепа устига чиқдингми, хой қиз? Узоқ-узоқ йўлларга боқдингми, хой қиз? Қора сочингни юлиб фарёд чекдингми, хой қиз? Қора кўзингдан аччиқ-аччиқ ёш тўқдингми, хой қиз? Келган-кетгандан Бейрак дарагини сўраб боқдингми, хой қиз?

Бонучечак йиғлаганича деди:

– Йиғладим, ўзон, бўзладим, ўзон. Неча йиллар кўзладим, ўзон. Шаҳбоз йигитим келмас бўлди... Бугун мен эрга тегмаяпман, гўрга тегяпман, ўзон. Раҳм эт, ўзон, ярамни янгилама.

– Хой қиз, бармоғингдаги тилла узукни сенга ким берган? Уни менга бер. Мен унинг аломатларини биламан, – деди Бейрак.

– Йўқ, тилла узукнинг кўп аломати бор. Уни фақат менга берган киши билади, сен билмайсан.

Бейрак яна қўбизни чертиб, деди:

– Эрта сахар бўз айғирни минмадимми? Уйинг ёнида жайронларни қувмадимми? Сен мени ёнингга чақирмадингми? Сен билан майдонда от чопишиб, ўқ отишиб, бел олмадимми? Уч бор ўпиб, қаттиқ кучиб, бармоғингга тилла узук солмадимми? Сен севган Бамси Бейрак мен эмасманми?

Бонучечак чачвонини туширди, унинг ранги қочган, лаблари пир-пир учган эди. Бир хаяжон, бир изтироб, бир кўркув билан Бейракнинг ажин тушган юзларига, ботиб кетган кўзларига, оқ тушган соч-соқолига бокди, афсунланган каби у томон икки одим отди. Бейрак кўлини у томон узатди, кафтини очди – кафтларида тупрокқа қоришган ёвшан бор эди. Ёвшан хиди Бонучечакнинг димоғига урди, Бонучечак шивирлаганича: “Ёвшан хиди”, деди ва Бейрак томон отилди, бироқ кўкқисдан тўхтаб, чодирдан қочиб чикди-да, отлардан бири томон югурди.

* * *

Бонучечак сакраб отга минди, камчи солиб ела кетди, тўйга келган кўноқлар орасидан, майдонда ўқ отаётган йигитлар ичидан унга хайрон бўлиб қараб турган Қозон, Турол, Қорабутоқ ёнидан, сархуш бўлиб чўзилиб ётган Дали Кўчар устидан, ўзини йўқотиб шошиб қолган Ялинчикнинг ёнбошидан учиб ўтди, қир-адирлардан кечиб, Баёт овулига етди.

Кўзлари кўр бўлиб қолган Бойбура ва унинг хотини Ойна Малак хамишаги жойларида, овул чеккасидаги тош устида ўтирган эдилар. Бонучечак от елдириб уларнинг ёнига етди, етиб бориб юганини тортди. От кўкка сапчиди.

– Ҳой қайнатам, қайнанам! Йиқилган тоғингиз қайта тикланди! Қуриган дарёнгиз сувга тўлди! Сўлган дарахтингиз япроқ қилди! Дардида неча йил йиғлаган ўғлингиз Бейрак келди! Қайнатам, қайнанам, суюнчисига нима берасиз? – деди Бонучечак.

Бойбура ўрнидан сакраб туриб:

– Тилингга қурбон бўлай, келинжоним, йўлларида жон берай, келинжоним. Агар бу сўзларинг ёлғон бўлса ҳам, илоҳо, ростга чиқсин, келинжоним, – деди.

Шу пайтда йигитлар ва Бейрак ҳам от чоптирганча етиб келдилар.

– Суюнчи бер, Бойбура, ўғлинг келди, – деди Қозон.

– Агар ўғлим бўлса, чимчилоғини қонатсин, қонини кўзимга суртсин. Кўзим очилса, ўғлим Бейракнинг келгани рост бўлади, – деди Бойбура.

Бейрак дарҳол чимчилоғини тилиб, қонини отасининг кўзига суртди, Бойбуранинг кўзлари ярқ этиб очилди.

– Ўғлим, – деди Бойбура, – кўрар кўзимнинг нури бўлган ўғлим, билагимнинг куч-мадори бўлган ўғлим, уйимнинг таянч тоғи бўлган ўғлим!

– Қизу келинимнинг боғи, боғбони бўлган ўғлим, – деди Ойна Малик. Ота-онаси, сингиллари Бейракни кучоқлаб олдилар, кулиб туриб йиғладилар, йиғлаб туриб кулдилар.

Қозон Бонучечакка, Бейракка қараб:

– Яхши, – деди, – мурудингизга етинг.

– Йўк, – деди Бейрак, – ҳали яна бир ишим бор. Уни бажармагунча мурудимга етмайман. Ялинчик қани?

Бейрак отини ортга бурди. Йигитлар ҳам унинг ортидан от солдилар.

* * *

Ялинчик ҳам отига миниб қочиб борарди. Қайрилиб ортига қарай-қарай қочарди. Бейрак қувар, Ялинчик қочиб борарди. Ялинчикнинг оти учкурроқ бўлиб, тобора уларнинг орасидаги масофа ортгандан ортиб борарди. Бейрак ортда қолиб, кўздан ғойиб бўлди. Бироқ шу пайт, Ялинчик юксак тоғнинг этагига етганида Қорача Чўпон уни тошга тутди. Ялинчикнинг оти мункиб

кетиб, кулаб тушди. Ялинчик отдан тушиб қочди, шу агрофдаги қамишзорга кириб яширинди.

Бейрак етиб келди. Лекин Ялинчик йўқ эди.

– Қўркма, – деди Қорача Чўпон, – у ўзини қамишзорга урди. Ҳозир чиқарамиз.

Қорача Чўпон чакмоқтошни олиб чақди, қамишзорга ўт қўйди. Қамишзорни олов қоплаб олди. Ичкаридан даҳшатли фарёд эшитилди. Уст-боши ёна-ёна титилган, юз-кўзини қурум босган Ялинчик бўкирганича қамишзордан чиқиб келди. Етиб келган йигитлар унинг бу аҳволини кўриб кулиб юборишди. Ялинчик энди кўрқинчли эмас, аянчли, ғариб бир аҳволда эди. У келиб Бейракнинг оёқларига йиқилди.

Бейрак қиличини кинидан суғурди. Ялинчик титраб-қақшаб:

– Раҳм қилгин, ўлдирма мени, – деди.

– Сени ўлдириш ниятим йўқ, аблах, – деди Бейрак, – туриб, қиличимнинг остидан ўт!

Ялинчик Бейракнинг қиличи остидан ўтди.

– Энди боравер, сенинг гуноҳингдан кечдим, – деди Бейрак.

* * *

Дада Кўркут кўбизининг шўх-шанг садолари кўкка юксалди.

* * *

...Дада Кўркут ўз қабрининг бошида ўтирарди. У кўбиз чалар, лекин эндиликда у чалаётган бу оҳанг тўй-тантана оҳанглари эмас, Дада Кўркутнинг ўзи каби ғамгин, қайғули бир оҳанг эди. Дада Кўркут куйларди:

– Бейрак туткунликдан қайтиб келди, тўй қилди, Бонучечакни ўтовга олиб келди, ўғиллар кўрди. Бейракнинг синглиси Гунелни Қозоннинг ўғли Туролга унаштирдик. Хурсандчилик қилдик, ўйнадик, куйладик. Ўғуз элининг бало-қазоли кунлари тугади деб ўйладик. Мусибатли кунлар ҳали олдинда эканлигини, ҳали бошимизга яна қандай кулфатлар тушишини, юртимизга яна қандай бало-қазолар ёғилишини қайдан ҳам билибмиз, ахир?

...Алп Арузнинг чодириси қора ниқобли киши унга турли хабарларни айтгани сари Арузнинг мўйловларидан қон сизиб чиқмоқда эди. Аруз қарс уриб, хизматкорларини чақирди:

– Қон-қариндошимиз бўлган йигитларга одам жўнатинг, етиб келишсин. Омон келсин, Дали Кўчар келсин.

...Чақирилган йигитлар етиб келишди, Алп Арузнинг чодирисига киришди. Ҳамиша сархуш юрадиган Дали Кўчар гандираклаб-гандираклаб отдан тушди, чайқала-чайқала чодирга кирди.

Алп Аруз йигитлар билан саломлашиб бўлгач:

– Йигитлар, мен сизни нега чақиртирганимни биласизми? – деб сўради.

– Билмаймиз, – дейишди улар.

– Кўриб турибсизки, мен Ўғуз йигитларидан фақат сизни, яъни қон-қариндошларимни чақиртирдим. Чунки бундай кунда юрагим фақат сизга ачишади. Биласизки, Қозоннинг мен билан илгари ҳам ораси совуқ эди, энди эса ошқора душманга айланди. Демак, у сизнинг ҳам душманингиз ҳисобланади. Эндиликда Бейрак ҳам қайтиб келди. Қозоннинг бир кучи икки бўлди. Бейрак тўйига бизни чақирмади, очикдан-очик адоват боғлади. Энди қандай тадбир кўрамиз, сиз нима дейсиз?

Дали Кўчар Алп Арузга хумор-хумор сузилиб:

– Нима ҳам дердик. Сен Қозонга душман экансан, биз ҳам унинг душманмиз, – деди.

– Йигитлар, онт ичинг! – деди Аруз.

– Сенинг дўстингга дўст, душманингга душманмиз!

Дали Кўчарни мудроқ босган эди.

Алп Аруз унга қараб деди:

– Бейрак биздан қиз олган, Дали Кўчарнинг куёви бўлади. Аммо у Қозоннинг ҳам ўнг қўли ҳисобланади. Келинлар, Бейракка бизни Қозон билан яраштир, деб хабар жўнатайлик. Уни бу ерга олиб келайлик. Бизга тобе бўлса, яхши, йўқса, мен соқолига ёпишаман, сиз қилич уриб, қиймалаб ташланг, Бейракни орадан кўтарайлик. Сўнгра Қозон билан ишимиз осон кўчади.

* * *

Аруздан Баёт овулига чопар келиб, Бейракнинг ҳузурига кирди.

– Ҳой йигит, Аруз сенга салом йўллади, Бейрак келиб Қозон билан бизни яраштирсин, деб айтди, – деди у.

– Яхши гап, – дея отига минди Бейрак, Арузнинг уйига келди, йигитлар ўтирган уйга кириб салом берди ва Арузнинг ёнига бориб ўтирди.

– Сени нега чақирганимизни биласанми, Бейрак? – деди Аруз.

– Нега чақирдингиз?

– Бутун бу ўтирган йигитлар онт ичиб, Қозонга душман бўлдик, сен ҳам онт ич.

Бейрак атрофга кўз ташлаб, интиқлик билан ўзига қадалган нигоҳларни кўриб, деди:

– Онт ичаманки, мен ҳеч қачон Қозонга душман бўлмайман. Мен Қозоннинг тузини кўп еганман, унутсам, кўзимни тутсин, қазилик отини кўп минганман, билмасам, менинг тобутим бўлсин. Яхши либосларини кўп кийганман, билмасам кафаним бўлсин. Қозоннинг уйини уйим, ўчоғини ўчоғим деганман, йиғлаганида йиғлаганман, кулганида кулганман. Мен Қозондан юз ўгирмайман, шуни яхши билинг.

Аруз қўл чўзиб Бейракнинг соқолига чанг солди. Бейрак парво қилмай ўтираверди. Аруз йигитларига боқиб ишора қилди. Йигитлар қиличларини суғурдилар, лекин ҳеч бири Бейракка қўл кўтаришга ботина олмади.

– Аруз, – деди Бейрак, – бундай қилишингни билганимда, темир совутимни кийиб, пўлат қиличимни белимга боғлаб, жасур йигитларимни қаватимга олиб келардим. Ҳийлангни сезганимда шундоқ келармидим, олчок? Алдаб эр йигитни кўлга олиш хотинларнинг иши, буни сен хотинингдан ўргандингми, номард?

– Кўп катта кетма! Қонингга ташна этма. Кел, бизнинг гапимизга кириб, онт ич, – деди Аруз.

– Мен Қозон учун бош тикканман. Неча йил тутқунликда ётдим, лекин дўстларимдан, элимдан юз ўгирмадим, энди ҳам юз ўгирмайман, истасанг, мени юз пора қил.

Аруз йигитларига боқди, ҳеч ким турган еридан қимир этмаганини кўриб, ўзи пўлат қиличини олиб, Бейракнинг ўнг елкасига туширди. Бейрак қонга беланиб, боши шилқ этиб ёнига тушди. Йигитлар жимгина ташқари чиқишди, ҳар бири ўз отига минди. Улардан бири Бейракнинг отига миниб, жасадини олдига ўнгариб олди, Баёт овулига етиб келиб, жасадни бир чеккага туширди, жуббасини устига ёпиб қайтиб кетди.

Бейрак инграб юборди, буни эшитган Бонучечак югуриб келди, Бейракининг қонга беланиб ётганини кўриб хушидан оғди. Бейрак оғир-оғир нафас олганича бўлиб ўтган воқеани тўхтала-тўхтала Бонучечакка сўзлаб берди.

– Севгилим, – деди у, – тез чора кўрмоқ керак. Югур Қозоннинг девонига, унга, Бейрак ўлди, сен омон қол, деб айт. Менинг хунимни номард Арузда қолдирмасин. Аруз номард йигитлари билан бу ерга бостириб келмай, эл-юртимизни вайрон қилмай туриб, Қозоннинг ўзи хужум қилсин. Сени, сингилларимни, кекса ота-онамни Қозонга топшириб кетаман, ўғлимизни эса Қорача Чўпон мард қилиб вояга етказсин.

Бейрак кўзларини юмди.

Бонучечак хўнграганича ўзини унинг устига ташлади.

* * *

...Қозон дастрўмолини кўлига олиб хўнг-хўнг йиғлар эди. Қорабутоқ ҳам, Дўнар ҳам.

* * *

...Ужатоғнинг бошида Қорача Чўпон бошига тош соча-соча йиғлар эди...

* * *

...Мажнунтол остидаги булок бошида Гунел билан Турол йиғлар эди...

* * *

Қозон ўз хонасига қамалиб олган, ҳеч кимни ёнига йўлатмас эди. Турол Қилбошнинг ёнига бориб:

– Қилбош, отам етти кундан бери хонасидан чиқмайди, – деди, – сен бир қириб хабар ол-чи.

– Сен ўғли бўласан, ўзинг кир, – деди Қилбош.

Ниҳоят, иккаласи биргаликда Қозоннинг хонасига киришди.

– Ота, – деди Турол, – орамиздан бир йигит камайди. Бизнинг йўлимизга бош тикди. Ўз хунини олишни сенга васият қилган экан. Йиғлашдан нима чиқарди? Демокчиманки, номардларни қувиб борайлик, Бейракининг хунини олайлик.

Қозон оғир-оғир бош кўтариб:

– Ҳа, қонга қон, – деди, – ўғлим, сенинг маслаҳатинг тўғри. Қилбош, бориб айт, тез қурол-яроқларни отларга юкласинлар. Йигитлар ҳам ҳозир бўлиб турсин.

Барча йигитлар қурол-яроқларни олиб, отларига миндилар. Саман отни етаклаб келиб, устига Қозонни ўтказдилар. Карнайлар чалиниб, довуллар қоқилди.

Кечани кеча, кундузни кундуз демай йўл босдилар. Қозон ёнида елиб бораётган ўғлига ўгирилиб:

– Ўғлим Турол, – деди. – Бу жанг синов жангидир. Ё улар бизни енгади, ё биз уларни. Сен бу жангда жасорат кўрсатишинг, Бейракининг ўрнини олиб, менга таянч бўлишинг лозим.

Турол хаёлидан ўтказди. Баёт овулнинг бир чеккасида Гунел зор-зор йиғлаб қолганди.

Аруз ва унинг одамларига хабар етди. Улар ҳам қурол-яроқларини олиб Қозонга қарши келдилар. Жанг бошланди: бағри ям-яшил улуғ тоғлар бундоқ

урушни кўрмаган эди. Туби теран тор даралар бундай савашни билмаган эди.

Бир тепа устига чиқиб олган Дада Кўркут йигитларга ялиниб-ёлворар, уларни бу оға-ини қирғинини тўхтатишга чақирар эди. Лекин уни ҳеч ким тингламасди. Алп Аруз майдонга от солиб кирганича Қозонга қараб бақирди:

– Ҳей Қозон, бери кел, бошингни танангдан жудо қиламан!

Қозон қалқонини ўнгига тутиб, найзасини бош узра силкитар экан:

– Ҳей Аруз, – деди, – хоинона одам ўлдириш қандок бўлишини мен сенга кўрсатиб қўяман!

Аруз Қозон сари от қўйди. Етиб бориб унга қилич солди, бироқ жароҳат етказолмай ўтиб кетди. Навбат Қозонга келди. У ўтқир найзасини Арузнинг кўксига санчиб, отдан кулатди, қиличини суғуриб унинг бошига солмоқчи бўлган эди, кўкқисдан кўзи бир четда кўрқувдан титраб-қақшаб турган Туролга тушди. Қозон ўғлининг даҳшатдан ола-кула бўлиб кетган кўзларини кўриб, дарҳол бир қарорга келди. Арузни кўрсатиб:

– Ўғлим Турол, – деди, – бунинг бошини сен оласан.

Қозон от чоптирганича ўзини жанг майдонига урди, гўё чумчуқ тўдасига бургут киргандек бўлди.

Турол отдан тушди, қиличини суғурди, аммо ўлдира олмади. Арузнинг шафқат тилаганча жавдираб турган кўзларини кўриб, қиличини қайтиб қинига солди-да, от чоптириб нари кетди. Аруз аста-секин тирсагига таяниб ўрнидан турди, сўнгги кучини тўплаганича ёйига ўқ жойлаб узоклашиб бораётган Туролни нишонга олди. Ўқ узди. Ўқ Туролнинг нақ курагига санчилди. Шариллаб қони оқди. Қўлларини ёзиб отининг ёлига ётиб қолди, сўнг сирғалиб ерга кулади, оёғи узангидан чикмай, отнинг белида осилиб қолди. От ярадор эгасини судраб тоғлар томон чопиб кетди. Ўқи нишонга текканини кўрган Аруз мамнун бўлди, аммо оғриқдан башараси буришиб кетди, боши ёнига шилқ этиб тушди-да, жони узилди.

Жанг майдонининг ҳар ер-ҳар ерида йигитлар бирма-бир ҳалок бўлдилар.

Қозоннинг оти ҳам, ўзи ҳам қиличдан ўтди.

Қорабутоқ ҳалок бўлди. Омон ҳалок бўлди. Дўндар ҳалок бўлди.

Йигитлар ҳам, отлар ҳам битта-битта тўкилиб бормоқда эди.

* * *

Қора ниқобли киши ҳамон майдонда жавлон урарди. Оқ ниқобли бир йигит унинг қаршисидан чиқиб қилич солди, додлатиб отдан кулатди, қора қонига беллади. Қора ниқобли киши ерга қулар экан, юзидан ниқоби тушиб кетди – бу кимса Ялинчиқ эди. У бор кучини тўплаб найзасини оқ ниқобли йигитнинг курагига санчди. Оқ ниқобли киши отдан кулаб тушиб, ерга чўзилиб қолди. Ялинчиқ жон бермоқда, бироқ ўлимдан олдин ўзи ўлдирган ва ўзини ўлдирган ким эканини билмоқчи бўлди, қўлини зўрға чўзиб, рақибининг юзидан оқ ниқобини тортиб олди. Бу – Бонучечак эди.

Шу ондаёқ Ялинчиқ ҳам Бонучечакнинг оёқлари остига йиқилиб тинчиб қолди.

* * *

Бутун майдонда инсон жасадлари, от лошлари қалашиб ётарди. Улар ҳам тош қотиб, ҳайкалларга айланардилар.

Аммо ҳайкаллар ҳам ўз шакллари, қиёфаларини йўқотиб, оддий тош тепаларига эврилардилар. Эндиликда бу катта майдонда ғаройиб тош уюмларидан, ғалати қоялардан бошқа ҳеч нарса қолмаган эди.

Тепа бошида турган Дада Кўркут юзини чангаллаб йиғлар эди.

* * *

...Туролнинг оти чопганича ўз эгасини узоқларга, тоғларнинг ортига олиб кетмокда эди...

* * *

Майдондаги тош уюмлари орасида сочлари тўзғиган, ўзини муштлаб йиғлаган аёллар, қариялар тентираб юрарди. Уларнинг ичида сарвқомат Бурла Хотун ҳам бор эди, Гунел ҳам. Аёллар йигитларнинг номини айтиб фарёд килар эдилар:

– Вой Қозоним, вой! Вой Омоним, вой! Вой Арузим, вой! Вой Қорабутоғим, вой! Вой Туролим, вой-вой!

* * *

...Дада Кўрқут ўз қабри бошида ўтирганича кўбиз чалар эди, унинг ҳикояти охирига етган эди. Дада Кўрқут сўйларди:

– Қани мен айтган алп эранлар? Дунё меники деганлар? Ажал олди, ер яширди, фоний дунё кимга қолди? Келимли-кетимли дунё, охири ўлимли дунё. Дада Кўрқут, ўлар бўлдинг, шуни бил, карвон кетди, сен кечикдинг, шуни бил. Ҳар бир узун умрнинг ҳам охири ўлим, оқибати айрилиқдир.

Дада Кўрқут сўзини айтиб тугатди, кўбизини қўйнига тикди, оғир-вазмин қабрига боқди, унинг ичига кириб чўзилди, ўт-ўланлар орасидан бир чипор илон чиқиб вишиллаганича қабр томон ўрмалади. Дада Кўрқут кўзларини юмганча оқибати нима бўлишини кутиб ётди. Бирдан олисдан ғалати овозларни эшитиб кўзларини очди, бошини кўтариб, эътиборини овозлар келаётган томонга қаратди.

Олисдан у томон бир кекса аёл ва ёш бир қиз келмокда эди. Иккисининг сочлари тўзғиб кетган, иккаласи ҳам зор-зор йиғларди. Бири сарвқомат Бурла Хотун, иккинчиси Гунел эди. Бурла Хотун қарғаниб келарди:

– Сувлари оқиб ётган Қазилиқ тоғи! Оқар сувинг оқмас бўлсин! Ўтлари битиб ётган Қазилиқ тоғи! Битар ўтинг битмас бўлсин!

Табиат она қарғишига муте бўлиб қолган, оқиб ётган сувлар қуриб, ўт-ўланлар сарғайиб, сўлиб қоларди. Бурла Хотун фарёд этарди:

– Қайлардасан, ўғлим Турол! Ўлиқлар ичидан сени топмадим, ярадорлар орасида учратмадим. Ўғилжоним, ўғлим! Қайда қолдинг, хабар бер!

Улар Дада Кўрқутнинг ёнига етиб келишди. Дада Кўрқут эса уларга қарамас, унинг диққатини бошқа нарса жалб этган эди. Дада Кўрқут тоғнинг нариги тарафига тикилар эди. Тоғнинг ортида қарға-қузғунлар ҳаволаниб учар, сўнг ерга шўнғир, яна учиб, яна кўнарди. Дада Кўрқут Бурла Хотунга бу манзарани кўрсатиб:

– Хоним, – деди, – йиғлама, ўғлинг соғ-саломат, анави тоғнинг қуйисига қараб юринглар.

* * *

Адирлардан тоғларга кўтарилиб, тоғлардан адирларга тушдилар. Кўрсалар, Турол бир даранинг оғзида чўзилиб ётибди. Оти ҳам ёнида турибди.

Қарға-қузғун қон ҳидини олиб, ўғлоннинг устига ёпирилмокчи бўлар, бироқ от диконглаб қарға-қузғунларни ҳайдаб юборар, кўнгани қўймасди. Қарға-қузғун учиб-кўнар экан, гоҳ чанг-тўзон кўтарилиб, гоҳ тинар эди.

Дада Кўрқут ўғлоннинг жароҳатини кўриб:

– Хоним, бу жароҳатдан кўркма, – деди, – йигит бу жароҳатдан ўлмайди. Она сути билан тоғ чечаги унинг ярасига малҳам бўлади.

Сўнгра Гунелга юзланиб:

– Қизим, тоғ бағрига чиқиб, гул-чечаклар териб кел, қайлиғингнинг ярасига бос, – деди.

Гунел тоғдан уялиб яшмоғини юзига тортди, тоғ нишабига чикди. Тоғнинг тўши тап-тақир эди, на бир ўт бор эди, на бир чечак. Гунел ҳарчанд изламасин, ҳеч нарса топа олмади.

* * *

...Бурла Хотун кўкрагини бир сиқди, сут келмади, икки сиқди, сут келмади, учинчи сиққанида сут қонга қоришиб келди. Она сутидан Туролнинг лабларига уч томчи томизди.

* * *

Гунел ўт битмайдиган, чечак унмайдиган тоғ чўққисига юзланиб деди:
– Юксак тоғим, гўзал тоғим. Онамнинг айтишича, сен – Қазилиқ тоғи, бизнинг ҳаммамизнинг, Ўғуз қизлари, келинларининг қайнатаси бўлар экансан. Гиёҳингни, чечагингни Туролдан аямагин, жон Қазилиқ тоғи.

Шу лаҳзадаёқ тоғнинг тўшидан ўт-чечаклар униб чиқди, яшил, сарик кизил гиёҳлар бир-бирига қоришиб кетди. Гунел шоша-пиша гул-чечаклар териб, тўплаб, югурганича Туролнинг ёнига келди, чечакларнинг сувини сиқиб, Туролнинг ярасига бир-икки томчи томизди.

Турол аста-секин кўзларини очди, туман орасида онасини кўрди, севгилисини кўрди, Дада Кўркутни, вафодор отини, чечакли тоғларни, очиқ осмонни, дунёни кўриб жилмайди.

* * *

Дада Кўркут, Бурла Хотун, Гунел ва Турол қайгадир кетиб борардилар. Улар ўша жанг майдонидан чиқдилар. Бу ерда манзара батамом ўзгариб кетган эди.

Қорача Чўпон дағал тош қолдиқларини шакирлатиб бир четга улоқтирарди. Тошдан бўшаган майдонда ҳўкизлар омоч торгар, одамлар қўшиқ айтишганича ер ҳайдашарди. Қорача Чўпон қора терга боtgанича ерни тош-кесакдан тозаларди. Бейракнинг ўн ёшлардаги ўғилчаси унга ёрдам бермоқда эди.

– Чўпон ўғлим, нималар қиялпсан? – деб сўради Дада Кўркут.

– Ерни тозалаяпман, Дада, – деди Қорача Чўпон. – Ерни ҳайдайлик, экайлик, ўрайлик, – ейлик-ичайлик, давру даврон сурайлик. Тўғрими гапим?

– Гапинг тўғри, Чўпон, юртимизнинг бошига кўп бало-қазолар ёғилди. Эрларимиз, йигитларимиз кўплаб қирилди. Аммо бутунлай қирилиб кетмадик. Ҳали бормиз, бундан кейин ҳам бўламыз, яшаб қоламыз, кўпаямыз.

Чўпон Бейракнинг ўғлини кўрсатиб:

– Дада, бу йигит от кўйгулик бўлибдими? – деб сўради.

– Албатта, – деди Дада Кўркут, – от олишга лойиқ бўлибди. Бу заминда кўп эр қирилди, оз эр қолди. Унинг отини Оз эр – Озар қўяман. Бас энди, оз эрлар кўп бўлсин, озарлар кўпайсин.

Дада Кўркут Озарга қараб бир сўз сўйлади, кўрайлик-чи, не деди экан:

– Ўғлим Озар, шуни билки, тупроқнинг юрт, ватан бўлиши учун икки шарт лозимдир. Бир шарт шулким, бу тупроқни эжмоғинг, парвариш қилмоғинг

керак. Иккинчи шарт шулким, уни душманлардан кўримоғинг керак. Кўрий олмаган тупроғинг экиб-ундиришга арзимаиди, экиб-ундирмаган тупроғинг кўришга арзимаиди.

– Ўғлим Озар, бу сўзларни яхшилиб ёдингда сақла, – деди Қорача Чўпон.

– Чўпон, – деди Дада Кўркут, – катта ишни бошлабсан, эзгу ишга қўл урибсан. Тоғнинг тепасига чикиб, учта гулхан ҳозирлаб қўй. Битта гулхан ёнганда элимиз тўй-тантанага тўпланиб келсин, иккита гулхан ёнганда боскинчилардан кўриниш учун йиғилишсин. Учта гулхан ёнганини кўрганда ҳамма ҳўкиз-омочи билан келсин, ишлаш, меҳнат қилиш учун келиш лозимлигини билсинлар.

Қорача Чўпон отини миниб, тоғ тепасига юксала кетди. Дада Кўркут ишлаётган кишиларга юзланиб деди:

– Ишимиз унумли, тупроғимиз баракотли бўлсин! Кўлкали дарахтимиз кесилмасин! Оққан дарёларимиз қуримасин! Номардга муҳтож бўлмайлик! Умидимиз узилмасин. Қанотимиз синмасин! Ужатоғнинг ўчоқлари ҳамиша ёниб турсин!

* * *

Ужатоғнинг бошида уч гулхан ловуллаб ёнарди. Қорача Чўпон билан Озар фахр билан осмонга бўйлаган оловга боқиб туришарди.

* * *

Тоғнинг этагида Дада Кўркут, Бурла Хотун, Турол, Гунел, Ойсел, Гуной ва бошқалар гулханларни севинч билан томоша қилар эдилар.

* * *

...Олис бир тоғнинг чўққисида ҳам уч гулхан ёнмоқда эди.

...Бошқа бир тоғнинг бошида ҳам...

...Узоқ-узоқлардаги кўплаб тоғларнинг чўққиларида учтадан гулхан ловулларди...

Инсонлар, тоғлар ўз шуълалари билан бир-бирларига хабар етказмоқда эди.

1970–1973

Аҳмад Абдуллоҳ
МИТВАЛИЙ

(1943 йили туғилган)

ЧИРОҚ

Ҳикоя

Араб тилидан
Дилафрўз МУҲИДДИНОВА
таржумаси

**ЗАМОНАВИЙ АРАБ ҲИКОЯНАВИСЛИГИДА
ЯНГИЛАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ**

XX асрнинг иккинчи ярмида араб давлатларида бошланган ижтимоий, сиёсий ва маданий ўзгаришларнинг адабиётдаги инъикосини барча араб давлатлари сўз санъатига хос дейиш мумкин. Адабий жараёндаги ундай ўзгаришлар XXI аср бошларида ҳам турли кўринишларда давом этмоқда.

Замонавий араб адабиётига ижодий йўналишлар, услубларнинг хилма-хиллиги хосдир. Бадиий ижоддаги ранг-баранглик Сурия, Миср, Ироқ, Тунис, Марокаш, Яман, Ливан ҳамда Жазоир каби мамлакатлар адабиётида ҳам бир вақтнинг ўзида шаклланди. Бадиий адабиётдаги ғоявий-эстетик ўзгаришлар, биринчи навбатда, ижодкорлар бадиий тафаккуридаги ўзгариш билан боғлиқ эди. Ёзувчиларнинг борлиқни, инсонни янгича идрок қилишларида улар яшаб турган муҳитнинг аҳамияти беқиёс даражада аҳамият касб этади. Мазкур янгиланиш жараёнларининг юзага келишига маълум ички ва ташқи омиллар сабаб бўлди. Ички омиллар сифатида XX аср ўрталарида Яқин Шарқ мамлакатлари, хусусан, араб дунёсида муҳим сиёсий-ижтимоий, иқтисодий ўзгаришларнинг рўй бериши, жумладан, араб-исроил уруши, араб мамлакатларидаги ички низолар, зиддият ва қарама-қаршилиқлар, иқтисодий тенгсизлик, аёллар ҳуқуқлари, шахс эркинлиги учун кураш ва бошқа шу каби ҳолатларнинг адабиётга таъсирини эътироф этиш мумкин. Шунингдек, Шарқ халқларига хос бўлган бой адабий мерос, кузатувчанлик, воқеликнинг ички моҳиятига эътибор билан қараш, унинг асл мазмунини қидириш ва бу хусусиятларнинг мусиқа, шеърят, фалсафада кузатилишини ҳам ички омил сифатида таъкидлаш жоиз. Ташқи омиллардан жаҳон адабиётидаги замонавий йўналиш ва оқимларнинг таъсирини кўрсатиб ўтиш мумкин. Араб дунёсидаги мана шу жараёнлар янги авлод ёзувчиларининг бадиий тафаккурида ўз ифодасини топди.

Жумладан, Миср адабиётида бу йўналиш “Янги мавж” деб номланиб, у XX аср 60-йилларида ижод қилган ёш ҳикоянавислар: Муҳаммад Ҳафиз Рағаб,

Иброҳим Аслон, Дийа аш-Шарқавий, Юсуф ал-Қуайид, Жамол ал-Ғийтоний, Суналлоҳ Иброҳим, Муҳаммад Шаълан, Аҳмад Абдуллоҳ Митвалий ва бошқалар ижоди туфайли юзага келди. XX аср иккинчи ярмида Сурияда ижод қилган Жўрж Салим, Закарийа Тамер, Валид Ихлосий, Ғада ас-Самман, Мустафо ал-Ҳаллож, Ҳаний ар-Раҳиб сингари қатор ёзувчилар замонавий йўналиш ва оқимлардан таъсирланган ҳолда, ўз асарларида кўпроқ инсоннинг ички дунёсини очиб беришга ҳаракат қилдилар.

XX асрнинг 80-йилларида замонавий араб адабиётида ҳикоянавислик янги поғонага кўтарилди. Чунки жуда тез ўзгариб келаётган воқеликни ҳикоядек ҳозиржавоб, ихчам ҳажмли жанр анча осон ўзлаштирди. XX асрнинг 60-йиллари замонавий араб ҳикоянависида бошланган мазмуний ва шаклий бурилишлар 80-йилларда давом этиб, янги услубий шакллар пайдо бўлишига ва араб адабий тилининг янги қирралари кашф этилишига олиб келди. Муаллиф шаклда қанчалик тажриба орттурса, ижоди шунчалик ранг-барангаша борар эди. Ҳикоянавислар кўпроқ шахс ҳаётининг ички моҳиятини очиб беришга эътибор қаратишда давом этди. Бу ҳиссиётлар турли-туман бўлишига қарамай, бир сўз билан ифодаланар эди – “ал ҳассасийа ал-жадида” (“янгича ҳис қилиш”).

XX асрнинг 80-90-йилларидаги араб ҳикоянависида анъанавийликдан узоқлашиш эмас, балки ўзининг маъносини ўзгартирган “реализм” хос. Замонавий араб ҳикоянависида “реализм” ўзининг ички ривожланиши, янги услуб ва бадиий тасвирий воситалар билан бойиб бориши натижасида янги босқичга чиқди. Реализмдаги ички янгилиниш тамойиллари замонавий араб ҳикоялари поэтикасининг тубдан ўзгаришига олиб келди. “Ҳикоя ҳаёт билан бирга такомиллашади ва ўзгара боради, шу билан бирга ўзгача шакл касб этади. Борди-ю, ҳикоя аввал рўё ва ҳақиқат инъикоси бўлса, энди уни англаш вазифаси ошди, у идрокнинг англаш объектига айланган рўё ва онг мантиғини тасвирлашга ўтди. Агар олдинги ёзувчилар “ҳақиқат образининг бўлақларини жамлаб, бир бутун ҳолатга келтиришга ҳаракат қилган бўлсалар, ҳозирда эса бу бўлақларни ёритиб беришга ҳаракат қилишяпти”¹. Замонавий араб ҳикоянавислари воқеликни тасвирлашда модернистик-технологик: коллаж, кинокадр, онг оқими, фрагментарлик каби бадиий тасвир воситаларидан ҳам фойдаланмоқдалар.

Қуйида замонавий араб ҳикоянависидаги XXI аср яловбардорларидан бири – мисрлик ёзувчи Аҳмад Абдуллоҳ Митвалийнинг бир ҳикояси таржимасини эътиборингизга ҳавола қилмоқдамиз.

Адиб “Қаттиқ шивирлаш” (1991), “Ишқ ва қон тараннуми” (2001) ҳикоялар тўплами, “Ал-Хомиший ва денгиз” (1993), “Ошиқ-маъшуқлар” (1997), “Йўловчилар”, “Шайх Масъудни қидирган ким?”, “Олов ва олтин кўприк”, “Сел оқимида қолиб кетган гул” каби романлар муаллифи.

Адибнинг ижоди серқирра – араб публицистикаси тараққиётида унинг ўрни яққол билиниб туради. Араб адабиётшунос олими Наср Аббос унинг ижоди-га шундай таъриф беради: “Бир томондан, тамаддуний бирлашиш фикри, иккинчи томондан, аслият ато этганларни қадрлаш – булар ёзувчи Аҳмад Абдуллоҳ Митвалийнинг ҳикоячилик бадиий маҳоратида асосий белгилардир”².

Аҳмад Абдуллоҳ Митвалийнинг “Ишқ ва қон тараннуми” тўпламидаги ҳикояларида ҳам руҳан, ҳам жисмонан ёлғиз қолган инсонларнинг ҳолати, уларнинг изтироблари, онг ости фикрлари, ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги муносабатлар, ватан туйғуси, бугунги инсон, XXI аср ёшларининг маънавий қиёфаси, қадриятлари ва аксинча, маънавий тубанлашуви каби масалалар акс эттирилади. Хусусан, “Сирож” (“Чирок”) ҳикояси реалистик ҳикоя бўлиб, ёлғиз инсоннинг ҳаёт йўли, изтироблари, хотиралари, қадриятлари, ёшларга бўлган муносабати, ватанпарварлик туйғуси каби масалалар баён этилган.

¹ Қаранг: Кирпиченко В.Н., Сафронов В.В. История египетской литературы XIX-XX веков. В двух томах. –М.: Восточная литература. 2003.

² Кирпиченко В.Н., Сафронов В.В. История египетской литературы XIX-XX веков. В двух томах. –М. Восточная литература. 2003. С.189.

Ёзувчи ҳикоянинг баёнида коллаж, кинокадр, онг оқими каби модернистик бадиий тасвир воситаларидан фойдаланиб, реалистик тасвирда янги, ўзига хос услубни яратган. Аҳмад Абдуллоҳ Митвалий “Сирож” ҳикоясида ҳикоя қаҳрамони учун ҳамшиша ўз ватанининг шонли ўтмиши, ватани қандай ҳолатда бўлса ҳам унинг бугуни ва эртаси унинг учун машъал, чирок эканлигига урғу беради.

Шуни таъкидлаш лозимки, замонавий араб ёзувчиларининг бадиий тафаккурида замонавий мажозий насрга эркин муносабатни, кузатувчанлик, мавҳум фикрлаш, чуқур таъсирчанлик, мажозийлик ва рамзийлик каби хусусиятларни кўриш мумкин. Реализмнинг янги хусусиятлари экзистенция-лизм фалсафаси масалаларида, мажозий тасвирнинг мураккаблашувида намоён бўлиб, реал воқелик алоҳида олинган шахс онгида мужассамланди. XX аср охири ва XXI аср бошидаги араб адабиёти ўзининг мазмуни, услублар хилма-хиллиги ва бойлиги билан жаҳон адабий жараёнида муносиб ўринни эгаллайди.

Таржимондан

Оқшом аста-секин шаҳарни ва унинг ҳазин қалбини оғушига ола бошлади. Осмоннинг олис чеккасида сўнги булутлар оғир сузиб юраркан, ҳойнаҳой, улар ёмғирга ҳомиладор эди. Булутларнинг четлари кумуш хошиядек чиройли товланар эди. Қушлар ўз инларига қайтди. Тулкилар ҳам ўзларини инга урди. Унинг ўзи эса оёқларини судраб-судраб манзил томон интиларди, у ерда уни фақат кулранг бўшлиқ кутарди... У бошини кўтаришга ҳаракат қилди.

* * *

Тонг нурлари билан ташқарига интилди. Ҳаракатлар билан жўш урган ҳаётни кўришга иштиёқманд эди, қорнини тўйдириш учун бирорта егулик сотиб олмоқчи ҳам эди. Енгил шабада эсар, кулранг бўшлиқда туман сузиб юргандек. У кўзойнагини олди, артди, лекин туман кўз олдини ҳамон тўсиб турарди. Қаҳвахонага яқинлашди. Унда одамлар...

Одам коинотда энг чиройли мавжудот, нима бўлганда ҳам қаҳвахона ичкараси илик. Шовқин-сурон қандай яхши! Официант худди ашула айтгандек ширин овозда: “Жаноб бекка ажойиб чой... бир шиша ичимлик”, деса, радиодан жўшқин халқ ашуласи янграр эди.

Яшил дарахт тепасида сайраётган қушларнинг ёқимли шовқинидан қалби тўлиб-тошди. Бу дарахт шамол ва ёмғирларга бардошли эди. Унга узоқ тикилди. У ёмғирдан қалтирар эди.

Унинг кўзлари кўп нарсани қидирмоқда, у барча нарсани қоплаб олган хотира билан курашади. Ҳар жойларга бориб кўрди... Сукунат ва қаҳрни эсидан чиқаришга уринди. Кутубхоналар бир-бирига зид бўлган муҳаббат, рашк, нафрат, азоб тўғрисидаги китобларга лиммо-лим. Кутубхоналар... олдида майдон кўринди, у гўё туман ичида эди. Опера театри майдони гўё изтиробли... у бир аёлга боқмоқда... у эса мулоқотга тайёр. Қачон аёллар хотираси тўхтайтиди?

* * *

Ўзини ётоққа зўрға олиб кирди... кўлида бир тўп газета ва журнал бор. Уларда ёзилган даҳшатли нарсаларни ўқишдан бош тортди. Титроқ

бармоқлари билан варақлаб чикди. Хеч нарса қувонтирмайди, ҳар бир саҳифадан ўликлар тушади, қон сизади! Қалин кўзойнаги билан сатрлардан маъноси бор нарсани қидиради, хатлар асосидаги рукни ўкиди. Шахслар адолат ғоясини излашмоқда! Ўша-ўша ичга ютилган оҳ-нолалар, сатрлар орасида ўша-ўша ташвишлар ва йўқотилган орзулар! Радио қулоғини буради... ўша лаънати хабарлар, бемаъни ашулалар ва аблаҳларча олқишлар, қаердан чикмоқда бу аҳмоқона хурсандчилик!

Ич-ичидан савол туғилди. Нега унга нафақа бериб, маош ҳақидаги хужжати билан четга чиқариб қўйишди?! Нега унга расмий жанозага ўхшаган хайрлашиш кечаси уюштиришди? Чиқишлар.... ширинликлар... тортлар, пепси-кола, яланғоч оёқлар, қизил, яшил... мотам маросимида айтиладиган сўзларга тўла шаҳодатнома. Кимнинг кўз-ёшларини эсдан чиқаради? Кимнинг тимсоҳча ёлғон кўз ёшларини эсдан чиқаради? Ёки котибаларнинг кўз-қошини... турли рақслар... лаббўёқлари... ҳазиллар... буларнинг баъзилари ахлоқсиз, беҳаё, баъзилари пардага ўралган. У туннинг охиригача демократик кўриниш билан ниқобланган барча таъналарга чидаб келди!

У кимнинг шафқатсиз ҳазилларини у билан видолашув ва шарафлаш кечасида унутсин!

- Энди пешингача ухлайсиз! Қандай бахтлисиз! Мириқиб дам оласиз!
- Сен етук ёшга борган қаҳрамонсан. Икки маротаба ўттизга кирдинг!
- Одамлар сенинг тажрибангдан ҳам, билимингдан ҳам фойдаланишади.
- Кичкина режа билан кифояланманг. Бўш вақтни фойдали ўтказинг!
- Ҳа-ҳа, амакижон, маҳалла қизларига гап отишга вақтингиз бўлади!
- Янгидан туғиласиз!

У вазирликдан руҳини йўқотган одам каби чиқиб кетди.

* * *

Қаттиқ оғриқ турди. Ер устида шамол эсмоқда... уфқда кулранг булутлар. Бугун у билан отамлашиб юрган ва унга сохта мулозамат кўрсатган шахсларга қарши бўлиб қолди!

* * *

Оғриқ яна хуруж қилди... Санчикли оғриқ... Ер устида шамол. Уфқда кулранг булутлар... Кеча у билан отамлашиб юрган, сохта мулозамат кўрсатган одамларга энди у қарши.

Бу ёмон хаёллардан қаёққа қочсин?! Нега у ярага туз сепади?

* * *

У уйғонди ва қараса, ёнида хотини йўқ... болалари ҳам. Уйғониши билан улар кетишди. Ажойиб тушида у билан бирга эди. Қалби муҳаббат ва ишонч билан урар эди. Оҳ, бу руҳнинг озуқаси!

Унинг қулоғига бақираётган, сўкинаётган, уришаётган сотувчиларнинг овози, эшакнинг ҳанграши, эшик орқасида айни орзу қилиб ашула айтаётган хизматчининг овози қулоғига чалинди.

У оёғига шиппагини кийди. Ювинди... кийимини кийди... Атрофига кўз югуртирди. Бу макон унга ғарибдай ва тор кўриниб кетди.

Худди шу пайтда турар, таҳорат қилар, намоз ўқир эди. Дастурхонга ўтирар эди. Хотини унга сутли чой берарди, у ҳам ишларди, аммо ундан

чакқонрок эди. Унинг хотини эрта тонгда турар, нонушта тайёрлар, уйни тозалар, болаларни уйғотар, кичик қизининг сочини тарар, унга дафтар ва китобларни қандай тахлашни ўргатар, сэндвич тайёрлаб бериб, портфелини тартибга солар эди.

Хотини болалари тест топширадиган кунлари улар билан кечани ўтказар, саволларни зўр диққат билан ўқиб, жавобларни қайтаргандан кейин тестларни ўзлаштиришларига ёрдам берар эди.

Бу маскан унга кўп воқеаларни эслатади. Каравотига қараганда гўё ёстиқнинг суҳбатини эшитади. Бу ерда болалар уни ўраб олишар эди, у йўқ бўлганда, улар билан баҳслашар, уришар, кулишарди. Шунда хотини секин-аста улар билан шуғулланиш учун хонадан чиқариб юборар эди. Хотини ҳар бир фарзанди учун ҳаёт харитасини яшашга ҳаракат қилар, нотўғри қадам босишидан қўрқар эди. Уни ёлғизликда қолдирмас, бор вақтини олар эдилар. Баъзида сотиб олган китобини ҳеч бўлмаса бир соат ўқишни орзу қилар эди.

Назарида хотини ҳозир гўё парча нур тушиб турган жойда ётгандек. У касалини билдирмасликка ҳаракат қиларди. Оғриқ кучайиб борарди... Унинг кўлини ушлайди.

– Болалар... болалар қани?

– Болалар яхши... Энг муҳими – сенинг соғлигинг.

– Қўрқинч... мен қўрқаяпман!

– Қўрқувга ҳеч ҳожат йўқ, жоним.

– Тўғри, лекин улар кичик.

– Илтимос қиламан. Нега қўрқасан? Нега?

У унинг қулоғига шивирлади:

– Фақат сабр билан қалблар таскин топади.

Кунлар ўтган сайин оғриқ кучаярди. Касалхонага кетди, уйга қайтиб келмади!

Бу макон унга кўп нарсани эслатади. Барча нарсалар унга кўп нарсани гапирарди.

Ошхона... Идиш-товоқ ювишни ўрганди, кийим ювишни ўрганди, равонда кирларни дорга осаётганда кўшни аёллар унга қарашарди. Уларнинг нигоҳларида раҳмдиллик, шафқат, қизиқувчанлик ва ҳатто сурбетлик зоҳир эди. Лекин у болалари ва уларнинг охири йўқ талабларидан бошқа ҳеч нарсага қарамас эди. Улар эса кун сайин улғайиб борар эди.

* * *

Ёши элликларга борган идора мудираси унга:

– Нега уйланмайсиз? – дея савол берди.

Мудира аёл уни ўз ҳолига қўймади, қизиқиб деди:

– Агар хоҳласангиз... Сиз учун мен ажойиб келин кўриб қўйдим. Унинг хусни ҳам, моли ҳам бор... У яхши одамларнинг қизи.

– Марҳумадан кейин...

– Оллоҳ ўтганларнинг барчасини раҳмат қилсин. Сиз талабларингизни бажарадиган аёлга муҳтожсиз. Иш тўғрисида ўйланг!

– Болалар учун кўрқаман. Марҳума фақат “болалар, болалар” дер эди.

– Худо сақласин! Ишонинг, ёмон одам бўлганингизда бу гапини айтмаган бўлар эдим. Нега келин ким деб сўрамайсиз?

У бу аёлни фикридан қайтаришга ҳаракат қилди:

– Минг бор раҳмат!

Шу билан суҳбат ниҳоясига етди.

* * *

Бу макон хотиралар билан уни оғушига олди. Қора қаҳва ичди. Аёл зоти-ни умуман ҳаётидан чиқара олдими? У ўзи ишлаётган ижтимоий марказга лойиқ бўлмаган нарсалар тўғрисида ўйлар эди.

Унинг баъзи дўстлари қизларини унга рўбарў қилишар, вазирликда уларга иш кидириш мақсадида у билан учраштирар эди, улар унга ишонар эди! Уларнинг кўзида у ижтимоий муассаса ходими, эркак эмас...

У одамларга хизмат қилиб, нафсни тийиш, овқат ейиш, ўзини жиловлашда иложини топди.

Бир куни чўчиб уйғонди. Яхши оила... Нимани талаб қилишди? Қизининг кўлини! Кечаги мишиқи қизалоқ энди бўй етиб, эрга тегадиган бўлиб қолибди! У бу таклифга ҳеч ҳам рози бўлмасди. Онасига тортган бу қизни у ҳар куни эрталаб зўрға уйғотар эди. У ўринда қимирламай ётар, мактабга боришни хоҳламасди. Совуқдан қўрқар эди. Отаси эса уни кўз қорачиғидай асраб-авайларди, касал бўлганида ёнидан кетмас эди. Қизи бирон жойим оғрияпти деса, нақ жинни бўлиб қоларди.

Энди бўлса тўсатдан унинг кўлини сўраб келишди! Ҳалоллик зурриёти¹. Бир бўлак пишлокни олиб қочган қарғани эслади! Тўй кечаси унинг кўзларига ғам соя солган бўлса, бошқаларнинг кўзида шодлик. Куёв қизини кўшни мамлакатлардан бирига олиб кетди. Худди унинг пешонасига атрофидаги севган кишиларининг кетиши ёзилгандек. Баъзида қизининг овозини телефонда эшитади:

– Қандайсиз, отажон? Биз яхшимиз. Бирор нимага мухтож бўлсангиз, айтинг, юборамиз.

У мухтож бўлган нарсани почта орқали юбориша олмайди. Фақат у ерга почта карточкаси юборилади ва унга нимани хоҳлашини ёзмайди.

Катта ўғлининг фикри-зикри хорижга кетиш бўлиб қолган. Кетмаса жинни бўлиб қолади. Кўрсатувлар ақл-хушини олган, одатдагидек, дунёни ёлғон безакларда кўрди. Ўғил талпинди, айтганини қилди, охири унга пул йиғилди.

Ўғил бахтли, орзулари ушаладиган ерга учиб кетади. У инглиз ва француз тилини яхши ўзлаштирган. Отаси унинг тил ўрганишни яхши кўрганидан хурсанд эди. Тил билиш инсонга тафаккур қанотини бахш этади. Ўғил энди эркин. У отасига фақат хатлар юборади. Қайтиб келмайди, шекилли... у гамбургерни, пепсини, чипсни яхши кўради!

* * *

Ўғли отасига хатида шундай ёзган: “Мен ҳозир йўлдошлар ва ракеталар чиқарадиган, фазо ва юлдузларни ўрганадиган мамлакатдаман. Севимли отажон, менга шароит яратиб берганингиз учун раҳмат. Сизга шукроналар айтаман, аммо қайтиб бора олмайман. У ерда инсоннинг хашоратча қадри йўқ.

Сиз қийналяпсиз, буни биламан, ота. Бизни тарбиялаш учун жон олиб-жон бериб қанча куч сарфладингиз. Биз туфайли ёлғиз қолдингиз, аммо мен сизни севаман, ота. Сиздан мени кечиришингизни сўрайман. Мени дуо қилинг! Алвидо, менинг катта дўстим”.

Газеталарда ёзилган сўзлар кўнгилни севинтирмайди. Қаҳва ҳам аччиқ.

¹ Аслида Ибн ал-Ҳалол – Ҳалоллик ўғли. Арабларда шариат ва қонун йўли билан уйланганларни шундай аташади.

У хамиша мана шу жойда ўтирар эди. Қалбининг маликаси: “Хайрли тонг!” – дерди унга табассум билан, нонуштада... Бир стакан қаҳва. Мусиқа янграётган радио. Унинг қизи ҳам катта бўлганидан сўнг шундай қилишга ўрганди. Ашула тингларди. Ўрта Ер денгизига қилинган унутилмас сафар, биринчи муҳаббат қасидаси. Қизи отасининг буларни билишидан кўрққан. Қизининг дугоналари уларнинг уйига келар эди. Отаси ёш, чиройли қизларни яхши кўтиб оларди. Қизининг дугоналари унинг кабинетидан бошқа уйининг ҳамма ерида – ётоқхона-ю, меҳмонхонада, ошхона ва кенг равонда ўтиришар эди...

Бу муқаддас макон.

Қизида ёшлигиданоқ оналик ҳиссиёти балқиб турар эди, айниқса, отасининг боши оғриганда. Дархол дори олиб келар, турли муолажалар қилар эди. Отаси ёшлигини кўп эсларди... рангли расмлар альбоми. Хиёбонлар ва соҳиллар, дўстлар ва олис ерлар. Ўтмиш билан алоқада эди. Қизининг ҳаёти муштипар онасининг ҳаётини эслатарди.

У қизининг қалби аламли муҳаббат билан ёнаётганини билар эди, аммо, ораларидаги масофа қисқа бўлса ҳам қизига қандай ёрдам беришни билмас эди. Ва у қийналмаслик учун шундай тўхтамга келдики, бир куни қизи ўзининг сеҳрли оламига барибир қайтади, албатта, қайтади!

* * *

У кабинетида... Хонада сукунат ҳукм суради, уй яшил майдонга ва денгиз соҳилига қараган. Уммонлар ва денгизларни ажратиб турувчи мамлакатдан келган мактубни очди:

“Азизим, отажон! Мен соғ-саломатман. Ишга жойлашишимга имкон туғилди. Аммо ўқишимни қолдирмайман. Кэтига уйландим. Ишонинг, севиб уйландим. Бунга у ернинг фуқароси бўлиш истаги асло сабаб бўлмади. Кэти ажойиб қиз, бизнинг мамлакатимизни севади. Минтақамизни қанчалик иллатлар емираётганини асло билмайди. Биз унинг учун афсоналар дунёсимиз. У фиръавнлар обидаларига мафтун. Қадимги Миср тўғрисида кўп китоб йиққан. У мени бизнинг ўтмиш тамаддунимиздан таъсирланиб севиб қолган, дейишдан кўрқаман.

Ота! Кэти жуда яхши қиз. Жуда гўзал. Бирга фабрикада ишлаймиз ва бир университетда ўқиймиз. У эри билан ажрашган. Уларнинг ҳаёт тарзи менга ғалати кўринади, аммо тушунишга уринмоқдаман.

Кэти сизга салом йўлламоқда. Тўй кечаси расмларини, шунингдек, бу ернинг маҳаллий газетаси нашр қилган никоҳ базми тўғрисидаги хабарни ҳам юбормоқдаман”.

Сэм амаки¹ мамлакатидан яна битта хат. Ўғли унда шундай деган: “Отажон, бизни кўргани келиб кетинг! Йўл сафарига кетадиган маблағни тўлайман. Сизга бу ер ёқади.

Отажон. Сиз ҳаётингизни ўзгартиришингиз зарур. Сиз кенгроқ ва обод дунёни кўришингиз керак. Рози бўлсангиз, мен ишга киришаман. Розимисиз?”

“Мен болаларимни тарбиялашни эплай олмадимми? Уларга Миср тупроғини севишни ўргатишни эсимдан чиқардимми? Қандай қилиб сендан кетаман? Эй, кўзимнинг қорачиғи!”

У хотинининг расмини кўксига босди. Пальтосини кийди. Февраль ойининг совуғи жонидан ўтди. Ёмғир куймоқда. Унинг олдида кулранг қабрлар кўринди. Бу ердаги сукунат уни мушоҳадага чорлади.

¹ Сэм амаки – америкаликларнинг лақаби.

“Сен шу ердасан. Мен ҳам шу ердаман. Бир-биримиздан фақат бир қарич тупрок ажратиб турибди. Вактни жадаллатяпманми?”

Унинг ёнидан гадой ўтиб кетди. Тиловат қилди ва овози борича бақириб йиғлади. Қўлида кумни асабий ҳолда эзарди.

Совуқ суяк-суякдан ўтиб кетмоқда. Бу ерда бир нечта эгилган дарахт ва кумдан бошқа ҳеч нарса йўқ. Сукунат. Жавобсиз қолган саволлар...

Унинг хотирасида турли воқеалар жонланди. Елкалар устида тобутсимон нарса... Шамолнинг увиллаши ва бошқа йиғилар. Жанозада кетаётган йўловчилар йўл бўшатмоқда. Шивирлашлар. Одамлар Оллоҳ таоло олдида ҳамма нарсани унутадилар. У эшитди: “Оллоҳ уни ўз раҳматига олсин”, “Сизлар аввал кетдинглар, биз етиб борувчилармиз”, “Тақдир Оллоҳнинг қўлида, Оллоҳдан бошқа боқий йўқдир”. Болақайлар бир оҳангда қайтаришди: “Фақат боқий, ягона Оллоҳдан бошқа боқий йўқдир!”

Тобутни бир жойга қўйишди. Ундан майитни олишди, у энди кафанланган. Озғин жисм муҳаббат, хоҳиш, ҳаракат, ишқ нималигини энди билмайди, у қора ер қаърига туширилди!

Жасадда кечагина ҳаёт жўш уради. Унинг ақли ҳамма нарсага етарди, виждонли аёл эди, кўзлари ёниб турарди, латифаларнинг маъносини чақарди. Буларнинг ҳаммаси энди қора ер бағрига қўйилди!

Елкасига яна ўша қўллар тушди: “Оллоҳни эсланг! Оллоҳни зикр этинг!”

* * *

Кечга бориб совуқ кучайди. Атрофидаги ҳамма нарса театр безакларига ўхшайди. Уларнинг на таъми бор, на мақсади, хона ойналарининг баъзилари асфальт кўчага, баъзилари ошхона тагида жойлашган боғнинг четига қараган. Боғ ташландиқ ҳолатда. Равондаги нозик гуллар агар ёмғир бўлмаганда, аллақачон қуриб қолар эди. Унинг аёли меҳрибон қўллари билан уларни суғорар эди.

Ёмғир дераза ойнасини қоплади.

Боласи уйқудан туриб онасини қидира бошларди, қизи эса тинмай йиғларди. У нима қилишни билмас, унинг ширин сўзлари нозик қалбларга янада қаттиқроқ таъсир қиларди. Шунда у юзини деразанинг совуқ ойнасига қўяр эди.

Ташқарида шошилиб кетаётган йўловчилардан бошқа зоғ йўқ. Баланд минора, ундан ёқимли “Оллоҳу Акбар! Оллоҳу Акбар! Оллоҳу Акбар! Оллоҳ мағфират қилсин”, деган калималар чор атрофга тараларди.

* * *

Қизи эри билан шарқда. Ўғли эса Кэтиси билан пепси, гамбургерлар мамлакатида, ғарбда. Сэм амакининг цилиндри ўғлини бутунлай ютиб юборган. Унда фақат суратдан қараб турган севимли хотинидан бошқа ҳеч кимса йўқ.

“Хотингинам, эй, менинг энг азиз инсоним! Сен ҳозир қаердасан? Чиройли овозингни соғиндим... биласанми, сен хоинсан! Ҳа, хоин... бир ўзинг кетишга жазм қилдинг. Менинг қанчалик қийналаётганимни биласан. Ёлғизликдан чарчадим. Болалар ҳамма нарсани ҳам тушуна олишмайди. Ёлғиз сен тушунар эдинг. Шунинг билан... билмайман... нима қилишни”.

Мактублардан не фойда. Телефон орқали гаплашишдан не фойда? Бир-биримиздан олисда яшаш – бизнинг турмушимиз шу бўлдимиз? Гўё осмондаги юлдузларнинг узоқларда чакнаши. Совуқликдан бошқа ҳеч нарса йўқ... ёлғизлик олами!

Хона шифтидан осилиб тушган чирок унинг ҳаётида содир бўлган воқеаларга гувоҳлик беради. Совуқ суякларидан ўтиб, ҳар томондан хужум қилмоқда.

Уни зиёрат қилиб қўшни кирди. Қўшниси бўрининг кўзларига ўхшаган кўзлари билан унга қараб деди:

– Уйингиз жуда кенг. Бир ўзингиз қандай яшаяпсиз?

У тишини тишига қўйиб жавоб берди:

– Оллоҳнинг хоҳиши шу. Бу оиламнинг хонадони.

– Баъзи хоналарни ижарага беришингиз мумкин. Сизга бу хоналарнинг ҳаммаси керак эмас. Билишимча, болаларингиз хорижда, узоқ сафарда.

– Чой ичинг, совиб қолмасин...

Қўшни гапида давом этди:

– Баъзи хоналарингизни чет элликларга ижарага беринг, масалан, чиройли қизларга. – Қўшниси кулиб қўшиб қўйди: – Чиройли нарсалар... Беташвиш юрасиз. Одамларнинг мушкулини осонлаштирасиз.

– Шундай деб ўйлайсизми?

– Аминман. Сизга бир хона ҳам етади. Атрофингизда одамлар бўлади, кулфи дилинги очиқ кетади. Ишнинг бу ёғини ўйласангиз-чи!

Қўшниси кетди. Орқасидан ёмон ҳид қолдирди, жуда оғир ҳид. Яшаш, бошпана учун жой, шахсий ҳаёт – ҳаммаси қўшнининг назаридан четда қолмади.

Қаердан келяпти бу шафқатсиз совуқ!

* * *

Нега гуллаш фасли йўқолди?! Замин ёмғир билан ювилган. Кенг майдон. Ўртасида қаҳрамонлардан бирининг тимсоли. Майдондан кўплар ўтмоқда, лекин ҳеч ким унга қайрилиб қарамас эди. Ҳеч ким! Нега тошларни олқишлашади?! Улар ҳеч қандай муносабатсиз янги оёқ кийимлари, янги либослар қўйилган пештахталарга тикилишарди.

У нигоҳини кулранг нафис безаклар, нақшлар билан безатилган қадимги уйга қаратди. Қадимги уй қалбни тиклайди, унга ҳаёт бағишлайди. Ана самода хомиладор булут сузиб юрибди. Одамлар ризқ топиш, меҳнат қилиш билан овора... ёки ишсиз, бекор юришибди. У ўзига-ўзи деди: “Китоб ўқишдан бошқа нима қилади, энди? Узун тунларни энди қандай ўтказади? Бир хил ўтадиган вақт. Чик... чик... чик... жуда зерикарли. Нега муштлари бунчалик қаттиқ тугилмоқда? Қалбим гулғуласидан! Оллоҳим, сендан паноҳ сўрайман!”

У бошини ёстиққа қўйди. Унга бир нарсанинг гуп-гуп қилган овози эшитилди. Бу нима? Ҳаяжонли қалбнинг уришими? Қулоқ солди, фойда бермади. Ғира-шира нур.

Ёки бу кўни-кўшниларнинг беозор ўйини, ҳазилларидан бирими? Улар унинг хонадонига кўз олайтирмоқдалар. У қўшнисининг очкўз кўзларини эсидан чиқаргани йўқ. Улар менинг уйимга кўз тиккан, чет эллик ёки тадбиркор қизлар учун бошпана бўлишини хоҳлайди. Энг чиройли нарсалар эмиш! Қордан қутулиб, ёмғирга тутилайми?

Кеча дўсти қаҳвахонада деди:

– Болаларимиз бизга энг катта душман. Эҳтиёт бўлишимиз керак!
 – Нима? Болалар неъмат-ку... болалар ҳаётнинг, ёруғ дунёнинг зийнати!
 – Уларнинг ўз дунёси бор... отамиздан бизга фойда бўлдими? Отамизга аждодлари ёрдам берганми?

– Оллоҳ уларни раҳмат қилсин!

– Қани энди, қариялар уйидан бошпана топсак. Буларнинг ҳаммасига болаларнинг ёшликдан бебошлиги сабаб. Хиёнат қилиш фақат қариндошларгагина эмас, болаларга ҳам хос. Бу итлар ёшликлариди устимизга чоптирганини унутадилар. Биз эса туни билан ухламасдан уларнинг бошида ўтирганмиз, касал бўлганлариди мижжа қоқмасдан чиққанмиз. Мадад фақат Оллоҳдан!

– Ҳамма нарса унутилмоқда. Оталарга шафқат қилишимиз керак.

Оҳ... ниманинг овози эканлиги маълум бўлди. Қоронғида қимирлаб юрган нарса бу лаънати сичқон, девор орасида ивирсимокда.

У чирокни ёқди. Қўрқувни ҳайдаш керак, ахир у эркак-ку? Ўзини химоя қила олади. Бугундан бошлаб тўппонча олиб юраман. У ўзини химоя қилиш ниятида жасурлик билан бақирди: “Ким? Ким бор у ерда? Ё Оллоҳ!” Қандай гўзаллик! Чиройли мушукча. Ажойиб! Мушук унга эркаланиш учун келди. У юмшоқкина, думи диккайган. “Кел, дўстим, кел, чиройлигим. Менинг инсонга муҳтожлигимни сездинг, бирон кимса билан гаплашишга муҳтожман... ҳатто шайтон билан бўлса ҳам майли. Мени ташлаб кетма, Худо ҳақи. Кел, ташқарида ёмғир, совуқ, зулмат. Бу ер иссиқ. Сен ҳозир иссиқликдасан ва омонликдасан”.

У музлаткич олдига бориб, коса олди ва унга сут қуйди. Мушукчага берди. Мушук жавдираб кузатмоқда. Бу чакнаган кўзлар. Мушукча думини ликиллатди. У жонивордан қаердан келганлигини сўрамади. Ойнани ёки эшикни очиқ қолдирдими? Муҳими – бу эмас. Унинг кўкрагидан бемаъни кўрқувлар кетди. Бу ерда ҳеч қандай хатар ҳам, қотил ҳам йўқ. Энди у тинчгина ухлайди, чунки ёнида мушукчаси бор. У қандай бахтли! Энди эшик ортида уни ажойиб махлуқ – мушукча кўзлари, борлиги билан ҳар куни кутади.

Ётоқхонада девор ёнида электр иситгич. У шкафни очиб, оқ темирдан ясалган қутичани олди. Унда нафис тақинчоқлар, турли муносабатлар билан келган совғалар бор. У кўлига узукни тақа туриб, вафот этган хотинини эслади. У никоҳ узугуни ўпиб қўйди-да, қайтариб қутига солди. Мушукча унинг олдига келди ва у мушукни кўксига босди, ўзининг озғин, меҳрибон қўллари билан уни силади.

* * *

У кўзларини юмишга ҳаракат қилди, гўё ўзи билан ўзи гаплашди. Кўзини юмиб уни бахтли жойларга элтувчи маконга кетишни хоҳлади. У бу жойларда биринчи бор хотини билан учрашган эди. У хотинини боғдаги фаввора ёнида, сузиб кетаётган булутларда кўрар эди. Рафикаси ҳар томонлама гўзал, лаблари, сочлари нафис, кўзлари нурли, юзларида кулгичлари, баҳор каби енгил қадам ташлайди. У рафикасининг лабларига эгилганида улардан шароб ҳиди анқир эди. Унга рафикаси деди: “Кел... кел...” Яқинлашди, у бўлса, узоқ-узоқларда. У рафикасининг ёқимли овозини эшитди. Шамларнинг нурлари ўйнашини, ёқимли кечалар, сўзсиз суҳбатлари, сийналари, ёноқларнинг бир-бирига тегиши, қадахларнинг жаранглаши, рақсга тушганларини эслади. Рафикаси бо-

шини унинг кўксига қўйди.

– Сени севаман!

– Мен кўпроқ севаман!

Сўнгра бу кўринишлар ундан узоқлашиб, ўрнига бошқаси келди. Мудроқ босди. Ҳаво ойна пардалари билан енгил ўйнамоқда. У кўрпа остида тўлғанди. Девордаги соат гўё оқиб кетаётгандек эди. Сафарлари ва орзуси поймол бўладиган йўллар. Гоҳ ғамгин, гоҳ хурсандчилик кунлари, болаларининг кўзлари – зийнатнинг зийнати.

Бўёқлар бирлашди. Унинг яхши ўқигани учун олган шаҳодатномадан тортиб мукофотлар, совғалар, медал ва орденларининг ҳаммаси занглаган темир қутичада ётибди. Унда яна ер ва молга эгалик тўғрисидаги шаҳодатномалар ҳам бор.

У бечора отасининг юзини эслади. Отаси ўлим тўшагида ётганида қайсаргина қизи чўнтақларини кавларди. У ҳамма нарсага муҳр қўйиб чиқди. Отаси ҳеч нарсани англамасдан совиб бораётган қўлини қизига чўзди. Нима қилаётганини асло билмайди. Синглиси ҳамма нарсага эга чиқди. Синглисининг кўзлари шиша ойнадек, бўйи паст, сочлари похолдек эди. Синглиси фақат қамоқда назоратчи бўлиб ишлашга ёки йиғловчиликка ярайди.

Бошқа бир-биридан кейин келувчи хотиралар кино тасмаларга ўхшаб айланмоқда. Кўнгилхушлик қилишни хуш кўрадиган кишилар билан сафар лавҳалари кўзига кўринди, сўнг жозибали аёллар, ундан кейин “Санта Катрин” черковидаги лойдан ясалган хонадаги монахларнинг ажойиб сеҳрли портретлари, ранг-баранг оёқ кийимлари, баланд олтин, қизил, бинафша, қора рангли пошналар, рақс, тамаки тутуни, ранг-баранг бўёқлар, мовий, қора ва жигарранг кўзлар.

Уни титроқ босди. Рафикасининг гўзал чеҳрасини кўрди. Яқинлашди. У катта, чиройли боғда унга қараб турар эди. У рафикасини ўпмоқчи бўлди, ширин лабларидан аста бўса олишини эслади.

Дарахт япроқлари силкинар эди. Сўнг силкинишлар тўхтади...

Вафо ФАЙЗУЛЛОҲ

“ЮЗМА-ЮЗ”ДАН “...ОЛАПАР”ГАЧА...

1956 йил. Бир-икки мақоласи, тўрт-беш ҳикоясигина босилганига карамай, бошқа ҳеч қандай машғулотдан бунчалик руҳ ва завқ ололмаган Айтматов, ниҳоят, адабиёт қисмати эканини англаганида йигирма саккиз ёшда эди. Шу кичик, илк асарларининг ўзиёқ уни умидли ёшлар сафига кўшди, Москвада ўқишига йўл очди. У адабиёт сари бутунлай юз бурганда жаҳон, хусусан, собиқ Шўролар иттифоқи тарихида ҳам зўравонликдан жиндаккина тенгликка, эрксизликдан эркинликка, адолатсизликдан адолатга бурилиш палласи бўлиб, кечган воқеаларга келгусини ўйлаб бир қайрилиб қараш, кўпдан-кўп хатоларни тан олиш, тўғрилаб бўлмаса-да, иқдор бўлиш замони эди... Адабиёт аҳли учун ҳам қатор ўн йилликлар оша, жуда қисқа муддатга эса-да, осмоннинг очилишидай кўринарди...

Қаттол “дохий” ўлиб, неча бир тараддуд, ҳозирланиш, ҳадиксирашлардан кейин биринчи марта унинг сиёсати танқид қилинган, шахсга сиғиниш деб қораланган эди. Демакки, қарийб ўттиз, ўттиз беш йил дунёнинг олтидан бир қисмини эгаллаган мамлакат одамлари бошидан кечирган яхши ва ёмон кўргиликларни бир назардан ўтказиб, қайтадан баҳолаш, шу пайтгача айтиб келинган ҳукмрон фикрнинг асосий ғояларига содиқ қолган ҳолда, ўша ҳукмфармоликни янги ниқобга солиш, вақтинчага юмшатиш замон тақозоси эди. Иккинчи жаҳон уруши мусибатлари, унгача ва ундан кейинги ички душман излаб қилинган пайдар-пай қатағонлардан ҳам жуда безилган эди...

Бу янгиланиш, руҳланиш учун ҳам эски қарашларда суяги қотмаган, зулму зўравонликларда синмаган, ҳур фикрли, ўзига ишонган, янгича қарашли, фикр, тасвир, баҳо, таъсир билан, туғма онг ва туйғудан кўз очганлар керак эди.

Умуман, ҳар қандай янги, асил қарашли ижодкор эркинликдагина кўз очади. Эркинлик – адибнинг туғилиш имконияти. Шундай қилиб, ёш адиб Айтматовнинг бошиданок манглайи порлади. 1956 йил уч ёқлама унинг фойдасига кечди. Жамият янгиланишни, тозаришни истади. Зулмни, адолатсизликни, қулликни қоралади. У адабий илмни чуқур эгаллаш учун дунё адабиётининг марказларидан бирига йўл олди.

1957 йил. Ижодий ҳаётида биринчи унутилмас из тушди. У анчадан буён ўйлаб юрган биринчи йирик асарини битди. “Юзма-юз”. Қисса номининг ўзи нафақат кўп нарсани англатар, балки ҳўб воқеликни ваъда ҳам қилар эди...

У танлаган воқеа одатдаги воқеа эмасди. Урушдан қочган инсон тақдирини. Қочқоқлик, кўрқоқлик ҳеч қачон, ҳеч қайси жамиятда, ҳеч бир динда оқланмаган. Эл-юрти учун ҳар қанақа кўргиликка тайёр туриш,

Ватан учун керак бўлса, жонни фидо қилиш ҳамиша шараф ҳисобланган. Шунинг учун уруш бошлангач, асосан миллий ўлкаларда унуттирилган қахрамон шахслар ҳақида ҳам мардликка даъват сифатида асарлар ёзишга руҳсат бўлди. Ким ўйлабди дейсиз, шундай пайтда ижодини эндигина бошлаётган ёзувчи қочоқлик мавзусини олиб чиқади деб... Албатта, бу мавзу бутунлай янги эмас, биргина Лев Толстойнинг "Уруш ва тинчлик" романининг кичик бир эпизодини эслаш кифоя... Бироқ совет адабиётида ҳеч қутилмаган, шу пайтгача кўрилмаган воқеа эди... Ҳолбуки, энг сўнгги уруш қахрамонликлари қаторида халқ ичида бу мавзуда ҳам кўп гапириллар, турфа аччиқ ва кулгили хангомалар тилдан тушмас эди. Зеро, уруш бу фавқулудда вазият, ўлим билан қутилмаганда юзма-юз келиш экан, ўлимдан кўрқиш, яшашни хоҳлаш туйғуси ҳар бир уруш қатнашчиси кўнглида бош кўтариши аниқ эди.

Айтматовнинг "Юзма-юз"ига асос бўлган воқеа ҳам айна ҳаётдан олинган эди. Қаттол уруш кетаётганда овулдан чиққан биринчи қочоқнинг ожизлиги, яқинларидан тортиб, оғир аҳволдаги қишлоқдошларига, ҳатто тирикчиликлари аранг ўтаётган Чингизлар оиласига кучли таъсир қилган эдики, орадан қарийб ўн олти-ўн етти йил ўтса ҳам бу машъум кунлар хотирасидан чиқмайди. Қандай бўлса, шундай тасаввур қилиш учун қочоқнинг Исмоил деган номини ҳам ўзгартирмайди.

Адиб кўрган-эшитганлари қаторида, бу воқеани қоралаш нияти туғилгач, Исмоилнинг қандай одам бўлганини ҳар томонлама суриштириб, шахсидаги мураккабликлар ва урушдан қочишидаги сабаблар борасида чуқур ўйлаган, албатта. Бироқ бунга ўша замон сиёсати қандай нуқтаи назардан қарашини ҳам унутмаган. Ўз ғоявий мақсадини имкон қадар қоғозга туширган. Бундан қатъи назар, шунинг ўзи ҳам қатта жасорат, инсонни тушуниш эди. Истеъдод иш кўрсатиб, кисса ярқ этиб чиқади, холис ва фикрчан ўқувчига жуда манзур бўлади.

Айниқса, меҳр-муҳаббатли, садоқатли Саиданинг эрини тутиб беришидаги ҳолати ҳам тузумнинг хизматкори ёки жазосидан кўрққанидан эмас, балки Исмоил одамийликни бой берганидан кейин жуда қаттиқ изтиробга тушган ҳолатда юз беради. Бу Саида сиймосини яна ҳам нурлантиради.

Саида урушдан қочиб келган эрини биринчи кўрганда унга: "Энамнинг боласи", деб мурожаат қилади. Бунда эрига эҳтиром, унинг онасига ҳурмат, жигарлик, муслималик ҳаёси киши қалбини ёруғликка тўлдиради. Саида шунақа мусаффо қалб эгасики, у бошқаларни қувонтиришдан қувонади, дардига шерик бўлиб қуянади. Унинг: "Асраса ўзининг бошини асрабди, бу менга Яратганнинг марҳамати", дея таскин топиши ва одамлардан тобора узоклашиб, айниқса, Мирзақулга ўхшаганлардан кўрқиб юриш ҳолатлари инсон хатти-ҳаракатининг шунақа нозик ва сирли топилмаларики, асарни ўқиган китобхон қалбида тирик инсон каби ўрнашади.

Шунинг учун унинг бир кечада сочлари оқариб кетганига ишонамиз. Саида Исмоилнинг милтиғига тўғри боласи билан боради, ўзини-да фидо қилиб эрини инсофга чақиради. Шундан кейин Исмоил яширинган жойидан чиқиб, милтиғини синдириб, таслим бўлади. Демак, йўлдан адашган кишига тўғри таъсир қила билинса, у ким бўлмасин, ўзлигига, фитратига қайтади. Беғубор келажак олдида гуноҳини англайди.

Исмоил кўлини кўтариб, Саиданинг рўпарасидан чиқиб келар экан, бутунлай бошқа бир улуғвор аёлни кўрди. Аёлнинг унга тик бокқан кўзлари жикқа ёш эди. Бу ёшлар Исмоилга, унинг қисматига ачинишдир.

* * *

Асар янги адиб пайдо бўлганидан дарак беради, аммо кескин танқидга ҳам учрайди. Айтматовга ҳасад қилган қаламкашлар: “Бу ёш бола қирғиз халқини иснодга қўйди, элимиз орасида урушда қахрамонлик кўрсатганлар озми, бу эса бир қочокни қахрамон қилиб кўрсатибди”, дея йиғинларда айюҳаннос солдилар. “Юзма-юз” киссаси, айникса, адибнинг овулдошларига, хусусан, Исмоилнинг қариндошларига ботади, уларни ноқулайликка солиб қўйгандек бўлади...

Кўп ўтмай “Жамила” киссаси доврўқ таратгач, бир муддат “Юзма-юз” унинг соясида қолгандай бўлди, негадир кўплар биринчи муваффақиятли асар сифатида “Жамила”ни тилга олишарди. Шундан бошлаб беш йил орасида ёзилган яна уч киссаси қизгин кутиб олинди, собиқ Иттифокнинг энг олий муқофотига лойиқ кўрилганда ҳам “Юзма-юз” бу эътирофдан чеккада қолди... Аммо ўқувчи эътиборидан чеккада қолгани йўқ. Қирғизистон драма театри кисса асосида тайёрлаган спектакль томошабинларга манзур бўлди. Спектакль билан ўлканинг чекка жойларига борилди. Жумладан, “Юзма-юз”ни Шакар овулида қўядиган бўлишади. Юрт пойтахтидан ташриф буюрган машҳур артистларнинг чиқишини кўриш учун кўпчилик йиғилади. Аммо асар бутун овулни уятга қўйган қочок Исмоил ҳақидалигини билишгач, томоша жойига ёпирилганларнинг умумий ҳолати кескин ўзгаради. Ким яна Исмоилдан нафратланган, бошқа биров эса адибдан ўпкалаган, ким Саиданинг фидойилигига қойил, ким у эрини ушлаб бергани учун садоқатсизлигидан алағда... Айникса, Исмоил ролини қойилмақом қилиб ижро этаётган машҳур артист Арсен Умуралиевга нисбатан нафратлари жўшиб бораверади. Ҳатто биров саҳнага тош ҳам отади. Шунда ушбу образ фожиасини чуқур ҳис этган санъаткорнинг миясида бир фикр чакнайди. У асар қахрамонини овулдошлари теран тушуниши учун саҳнадан шахд билан тушиб, томошабинлар ўртасига боради ва энсаси қотиб турганларга тўғридан-тўғри мурожаат қилиб: “Ҳа, мен ўша Исмоилман, овулдошларингиз ичидан чиққан қочок Исмоил! Сизларни иснодга қўйган Исмоил... Хато қилдим. Аммо бунинг бош айбдори мен эмас, уруш эмасми?! Ҳа, отинг ўчгур уруш! У қанчаларнинг ёстиғини қуритди. Мен ўлишни истамаганимдан хато қилдим. Шунга мажбур бўлмаганимда, яшашни жуда истамаганимда, шундай қилармидим?!” – дейди-да, яна шитоб билан саҳнага чиқиб кетади... Спектакль тугагач, ҳалиги ўпкачи томошабинлар Исмоил – машҳур артистни ўраб олишиб, айбдорни кечиришгандай, уни олқишлашади, гулларга кўмиб ташлашади...

* * *

Ҳаётдаги Исмоил феъли тез, безори, урушдан қочиб, ўн йилга кесилиб кетади. Жазо муддатини ўтаб қайтгач, оила қуриб, ҳамма қатори яшайди. Албатта, унга ҳам Тўракулнинг ўғли у ҳақида ёзганини оқизмай-томизмай етказишади... Адибнинг хотирлашича, у бундан хафа бўлмаган, балки Чингиз мени машҳур қилиб юборибди, дея қулиб қўйган экан... Ҳарқалай, у ҳам анойи одам бўлмаган, йиллар ўтиб, ўз хатосини шу асар боис ҳам чуқурроқ англаган кўринади. Негаки, анча йиллардан кейин, адиб Исмоилдан хат олади. У хатида шундай ёзган эди: “Мен сендан хафа эмасман. Ўшандаги ҳолагимни яхши тушунасан, деб ўйлайман. Мен урушдан қочган бўлсам ҳам, икки ўғлим аскарликда бўлишди, бири ҳатто денгиз флотида хизмат қилди”. Асар қахрамони Исмоил 2003 йили дунёдан ўтади.

* * *

Чингиз Айтматовнинг ижодий йўли "Юзма-юз" билан бошланган эса-да, ундан адабнинг ўзи ҳам кўнгли тўлмаган эди. Ҳолбуки, бу асар шу ҳолида ҳам баҳордан дарак момақалдиروقнинг биринчи гулдураши каби адабиётни янгилаган, мавзуси-да қалтис асар сифатида бошқаларни ҳам журъатлантирган, худди шу мавзудаги асарларнинг қалдирғочи эди. Эҳтимол, буни собиқ Иттифокдаги кўпгина халқ адабиётидан ҳам топиш мумкиндир. Дейлик, атокли адабимиз Саид Аҳмад яратган салмоқли "Уфқ" трилогиясининг бирида талкин қилинган қочоқ Турсунбой фожиасини эслашимиз мумкин. Ҳатто рус адабиёти ҳам бундан мустасно эмас. Эндиликда XX аср рус прозасининг забардаст вакилларида бири Валентин Распутиннинг "Омон бўлсанг, унутма" қиссаси шу мавзуда эканлигидан ташқари жуда кўп персонаж ва образлари "Юзма-юз"ни эсга солади.

Бу икки қисса бир-бирига жуда яқин ва бироқ шу билан бирга бир-биридан жуда узоқ асарлардир. Яна ҳам эътиборли жиҳати бу икки асар бир-бирининг такомили учун хизмат қилган, бир-бирига ижобий таъсир этган кўринади.

Одатда, аввал яратилган яхши асарнинг кейин кўз очганига бевосита ёки билвосита таъсир қилиши тушунарли. Худди шундай Айтматовнинг асаридан қарийб йигирма йил кейин яратилган Распутиннинг "Омон бўлсанг, унутма"си билан "Юзма-юз"даги Исмоил билан Андрей Гуськов, Саида билан Настена қисмати, ҳатто Бексоат кампир билан Семёновна – кимга она, кимга қайноналар, қўшни Тўтиой ва унинг уч боласи, хусусан, Ҳасантой ила ҳамсоя Нодька ва уч чурвақаси, инчунун Петькаси, Мирзакул ва Мишка батракнинг умумий миссияси шунчалик бир хил ва бир хил эмаски, бирининг хатти-ҳаракати, фикр-ўйини кўриб, уни иккинчи асардагига солиштиришдан ўзингизни тия олмайсиз. Албатта, икки адиб ҳам ўз қаҳрамонларини кимдандир улги олиб эмас, ҳаётдан, ўз билган-кўрган кишилари орасидан танлаган. Аммо Распутин Айтматовникидан хабардор бўлган, эҳтимол, елкаси оша "Юзма-юз"нинг қаҳрамонлари бокиб турганини ҳис қилиб турган. Айтматов бу асарни йигирма тўққиз ёшида битган, Распутин эса насрда анча тажриба орттиргач, қирқнинг устида. Ҳажм жиҳатидан Айтматовники сиқик, Распутинники эса тўрт-беш баробар кўламдор. Распутин асари нашр этилиши билан доврुक таратади, Давлат мукофоти билан тақдирланади. Адиб ижодида ҳам, янги рус насри тараққиётида ҳам ёрқин из қолдиради.

Камина бундан ўттиз йиллар олдин Распутин асари илк бор кўлимга тушганида қўлдан кўймай ўқиган ва у "Юзма-юз"нинг таъсиридан холи бўлмаган ҳолда ундан-да гўзал чиққан, фожиаси яна ҳам чуқур ифода-ланган, деган фикрга борганман... Мен икки асарнинг қаҳрамон аёллари Саида ва Настенанинг тақдирларини солиштириб, шу фикрга келганман. Саида Исмоилнинг касрига қолиб, анча-мунча изтироблар чеккан эса-да, охири қочоқ эрини тутиб берди, қайси маънодадир, ўша замон мафкураси руҳида эр-хотинлик бурчига хиёнат қилди. Қўшнилариининг бошига тушган кўргиликни ўзиникидан устун қўйди. Боласи омон, ўзи ҳам эҳтимол яна ҳаётини қайтадан бошлаши, ким биландир тақдирини боғлаши мумкин...

Настена эса ўлимга маҳкуми кутқараман деб, охири ўзини, яна ҳам фожиалиси, қорнидаги боласи билан дарёга ташлади, чўкиб кетди...

"Омон бўлсанг, унутма" яратилганидан яна ўн йил ўтиб, ўзининг илк қиссасига қайтган Айтматов шундай эътироф этади: *"Дарвоқе, менинг*

қаҳрамонларим тушган ҳаётий коллизия, кейинчалик, аниги, салкам икки ўн йилдан сўнг Валентин Распутиннинг "Омон бўлсанг, унутма" қиссасида ўз тасвирини, ҳатто менимча, янада ёрқинроқ тасвирини топди"¹.

Катта адибдагина шундай мардона эътироф бўлади. Ўзи ёзган мавзуда яна бир асар кўз очар экан, у бу асарни бир ўқувчи мухлис, мунаққид, тадқиқотчи сифатида қизиқиб мутолаа қилиши қаторида, албатта, уни ёзувчи сифатида ҳам синчиклаб кўздан кечиради. Ўз асаридан қониқмаган Айтматовга йигирма йил кейин яратилган Распутиннинг "Омон бўлсанг, унутма"си туртки беради. Асар яратилганидан ўттиз йил ўтиб, асарига қайтади. Ҳамма ҳам эътибор беравермайдиган ўзидаги деталь Распутинда қандай ривожлантирилганлигини у шундай баҳолайди: "Мана энди асаримни қайта бичиш пайтида туйқус кўрдимки, икки-уч жумлада бўлса-да, менда ҳам ўша мотив мавжуд экан. Лекин маълум бўладики, гумон тасдиқланмагач, кўрқув унутилади, аёл тинчланади, Распутинда эса бутун ажойиб қисса шу мотив устига қурилган".

Гап, Исмоил урушдан қочиб келгандан кейин, бир сафар Саида боши айланиб кетгач, яна бўйимда бўлиб қолмадими, дея бир лаҳза ташвишга тушиб қолгани ҳақида боряпти. Вазият бир хил бўлгани билан тақдирлар бошқача эди. Айтматовга воқеани бунақа тарзда ривожлантириш керак бўлмаган. Распутинга эса айни шу керак эди. Шунинг учун ҳам бу асарлар вазияти ниҳоятда ўхшаш, аммо бир-бирини қайтармаган ҳолда, бир-бирини юксалтирган ўзига хос гўзал асарлардир...

* * *

"Соҳил ёқалаб чопаетган олапар" адибнинг ўнинчи қиссаси, бу жанрдаги тугал охириги асари. Йигирма йиллик қиссанавислигининг сарҳисоби, хотимаси: 1957–1977. У биринчи асари "Юзма-юз"да ўзи яшаган, ўсмирлик ҳаётида кучли таъсир қилиб, хотирасида ўрнашиб қолган воқеани реалистик йўл билан тасвирлаган, албатта, қаҳрамон руҳий оламини психологик чуқур очган эса-да, барибир энг одми, энг кўп қўлланилган реализмда биринчи тажриба, уриниш бўлган эди. "Соҳил ёқалаб чопаетган олапар"да у реализмдан чекинмаган ҳолда фалсафий, рамзий-тимсолий, аллегорик; миф-ривоят, хаёлий-фантастик, туш каби сюжет элементларини ишга солади. Бу уйғунликда ташқи дунёнинг инсон ички оламида қандай кучли таъсир қилиши ва бу жараёнда инсоний қадриятларнинг синовдан ўтишини кўрсатади. Шу пайтгача биз унинг асарлари муваффақияти сабабларидан бири у қаламга олган воқеа, муҳити ва замони, кишиларини ҳаётда яхши билганидан деб билардик. Бу қиссада эса адиб учун ҳамма нарса янги. Объект ҳам, халқ, унинг урф-одатлари ҳам. Теваракка муносабат ҳам фарқли. Вазият эса қалтис ва фавқулудда. Албатта, адиб инсон психологиясини очиш учун ушбу элатнинг халқ оғзаки ижодини ва ҳозирги турмуш тарзини чуқур ўрганган. Шунда ҳам барибир асарда биринчи ўринга кенг ҳаёлот тасвири чиқади. Чуқур тасаввур кучи қисса ғояси ва сюжети, фалсафаси очилишида ўзини намоён қилади. Ақл ва шуур, нозик ҳис-туйғу, шафқатсиз ҳаёт ҳайбати ичида ундан қолишмайдиган шеърият руҳи ҳаёт учун кураш, йўқолиб кетмаслик ғояси залворини кўтаради.

Дарвоқе, қиссадаги воқеани адиб дўсти Владимир Санги унга ҳикоя қилиб берганини айтади... Владимир Санги – Шимолдаги кам сонли нивх элатининг биринчи ёзувчиси. Асарларини рус тилида ёзишига қарамай,

¹ Ч.Айтматов қиссаларидан олинган барча парчалар таржимаси Асил Рашидовники (В.Ф.).

нивх миллати, тили ва маданияти йўқолиб кетмаслиги учун бор фаолияти-ни ишга солиб, бугун уларнинг йўлбошчисига айланган инсон. У элатининг оғзаки ижодини мисқоллаб йиққан, нивх ёзувини яратган.

Асар Владимир Сангига бағишланган. Бироқ Айтматов ундан воқеани олганидан ташқари асарини бағишлаганининг яна икки сабаби бор, бизнингча. Қиссада озми-кўпми, нивх халқини танишда Санги ижодидан, айниқса, унинг "Кивонглар уйланиши" романидан ижодий таъсирлангани сезилади. Бошқа жиҳатдан эса кам сонли, йўқолиб кетаётган миллат вакили сифатида В.Сангининг тил ва маданиятни сақлаб қолиш борасида қилаётган ишлари ҳам рамзий йўл билан қисса воқеаси – денгизда нивх овчилари бошига тушган табиий офат мисолида ҳаётнинг айни ўзи эканлиги каби уқтирилади. Демак, асар Сангига ўхшаган адиб ва элатларга хурмат, уларни тушуниш, қўллаш рамзи ҳамдир.

* * *

Унча-мунча насрий асарлар фалсафийликни кўтариши қийин. Эҳтимол, роман, эпопеяларнинг кенг камрови, катта ҳажми ва салмоғи сабабли фалсафийлик ўқувчини қийнамайди... Аммо бу жараён ҳамма ўқувчи учун силлиқ кечмайди. Масалан, Лев Толстойнинг "Уруш ва тинчлик" эпопеясидаги икки қарама-қарши куч драмаси, курашнинг фалсафаси – одам уруш даврида қандай эврилишларни бошидан ўтказадия, фаровонликда ўзини қандай тутати, нималарни режалаштиради. Демак, фалсафий ўйлар табиий суратда реал ҳаётга аралашади. Шу тариқа уруш ва тинчлик орасидаги рухий-маънавий, ахлоқий зиддиятлар бадиий тасвир майдонига айланади.

Бундай асарларда шафқатсиз реализм фалсафий услубда баён этилади. Ҳажман "Уруш ва тинчлик"дан йигирма баробар кичик Айтматовнинг "Соҳил ёқалаб чопаётган олапар" қиссаси ҳам фалсафий асар дейишга барча асос бор. У фалсафий мушоҳада билан бошланиб, шундай фикрчанлик билан ниҳоясига етади. *"Олам олам бўлиб яралгандан буён, тун кундан тугилган, кун тундан тугилган замонлардан буён аҳвол шу – икки қудратли куч ўртасидаги олишув давом этади; бундан буён ҳам куну тун, туну кун, токи ер билан сув бор экан, улар абадулабад шундай курашаверади.*

Куну тун, туну кун..."

Қуруклик ва сувлик. Икки ҳудуд. Икки куч. Икки унсур. Бир-бирисиз яшолмайди, бир-бирини кўролмайди ҳам. Нега курашади? Бу аслида-ку табиатнинг қонуни. Ҳаммаданам денгиз ва қуруклик ўртасига тушиб қолиб, андармон бўлган одамга қийин...

Инсоният яралгандан буён давом этадиган ана шу ҳолатни адиб тадқиқ этаркан, одамлар аслида фақат қурукликнинг эмас, сувнинг ҳам дилбанди эканлиги ҳақидаги фикрнинг ҳаёлий эмас, ҳақиқат эканини мустаҳкамлашга қаратади. Айтматовда одамлар ана шу жангда иштирокчидан кўра яраштирувчи эканлиги ёлқинланади. Зеро, қурукликнинг ўзи ҳам сув, сувдан яралган, сувда оқиб кетаётган митти уяча деган фикр Лувр ўрдаги ривояти тарзида берилади.

Ҳаммаёқ сувликдан иборат бўлган замонда бир қарич ҳам қурук жой тополмаган Лувр ўрдаги охири кўксидан ўз патларини юлиб, сув устига тўшайди ва унда уя тиклаб тухумини кўяди. Шу воқеа билан ер пайдо бўлади. Агар шундай бўлмаганда инсоннинг ҳаёти бутунлай бошқача бўлиши мумкин эди, деган фикр ниҳоятда фалсафий, рамзий, киновий тарзда мушоҳада кўзғайди. Лувр ўрдаги ҳақидаги нақлнинг юки қисса

моҳиятидан келиб чиқиб, яралишнинг асли зурриёт, тирик жонзотни асраб қолиш масаласига бориб тақалади...

Диний-дунёвий фанлар оламнинг аввали сув бўлганлигини рад этмайди. Балки ҳамма жонзотлар сувдан, даставвал сувда бунёд бўлганлигини у ёки бу кўринишда тасдиқлайди. Биз тупроқдан яралганмиз, деймиз, албатта. Аммо тупроқ – Ернинг асли сувда, Сувликда вужудга келган бўлса, инсон сув ва тупроқдан бунёд бўлган, деб айтилса, хато бўлмайди. Ахир, тупроқнинг ҳамма унсурлари топилган танамизнинг етмиш фоизи сув – суюқлик эканлиги ҳам аллақачон исботланган! Демак, одамни сув билан қуруқликнинг талашини, меники деб билиши, одамнинг тобора ерга боғланиб қолгани-ю, денгизга интилишида азалий қонуният, мангу сир яширинганидан баҳс эмасми?

Айтматов ҳақиқатни ривоят билан исботлашни, қувватлашни “Оқ кема”дан бошлаган эди. “Соҳил ёқалаб чопаётган олапар” қиссасида эса Шимол халқининг тирикчилиги воситасида денгизга боғланишини ўзларининг тушунчаларига кўра “Она балиқ” ривояти билан қувватлайди. Бу ҳам худди “Шохдор она буғу” дагидек бошқа бир тарих мисолида худди шу омил – жониворларнинг инсон қавми асраб қолганига сабабчи бўлиши асоси, энди фантастик тарзда кўрсатишга мувофиқ бўлинади. Оналик эмас, ёрлик мотивида талқин қилинади: уч ака-уканинг ўртанчаси омадсиз, оқсоқ бўлгани сабабли денгиз қирғоғидан кетолмади. Сувга қармоғини ташлаб, тирикчилигини чор-ночор ўтказар эди... Кунлардан-бир куни унинг тўрига гўзал сув париси илиниб қолади... У шунақа ҳам соҳибжамол хилқат эдики, лаҳзалик висолдан иккиси ҳам ўзини йўқотиб, ишқ шавқига берилдилар. Ўзларига келганида эса қисматлари айрилиқ бўлади, сув париси ҳажрида ёниб қанча ойлар денгиз соҳилидан кетолмай юрган ногирон йигитнинг қулоғига туйқусдан чақалоқ йиғиси чалинади. Менинг отам қани, деб чинқирар эди гўдак. Уни оқсоқ ота бағрига босиши билан тинчиб қолади... Денгиз қирғоғидаги Она балиқ қавми ўзларини ана шу висолдан кўпайган, деб билишади.

Бунда ҳам ернинг уммонга, сувнинг қуруқликка боғлиқлиги, ошиқ-маъшуклиги, одам қавмининг ўз тарихи ҳақидаги ойдин хаёли ётибди. Айтматов ижодий фалсафасининг бошида ҳам одамни яхлитликда кўриш тадрижини кузатиш мумкин бўлиб, бу қарашнинг кўлами асардан асарга кенгайиб борди. Қуруқлик ва сувликнинг яхлитлиги, бирлиги, бир-бирига боғлиқлиги, бир-биридан эканлиги ушбу воқеа мисолида бадиий тарзда жонланади. Фақат ана шу яхлитлик бир чеккада яшайдиган мана бу инсонларнинг бошқаларникидан фаркли дунёқарашлари орқали кашф этилади.

Айтматов инсон маънавиятига кескин таъсир қилиб, ички дунёсини ағдар-тўнтар қиладиган ғайб оламини илк бор объект сифатида асарларига киритади. Инсонга зоҳиран кўринмайдиган, лекин доимо муносабат-мулоқот, таъсирда бўладиган; шунинг учун биридан ҳимояланиш пайида бўлиб, бошқасига талпинадиган хилқатлар, кўздан ғойиб, ақл-шуурдагина эмас, моддиян ҳам бор олам “Соҳил ёқалаб чопаётган олапар” да фаол иштирок этади.

Эсланг. Биринчи марта денгиз сафарига чиқаётган ўспиринни кузатиб чиққан онаси намойишкорона “яхши бор”, деб ўғлига ўрмон томонни кўрсатади, ортидан таъкидлаб ҳам кўяди: “Яна ўрмонда адашиб-нетиб юрма”. Бу билан у кинрлар – жин-ажиналарни чалғитмоқчи, улар болам денгиз сафарига чиқаётганини билиб қолиб, зарар етказмасин, деган ташвишда эди. Яна, ота-бола бирга сафарга чиқаётганини ёвуз руҳларга

билдирмаслик учун уйдан алоҳида-алоҳида чиқишади. Бу ирим-сирим эса Айтматовнинг шу пайтгача бошқа асарларида кузатилмаган ғайб оламининг тадқиқи, Шимол халқларининг сирли, кўринмас ёвуз кучлар билан кураши, тўғрироғи, муносабатлари мисолида акс этади. Ана шу ғайб оламида, кинрлар иштирокида – денгизнинг икки ёқлама сирли фаолияти, одамга дилдошлиги ва арази, Сув париси – Она балиқ сиймосига интилиш ва ундан айролик асарнинг сўнгигача кўринмас ҳолда воқеа жараёнига аралашини ҳис қиламиз. Ҳолбуки, бунга ўхшаш муносабат ҳамма халқларда, жумладан, ўзбекларда ҳам бор. Масалан, тушунчамизга кўра, фаришта ва жинлар ён-атрофимизда яшайди. Демак, “Соҳил ёқалаб чопаетган олапар”даги кўринмас махлукларнинг ҳаётий мавжудлиги Айтматов бадиий оламининг янги топилдиғи бўлиб, шу пайтгача кузатилмаган, аслида бор олам тасвири.

* * *

Айтматов бу асарини собиқ Иттифок айни гуллаган бир паллада яратди. Ҳукмрон мафкура бутун мамлакатда ҳоким, миллий тил ва маданият камситилган, кам сонли эл-элатлар йўқолиб кетиш хавфи остида яшар, асарда бу фожиавий ҳолатга муносабатни кўрмаслик мумкин эмасди. Уммон қаршисида бир оила, бир қавмнинг зарра мисоли ҳимоясизлиги, ожизона кураши, сабри, матонати курукликка, курукликдаги инсонга қай маънодадир айнан ўхшайди.

* * *

“Соҳил ёқалаб чопаетган олапар”ни америкалик адиб Эрнест Хемингуэйнинг “Чол ва денгиз” қиссасига ўхшатганлар бор. Ўринлими? Ўхшайди, таъсири бор деган гаплар қай даражада асосли?

Дарҳақиқат, иккисида ҳам асосий воқеалар бир макон – денгизда кечади. Персонажларнинг ёши, хатти-ҳаракати, нияти, тажрибаси ҳам бир-бирига жуда яқин. Бироқ бу икки асар олдида қўйган мақсади, акс эттирган бадиий ҳақиқати, исботламоқчи, ечмоқчи бўлган масалалари жиҳатидан тамоман ўзгачадир.

Хемингуэйнинг “Чол ва денгиз” қиссаси 1952 йили ёзилган ва ижодидаги шоҳ асарлардан бири бўлиб, яратганидан икки йил ўтиб, адиб ижоди Нобель мукофоти билан тақдирланади. “Чол ва денгиз”да Америка ёзувчиси инсон иродаси ва ақли билан инсон деб ҳайқиради. Инсонни ҳар куни тенгсиз муҳитда жангга чорлайди. Асарнинг шоҳ байти шу ҳикматдан иборат: *“Инсон боласи енгилиб, енгилганига рози бўлиб кетавериш учун яратилмаган. Одамзодни янчиб ташлаш мумкин, лекин уни енгиб бўлмайди!”*

Албатта, бу ғояни жуда реалистик тарзда ифодалаганда, ана шу енгилмасликнинг ўзига боғлиқ бўлмаган енгилиш томонини ҳам ҳаққоний кўрсатар экан, чол бошидан кечирган воқеалар одамни маънан уйғотади, хушёр, иродали бўлишга ундайди, бор ақлу идрокни ишга солади. Қисқаси, унда инсон матонати нималарга қодирлиги куйланади. Шу боис ҳам ушбу қисса яна бир америкалик адиб Жек Лондоннинг “Ҳаётга муҳаббат”, “Мексикалик” ҳикоялари, “Мартин Иден” романи ё италян адибаси О.Войничнинг сал кейин яратилган “Сўна” романига издош, воқеаси эса яна ҳам қалтис ва даҳшатли бир асар бўлди. Айтматов қиссасида

эса яна ҳам катта залвор бор: бир оила ризқ истаб денгизга тушди. Энг кичигининг денгиз билан биринчи учрашуви. Табиий офат туфайли бошларига тушган воқеа қаршисида яшаб қолиш учун ўзидан боласини, боласидан набирасини устун қўйиши; керак бўлса, ўз ҳаётидан онгли суратда воз кечиб, келажагини асраб қолишга уриниш мақсади – инсоннинг улуғворлиги тараннум қилинади. Шу боис биз учун Хемингуэй киссасига қараганда Айтматов асаригадаги мақсаднинг тоши, салмоғи яна ҳам оғирроқ.

Икки асардаги инсонга: бола ва чолга муносабат ҳам бутунлай бўлакча. “Чол ва денгиз”нинг қаҳрамони Сантьяго саксон тўрт кундан буён денгизга чиқиб, қанчалик тажрибали бўлишига қарамай, қуруқ қўл билан ўлжасиз қайтавергач, қўшнилари уни жуда ҳам омадсиз кишига чиқариб қўйишади. Қирқ кун у билан денгизга чиққан ўспиринни ҳам ота-онаси бошқалар билан овга боришга ундайди. Демак, Хемингуэйни Ғарб дунёсининг ғайриинсоний қараши ўйлантиради: одам қаридими, унинг қўлидан тузук бир иш келмай қолдими, яккалаб қўйишиб, баттар тушқунлик чоҳига рўпара қилишади. Чолнинг қасди эса шунга қарши, одам ўлиши мумкин, лекин уни ҳеч қачон улуғвор ишлардан қайтариб бўлмайди. Инсон улуғвор бир хилкат, у турли тубанликлардан юқори туради. Унга ишонадиганлар ютади. Масалан, софдил, маъсум, яхшиликни унутмас бола – Монолин ундан воз кечмайди. Ҳолидан хабар олиб туради. Чолнинг келажаги, умиди бўлиб, китобхонни тўлқинлантиради.

“...Олапар”даги маънавий муҳит, тобора дунёда нодирлашиб бораётган тартиб – ёши улуғ одамнинг ҳар ишда бош бўлишида кўринади. Денгизда ота-бола деган тушунча гоҳ аҳамиятсиз, гоҳ жуда аҳамиятли бўлгани ҳолда, катта ва кичик деган давомийлик мавжуд. Кичик ҳамиша каттанинг айтганини қилиши, ўғитини асло унутмаслиги керак. Зеро, бу адолатли тартиб пировардида асосий мақсад – келажакни асраш вазифаси ётибди. Шунинг учун кеманинг йўналишини қайикнинг бир чеккасига ўтирган Ўрхон чол белгилайди. Чапдаст ва эпчил Эмрайн билан Милхун эса эшқак эшишади. Демак, Айтматов бошиданок ҳеч бир нарсада Хемингуэй ортидан йўлга чиқмагани гувоҳи бўламиз.

Албатта, икки чолнинг ҳолатлари, хатти-ҳаракати, ўй-мулоҳазаларида қанақадир ўхшашликлар борлигидан кўз юмиб бўлмайди. Иккиси ҳам туш кўриб юради. Лекин бу тушларнинг рамзий маъноси борасида чуқурроқ ўйлаганда, улар ташийдиган зоҳирий ва ботиний ишоралар бутунлай бошқача эканлигига амин бўласиз. Сантьягонинг тушига кўпинча Африканинг чексиз ўрмонлари, шерлар, кейинроқ ёввойи чўчқалар галаси киради. Шер – йиртқич ҳайвонларнинг энг кучлиси. Бу билан адиб нима демоқчи? Эҳтимол, куч ҳамма нарсанинг ҳукмрони экан, одам сифатида у шер бўлмоқчидир. Ахир, туш ҳаётда амалга ошмаган орзулар, кучли хоҳиш ифодаси-ку. Лекин бошқа жиҳатдан инсон йиртқичларнинг йиртқичи, ақлли йиртқич деган маъно ҳам чолнинг хаёллари, мулоҳазаларидан қалқиб чиқади. Чолнинг ўзи энди қари бир шер дейилаётгандай бўлади. Фақат ўзини билгангина эмас, бошқалар устидан ҳукм юритишни истаган кимса ҳам куч-қудратни орзу қилади... Қолаверса, Хемингуэйнинг қаҳрамони бекордан бекорга олис Африка китъасини туш кўрмайди. Адибнинг ўзи ҳаётда уч марта учокда Африка сари саёҳат-сафарга чиқади, уч марта ҳам авиаҳалокатга учраб омон қолади, фақат учинчисида бошидан оғир жароҳат олгач, ижод қилиш имкониятидан жудо бўлганига кўниқолмасдан жонига қасд қилади...

Ўрхон бобо эса тушида мангу сохибжамол сув парисини кўради. Бу биринчидан, гўзалликка инсоннинг фитратан интилишидир. Куч ва гўзаллик дунёнинг икки ҳисоблашадиган тушунчаси, аммо буларга талпинишларнинг ҳаёли, эҳтиёжда катта фарқ бор. Бундан ташқари, Ўрхоннинг Она баликка интилишида ўзлигига талпиниш рамзини ҳам кўрмаслик мумкин эмас. Уларнинг бир манзилга қараб ошиқишларида зурриётни давом эттириш ишқи, истаги – асосий мақсад.

Ҳа, Сантьягонинг хатти-ҳаракати, фикр-ўйи билан Ўрхонники тамоман бошқача. Хемингуэй инсоннинг устунлиги бўлган ақл-идроки, иродаси ҳам охир-оқибат нафс хизматкори бўлиб қолишидан изтиробини яширмайди. *"Хайриятки, шу тирикчилик важида у қуёшни, ойни, юлдузларни гумдон қилишга мажбур бўлмайди"*, деб жуда ҳам аччиқ заҳарханда қилади Хемингуэйнинг қаҳрамони бу билан нафси ҳакалак отадиган кимса ҳар қандай тубанликдан қайтмайди, дейди. Одамзодни нафс хатаридан огоҳлантиради...

Ўрхон бобонинг денгизга чиқиши эса юксак инсоний маслагидан ҳам муждалар беради. Бу ерда эзгу қадриятларни асраб қолиш, ҳаётни билиш ва унга суяниш муҳим. Шунинг учун ҳам чол денгизчиларга, айниқса, у билан биринчи марта рўпара келаётган болага нима қилиш кераклигини васиятдай уқтириб боради.

" – Олапар қайтиб кетди, – деди Эмрайн. Бундан ҳамма жонланиб қолди.

– Чақирсак, қайтиб келармикин? – деди мийиғида қулиб Ўрхон Кирискка қараб.

– Бунинг учун қайиғимизда орқага сузишимиз керак бўлади, – деди Кириск.

– Ҳо, билагон экансан-ку!"

(Олапар – итга ўхшатишганда тош аввал метафора қилинган. Аммо энди "Олапар қайтиб кетди", дейилаётганда, бу метафора жонлантириш ҳам бўлади. Бу асарга ном бўлгани ҳам бежиз эмас. У қадрдонлик, Ватан, миллат, қавм ошиёни рамзи ҳамдир).

Худди шундай Ўрхон чолнинг муқаддас бурчи ўзидаги бор энг муҳим тажриба, тўпланган билимни авлодларига юқтириб кетиш. У кучли тўлқиннинг рўпарадан келаётганини кўриб, қайиқ учини унга тўғрилашни буюрди. Айтмаганда, шу заҳоти қайиқ ағдарилиб кетиб, ҳамма денгизга ғарқ бўларди. У мудҳиш туман босиб келаётганида ҳам жони борича бақирди: *"Шамолнинг йўналишини эслаб қолинглар"*. Кейин у болага яна бир нарсани вақтида уқтириб қолади: *"Ана у бочкани кўрясанми, ана шундан ажралма, ундан ажралгандан ўлган яхши"*. Бочкада ҳаёт манбаи – ичимлик суви бор эди. Салдан кейин бошланган бўронда эшқакчилар *"Чўкаямиз, нарсаларни ташланглар"*, деб додлаб юборишаркан, ҳамма ўзи билан ўзи бўлиб қолиб, қарийб барча нарса денгизга улоқтирилган, бола эса бир чеккада бочкани босиб ётганича, бобосининг ўша сўзи билан ҳаётни, демакки, ўзини асраб қолади. Асар ғоясининг энг юксак таронаси чол ўғли Эмрайн ва жияни Милхун, хусусан, набираси Кирискка чучук сув етиши учун табиий офат ўтиб кетгунча сув ичишдан воз кечиши, охири ўзини сувга ташлаб, авлод учун қурбон бўлишидир.

Сантьяго учун эса ўз нафсини қондириш биринчи ўринда туради. *"Мен сени яхши кўраман, балиқ, лекин ҳали замон сени гумдон қиламан"*.

¹ Хемингуэй Э. Алвидо, қурол. Чол ва денгиз. –Тошкент: F.Фуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. Рус тилидан Иброҳим Ғафуров таржимаси.

Ўрхон бобонинг ўзини денгизга ташлашида идеал – сув парисига етишиш орзуси ҳам бор...

Мана, ниҳоят чол ақли ва сабри, иродаси ва довюраклиги билан кайиғидан-да уч баробар катта балиқнинг уч кун ортидан сарсон-саргардон эргашиб, тепага чиқишга мажбур қилди, махв этди. Лекин бу ўлжасини кўлида сақлаши жуда ҳам қийинлигини у ҳали билмасди. Кўп ўтмай қон хидидан из олган акулалар таъқиби бошланди. Улар ҳамласидан ўлжасини химоя қилиш учун чангаги ва ипидан, кейингисида гарпуни, пичоғи, тўкмоғи, румпел ва эшкаги ва ҳоказо, балиқчилик учун керакли барча асбоб-ускуналаридан ҳам ажралди. Денгизда боланинг йўқлиги чакки бўлди, дея неча марта яккаланганини эслаган чол болага: улар мени енгиб қўйишди, деганида ҳам ёлғизлик қилганига иқрори бор. Унинг қирғоққа балиқнинг скелетини бўлса-да келтира олиши ироданинг ғалабаси. Аммо гўшtidан бирор мискол олиб қололмагани нафсининг мағлубияти. Ҳамма балиқчилик асбоблари синиб, йўқолиб, ишдан чиқиши эса қаригани аломати. Акулалар хужуми тайёрга айёр бўладиган, улуғвор ишларни бошқалар амалга ошириб, фойдасини олчоқлар кўришининг исботи.

Ҳарқалай, чол узоқ ухлаганда Монолин унинг жароҳатланган қўлини кўриб, йиғлаб борар экан, бу мардлиги, иродасининг ўзига хос самимий баҳоси, кадрланиши ҳамдир.

Чолнинг денгиздаги ҳолати ҳам инсон ички дунёсининг бир калити сифати, у ёлғизлигида ўзлигини англаб, дўстни соғиниб, эшак чети, кейин ипига қўнган қуш билан, кейин балиқ, акулалар ва охири гоҳ ичида, гоҳ овоз чиқариб ўзининг чап кўли билан гаплашиши Сантьяго чолни бениҳоя жонли сиймо эканига далилдир. (Ҳаётда ҳам шундай чол бўлган. У билан адиб гаплашиб турган ...). У хурликни ҳамма нарсадан устун кўяди: *“Бу итоаткорлик руҳи қайдан келди деб ўйлади ва ор-номусига заҳа етказмаслигини билгандан кейингина боланинг таклифига рози бўлди”*. Унинг ҳаётий фалсафаси ўзлигини сақлашга, ўз кучи, интилиши билан тирикчилигини юрғизишга қаратилган. Шунинг учун ҳам у болани хавфлардан оғохлантиради: *“Аввал қарз сўрайсан, кейин тиланчилик қиласан”*. Бахт борасида ҳам аччиқ тажрибаси бор: *“Ҳеч бир воқеа икки марта такрорланмайди”*.

Аммо Сантьяго шунча ақли ва матонати билан ҳам барибир Ўрхон чол улуғворлигига ета олмайди. Ўрхон чол Кирискка ҳар қандай паллада денгизда яшаш, курашиш ва омон қолиш учун билганини ўргатиб кетди, Монолин эса Сантьягодан энди ўрганмоқчи...

“Соҳил ёқалаб чопаётган олапар”да Ўрхон чол етарли даражада очилганига қарамай, асосий ғоя ташувчи қаҳрамон ўспирин бола. Шу маънода Айтматов қиссасини шартли “Бола ва денгиз...” деб ҳам аташ мумкин. Монолинга қараганда Кириск курашга кўпроқ тайёр ҳам кўринади... Унинг Музлик ҳақидаги ўйлари ҳам келажак авлодни севги билан давом эттиришнинг дилбар талқини.

Милхун образи ҳаётдаги каби мураккаб ва тўлдирувчандир. Унинг ҳаётсевар, ҳазилкаш, чапдаст, ҳаракатчанлиги денгиздаги вазиятга қарши, қуруқликдан зуваласи олинганлигининг ёрқин аломати. У сабрсиз, қизиққон, таъсирчан, чидамсиз феъл-атвори билан инсон табиатини росткамига намоён қилади ва Айтматов олдига қўйган ғояни кучайтиради.

Айтматовда теваракнинг қарама-қаршилиги, зиддиятида ҳикмат кўриш, қарашларга терс туришда ҳаёт уруғини сочиш бор. Денгизга чиқиб кетаётганда ота-бола сафарга бирга чиқишаётганларини кинрлардан яшириша-

ди. Ҳолбуки, қавм ота боласини биринчи марта эркак сифатида денгизга олиб кетаётганидан хабардор, агар яхши ўлжа билан эсон-омон қайтишса, Эмрайн ота деб аталар, бу билан фахрланар, Шомон ер билан денгиз ила Кириск ҳақида гаплашиб бориб, денгизга ҳам дўст тутинганини эълон қилиб, шодон-шодон қўшиқлар айтган бўлур эди. Аммо бочкада жуда оз сув қолган, иккисига етмаслиги аниқ, аввалига Эмрайн улушини ичишдан воз кечди, кейин эса боласи учун ўзини денгизга ташлади.

Кириск образи ниҳоятда улуғвор ва нурли. У шу қадар мард. Бошда бобоси сув ичишдан воз кечиб, майли, ўрнимга Кириск ича қолсин, деганда, ўзингиз ичинг, деб кучли иродани ўзида топа олади. Бобоси йўқлик қаърига йўл олганида, айниқса, отасини йўқотганида катта мусибатни қаршилашида аждодларидан мерос улуғ қалбини кўрамиз.

Мана, у ниҳоят саккизинчи тун осмонда юлдузларни кўрди. Акагуг – кутб бойқушининг учишидан йўналишни тўғрилаб олди. Шу билан у те-варагидаги яшаётган олам билан танишди. Шамолни Ўрхон, тўлқинларни аки Милхун, юлдузни Эмрайн юлдузи деб атади. Шуларда яқинлари ҳаётини кўриб, қадрдонлик туйди. Мана унинг ҳаётида тўқиган биринчи ва умрининг охиригача айтадиган қўшиғи:

*Соҳил бўйлаб чопаётган Олапар,
Якка-ёлғиз қайтмоқдаман ёнингга –
Бобожоним Ўрхонсиз,
Отажоним Эмрайнсиз,
Огажоним Милхунсиз,
Улар қайда қолди, сўрагил мендан,
Фақат аввал сув бергил, о, сув...*

* * *

– Кўрсичконча, сув бер... – деб тинмай алаҳсирашида ҳам ташналикдан қийналган боланинг тушда ва ҳушдаги ҳолати аниқ ва жонли ифодаланган.

* * *

Қисса Кирискнинг қўшиғи, рамзий шеърят билан ёлқинлангач, яна ўша фалсафий, дастлабки азалий қонуниятни такрорлаш билан поёнига етади:

“Туну кун, куну тун...”

* * *

Кўрдикки, Айтматовга аввал ҳаёт таъсир қилди ва илҳом берди. Фикрланган сари унинг қиссалари ана шу ҳаётнинг дилбар ва мусибатли томонларини очди, тўлдирди, лекин ўзини ва ўзгаларни қайтармади. Балки тинимсиз ўрганиб, ижодий ҳаёли асардан асарга ўсиб, дунёнинг энг мўъжизакор, мард ва оқил қалам соҳибларидан бири сифатида қалбимизни завқ-шавққа фарқ этди, ақлимизни чархлади, руҳимизни юксалтирди.

Жўра МАҲМУД

СТАНИСЛАВСКИЙ ВА ЧЕХОВ

Михаил Чехов гарчанд умрининг ўттиз етти йилини чет элларда ўтказган бўлса-да, театр санъати соҳасидаги амалий ва назарий билимларини Константин Сергеевич Станиславский кашф этган “система” (услуг) асосида ўзлаштирди, устозига ҳурмат ва эътиқоди умрининг охирига қадар сўнмади.

К.С.Станиславский билан М.Чехов тарбия топган муҳит буткул ўзгача эди. Станиславский ўзига тўқ оилада тарбия кўрди. Оила аъзолари ёш Константиннинг барча хоҳишларини муҳайё қилишар, ҳатто унга кичкина “оилавий театр” ҳам очиб беришганди. Станиславский Владимир Немирович Данченко билан Москва бадиий театри (МХТ)ни ташкил этди. Ўз даврининг етук артистларини шу театрга таклиф этиб, улар даврасида камолга етади.

Михаил Чехов эса ўз меҳнати ва қобилияти туфайлигина катта саҳнага йўл олади. У 1891 йилда Санкт-Петербургда туғилади, 1907 йилда Петербургдаги Суворин театр-студиясига ўқишга киради. Петербургдаги гастрол сафари чоғида М.Чехов маҳорати билан танишган Станиславский уни Москва Бадиий театрига ишга таклиф этади. Бу ерда у Е.Вахтангов билан танишади. Икки ёшни театр санъатига ошуфталик дўстлаштиради. Вахтангов “система” бўлғуси актёрларга бошланғич таълимот сифатида зарур, аммо актёр ўз йўлини топиши керак”, деб ҳисобларди. М.Чехов ҳам унинг қарашларини қўллаб-қувватлайди. Бора-бора Москва Бадиий театридаги ёшлар сафи кенгаяди, ўз йўллари, ижрочилик мактабларини яратишга интиладилар. Ёшлардаги ғайрат-шижоат Станиславскийни “Ёшлар студияси”ни ташкил этишга ундайди. Бу студия кейинчалик машҳур Вахтангов театрига асос бўлди.

Вахтангов ва Чехов ўз ҳаётий тажрибасидан эмас, тасаввурдан илғайди тимсолни. Қаҳрамон қиёфасини теварак-атрофдагилардан қидиради. Гоццининг “Маликаи Турандот” спектакли учун Е.Вахтангов топган режиссёрлик ечими ҳамда ижрочилик услуги Москва Бадиий театрининг реалистик услубидан тубдан фарқ қилади. Вахтангов услубига ҳозирги кунга қадар қатор театрлар, шу жумладан, Ўзбекистон ёшлар театри барча спектаклларида мурожаат қилади. Вахтанговнинг бевақт ўлимидан кейин М.Чехов ўзига ҳамфикр топа олмайди. Жудолик, маънавий ёлғизлик уни Европага етаклайди ва ўз назарияларини амалиётга татбиқ этади.

Ўтган асрнинг олтмишинчи йилларига келиб, Европада, айниқса, Россия театр оламида Михаил Чехов номи тез-тез тилга олинар, унинг ижоди

* Жўра Маҳмуд – Ўзбекистон санъат арбоби, профессор.

қўпроқ ёш режиссёрлар эътиборини оҳанрабодай тортар эди. Инчунун, Ўзбекистонда Чехов шахсига қизиқиш, унинг меросини ўрганиш Эргаш Масофаев ижодида янгича кўриниш олди. У актёрлар нуткидан Станиславскийнинг машхур **“Агарда мен”** иборасини сиқиб чиқаришга, ўрнига **“Агарда у”** иборасини қўллашга уринди.

К.Станиславский “система”си билан М.Чеховнинг “Актёр техникаси” ўртасида қандай тафовут бор? Маълумки, ҳаётий ҳақиқат ва бадий ҳақиқат ўртасида сезиларли фарқ мавжуд. Бадий ҳақиқат ҳаётийликнинг ижодкор тасавурида қайта жонланган кўриниши. Ижодкор – расом, композитор, ҳайкалтарош, ёзувчи, режиссёр, актёр – борликни истак-хоҳиши, олдига қўйган мақсади, илгари сурган ғояга кўра талқин этади. Икки ижодкор усулидаги фарқ шуки, К.Станиславский “системаси”да табиийликка, ҳаётийликка кўпроқ интилган бўлса, Михаил Чехов “мактаби”да бадийликка интилиш кучлироқ.

Станиславский **“Актёрнинг ўз устида ишлаши”**¹ асарида актёрдаги туғма қобилият ва уни сайқаллаш йўллари назарий жиҳатдан исботлашга ҳаракат қилади. Китобда, табиий ҳиссиёт, психотехника, руҳият, туйғу ҳамда *“агарда мен шундай шароитга тушиб қолсам нима қилган бўлар эдим?”* тарзидаги савол орқали кўзланган мақсадга эришиш мумкин деган тавсия берилади. Китобда шунингдек, *мақсад, олий мақсад ва етакчи хатти-ҳаракат* бир-бири билан узвий боғлиқлиги илмий-назарий жиҳатдан исботланади. Мазкур “система” бўйича актёр берилган роль устида ўзининг ички ҳис-туйғуларини ҳолатга ва айни пайтда ҳаракатга келтира билиши, бунинг учун ишни ўзидан, ички имкониятларини ишга солишдан бошлаши лозим. Станиславский системасининг асосий моҳияти **“КЕЧИНМА”** ва **“ТАҚЛИД”** бўлиб, **“Менинг санъатдаги ҳаётим”** ҳамда **“Актёрнинг ўз устида ишлаши”** китоблари айни шу масалага бағишланган.

Бу ҳақда муаллиф шундай ёзади: “Менинг санъатдаги ҳаётим” номли нашрдан чиққан китобим шу асарнинг биринчи томи, яъни муқаддимасидир. “Кечинма” ижодий процессида **“Ўз устида ишлаш”** номли ушбу китоб эса шу асарнинг иккинчи томидир. “Яқин орада учинчи томни ёзишга киришаман. Унда “Образга кириш” ижодий жараёнида **“Ўз устида ишлаш”** ҳақида гап боради. Тўртинчи томни **“рол устида ишлаш”**га бағишлайман”. (Афсуски, учинчи ва тўртинчи жилдларни ёзиш учун муаллифнинг умри етмай қолади).

Станиславскийнинг бутун ижоди давомидаги олий мақсади – актёр табиатида ихтиёрсиз ижод кўзғатиш йўллари излаб топиш эди. Михаил Чехов эса роль устида ишлашнинг дастлабки онлариданоқ актёр ўзига топширилган ролнинг ташқи қиёфаси, хулқ-атворини қидириши керак деган ғояни илгари суради. Унинг фикрича, биз саҳнада ўзимизни эмас, аксинча, тасаввуримиздаги қаҳрамон тимсолини яратамиз. Чехов учун ижодий илҳом муҳим ҳисобланса, Станиславский ижодий илҳом “система”ни ўзлаштирган актёрда ўз-ўзида пайдо бўлувчи ҳиссиёт деб санайди.

Станиславскийнинг 1932 йилда Берлинга қилган сафари чоғида М.Чехов билан сўнги учрашуви масалага янада ойдинлик киритади. Бу тарихий учрашув Берлин шаҳридаги Курфюрстендам қаҳвахонасида кеч соат бешдан эрталабки олтига қадар давом этади.

¹ Константин Сергеевич Станиславский. Актёрнинг ўз устида ишлаши. (Т.Хўжаев таржимаси). –Т., 1965.

Учрашув чоғида Станиславский ҳали тугалланмаган “**Актёрнинг ўз устида ишлаши**” китобидан айрим бобларни Чеховга ўқиб беради.

Станиславский актёр ҳаётидаги воқеа ва ходисаларга диққатини тўплашади, кутилган натижага олиб келиши мумкин, деб ҳисоблайди. М.Чеховнинг фикрича, ҳақиқий ҳиссиётлар актёр тасаввури ва фантазияси орқалигина пайдо бўлади. Актёр бошидан кечган-кечирганларига камроқ назар солса, унда яратиш имкониятлари кўпаяди. Унинг қалби шахсий ҳиссиётлардан тозаланади ва янги ҳиссиётлар билан бойийди. Актёр муҳим шахсий туйғуларга таянар экан, кўп ўтмай унда асабий зўриқиш ва номуносиблик кучая боради.

Станиславский назарияси бўйича, “Отелло” ролини ижро этаётган актёр ҳамиша ўзини Отелло тушиб қолган шарт-шароитда кўриши ва ҳис қилиши лозим. Бироқ Чехов фикрича, Отелло ролини ўйнаётган актёр ўзлигини унутиши ҳамда Отелло вазиятига тушган бошқа одамнинг аҳвол-руҳияти, атрофидагиларнинг унга муносабатини тасаввур орқали яратиши керак. Шундагина актёр тасаввури янаям аланга олади ва илҳом булоғи қайнаб-тошади.

Гарчанд икки суҳбатдош бир-бирини киприк қоқмай тинглаган эсаларда, ҳар икки театр ислохотчиси ўз фикрида муқим қолади.

Кези келганда, бир воқеани эслаб ўтайлик.

МХАТ театрида “Ревизор” спектаклининг репетицияси эди¹. И.М.Москвин, О.Л.Книпер-Чехова ҳамда Михаил Чехов (Хлестаков) сахнада. Айни репетиция авжига чиққан пайтда актёрлар сўзини адаштириб юбордилар. Шу тобда томоша залида ўтирган Станиславский репетицияни тўхтатади ва мазкур сахнани устма-уст ўн уч марта таққорлашни буюради. Актёрлар ўзлари ижро этаётган парчани ўн уч бор қайтаришга мажбур бўладилар. Назарий жиҳатдан Станиславский ҳақ эди: актёр муаллиф матнини бузишга ҳаққи йўқ. Аммо... Орадан кўп ўтмай Станиславскийнинг ўзи сахнага кўтарилади ва ҳоким ролини ўйнай бошлади. Ўзи сезмаган ҳолда устоз тасаввурга зўр бериб, бадиҳага киришиб кетади. Натижада режиссёр сифатида ўзи талаб қилаётган ҳолатдан ўзи ҳам ташқарига чиқади. Унинг ижроси шу қадар жозибали, ишонарли бўлганидан ҳеч ким уни тўхтатмайди. “Ревизор” спектакли сахна юзини кўргач, Станиславский Чеховнинг сахнадаги топилмаларидан қотиб-қотиб қолади.

Станиславский учун театрда икки дунё, икки муҳит мавжуд эди. Бу сахна ва ундан ташқаридаги томошабинлар дунёси. Актёр ўз ролини ишонарли, қойилмақом ижро этса, томошабин ўз-ўзидан унга эргашади, у билан ҳис-ҳаяжонга берилади ва актёр изтиробларига ҳамдард бўлади.

Михаил Чехов учун эса театр – актёр ва томошабин бирлиги, актёрнинг асосий вазифаси – томошабинни қизиқтира билиш. У “Сахнадаги нимаики бор – томошабин учун!” деган ақидага бир умр амал қилиб ўтади. “Шундагина томоша-театр пайдо бўлади”, – дейди. М.Чехов ҳар сафар янги роль устида иш бошлар экан, ишни ўзи яратмоқчи бўлган тимсолнинг ташқи қиёфасини, юриш-туриши, хулқ-атворини, қоғозда акс эттирар, сўнг грим ёрдамида ўша қиёфани яратишга интиларди. “Голливуд” киностудияси актёрлари ҳозирга қадар Михаил Чеховга “Голливуд актёрларини тайёрлаш устахонаси” дея таъриф беришлари бежиз эмас.

¹ Морозов А. Трагедия художника. –М.: “Молодая гвардия”, 1971.

“ТАҚДИРИМДАН МИННАТДОРМАН...”

“Санъат асари табиатига миллийлик қанча сингдирилса, у шунча умуминсоний ҳам бўлади”, деган гапда ҳақиқат бор. Заминдан узилмаган, халқ илдизларидан озикланган ижод тури борки, умри асрларга тенглашади. Биргина ўзбек фольклори бағридан чиққан ялла, лапар, айтимлардан пайвандланган ашула, қоятошларга чекилган суврат вақти келиб сўз, мусиқа, тасвирий санъат мақомини олди, инсоннинг бутун умрлик ҳамроҳига, қисмат-тақдирига айланди. Бу йўлни ҳайиқмай танлаган, ундан бахтини топган, ҳатто қувончшодликларини санъат меҳнати, машаққатига алмашган фидойилар, чин санъат дарғалари эса ҳар бир миллат фахридир.

Ўзбек мусиқа санъати ўтган асрда катта истеъдод эгаларини кашф этди. Юнус Ражабий, Тўхтасин Жалилов, Ҳалима Носирова, Тамарахоним, Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Мухтор Ашрафий, Рейнгольд Глиэр, Эммануэл Бароев... бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин. Санаганларимиз-

нинг бари ўзбек мусиқа санъатида ўз услуби, янги мусиқий йўналиши билан ном қолдирган, иқтидор эгаларини топишда, қадамларининг тети клашида кўмаклашган бастакор-қўшиқчилардир.

Мана шундай устозлар, санъат фидойилари кашф этган иқтидор эгаларидан бири Саодат Қобуловодир. У 1925 йил 15 декабрда Марғилоннинг санъатга ошuftа кишилар хонадо-нида туғилди. Ўзбек хонандалик санъатида янги давр яратиб, Европа хонандалик хусусиятларини миллий ашулачилик йўли билан уйғунлаштирган Саодат Қобулова 15 ёшидан то умрининг охиригача мусиқа, ашула оламида яшади. Санъатдаги илк чиқишлари Марғилон жамоа ва давлат хўжаликлари театридан бошланиб, Муқимий номидаги ўзбек мусиқали драма ва комедия театрида давом этади. С.Абдулланинг “Тоҳир ва Зухра” мусиқали драмасида Қамар, К.Яшиннинг “Нурхон”ида Нурхон ролларини концерт ижрочилигида шу театр сахнасида куйлайди. Орадан муайян вақт ўтиб, ёш хонанда учун

яхши имконият туғилади. 1947–1948 йиллари ўзбекистонлик бир гуруҳ ёшлар билан Москвадаги ўзбек опера студиясида ижро маҳоратининг янги томонларини, опера сирларини ўрганади.

Ўзбекистонга қайтгач, Европа операси анъаналари билан миллий мусиқа меросини уйғунлаштириб, уларни Ж.Султонов, Т.Жалилов, Э.Бароевлардан ўрганади. Гўзал тембрли, ёрқин ва ширадор, таъсирчан овози Саодат Қобуловани элга танитди. Алишер Навоий опера ва балет театридаги узоқ йиллик ижодий фаолиятида Т.Содиқов, Р.Глиэрнинг “Лайли ва Мажнун” операсида Лайли, Жамила образлари, Т.Жалилов, Б.Бровциннинг “Тоҳир ва Зухра”сида Зухра, Т.Содиқов, Б.Зейдман, Ю.Ражабий, Д.Зокировнинг “Зайнаб ва Омон”ида Ҳури, С.Бобоевнинг “Ҳамза”сида Санобар, С.Юдаковнинг “Майсаранинг иши”да Ойхон каби партияларни кўнглини бериб ижро этади, қахрамонларининг ҳаёти билан яшайди. Ҳури, Ойхон партиялари ҳам сахнавий, ҳам вокал ижроси жиҳатидан мукаммалиги билан ажралиб туради. Саодат Қобулова ижодининг энг ёрқин, баланд чўққиси Мухтор Ашрафийнинг “Дилором” операсида кўринади. “Кўп, жуда кўп миллий кўшиқларни куйладим. Олкишларга кўмилдим. Лекин ҳеч бири Дилоромга тенглаша олмайди. Кунларнинг бирида Мухтор Ашрафий овозимга мослаб мана шу операни ёзганини айтди. Тайёргарлик пайти Ашрафий эркин, кўркмай куйлашга чақирар, қисмларни айтаётганимда кўзларини юмганча хонишимни тинглар, сўнг майда хатоларимгача таҳлил қиларди. Мен учун Дилором дилимга яқин, энг сеvimли, бироқ энг қийин партия бўлиб қолди”, деганди санъаткор суҳбатларидан бирида.

Саодат Қобулова ўзбек опера санъаткорлари ичида биринчилардан хориж классик операларини мохирона ижро этади. Ж.Бизенинг

“Марварид изловчилар”идаги Лейла, Ж.Россинининг “Севилия сартароши”даги Розина, Вердининг “Риголетто”сидаги Жилда, П.Чайковскийнинг “Иоланта”сидаги Иоланта, Ж.Пуччинининг “Богема”сидаги Мими ва бошқа партиялари ўзбек опера санъати тарихида янги саҳифаларни очган. Концерт ижрочилиги репертуарида “Галдир”, “Наврўз”, “Баёт-1, -2 -3, -4, -5”, “Сарахбори оромижон”, “Талқини баёт”, “Самарқанд ушшоғи”, “Бухоро ироғи”, “Дугоҳ” каби халқ ашула ва мумтоз мусиқа намуналари, “Дугоналар”, “Давра кўшиғи”, “Баҳор”, “Келса ногоҳ”, “Кашмирда” сингари ўзбек бастакорларининг асарларини маромига етказиб куйлаган. Дони Зокировнинг “Кўрмадим”, “Эй, сабо”, “Булбул”, Холхўжа Тўхтасиновнинг “Қора кўзлар”, “Айлагач” асарлари Саодат Қобулова учун махсус ёзилган.

1972 йилдан С.Қобулованинг

ижоди педагоглик иши билан ҳам боғланади. У Ўзбекистон давлат консерваториясида вокал синфи профессори, кафедра мудири сифатида ўзбек мусика санъатининг кейинчалик етук намояндалари, истеъдодларига чинакам санъат асроридан сабоқ беради. Муяссар Раззоқова, Надежда Банделед, Латифа Асанова, Гулнора Бойжонова, Нодира Қобулова каби шогирдлар бугун устоз изини босмоқда. Оиланинг кейинги давомчилари Гулнора, Нодира Қобуловалар Ўзбекистон давлат консерваториясида фортепиано, академик хонандалик бўйича кўплаб шогирд-талабаларга устоз. Набиралар ичида Комила Аҳмаджонова бувисининг йўлидан борди.

Бетакрор овоз соҳиби, юксак иқтидор эгаси бўлган Саодат Қобулованинг ўзбек санъати риво-

жига қўшган ҳиссаси муносиб эътироф этилди. У “Дўстлик” (1998 йил), “Буюк хизматлари учун” (2001 йил) орденлари билан мукофотланди. Хонанда ҳақида “Ўзбектелефильм” томонидан “Саодат”, “Саодат Қобулова куйлайди” ҳужжатли фильмлари яратилди.

Ибратли умр кечирган, ҳавасга лойиқ ижод қилган Саодат Қобулова 2007 йил 12 октябрда ҳаётдан кўз юмди. “Мен ҳаётдан норози одамларни тушунмайман. Тақдир сизга нимани раво кўрса, шукр қилинг, қадрига етинг, ҳаётни севинг, дегим келаверади. Ҳаётимдаги яхши-ёмон кунлар, дилхираликлар, шодлик-қувончлар, машаққатлар учун, барчаси учун тақдиримдан миннатдорман!” дея ўз иқрорини айтган санъаткорнинг ижоди миллий санъатимиз ҳазинасидан муносиб ўрин олди.

*Чарос НИЗОМИДДИНОВА
тайёрлади*

РУМИНИЯ РЕСПУБЛИКАСИ

Европанинг жануби-шарқида жойлашган Руминия худудининг аксарият қисми тоғлар ва тепаликлардан иборат. Машхур Карпат тоғ тизмаси мамлакат бўйлаб катта ёй шаклини ҳосил қилади.

Руминия бой тарихга эга. Қадимда мамлакат худудида, хусусан, Трансильвания, Молдова ва Валахияда дак қабилалари яшаган. Милодий 2-аср бошларида даклар яшайдиган худудни Рим империяси босиб олиб, Дакия номи билан ўз вилоятига айлантиради. 271 йил Рим империясининг инкирозга учраши натижасида Дакия римликлар ҳукмронлигидан қутулади, аммо кейинчалик бу ерларга хуннлар, гепидлар, аварлар, 6–7-асрларда эса славянлар кўчиб келиб ўрнашади. 14-асрга келибгина руминларнинг аждодлари икки мустақил давлат – Валахия ва Молдова князликларини тузишади. XIX асрда бу икки князлик бирлашиб, ягона давлатга – Руминия Қироллигига айланади. XX асрдаги сиёсий-иқтисодий жараёнларда иштирок этган Руминияда қироллик давлат бошқаруви бекор қилинади ва Руминия Халқ Республикаси (1965 йилдан Социалистик Республика)га айланади. 1989 йилда Руминия замонавий тараққиёт йўлини танлаб, Руминия Республикаси деб атала бошлади.

Руминия Ўзбекистоннинг суверенитетини 1991 йил 20 декабрда тан олган ва мамлакатларимиз ўртасида 1995 йил 6 октябрда дипломатия муносабатлари ўрнатилган.

Руминлар 1 декабрни 1918 йилдан Руминия миллий куни сифатида нишонлайдилар. Шу муносабат билан журналимизнинг декабрь сонини руминлар адабиётига бағишладик.

*Мустақиллик санаси –
1918 йил 1 декабрь
Пойтахти – Бухарест
Майдони – 238 391 км²
Аҳолиси – 19 942 642 киши
Давлат тили – румин тили*

Адабиёт

Руминия адабиёти XVI асрда румин тилидаги ёзув билан бирга пайдо бўлди. Шаклланишининг турли босқичларида у черков-славян, юнон, поляк, рус, француз ва шўро адабиёти таъсирини бошдан кечирди.

Румин адабиётининг энг қимматли ва қадимги манбаи халқ оғзаки ижоди – дostonлар, эртақлар, қўшиқлар ҳисобланади. Бирок халқ оғзаки ижоди XIX асрга келибгина ўзининг чинакам адабий қиёфасига эга бўлди.

Румин тилида сақланиб қолган қадимий қўлёзма 1521 йилга тааллуқли. Бу кимпулунглик Някшудан брашовкалик Ханс Бенкнер номига ёзилган мактубдир. Бошқа румин ҳужжатлари каби мактуб кириллицада битилган бўлиб, ҳар жой-ҳар жойда черков-славян тилидаги парчалар кўзга ташланади.

Румин адабиётига, айниқса, насроний дини кучли таъсир кўрсатди. Ривоятларга қараганда, у ерларда Андрей Первозванный ўқиган экан. Аммо дастлабки православ қўлёзмаларини славянлар олиб киради. Шу боис румин тилидаги энг қадимги таржималар XV асрга оид славян-православия матнлари бўлган эди. Сксис псалтири, Воронежск псалтири, Хурмузаки псалтири ва Воронежский кодекси, айниқса, кенг тарқалган, ушбулар омманинг ўқимишли қисмида асосий билим ва таълим воситасига айланган. Мазкур диний китоблар мамлакатнинг жануби-ғарбида таржима қилиниб, Молдовада қўпайтирилган эди.

Черков-славян тилидаги биринчи босма диний китоб Макарийнинг 1508 йилда чоп этилган литергрия мажмуасидир, румин тилидаги биринчи босма китоб эса Сибийўс Катехизис (1544) бўлиб, бизгача сақланиб қолмаган.

XVII асрда юнон ва черков-славян тилидан бошқа таржималар ҳам чоп этилган. Молдовалик Дософтей (Доси фей) бизга таниш бўлган энг қадимги румин шеърларининг муаллифи саналади ва улар 1673 йилда Польшада нашр этилган.

VII асрнинг иккинчи ярмида Библияни румин тилида нашр этиш бўйича дастлабки уринишлар қилинди. 1582 йилда дьякон Шербан ва Марьян Дьяк Орэштиий Палеясини, шунингдек, Библиянинг баъзи қисмлари таржимасини нашрдан чиқарди. Уни епископ Михаил Тордашь Библиянинг венгерча таржималари билан солиштириб таржима қилган эди. Шунга қарамай, Библиянинг румин тилидаги тўлиқ нусхаси XVII асрнинг охирига келибгина нашрдан чиқди, бу пайтда Бухарест яқинидаги Снаговский ибодатхонаси роҳиблари Бухарест Библиясини чоп этдилар (1688).

XVIII асрда румин ерлари Усмонлилар салтанатига бўйсундирилди ва маҳаллий бойлар эмас, фанариотлар деб аталадиган юнон савдогарлари ҳукмдор этиб тайинланади. Шу тариқа юнон адабиёти румин адабиёти ривожланишига бевосита таъсир кўрсатади. Масалан, шу асрнинг энг йирик румин шоирларидан бири Алеку Вэкереску анакреонтик услубида ишқий қўшиқлар ёзди. Унинг отаси Енэкице ҳам шоир эди, бундан ташқари румин

тилидаги биринчи сарфу нахвни ёзди. Алекунинг ўгли Янку Вэкереску ўз авлодининг энг машхур шоири бўлган эди дейиш учун тўла асослар бор. Пан Антон латифаларида бутун бир “инсоний комедия” тасвирланган, уларда болкон руҳи, Руминияга усмонлилар билан бирга кириб келган болкон халқ оғзаки ижодининг таъсири сезилиб туради.

Румин ёзувчиларининг навбатдаги авлоди Европа маърифатчилик давридан илҳомланади. Франция, Италия, Ирландияда таълим олган руминлар ўзлари билан француз маданияти ва немис фалсафасини олиб кириб, румин адабиётига бўлган юнон ва шарқ таъсирини сусайтирдилар. Бу авлод вакиллари сирасига Георге Асаки, Ион Будаи Деляни ва Динику Голескуларни киритиш мумкин.

Европадаги миллий озодлик кайфияти руминларга ҳам “юкмай” колмади. Улар ҳам ўзларининг мустақил давлатини ташкил этиш иштиёқида ёнар эди. Шу йилларда баракали ижод қилган кўплаб румин ёзувчилари миллий ҳаракатга келиб қўшилди ва 1821, 1848 йиллардаги инқилобларда фаол иштирок этди.

Ион Хелиада Рэдулеску румин тилида биринчи илк даврий нашрни ташкил этган маърифатпарвар сифатида танилди. Шу билан бир қаторда Филармония жамиятини ҳам ташкил этди ва у кейинчалик Бухарестдаги Миллий театрнинг юзага келишида муҳим роль ўйнади. Николае Бэлческу тарихий рисоланинг дастлабки намунасини тақдим этган бўлса, Аляку Руссо ватанпарварлик руҳидаги “Руминияни алқаб” насрий достонини иншо қилди. Николае Филимон румин адабиётдаги биринчи реалистик романи ижод қилган бўлса, Б.П.Хашдеу илк шеърий драма муаллифига айланди. Александри Одобеску эса тарихий новеллалари ва эсселари билан румин адабиёти ривожига ўзига хос ҳисса қўшди.

Василе Александри ва Михай Эминескунинг румин адабиётда тутган ўрни алоҳида аҳамият касб этади. Александри румин адабиётини шеърият, наср, драма ва халқ оғзаки ижодидан намуналар билан бойитди; Эминескуни эса энг кўзга кўринган оташқалб шоир деб билишади. Унинг шеърлари илдизи халқ анъаналарига бориб тақалади, аммо улар немис фалсафаси ва ҳинд анъаналаридан сув ичган десак хато бўлмайди.

1918 йилдаги миллий бирлашувдан кейин румин адабиёти чинакамига олтин даврни бошдан кечирди. Масалан, Ливиу Ребряну “Кўзғолон” (1907 йилдаги деҳқонлар кўзғолони ҳақида), “Осилганлар ўрмони” (Руминиянинг биринчи жаҳон урушидаги иштироки тўғрисида) асарларини ёзди. Гортензия Папидат Бенжеску, Камилл Петреску сингари ёзувчилар асарларида илк модернизм белгиларини кузатиш мумкин.

Мумтоз тарихий адабий асарлар устаси Чезар Петреску (1892–1961) ўз романларида ижтимоий-этник муаммони маънос бўёқларда тасвирлайди. Унинг Биринчи жаҳон урушига бағишланган “Қуёш тутилиши” романи румин адабиётининг дурдонаси ҳисобланади. Шунингдек, адибнинг “1907” трилогияси ҳамда “Кеча”, “Бугун” ва “Эртанги кун одамлари” асарларини қисқача “XX аср румин йилномаси” деб тилга оладилар.

Жорже Кэминеску – романнавис, драматург, шоир, тарихчи, адабий мунаққид, эссенавис, журналист. Унинг қаламига мансуб “Энг қадимги даврдан бугунги кунгача румин адабиёти тарихи” китоби (1941; 1000 саҳифага яқин) руминшунос олимлар учун тайёр илмий манба, оддий ўқувчилар учун мароқли тарихий ҳикоялар сифатида хизмат қилмоқда.

Румин адабётшунослари урушдан кейинги давр адабий ҳаёти ҳақида

сўз кетганда, совет давридаги адабий тараққиётни эътироф этмай қолмайдилар. Бу даврда дунёга келиб, ўз ватани маданиятига катта ҳисса қўшган Марин Преда алоҳида ҳурматга сазовор. Унинг “Моромётлар” романида Руминия деҳқонларининг урушдан кейинги ҳаёти жуда зўр маҳорат билан акс эттирилади. Яна бир китоби “Ерликлар орасидаги энг севимли одам” асарида коммунистик жамиятнинг халқ бошига не кунларни солгани алам ва нафрат билан тасвирланади.

Сўзимиз аввалида румин адабиёти асосан чет эл адабий муҳитларининг узлуксиз таъсири остида ривожлангани қайд этилганди. Келиб чиқиши асли румин бўлган, аммо барча ижодий фаолиятини чет элларда олиб борган қатор машҳур адиблар бутун бир рўйхатни ташкил этади. Шулардан куйидагиларини тилга олиш ўринли бўлар эди: Антион Кантемир (рус тилида), Тристан Тцара (француз тилида), Эжен Ионеску (француз тилида), Бенжамен Фондан (француз тилида), Эмиль Чоран (француз тилида), Пауль Целан (немис тилида), Герта Мюллер (немис тилида), Марта Бибеку (француз тилида) ва ҳ.к. Шулар ичида Эжен Ионеску номи жаҳон адабий жамоатчилигига жуда яхши таниш. Айниқса, румин театри тараққиётида Э.Ионескунинг ҳиссаси ғоят катта, у санъатнинг ушбу жанрига абсурд шаклини биринчилардан бўлиб олиб кирди ва баракали ижод қилди.

Асли россиялик бўлган Доброжану Геря чор полицияси таъкибидан қочиб, 1875 йилда Руминия паноҳига киради. Рус мунаққидлари Белинский, Добролюбов, Чернишевский таълимотидан баҳраманд бўлган Д.Геря ва қатор бошқа адиблар (Ион Славич, Жорж Кошбук) самарали ижод қилдилар. Шу даврнинг энг йирик шоири Жорж Кошбук халқона оҳангдаги кўшиқ, лапар ва қасидаларини қайта ишлаб, уларга замонавий тус берди. Шу билан бирга у ўз шеърларида уруш, қашшоқлик ва ҳақсизликка қарши халқ норозилигини ифода этди.

Деҳқонлар масаласи кескин кўндаланг бўлган бир муҳитда попоранчилар (“попор” – халқ дегани) ғоялари олқишлар билан кутиб олинди, бунинг устига кўп ўтмай социалистик ҳаракат инқирозга учраб, эски тузум пароканда бўлди.

Асли бессарабиялик бўлган Константин Стере Сибирь сурғунидан қайтгандан кейин 1892 йилда Руминияга кўчиб ўтади ва попоранизмни тарғиб қилади. Попоранизм ҳаётда тўлиқ ўз ўрнини топмаган бўлса-да, аммо унинг адабиётга таъсири катта бўлди, у халқ, айниқса, деҳқонлар ҳаётини иложи борича ҳаққоний акс эттириш талаби билан чиқди. И.Л.Каражал асарлари бунга яққол мисол бўла олади.

Агар Ш.Кошбук, А.Влахуэ ва Штефан Октовиян Иосиф румин шеърлятида реалистик йўналишда ижод қилган бўлса, А.Мачедонски шеърлятда романтик йўналишни давом эттирган ҳолда румин символизмини ўз ижоди учун тамалтош қилиб олди.

Китобхонларимизга румин ёзувчиларидан Радун Чобанунинг “Қош қорайганда”, Георгу Брэскунинг “Аёл таъзими...” ҳажвий ҳикоялари рус тилидаги нашрлари орқали яхши таниш. Журналимизнинг 2004 йил декабрь сонидида Азиз Абдураззоқ таржимасида Михай Эминескунинг шеърларидан намуналар ўқувчиларга тақдим этилган эди.

*Амир ФАЙЗУЛЛА ва
Холниса РАҲМОНҚУЛОВА тайёрлади*

Меъморчилик

Руминия меъморчилиги узок ўтмишга бориб тақалишини унинг ҳудудида шаҳарсозлик намуналари сифатида сақланиб қолган фракийлар, скифлар, кельтларнинг маданий ёдгорликлари, Қора денгиз бўйларидаги Истрия, Томи, Каллатия каби антик шаҳар қолдиқлари, Трансильвания тоғларидаги дақлар қалъаларининг харобалари орқали билиб олиш мумкин.

Ўрта асрларга келиб румин меъморчилиги равнақ топа бошлади. Трансильвания ва Дунай атрофларида IX–XII асрларга оид меъморий обида қолдиқлари ҳамда қадимий қўлёмалар топилган. Айниқса, бугунги кунга қадар сақланиб келинаётган Морешти қасри ва Турну-Северин ибодатхонаси пойдевори ўша давр меъморчилик анъаналарини ўзида акс эттириб туради.

XIII асрдан бошлаб Трансильвания ҳудудидаги тошдан қурилган католик черковлари бир томондан қадимий меъморчилик анъаналарига яқин бўлса, бошқа томондан роман услубини ўзида акс эттиради. Бу давр меъморчилигининг ўзига хос хусусиятлари тошдан ишланган ёдгорликларнинг тенг мутаносиблиги ва девор безакларида ҳайкалтарошлик намуналаридан кенг фойдаланилганида намоён бўлади.

Ўрта аср ёдгорликлари ва деворий сурат парчаларида Жанубий Италия усталари мактаби ҳамда Византия ранг-тасвири анъаналарининг ўзаро уйғунлиги кузатилади.

XIV асрдан бошлаб аҳоли тураржойлари ва ибодатхоналар меъморий ечимида катта тафовут кўзга ташланади. 1352 йилда Куртя де Аржашда бунёд этилган авлиё Николай ва 1386 йили қурилган Козна ибодатхоналари Руминия давлатининг шаклланиш давридаги энг машҳур ёдгорликлар саналади.

Руминия меъморчилиги XVI асрга келиб чўққига кўтарилди. Айниқса, бу даврга оид Византия анъаналарини ўзида мужассам этган Дялул ва Куртя де Аржашда ибодатхоналари алоҳида аҳамият касб этади. Бу ибодатхоналарда шарқона услубнинг айрим кўринишлари ҳам акс этиб туради.

XVI аср охирига келиб пештоқ ва ибодатхона деворларининг пастки қисмларида ғиштдан фойдаланиш ҳамда девор сувоқларининг янгича кўринишда безатилиши анъанага айлана борди. 1594 йилда Бухарестда қурилган Михай Вода ибодатхонасида ана шу хилдаги меъморий анъаналар мужассам.

Стефан III (1457–1504) ҳукмронлиги даврида эркин меъморий услубларга мурожаат қилиш кучайди. Сарой иншоотлари, ибодатхоналар қурилишидаги оддийлик ундан аввалги асрдаги меъморчилик анъаналаридан кескин фарқ қилади.

XVII асрга келиб анъанавий услуб ва янги шакллар уйғунлигида

шаҳарсозликда ранг-барангликка эътибор қаратилади. Биноларнинг ички қисмларида яширин аркалар ва ички устунлар, хайкалтарошликдан унумли фойдаланиш урфга киради. Бу услубдаги қурилиш Бухарестдаги Колция ибодатхонаси беағида (1700 йил) акс этган.

XIX асрда румин меъморчилигида Европа меъморчилигидаги етакчи услуб – “эkleктик космополитизм”га қарши ўлароқ миллий ўзига хосликка катта эътибор қаратилади. Ион Минку (1851–1912) бу йўналиш саркорига айланади. Унинг Бухарестдаги Киселёв кўчасида жойлашган катта тамадхона ва Қизлар мактаби бинолари меъморчилик санъатида миллийликнинг акс этишига ёрқин мисол бўлади.

XX асрнинг 30-йилларида румин меъморчилигида неоклассицизм белгилари устунлик қилган бўлса, кейинчалик индустриал усуллар жорий этилиши орқали янги шаҳарлар барпо этилди. Руминиянинг жадал суръатларда ўсиши меъморчиликда ҳам сезила бошлади. Мамлакатнинг sanoатлаштирилиши, йирик ишлаб чиқариш марказлари қурилиши, Борзештидаги кимё мажмуаси, Биказ ва Черноводаги йирик цемент ишлаб чиқариш, Плоештидаги нефтни қайта ишлаш заводлари қурилиши натижасида янги шаҳарлар бунёд этилди.

Бу даврда меъморчиликда шартли безак услубидан ҳамда ясама ҳашамдорликдан чекиниш кузатилди. Руминиялик меъморлар темирбетон ва металл синчлардан фойдаланиб, ойнаванд бинолар қурилишига кўпроқ аҳамият қарата бошлайдилар.

Шунингдек, шаҳарсозликда меъморий обидалар мажмуаларини лойиҳалаштириш кенг йўлга қўйилади. Шимолий темир йўл вокзали ҳудуди ана шу талаблардан келиб чиқиб қурилган. Кейинчалик Каля Гривицей, Жулешти туманлари лойиҳасида ҳам ана шу анъанадан келиб чиқиб иш тутилади.

Йирик меъморий ансамбллар қаторида Руминия Республикасининг марказий майдони (меъморлар: Х.Майку, Л.Гарчия, Т.Нига, муҳандис А.Боверман) алоҳида ўрин тутати. Майдон марказида катта сарой биноти қад кўтарган. Оддий безаклар ва ҳашамдорликнинг уйғунлиги ушбу майдон кўркига кўрк қўшади.

*Дилшод ШУКУРОВ
тайёрлади*

Муסיқа

Руминия асрлар давомида турли хил маданиятлар таъсирида бўлгани румин муסיқа санъатида ҳам ўз таъсирини ўтказди. Шу боис румин муסיқаси молдаван, лўли, венгер

каби бошқа халқлар муסיқаси хусусиятларини ўзида мужассам этган.

Румин халқ муסיқа санъати румин тили билан бир вақтда шаклланган. Маросим, алла, чўпон кўшиқлари, ҳазил ва лирик кўшиқлар, эпик балладалар, “қайғу кўшиқлари”, энг мураккаб жанрлардан бўлган лирик

дойналар (молдаван халқ кўшиғи) румин фольклорининг хазинасидир.

Халқнинг энг сеvimли чолғуси – скрипка. Шунингдек, торли чолғулардан – кобза, цимбала, дамлиллардан – флуер (сибизга), най (Пан флейтаси), чимпой (волинка), тарагот, бучум (шоҳ) кабилар қадимдан кенг тарқалган. Кейинчалик кларнет, виолончель, контрабас ҳам амалиётга киритилди. Фольклор мусиқанинг шаклланиши ва тарқалишида ижро усуллари бойитган халқ мусиқачилари – лэутарлар муҳим роль ўйнайди. Улар кўпинча “тараф” деб аталувчи халқ ансамбллари таркибида чиқишлар қилар эдилар. Б.Лэутару, Н.Пику, К.Чолака, Г.Динику каби машҳур лэутарлар санъати кўплаб давлатларнинг йирик мусиқачилари томонидан юқори баҳоланган.

XIX асрга қадар Руминиянинг мусиқий ҳаёти асосан боёнларнинг уйлари ва барларда, черковларда кечган. Ўша даврда улар нафақат диний мусиқа маданиятининг ўчоғи, балки мусиқий таълим маркази ҳам эди. Ўз навбатида диний мусиқа Византия литургик мусиқаси ҳамда халқ кўшиқчилиги санъати таъсири остида шаклланди.

Мусиқий таълим марказларидан эса мусиқа фольклорини тўплаган ва мусиқий-назарий ишларни яратган биринчи румин мусиқачилари етишиб чиқди. Улардан органчи ва композитор Йоан ва Кайони (XVII аср, Трансильвания) халқ кўшиқ ва рақсларини ёзиб олган бўлса, кейинчалик фольклоршунос А.Панн (XIX аср) диний ва дунёвий кўшиқлар тўпламини чоп эттирган. XIX аср бошларидан Руминияда чет эллик оркестрлар ва опера труппалари тез-тез гастролда бўлди. Профессионал мусиқа маданияти XIX аср ўрталарида, яъни Руминия давлати ташкил топган даврда муваффақиятга эришди.

Л.Вист, И.А.Вахман, А.Флехтенмахер – биринчи румин профессионал композиторлари. И.А.Вахман румин тилидаги биринчи водевиль (“Муҳаббат тантанаси”, 1835) муаллифи бўлса, А.Флехтенмахер биринчи румин опереттасини (“Ялмоғиз кампир”, 1848) яратди. Ватанпарварлик мавзусидаги кўшиқлар ва “Янги ой” (1880) номли миллий оперетта Ч.Порумбеску ижодига мансуб. Румин симфоник ва камер мусиқасининг илк ижодкорларидан бири Ж.Штэфенеску 1869 йилда биринчи румин симфониясини яратди. Унинг камер жанридаги изланишларини К.Димитреску давом эттирди. Ижодкор биринчи румин торли квартетлари, виолончель ва камер ансамбллар учун пьесалар муаллифидир. Хор мусиқасининг ривожига эса Г.Музическу катта ҳисса қўшди. У румин фольклорини профессионал мусиқада қайта сайқаллаштиришнинг ўзига хос йўлини топди. Хор мусиқаси соҳасида, шунингдек, Д.Кириак-Жоржеску, кейинчалик эса Г.Куку, Г.Дима, Я.Мурешану ва И.Видулар ижод қилдилар.

XX асрнинг биринчи ярмида мумтоз ва замонавий европача мусиқа ютуқларини румин фольклорининг услубий қонуниятлари билан мувофиқлаштирган композиторлик мактаби шаклланди. Ушбу мактаб раҳбари XX асрнинг энг машҳур мусиқачиларидан бири Ж.Энеску бўлди. Унинг симфоник ва камер асарлари, “Эдип” операси (1931) румин мусиқасининг мумтоз намуналарига айланди.

1920 йилда мамлакат пойтахти Бухарестда Руминия миллий мусиқа санъатини шакллантиришга қўмаклашувчи румин композиторларининг жамияти ташкил этилди. 1949 йилда Бастакорлар уюшмасига айлантирилди.

1944 йилда мамлакат озод бўлгач, румин мусиқаси тарихида ҳам янги босқич бошланди. Мусиқачиларнинг маданий-маърифий ишларига алоҳида

этибор берилди. Янги ғоялар, мавзулар ва шакллар мусиқа ижодиётини тўлдириб, қахрамонлик, тарихий ва инқилобий мавзулардаги оммавий кўшиқлар, оратория, кантата каби демократик жанрлар ривожланди.

Бугун Руминияда филармониялар, опера театрлари, симфоник ва камер оркестрлар, чолғу ансамбллари фаолият олиб бормоқда. Ч.Порумбеску номидаги Бухарест, П.Дима номидаги Клуж, Ж.Энеску номидаги Ясса консерваториялари йирик мусиқа ўқув юртлари ҳисобланади.

Руминияда мунтазам равишда халқаро ва миллий мусиқа танловлари ҳамда фестиваллар ўтказилади. 1958 йилдан бошлаб ҳар уч йилда ўтказиб келинаётган Жорж Энеску номидаги халқаро фестиваль ҳам дунё мусиқачилари орасида машҳурдир.

*Санъатшунослик фанлари номзоди
Саодат ОМОНМУРОДОВА тайёрлади*

Ракс

Румин халқ ракси тарихи болқон-карпат ракс маданиятидан келиб чиққан. Рақсларда қўлланиладиган усул ва ҳаракатлар жуда кўп, шулардан умумий бўлган куйидаги хусусиятларни айтиш ўринли: аёллар ракси нозик ҳаракатларга қурилиб, эркаклар рақсига қараганда бирмунча осонроқ, эркаклар ракси ижросида эса серғайратлик талаб этилиб, чаққон ҳаракатлар ва рақсга ундовчи ҳайқириқлар даврани қиздиради. Ҳар икки турда ҳам қатъий белгиланган ҳаракатлар ва маълум техник элементлар қўлланилади, баъзи ҳолларда эса импровизация билан рақс бойитилади.

Руминияда айрим рақслар мамлакат бўйлаб машҳур, баъзилари эса ҳудудларга хос. “Хора” мамлакатда оммавий тус олган миллий рақслардан бири. Унда раққосалар доира ҳосил қилган ҳолда, бир-бирининг елкасидан тутиб, бир маромда айланишади, айланадаги ҳар бир раққоса уч қадам олдинга ва бир қадам ортга қадам ташлайди. Одатда рақс мусиқий созлар жўрлигида давом этади. “Сэрба” рақсига, аксинча, шиддат хос. Рақс давомида ҳайқириқлар янграб туради. “Дедой” ракси жуфтликлар томонидан ижро этилади.

Руминиянинг Бессарабия, Валахия, Олтения, Банат, Трансильвания ва Добружа ҳудудлари рақслари фарқланади. Масалан, Трансильванияда “Инвертита” ракси жуда машҳур. Бу ердаги рақсларга лўлиларнинг рақс элементлари таъсир кўрсатган. Масалан, “Роминяска”, “Циганяска” ва “Урсарияда” каби рақсларда лўлиларга хос мураккаб ижро усуллари қўлланилади.

Добружада эркаклар ракси жуда машҳур. Унда раққослар доира ҳосил қилиб, чизик бўйлаб ўйнашади. Буларга “Бриури”, “Драгайчута”, “Кадинеаска”, “Пахарелул” ва “Папусика” каби рақсларни мисол келтириш мумкин.

“Келуш” қадим замонлардан бери ижро қилинадиган рақс. Олдинлари уни “Калушари” ҳам дейишган. Ушбу мураккаб рақс шитоб билан ижро

этилиб, турли образлар ифодаланади. Масалан, ўйинчилар отларнинг чопишини тезлик билан, париларнинг парвозини нозик ҳаракатларда тасвирлашади. “Келуш” Олтения ва Мунтения вилоятларида кенг тарқалган.

1833 йилда Филармония жамияти таркибида мамлакатда биринчи балет мактаби очилди. Мактабда таҳсил олган балет ўйинчилари Бухарестдаги опера спектакларида маҳоратларини оширишди. 1885 йилдан Бухарест миллий театрида балет труппаси ва мактаби фаолият юрита бошлади. Т.Парис ва М.Бэлэнеску каби балет санъати усталари кўплаб шогирдлар тайёрлашди. Балет мактаби ташаббуси билан театрда “Оққуш кўли”, “Копеллия”, “Карпатдаги тўй”, “Мариуца хоним” каби спектакллар сахналантирилди. Ҳозирда мазкур театр мумтоз ва замонавий опера санъатининг сара намуналарини муваффақият билан намоиш этиб келмоқда.

Сўнгги пайтларда Руминияда раксга бўлган қизиқиш ортиб бормоқда. Турли тўгаракларда ёшлар миллий ракс сирларини ўрганишмоқда. Бухарестда қад ростлаган Фольклор институти оммавий ва ҳудудий ракс турлари устида тадқиқот олиб боради.

*Аброр УМАРОВ
тайёрлади*

Театр

Руминияда театр санъати мамлакат мустақиллиги учун кечган мурасиз курашлар муҳитида шакллана бошлади.

1816 йил Ясса шаҳрида ҳаваскор ижодкорларнинг биринчи спектакли сахна юзини кўради. Ўзбекистонда, спектакль румин тилида намоиш этилиб, маҳаллий аҳолининг миллий ғурурини уйғотиб юборади ва бамисоли истибдодга қарши кучли норозилик оҳанглари билан мужассам этувчи ҳайқирик бўлиб янграйди.

1830–1840 йилларга келиб Руминия ижтимоий ҳаётида театр яна ҳам салмоқли аҳамият касб эта бошлади, боиси сахна санъатининг атоқли арбоблари бевосита инқилобий жараёнларда иштирок этди, ўз асарлари билан истиқлол ғояларига йўлбошчи бўлди. Ҳурлик ва мафкуравий кутқулардан халос бўлиш йўлида театрнинг ўткир қуролга айланиши, айниқса, Руминия драматургиясининг асосчиларидан бири, сатирик пьесаларнинг моҳир устаси Василе Александри (1821–1890) ижодида яққол бўй кўрсатди.

Ниҳоят узок йиллар кутилган истиқлол қўлга киритилгач, янги жамият шакллана бошлади. Ҳукумат гарчи бошқарув фаолиятида зулм йўлини тутмаган бўлса-да, руминларнинг миллий ўзликни англаши, анъана ва қадриятларни тиклашидан манфаатдор эмасди. Бундай ёндашув, шубҳасиз театр тараққиётига ҳам акс таъсир кўрсатди. Ҳукмрон куч вакиллари театрнинг кўргазмали табиати ва кенг оммага таъсир этиш қудратидан айёрлик билан фойдаланиб, сахна асарлари орқали космополитизм (ватансизлик), дидсизлик, ахлоқий тубанлик, ғоявий

махдудликни тарғиб этишди, натижада театр очик тижорат воситаси, ўткинчи истакларни қитиқловчи ҳавойи томошага айланиб қолди. Ана шундай шароитда аҳолининг чинакам эстетик диди, маънавий эҳтиёжларини ҳимоя қилиб, Руминия Миллий театри (дастлаб Катта театр деб аталган, 1877 йилдан эса Миллий театр мақомини олган) катта майдонга чиқади. Руминия адабиёти ва театрининг кўзга кўринган намоёндалари В.Александрини, К.Каражале,

К.Аристия, М.Милло ва бошқалар юксак мезонларга жавоб берувчи, ёш авлод камолотига хизмат қилувчи бадий баркамол сахна асарлари яратишга киришдилар. Театр репертуарини тузишда асосий эътибор миллий драматургия намуналарига қаратилди. Жумладан, 1877–1881 йиллар оралиғида В.Александрининг “Шаддод Водэ”, “Синязна ва Пепля”, Й.Каражаленинг “Бўронли тун” асарлари сахнага қўйилади. Миллий заминдан узилиб қолган, урф-одат ва анъаналарини соғинган, жамият ҳаётида янгича қарашлар, фикрларга эҳтиёж сезаётган румин халқи учун мазкур спектакллар ғоявий эмланиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

XIX аср охири – XX аср бошларида Руминия Миллий театри труппасига А.Романеску, Г.Манолеску, Ш.Юлиан, К.Ноттара, А.Деметриадэ каби истеъдодли актёрлар жамоаси келиб қўшилади. Режиссёр П.Густи Н.В.Гоголнинг “Ревизор” (1909), Й.Каражаленинг “Йўқолган мактуб” (1914), М.Горкийнинг “Тубанликда” (1915) асарларини сахналаштиради.

XX асрнинг 20–30-йилларига келиб мамлакат театрлари ҳаддан зиёд экспериментларга берилиб кетди, натижада абадиятга дахлдор, умрбоқий спектакллар камайиб, лаҳзада пайдо бўлувчи, сўнг тезда репертуардан тушиб қолувчи томошалар авж олди. Таниқли театр арбоблари В.Эфтимий, К.Петреску, М.Себастьян ва бошқалар сахнада бадий ҳаққонийлик, ғоявий теранлик, шакл ва мазмун бирлигини сақлаб қолишга интилдилар.

Иккинчи жаҳон уруши тугагач театр яна ижтимоий-сиёсий фикрлар минбарига айланди. Жаҳон драматургияси намуналарини сахналаштириш тажрибасига эътибор қаратилди. “Кончилар” (Давидоглу, 1949), “Ҳаётбахш фожа” (В.Вишневский, 1959), “Қирол Лир” (В.Шекспир, 1968), “Кирица хоним” (А.Мушатеску, 1969), “Ботаётган куёв” (Делавранчи, 1973) каби спектакллар бу давр театр солномасини ташкил этади.

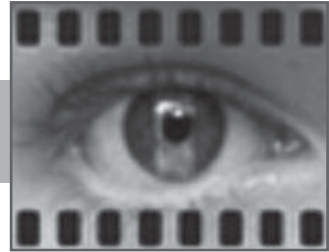
1970 йилларга келиб, Руминия театри актёрлик санъати бўйича юксак пиллапоярларни забт эта бошлади. Айниқса, Бухарестдаги Миллий театрга бадий раҳбар сифатида тайинланган Р.Белиган қўл остида Ж.Калборяну, А.Бузеску, И.Рэкицяну, С.Попович, Ф.Пьерсик, М.Ангелеску, Э.Годяну, М.Русу, Г.Гозорич каби маҳоратли актёрлар унумли ижод қилишди. Театр жамоаси Франция, Италия, Польша, Венгрия, Болгария, собиқ Совет Иттифоқи бўйлаб гастрол сафарларига чиқади.

Бир қарашда Руминия театри ижтимоий-сиёсий муҳит таъсирида шаклланиб, муайян давр мафқурасидан четга чиқолмагандек кўринса-да, ҳар қандай қарашу чекловлардан устун турувчи ижодкорлар ҳам етишиб

чикди. Абсурд театрининг машхур вакилларида бири Эжен Ионеску ижоди фикримизга мисолдир.

Бугун Руминияда театр маданий ҳаётнинг энг муҳим жабҳаларидан бири ҳисобланади. Мамлакатда Миллий театрдан ташқари Михай Эминеску номидаги театр, Опера ва балет театри, эстрада ва мюзикл, кўғирчоқ театрлари фаолият олиб боради. Айниқса, Михай Эминеску номидаги театр жамоасининг репертуари ранг-баранглиги, дунё адабиётининг нодир асарларини қамраб олгани билан эътиборга молик. Ҳозирда театр ижодкорлари “Хатарли муносабат” (Ш. де Лакло), “Ёлғизликнинг юз йили” (Г.Г.Маркес), “Амадей” (П.Шафер), “Номаълум юлдуз” (М.Себастиан), “Анна Каренина” (Л.Н.Толстой), “Ҳамлет” (В.Шекспир), “Ака-ука Карамазовлар” (Ф.М.Достоевский), “Ғийбатчилар” (М.Трамбле), “Театр кимга керак?” (Т.Вертенбейкер), “Аёл мактаби” (Ж.Б.Мольер), “Ботаётган кун” (Б.С.Делавранче) каби сахна асарларини томошабинлар эътиборига ҳавола этмоқда.

Кино

Руминияда биринчи фильм 1896 йил 27 май куни, илк бор кино санъатини инкишоф этган франциялик ака-ука Люмерлар ихтироси (1895 йил 28 декабр)дан бор-йўғи беш ой кейин намоиш этилади. Демак, мамлакат киноси бу оммабоп санъатнинг туғилиш жараёни билан деярли тенгдош бўлиб, бир асрдан зиёд тарихни қамраб олади.

Кино санъатининг пайдо бўлиши ва ҳаётда учровчи турфа ҳодисаларнинг экранга кўчиши, шубҳасиз, маҳаллий аҳоли томонидан қизгин кутиб олинган. Бироқ техник имкониятларнинг чеклангани, ифода воситаларининг ниҳоятда соддалиги сабаб дастлабки фильмлар давомийлиги бир дақиқа, ҳатто санокли сонияларни ташкил этган. Таъбир жоиз бўлса, руминларнинг қалдирғоч фильмлари лаҳзаларда ёниб-ўчган бир тутам чўғни ёдга соларди.

Руминия киносининг оёққа туришида француз ижодкорлари, айниқса, мохир тасвирчи Пол Менюнинг хизматлари бекиёс бўлди. У 1897 йил ўзи суратга олган фильмлар жамланмасини Руминияга юборади. Мазкур картиналар аҳоли эътирофига сабаб бўлгач, 1898 йил тасвирчи руминлар юртига келиб ноёб камерасини кимошди савдосига қўяди. Ҳаммадан баланд нархни айтган шифокор Жорж Маринеску камерани сотиб олади. У 1898–1899 йиллар оралиғида тиббиёт мавзусига доир бир неча қисқа муддатли фильмларни тасвирга олади. Аста-секин пойтахт Бухарест, сўнг мамлакатнинг бошқа шаҳарларида тез-тез кино намоишлари бўлиб туради. 1909 йилнинг май ойида биринчи кинотеатр биноси қурилади.

Руминия тарихида сюжетли биринчи бадиий фильм сифатида режиссёр Григорио Брезеану томонидан тасвирга олинган “Ҳалокатли муҳаббат қиссаси” картинаси қайд этилган. Фильмдаги асосий ролларни Бухарест Миллий театри актёрлари Лусиа Стюрдза, Тони Буландра ва Аурел Барбелиан ижро этишади. Фильм намоиши 1911 йилнинг 26 сентябрида Аполло кинотеатрида бўлиб ўтади. Шу йилнинг ноябрь ойида эса “Сиз

учун очилган дасторгуллар” фильмининг тақдимоти томошабинлар эътиборига ҳавола этилади. Лирик-романтик руҳдаги мазкур фильм нозик ҳиссиётларни жунбишга солиши, поэтик жозибаси ва оҳорли сюжети билан кўпчилики мафтун этади.

Кейинчалик мамлакатда ижтимоий-сиёсий мавзудаги фильмларга эътибор кучаяди. Бу ҳодисани биринчи жаҳон урушининг бошланиши билан изоҳлаш мумкин. Уруш йиллари маданий ҳаётнинг барча соҳалари қатори кино санъати ҳам молиявий инқирозни бошдан кечиради. Бухарестда чиқадиган маҳаллий “Рампа” журналига берган интервьюсида кинорежиссёр Григоре Брезеану шундай деган эди: “Мен фильм ишлаб чиқарувчи катта студия қуришни орзу қиламан. Назаримда, бунинг уддасидан чиқиш мумкин. Бизга, биринчи навбатда, катта молиявий маблағ керак. Моддий жиҳатдан оёққа турулсак, бемалол хориж киносаноати билан беллаша оламиз”.

Биринчи жаҳон урушидан сўнг аҳолининг бадавлат қатлами кинога кизиқа бошлади, экран санъати истикболи учун кўнгилли тарзда сармоялар ажратилди. Тўпланган маблағнинг асосий қисми тасвир сифатини таъминловчи, фильм бадииятини оширувчи янги техник воситалар, ускуналар сотиб олишга сарфланди.

1920 йили “Қуёш” киностудияси томонидан “Бахтга қўл силтаб” бадийи фильми суратга олинади. Фильмдаги асосий қахрамонларни венгриялик актриса Ля де Путти ҳамда руминиялик актёрлар: Мария Филотти, Ион Манолеску, Георг Сторин, Алехандру Михалеску ижро этишади. Шу даврда ижод қилган режиссёрлар Ж.Михаил, Ж.Жоржеску, тасвирчилар Н.Барбелиан, В.Гоча кинонинг ифода воситаларини бойитишга ҳаракат қилади.

Кинога овознинг кириб келиши ижодкорларга икки ҳисса куч бағишлади. Шу вақтгача тилу забондан мосуво бўлган қахрамонларнинг гапириши томошабинларни ҳам ҳаяжонга солди. “Телевизор” (1931), “Чекиш” (1931), “Поезддаги кўланка” (1933), “Биринчи муҳаббат” (1934) каби фильмлар илк бор дубляж қилинди.

Иккинчи жаҳон урушидан сўнг мутахассислар Руминия киносида “олтин авлод” пайдо бўлганини эътироф этишади. Силвиа Попович, Флорин Пиерсик, Константин Динлан, Амза Теллеа, Дем Радулеску, Стела Попеску, Себастиан Папанани, Леополдина Баланута ва бошқалар актёрлик борасида анча танилган бўлса, Маноле Маркус, Жо Саизеску, Георг Витанидис режиссёр сифатида шухрат қозонишди.

1950 йили Руминияда кино санъатининг турли йўналишлари бўйича мутахассислар тайёрловчи мактаб ташкил этилади. Айнан шу йили Бумбешти–Ливезень шаҳарлари бўйича қатновчи темир йўл қурилишига бағишланган “Жаранглаган водий” фильми суратга олинади. Ижтимоий мавзудаги картиналар билан бир қаторда миллий адабиёт намуналарини экранлаштириш бўйича салмоқли изланишлар олиб борилади. Жумладан, румин адабиётининг атоқли вакили Й.Каражале қаламига мансуб деярли барча асарлар экранга олиб чиқилади (“Руминиялик ижарачи”, “Ожизлик занжири”, “Ташриф”).

1958 йил Й.Каражале номидаги театр ва кино санъати институтини таъмомлаган М.Маркус, Ю.Миху, Л.Брату, М.Дрэган, С.Степул, Ф.Мунтяну, А.Блайер, Ж.Сайзеску сингари истеъдодли ёшлар киножараёнга келиб қўшилди ва дастлабки фильмлари биланок муваффақият қозонди.

Айниқса, болалар киносида ижод қилган режиссёр Э.Бостан қисқа фурсат ичида машхурлик чўққисига кўтарилди.

1960–1970 йиллар Руминия киносига хос муҳим хусусият шундаки, ижодкорлар тарихга мурожаат қилиб, замон муаммоларига жавоб излашди. “Дунай тўлқинлари” (Л.Чулей, 1960), “Даки” (С. Николаеску, 1967), “Устун” (Дрэган, 1968), “Довюррак Михай” (1970), “Мангулик” (С.Николаеску, 1974), “Кантемир” (Г.Витанидис, 1975) шу руҳда суратга олинган фильмлардир.

1980 йилларга келиб, кинода замонавий муаммоларни акс эттириш тамойили устунлик қила бошлади. “Гамгин Анастасиянинг кўз ёшлари” (А.Татос, 1980), “Саёҳат” (Данелюк, 1981), “Поездни кутиб”, “Танлов” (Верою, 1982), “Мария, Мирабела” (Попеску Топо 1982), “Сафар ҳақида эртақ” (А.Н.Митта, 1983) ва бошқа фильмлар бу даврнинг энг сара картиналари ҳисобланади.

Кейинги йилларда Руминия киноси жиддий муваффақиятларга эришди. Айниқса, мамлакат фильмлари Европа ва жаҳон миқёсида ўтказилувчи нуфузли танловлар, киноанжуманларда мунтазам иштирок этиб, турли мукофотларга сазовор бўлаётгани фикримизни тасдиқлайди. Хусусан, режиссёр Кристи Пуюнинг “Жаноб Лазарескунинг ўлими” (2005) фильми нуфузли Канн кинофестивалида махсус мукофотга лойиқ кўрилган бўлса, режиссёр Корнелиу Порумбоиунинг “12:08 Бухарест шаркида” фильми 2006 йили худди шу фестивалда операторлик иши бўйича ғолиб деб топилди. Шунингдек, “4 ой, 3 ҳафта ва 2 кун” (К.Мунжиу, 2007), “Олтин аср эртаги” (Х.Хёфер, Р.Мэркулеску, К.Мунжиу, 2009), “Ҳуштак чалмоқчи бўлсанг, чалавер” (Ф.Шербан, 2010) фильмлари кино мутахассислари ва мухлислар томонидан ижобий баҳоланди.

Шохрух АБДУРАСУЛОВ
тайёрлади

РУМИН ШЕЪРИЯТИДАН НАМУНАЛАР

Василе АЛЕКСАНДРИ

(1821–1890)

Василе Александри 1821 йил 21 июлда таваллуд топган. Париж университетининг тиббиёт ва юридик факультетларида таҳсил олган, бироқ бирортасиниям тугатмаган. Адабиёт журналарида жамоатчилик асосида фаолият олиб борган. Бир йил театр директори лавозимида ишлаган. 1877–1878 йилларда Руминия Қироллигининг Париждаги элчиси бўлган. Александри асосан румин фольклорига аҳамият қаратиб, 1853 йил Парижда румин халқ кўшиқларини китоб қилиб чоп эттирган. У миллий кўшиқлар таъсирида “Халқ кўшиқлари” (1843–53), “Халқ шеърлари”(1852), “Марваридгуллар”(1848–63) китобларини ўз мухлисларига тақдим этди. Михай Эминеску Василе Александрини “Шеърият қироли”, “Руминларнинг буюк шоири” деб атаган эди. Шоир 1890 йил 22 августда вафот этган.

*Рус тилидан
САДАФ таржимаси*

ЮЛДУЗЛАР

*На йил зуҳур, на сўнгсиз ҳудуд –
Ўртамизда юлдузлар фақат!
Ёдингдами, субҳидам гуллар
Юзларида жилваланган нур –
Камалакдай товланган шабнам?
Йўқ, улар менинг кўзимдан оққан
Кўз ёшларим, эмасди юлдуз.*

*На сув оққан кўзлардан шарор!
На тинмаган аччиқ-аччиқ ёш!
Шу юрт учун,
Тийра тақдири учун!
Пар тўшаги орзуда қолган
Ватангадо, фақири учун!
Кўздан тўкилдию юлдуздек маржон,
Томчи ёшда порлаб кетди бахт!*

ИЛТИЖО

*Уйғон, офтобойим!
Оға, топиб кел,
Кўксимдаги қирқ тўрт нурни.
Қирқи сенга – чарогонин ол,
Қолдирсанг, бас, менга тўртини.
Қуёш бўлиб балқсин,
Пешонангда ул икки шуъла.
Бошқасини нигоҳимга кўм,*

*Бошқасини кўксимга отгил,
Унутма. Унутма!
Офтобойим, олтинлар сари,
Ўздан хабар келтирган, қуёш.
Шошма дейман, боққил мен сари,
Кунларимни ёритиб юбор,
Ҳовурлатгин кўксимда оташ,
Токи дили боглансин ёрнинг,
Токи бизни богласин Холиқ!*

Михай ЭМИНЕСКУ

(1850–1889)

Михай Эминеску 1850 йил 15 январда туғилган. Румин адабиётининг ёрқин мумтоз вақили. Унинг илк шеърлари 1866 йилдан нашир этила бошлади. Эминеску Вена университетининг эркин тингловчиси сифатида филология, фалсафа ва ҳуқуқшуносликни ўрганди. Шу давр ичида у “Тақлидчилар” деб номланган шеърлар туркумини эълон қилади. У Кант ва Конфуций фалсафий асарларини румин тилига таржима қилди. Шоир 1889 йил 15 июнда Бухарестда вафот этди.

Рус тилидан
Фароғат КАМОЛОВА таржимаси

* * *

Омонат баргларни тўқар тийрамоҳ,
Деразангни уриб шовуллар ёмғир.
Унниққан мактубни қайта ўқиб гоҳ,
Ўтган кунларингни ёдлайсан бир-бир.

Соатларинг сарфлаб ажиб беҳуда,
Нашъасин сурасан, қулф эшик банди.
Ва буюк қўшиғи қоронгиларда
Сени аллалайди тинмасдан олдин.

Ёлғиз ўтирибман, олов теграси.
Докияни ўйлаб, қор парисини,
Кун ўрнида сузар тун қоронгиси.

Исёнкор зулматда сиргалар изинг
Ва нозик қўлларинг чулғайди мени,
Кўзларимга тегар нозик салқини.

УЙҚУ ЭМАС КЕЛГАН

Уйқу эмас келган ярим кечалар,
Ўлим олиб кетмоқ учун деразам чертар.

Бошламоқ бўлади юрилган йўлдан,
Ҳаёт, ўлим ҳаддин унутсам бирдан.

Лек идрок тарозисида қадаҳ силкинмас,
Ўлим имламайди, ҳаёт ҳам афзал эмас...

ЁЛҒИЗЛИК

Деразага парда тутилган.
Печда ўтин ёнар жимгина.
Сассиз чўкиб стол ортида
Хаёлларга чўмаман яна.
Хаёл... хаёл... қуш галасидай
Кўз олдимдан ўтади тўла.
Хотиралар овози унда

Чирилдоқлар билан жўр бўлар.
Ўтган кунлар ўчмайди ёди
Тунлар дилга чўқар чағир тош.
Исо Масиҳ оёқларига
Шаъмдан томган каби қайноқ ёш.
Бурчакдаги ўргимчак тўри
Баъзан-баъзан ялтиллаб кетар.

Пинхон танда кўяр сичқонлар
 Эски китоб уюмин титар.
 О, юз марта аҳд қилдим ичда
 Шеър ёзмайман энди ҳеч қачон.
 Қийналмайман, шуниси тинч-да,
 Шеър – оғир дард, юракка ёмон.
 Лекин нечун сичқонлар ҳадеб
 Куймаланар мендан пинхона.
 Ғамга тортар ахир бу ҳолат,
 Шеър дардига ташлайди яна.
 Баъзида-чи... узундан-узун

Кечаларда, гарчи камдан-кам...
 Ёрилай дер бечора юрак
 Эшик бандин шиқирлашидан.
 Наҳот... ўзи келди бахт олиб...
 Бўм-бўи хонам ярқ этди нурдан.
 Гўё порлоқ санам тимсоли,
 Қоронгилик чекинди сирдан...
 О... қанийди, тўхтаб турса вақт,
 Шу лаҳзада қолсак бир умр.
 ...Севгилимнинг тутаман кўлин,
 Жим ёришар чехрасида нур.

Октавиан ГОГА

(1881–1938)

Октавиан Гога 1881 йил 1 апрелда Трансильваниянинг Решинари қишлоғида туғилган. Будапешт университетидида таҳсил олган. 1937–1938 йиллари Руминия бош вазири лавозимида ишлаган. Руминия Фанлар академиясининг аъзоси. 1938 йил 11 февралда вафот этган.

ОҚШОМ

Кўк ёпинди қора рўмол,
 Мотамсаро она мисол.
 Кунгабоқарлар журъатсиз
 Бошин эгиб сурар хаёл.

Жўр кўшиқнинг авжи тинди,
 Тўнг оғриқдай мудрар ўрмон.
 Жуфт қалдирғоч мизгиб қолди,
 Ҳарир кўрна ёнди туман.

Уфқ олтин сулизорга
 Зарра-зарра сепар кумуш.
 Дайди қарга қанот чўзар,
 Чарчогинми кўради туш.

Ҳолдан тойган шаффоф тўлқин
 Мудрар тўгон лабида жим.
 Чўпон ҳам хўб олмоқда тин,
 Пинак отган ҳассаси ҳам.

Ухлар замин, кўк гумбази,
 Ажиб дилбар бир кучоқда.
 Чашима эса шивирлайди:
 “Ором олсам мен ҳам, қани!”

ЕРДАН ТАШҚАРИДА

“Етим одалар” туркумидан

Мен ерда ҳеч кимман томирларимсиз,
 Шамол этагида кўчган учқунман.
 Оламда мендан-да баттол жонзот йўқ.
 (Энди бор. Чунки мен дунёда йўқман.)
 Кўринмас жонман мен, уйсиз, дарбадар,
 Юлдузни соғинган йиғлоқи жинни.
 Ўзим бино қилган худоларимнинг
 Жилд-жилд ақидасин шайдосиман мен.

Кечиккан алами бадкор давринг,
 Мен бот-бот қайтгувчи ёпишқоқ тушман,
 Етимликман, ўннга айланиб кетган
 Ва унда барчасин ўзгартирмишман.
 Зиёратга чиққан соқов таънаман,
 Яқинлар унутган қари чол каби.
 Ичимда иложсиз қичқириқ яшар,
 Кўклардан ҳимоя сўрайди лабим.
 Шундан бошланади ҳамма-ҳаммаси –
 Жилмайишман забун тул ингроғидай,
 Альпинистман, бироқ барча йўлларим
 Ўраб олган мени пастликда, афсус.
 Эгам иродаси, хоҳиши билан,
 Насллар тилида “лаънат” деган сўз.
 Алҳол, иблисдан-да дарбадарман мен,
 Фақатгина гўрлар очилганида,
 Зўрга-зўрга эслай бошлайман
 Қандайдир бир уйни...
 Кетолмайман унинг руҳидан.
 Тамом алоқасин узиб мен билан
 Ташқарида эса ухлар қиёфам,
 Таҳқирланган ёрин бошида гўё.
 Иложсиз шафқат-ла эгилиб,
 Отланиб у мағрур нафрат-ла,
 Ўзга ватан, ўзга асрга,
 Эзилган, хўрланган халқлар изидан,
 Бироқ, ўшалар-ла, демак, мен билан!
 Кесатиққа доим кирлик чапланган,
 Қолаверса, балки (улар орзуси)
 Жим бўлар, оғзига тиқилиб латта,
 Шунда сўзлаб бермас ҳеч нима.

ҚИРҒОҚДА ТУРАРДИМ

Занжирларин тортиб кема жўнади, Учиб кетди азиз лаҳзаларимиз,
 Дунё кезган эди – эски устухон. Тунларнинг билгисиз қизиллигига.
 О, аёл, сен энди абад бегона, Йўлхалтам юраги увишиди бирдан,
 Олиссан, бир сирли кенгликлар томон. Шафақ ёнгинида гойибот сирдан.

Қирғоқда қолдим мен, сен кетдинг тамом,
 Кўзларим изингдан интилаверди.
 Хайҳот, олисдасан, олимсимдамас.

Ҳасрат ибодатин қурбони эдим.
 Сен кетдинг, мен учун вайронлик қолди.
 Шу чоғда тақдирим вафот этганди.

Жорже БАКОВИЯ

(1881–1957)

Жорже Баковия румин шеърлятининг символизм оқими етакчиси. 1881 йил 17 сентябрда савдогар оиласида таваллуд топган. Бухарест университетиди тахсил олган. Илк шеърлари 1898 йилдан матбуотда чоп этила бошлаган. Унинг “Қўрғошин” (1916), “Заъфарон учқунлар” (1926), “Тун парчалари” (1926), “Шеърлар” (1929), “Сиз билан...” (1930) ва бошқа шеърй тўпламлари адабиёт ихлосмандлари томонидан илиқ кутиб олинган. Адиб Руминия адабий жамоатчилиги (1925) ва Миллий мукофоти (1935) совриндори. Шеърлари жаҳоннинг кўплаб тиллариға таржима қилинган. Шоир 1957 йил 22 майда вафот этган.

СЎНГГИ СОАТДА

Уруш.
Халқлар кўчиши.
Нон ва туз карточкада.

Фанда тараққиёт.
Дараклар, ихтиролар.

Бомбапаноҳ,
бошпана, ўчоқ...

Кечки шафақ,
Ер силкиниши...
Дунё тикланмоқда.

ШОИР БЎЛСАЙДИМ

Шоир бўлсам эди,
Нақадар поклингни
Тасвирлар эдим.

Ва унутар эдим
Согинганимни.

Шеърлар ўқир эдим
Қайта ва қайта,
Ёд билганимни.

Рассом бўлсам эди,
Сенинг тасвиринг
Бўлар эди мудом
Мен учун санам
Ва умрим битгунча,
Билмасдим сира
Азалий дард, гам.

Машиқ бўлсам агар,
Қўшиқ куйлашга
Флейтани мажбур этардим.
Ўз қайғум билан
Мен сени мангу
Маишхур этардим...

Захария СТАНКУ

(1902–1974)

Захария Станку 1902 йил 7 октябрда туғилган. 1932 йилда Бухарест университетининг фалсафа ва филология факультетини тугатган. 1927 йилда нашр қилинган “Содда кўшиқлар” илк шеърй китоби Руминия Ёзувчилар жамияти (1949 йилда бу жамият Руминия Ёзувчилар уюшмаси таркибига киритилиб, Станку унинг биринчи раиси этиб сайланган) мукофоти билан

тақдирланган. У Руминия Давлат мукофоти (1954) ва Гердер мукофоти (1971) билан тақдирланган. Станкунинг “Сехрли майса” (1941), “Тутунли йиллар” (1944) “Оққушлар кўшиғи” (1973), “Тўлин ой кўшиқлари” (1974) каби шеърлий китоблари нашр қилинган. 3.Станку 1974 йил 5 декабрда Бухарестда оламдан ўтган.

* * *

Қандай азиз эди ўтган кунларим,
Бири ҳам қолмади, кетди-ку куйиб.
Кул қолди улардан, фақат, тўкилиб.
Шамол елди кунлар кулин сочгани,
Гуллаган боғларга сочмоққа уни.

Билмадим тунларнинг қандай кечганин,
Тунлар эриб кетди бири ҳам қолмай.
Эриб кетди тунлар қишининг қоридай.
Ер ёрилди бехос ва давомига
Қолдирмай бирин ҳам тортди комига.

Севгим қандай эди, эсимда ҳам йўқ,
Балки ширин эди, эҳтимол, аччиқ,
Умр каби узоқ, балки бир оқшом,
Қанотида олиб учиб кетди Вақт.

Билмам, қандай кечар ўлимим менинг,
Беозор бўлмогин истардим унинг.
Қаттиқ кутган эдим, нафратлангандим,
Уни чақиргандим ҳайдамоқ учун.
Уни чақиргандим...

ИЛК ХОТИРАЛАР

Қарияпман, бироқ эслайман
Она сутин ачқимтил таъмин.
Тут дарахти узра узилиб
Сузиб юрган булут тўпламин.

Кўкка ўрлар, учолмас олов,
Ғазаб сочар ўчоқда алвон.
Гарчи эшик очмасалар ҳам,
Кундуз ва Тун бўларди меҳмон.

Қоқсуяк ит искалар мени,
Шамол тинмай кўзга сепар қум.
Бунда кўрган одамлар бари
Ялангоёқ юрар туну кун.

Совуқлари оларди узиб,
Тун совуғи тишларди мени.
Алам эди қуёш мангуға
Кўк тоқига қоқилмагани.

СЎРАМА, МЕНДАН СЎРАМА

Қуёш сўрамайди, яхшиманми мен ё ёмонми,
Ҳар кунни мен учун нуруни сочар.
Юлдуз сўрамайди, яхшиманми мен ё ёмонми,
Кечалар ёғдулар сочиб йўл очар.

*Шамол сўрамайди мендан фазилатларим,
Эсиш пайти келса, эсади майин
Ва тинади тиниш вақтида.
Ёмғир сўрамайди, мен ким, қандайин,
Ёгаверар, ёғиш мавсуми.
Гар чарчаса тўхташи тайин.
Менинг фазилатим сўрамайди қор,
Вақти келган пайти ёгади шитоб,
Эриб кетади у, кўринса офтоб.*

*Сен мендан сўрама, яхшиманми ё мен ёмонми,
Сўрама, яшаши хоҳлайман ё йўқ,
Яшагим келарми ё йўқ яшагим?*

*Менинг севгим қадимий севги,
Сўрамагин, сўрама мендан...*

Никита СТЭНЕСКУ

(1933 –1983)

Никита Стэнеску 1933 йил 31 мартда туғилган. 1957 йилда Бухарест университетининг филология факультетини якунлаган. Илк шеърлари “Трибуна” адабий журналида чоп этилган. Унинг “Туйғуларни ҳис этиб” (1964), “Ғамгин туйғулар” (1966), “Сўз эмас” (1969), “Руминия замини” (1969), “Дилғир мумтоз оҳангларда” (1970), “Замин белгилари” (1982) ва бошқа китоблари румин мумтоз шеърляти хазинасидан жой олган. Гердер (1975) ва кўплаб бошқа адабий мукофотлар совриндори. 1980 йили Нобель мукофотига номзоди қўйилган. 1983 йил 13 декабрда вафот этган.

ҒАМГИН СЕВГИ ҚЎШИҒИ

*Бир кун, қачондир, жуда ҳам эрта
Ҳаёт менинг учун топади якун.
Майсалар шимади тупроқ мазасин,
Оқиб кетаётиб томирларимдан,
Бечора юракни соғинар қоним.*

*Бироқ ҳаво тоза, сен-да бегуноҳ,
Фурури сарбаланд ёш дилимизнинг.*

*Ўлиш вақти келар отларнинг бир кун,
Темир станоклар эскийди ҳатто.
Вақти келса қуяр ёмғирлар шаррос,
Яратган изнида йўқ зарра хато.*

*Жами аёл зоти сен каби керик,
Яна сенга ўхшаб кийинар улар.*

*Улкан оққуш учиб келади бир кун,
Суриб ташлайди у кўкдаги ойни.*

ШЕЪРИЯТ

*Шеърият, бу – йиғлаётган кўз,
У – йиғлаётган елка,
Йиғлаётган елканинг кўзи.*

*Шеърият – йиғлаётган қўл,
Йиғлаётган қўлнинг кўзи у.*

*У – йиғлаётган товон,
Йиғлаётган товоннинг кўзи.*

*О, дўстларим, сиз,
Кўзёш эмас, шеъриятсиз,
Балки ичга ютилган йиғисиз,
Кашф этилмаган кўзнинг йиғиси.
Гўзал бўлиши керак бўлган,
Бахтли бўлиши керак бўлган
Кўзнинг кўз ёши.*

Николай ЛАБИШ

(1935–1956)

Николай Лабиш 1935 йил 2 декабрда туғилган. Илк шеърлари мактабда ўқиб юрган кезларида нашр қилинган. Ҳаётлигида “Бугунинг ўлими” (1955) ва “Ҳавас дебочаси” (1956) шеърий китобларини нашрга тайёрлаган. 1956 йилнинг 22 декабрида Бухарест шаҳрида фожиали ҳалок бўлган.

ТУМШУҚ

*Кўз сирғалар ўрмон устидан,
Ғойиб бўлар гира-ширада.
Замин узра қапишиган тоғлар
Хира тортар ўша сирада.*

*Журъати йўқ, увишиб қолган,
Тепамизда секинлар гала.
Узоқ-яқин хотираларни
Қанотлари билан варақлаб.*

*Мен тўхтайман дарахт ёнида,
У ерда бор орзу сурнайи.
Ўтар бўлсанг, бир кун, куйи
Самоларга етмоғи тайин.*

*Бироқ оқшом сирғалиб тушар
Ва заминга урилар экан,
Санчилади бизларга чуқур
Ўткир, совуқ тумшуги билан...*

БАЙРОҚ

*Мен ярқ этган рақсни кўрдим,
Том тагида, пастқам овлоқда.
Жуда эркин, ёввойи рақсни,
Осмон ости, кимса йўқ ёқда.*

*Кўрдим, қандай учарди ўйнаб,
Ажиб мовий олов шарлари.
Шаддод шамол қирмиз байроқни
Узиб қочди кўзимдан нари.*

*Яна кўрдим, тунука томдан
Шошмайгина ўтди бир одам, –
Чатнаб кетди бирдан чақинлар,
Сўнгра ерга шўнгиди шу дам.*

*Душманларча шамол ҳуштаги
Ва ёгилар ёмғир сўроғи.
Лек бир одам осмон остида
Қўлтиқлаган юртнинг байроғин.*

*У сеҳргар эмас, биламан,
Ўзимиздай йигит, у, ўртоқ.
Шундан байроқ унинг қўлида
Кўринади кўзга яқинроқ.*

*Ёмғирли у самоларда-чи,
Гулдир-гулдир, гув-гув, тарс-турси.
Одамларнинг юзига қўнди
Ватан байроғининг ёғдуси...*

Ана БЛАНДИАНА

(1942 йилда туғилган)

Ана Бландиананинг илк шеърлари 1952 йилдан шеърлари матбуотда чоп этилган. 1975–1977 йилларда Бухарестдаги Тасвирий санъат институти кутубхонасида ишлаган. 1976 йилдан бошлаб шоира асарлари дунёнинг кўплаб тилларига таржима қилиниб, нашр этила бошлаган. Стефан Малларме номидаги шеърлят академияси, Европа шеърляти академияси ва Жаҳон шеърляти академияси аъзоси. Гердер (1982, 1988) ва бошқа мукофотлар билан тақдирланган.

СЕН ТУШСАН

Мени ҳамма севарди доим,
Мени ёмон кўрганлар эса,
Аслида-чи, кўпроқ севарди.

Қиш кунлари доим завқ билан,
Юргандайн қорларга ботиб,
Одамларнинг орасида ҳам
Яшар эдим мен меҳр тотиб.

Қасос ҳукми ҳамиша қойим,
Шарти унинг севгига севги
Ва қонга қон сўралар доим.

Тўхтамасдан ёғиб турса қор,
Нозик, золим зар иплар билан
Ўраб қўяр йўлни кумушга
Ва бўрон деб англар мени ҳам.

Қор оралаб кетаман тушдай,
Сен – менинг тушларим,
Мен эса мангу
Уйғонмасам дейман асло бутушдан.

Баъзан жим қарайман теграмга,
Кўзларим жовдирар паришон.
Юшиоқ қор яхлайди устимда,
Момиқ кийим ёпиб меҳрибон.

Совқотмайман уйқумда, илиқ,
Мен биламан, шу тарз ўламан.
Кечирарлар бори гуноҳим,
Агарда мен сендан уйгонсам.

Менинг ўзга тилагим ҳам йўқ.
Фақатгина ёпиқ қовоқларимдан
Шу жимирлаш турсайди оқиб...

* * *

Қел, суҳбатлашамиз
Ўзимиз туғилган Ватан ҳақида.
Менинг ватаним – ёз.
Шунчалар нозик у,
Япроқ қулаб тушса,
Уни вайрон этиши мумкин.

Осмон эса юлдузлардан оғирлашяпти,
Ерга тегай дейди баъзида.
Мабодо энкайсанг,
Эшитасан, нозик майсалар
Қиқирлашиб юлдузларни эркалаганин.

Гуллар шу қадар кўп,
Кўзлар оғриб кетар,
Қуёшданми, дейсиз.
Қуёшга ўхшайди
Шохлардаги ларзон мевалар.

Мен туғилган юртда
Ҳамма нарса бисёр,
Фақат ўлим йўқ.
Фақат чексиз бахт бор.
Худди тушга ўхшар ҳаммаси.

САРҲАДЛАР

*Роман очколар билан ютса,
ҳикоя нокаутлар билан голиб келади.
Роберто Арльт*

МУҲАББАТ – ТИЛСИМ...

Журналнинг мазкур соннда эълон қилинаётган румин ёзувчиси Эужен Урикарунинг ҳикояси персонажи Викал Антим ҳамкасби, дўсти Кройкунинг кўнглини яралайди, бўлмағур ҳодисаларни ўйлаб топади, тўқийди – пировардида, Антузанинг қизлик шаънига номуносиб ҳикоя юзага келади; мактаб муаллими, болаларга таълим-тарбия берувчи инсон шундай тубанлашадики, буни нима деб изоҳлашни билмайсан. Очиғини айтганда, Викал Антим қабиҳ, муттаҳам одам эмас, унинг ҳамкасби Кройкуга нисбатан ғарази ҳам йўқ. Бироқ у табиатшунослик муаллими Кройкунинг Антузага бўлган муҳаббатини яхши билмас-да, кўнгли сезади. Унинг юрагига бемаъни хаёлларни Антуза солади. Викал Антим ҳе йўқ-бе йўқ дўстининг дилини оғритади, ўз навбатида, қиз ҳам бизга номаълум сабабларга кўра, Викал Антимнинг юрагини ғаш қилади ва унга осонлик билан эришади. Гап орасида икки мартагина Кройкунинг номини тилга олиб ўтади, холос. Шу орқали у ниятига етади.

Ҳикоя, асосан, уч киши – Кройку, Антуза ва Викал Антим ўртасидаги кўнглисиз вазиятнинг қай тариқа юзага келганлигини акс эттиришга қурилган. Улар мактабда хизмат қилишади. Викал Антим билан Антуза бир кун аввал тунда ғалати вазиятда, қизнинг ота-боболарига тегишли боғда учрашишади, ўрталарида турли хил гап-сўзлар бўлиб ўтади. Бу беқарор муносабат марказида қизнинг Викал Антимга айтган: “Сен ортиқ мени излаб юрма, сенга керак бўлиб қолсам, ўзим олдинга келаман”, – деган гапи туради. Демак, улар орасидаги муносабат омонат. Бўлиб ўтган тунги учрашув тасодифий. Шоиртабиат Кройкунинг ошкора қилмаган майл-истаги самимий, жиддий. Викал Антимдан эшитган гапларидан кейин ҳам, қизга маломат тошларини отмаётганидан биламизки, у Антузага бефарқ эмас, уни ғойибона севади. Хўш, унда ҳикоя нима ҳақда? Савол ўринли. Ҳамма гап шундаки, севги ҳақида ҳар бир ёзувчи ҳар хил ёзади. Одамни тушуниш амримаҳол. Ёзувчи инсоннинг ички оламини, бу туйғунинг сабаб-оқибатларини қаламга олади. Эсингиздами, А.Чеховнинг “Ҳазил” номли ҳикоясида бир содда йигит яхши кўрган қизи билан тепаликдан чанада тушиб келаётганда ҳар сафар шамол гувиллаётган паллада: “Сизни севаман...” деб шивирлайди. Қиз ҳайратдан қотиб қолади, қулоқларига ишонмайди. Лекин қараса, йигит хотиржам, севгисини сездирмайди. Тепадан тушишларида эса яна қайта-қайта шу гапни такрорлайди. Охири қиз бир ўзи учганда ҳам бу гап қулоқлари остида жаранглайди.

Бу балоғатга етаётган қиз юрагида мавж ура бошлаган инжа туйғуларнинг инъикоси. Табиий фанлардан бохабар, инсон ҳаётидаги биологик-физиологик ўзгаришлар ҳаётда асосий ҳал қилувчи омил эканини илмий жиҳатдан яхши билган Антон Павлович Чехов ёрқин психологик ҳикоя яратган.

Севги-муҳаббат туйғусини тараннум этган Куприн “Ёқут кўзли билағузук” ҳикоясида бу инсоний туйғу дунёдаги барча бойликдан азиз ва муқаддас эканлигини акс эттиради, Лавренев эса “Қирқ биринчи” номли ҳикоясида севгининг қудратини тасвирлаш орқали эътиқод, озодлик, Ватанга бўлган оташин муҳаббатнинг ундан-да улғуворлигини ҳаққоний акс эттириб берган.

Хуллас, ҳар бир ижодкор севги хусусида ёзар экан, унинг яратувчанлик ва бузғунчилик, мардлик ва олийжанобликка даъват этувчи ва шу билан бирга тубан, разил ишлар қилишга мажбур этувчи хусусиятларидан фойдаланади.

Демак, севги ёлғиз яхши кўрган йигитнинг севгилиси ҳақидаги куйиб-ёниши, уни соғиниб кечалари юлдузларга хаёлан термилиши ва дил изҳоридангина иборат эмас.

Ҳоди Тоқтошнинг “муҳаббат ул эски нарса, лекин ҳар бир юрак они ёнғорта” деган машҳур сатрини ўз билгимизча таҳрир қилиб, ўзгартириб: муҳаббат ул эски нарса, лекин ҳар бир ижодкор уни ўзича акс эттиради, десак фикримиз янаям ойдинлашади.

Ёзувчи ёзади – оппоқ қоғозда ҳаётда ҳеч ким бошидан ўтказмаган, ҳеч кимнинг бошига тушмаган воқеалар акс этган сюжетлар асосида микро-олам яратади ва шу ёзганлари орқали ҳаёт ҳақида, одамлар, уларнинг муҳаббати, изтироб, армонлари ҳақидаги қарашлари, ўй-хаёлларини асар қаҳрамонларининг ҳаёти ва тақдири орқали китобхонга тақдим этади. Бировнинг кўнгли бошқалар учун қоронғи – уни билиш, англаш учун инсон ниҳоятда нозикфаҳм, кузатувчан бўлмоғи керак. Бадиий асар бамисли бошқа одам – ёзувчининг кўнгли. Уни тушуна олиш, мақсадини фаҳмлаш – шу ҳикоя орқали нима демоқчи эканлигини англаш осон эмас. Биз ёзувчидан содда, тушунарли ёзишни, мавҳум образлар, мубҳам ғояларга берилмасликни талаб этамиз, йўқ, аксинча, ўқувчи-китобхон зукко бўлмоғи керак аслида, бадиий асар ўқиш, ўзга инсон юрагида пинҳон бўлган дард, даъват, ишораларни кўзларидан билиб олишдек зукколик, зийраклик, сезгирлик талаб этади. Минг-минглаб сўзлардан ҳосил бўлган бадиий асарни ижодкор сингари англаш, ундан асосий ғояларни – ҳаёт ҳақиқатларини ажратиш ола билиш учун эса асар замиридаги маъноларни инкишоф этишга қодир бўлмоқ лозим. Ҳолбуки, ҳар қандай асарда ўзга бир инсон – бу ўринда муаллифнинг дунё ҳақидаги, инсонлараро доимий равишда содир бўладиган ихтилофлар тасвири, баёни, хулосалар, ҳукмлар, саволлар бўлмай иложи йўқ – ана шунини англаган, топган ва кашф этган китобхонни маънавий завқланиш, тафаккур – англаш ва таҳлил қилиш бахш этадиган руҳий осойишталик кутади.

Эътиборингизга ҳавола этилаётган Эужен Урикарунинг ҳикояси ҳам китобхонни ўйлашга, фикр-мулоҳазага ундайдиган жумбоқ асар. Зеро, муҳаббатнинг ўзи тилсим...

Таржимондан

Эужен УРИКАРУ

(1946 йили туғилган)

Руминиялик адиб Эужен Урикару Клуж университети филология факультетини битирган. 1974 йили “Дабдабабозлар” номли илк ҳикоялар тўплами чоп этилиб, адабий танқидчилар эътиборига тушган. Шунингдек, ёзувчи “Гулхан ва аланга” (1976), “Мис” (1978) романлари муаллифи. Журналимизда эълон қилинаётган ҳикоя адибнинг “Антония” қисса ва ҳикоялар тўпламидан олинди.

ГУБОР

Ҳикоя

*Рус тилидан
Олим ОТАХОН таржимаси*

Кутилмаганда туман куюқлашди. Викол Антим адир узра, дўнгликлар оша ўрлаб, секин-секин ишқомлар ва тор кўчаларни ҳам эгаллаётган оч кўкиш туманнинг бостириб келишини деразадан томоша қилиб турарди. Ёғочдан ишланган эски, лекин ҳали бақувват минбар билан тешиктирқишлари, ғадир-будур ерлари яхшилаб сувалган, бироқ ҳали бўялмаган эшик орасида у ёқдан-бу ёққа юравериб чарчадими, дераза тоқчасига кафтларини кўйганча ҳовли-боғлару томлар оша узоқ-узоқлардан кўзини узолмасди. Лекин шу пайт нигоҳи қўлларини чўнтагига сукиб, дарвоза ёнида турган Кройкуга тушди. Кройку анчадан бери ўша ерда турган бўлса керак, симёғочга суянганча борлиқни қоплаётган оқиш-ним кўкиш туман мана ҳозир ўзини ҳам бағрига олишини кутаётганга ўхшарди. Агар бу ғаройиб манзарани якка ўзи эмас, яна кимдир алоҳида кайфият ва хаёлот измида томоша қилаётганини билса, қувониб кетишини ўйлаган Викол Антим деразани очиб: “Кройку! Ҳой, Кройку!” дея чақирмоқчи ҳам бўлди. Шундай қилса унга хайрихоҳ эканини билдирган бўларди. Лекин у чоғланди, холос, ўша заҳоти ниятидан қайтди, холбуки, синфда ундан бошқа ҳеч зоғ йўқ, ёлғиз ўзи, диққати ошиб, нима қиларини билмаганидан туман қоплаган мавзеларни томоша қилаётган эди; бугун охириги кун эканига ишончи комил бўлгани билан ич-ичида эртадан умид қилаётганди. Файзли ишқомларни кўздан кечириб, Башалига ҳаммасини аниқлаштиради ва шу билан кўнгилсиз ишларга чек қўйилади-ю, уларни синфларига қайтариб юборади, деган ўй кечаётганди. Мана шундай қарама-қарши хаёллар оғушида у ҳатто дераза тутқичини бураб тортди, алланечук ғийқиллаган товуш эшитилди, шу лаҳзаларда у нима сабабдан энгил тортганини англади. Зотан, Кройку хаёлидан кечган саргузаштларини бемалол айтиши мумкин бўлган ягона инсон эди, эҳтимол, шунинг учун бироз энгил тортган бўлса ажаб эмас. Викол Антимга “хаёлидан кечган саргузаштлари” деган сўзлар мойдай ёқиб, қулимсираб қўйди. Жуда ўринли, чинданам саргузашт – бошқача таърифлаш мумкин эмас. Бунга кўп бўлгани йўқ, уч кун аввал юз берди.

Ушанда Антуза уни излаб топганида, у наъматак буталари остида чўнкайиб ўтирарди. Қиз товуш чиқармай, сассиз юриб келаётган чоғда унинг совуқдан титраб, ихраб-сихраётганини эшитиб қолганди. Викол Антим алмисоқдан қолган, ярим вайрона кулбага бир илинж би-

лан, умидвор бўлиб ана-ҳозир мўъжиза юз беради-ю, чирок ёнади ва унинг қийналишларига барҳам беради, дегандек мўлтираб ўтирар, ким, қанақасига барҳам беради – билмас, лекин мана шу хаёлнинг ўзиёқ, совук азбаройи, суяк-суягига қадар ўтиб кетгани, қийналаётгани учунми на-жотбахш қувват касб этаётганди. Чирок, табиийки, ёнмади, лекин нажот фариштасининг ўзи ташриф буюрди – унинг орқа тарафида енгилгина қадам товушлари эшитилди ва у ҳали бошини кўтариб қарашга улгурмай, қаршисида Антуза пайдо бўлди. Қиз бамисли шафқат ҳамширасидек унинг дардига малҳам бўлиш учун келганга ўхшарди; аслида у Викал Антим шундай совукда, яна ярим кечаси бу ерда нима қилиб юрибди, дея ажабланиши керак эди, йўқ, унинг қиёфасида бундай ифодалар кўринмас, билъакс, кўпроқ ачиниш ҳисси зуҳр этарди; Викал Антим амаллаб туришга чоғланди, лекин ҳоли келмай ўтириб қолди, то нафасини ростлаб, яна урингунича икки-уч дақиқа ўтди. Титроғи ҳадеганда босилмади, оёқлари, шимининг кенг почаси шудрингда жикқа ҳўл бўлган, болдирига майсалар ёпишган, шими оғирлашиб, юриш ноқулай эди. У кафтлари билан юзини қайта-қайта ишқади, лабларини қонатиб юборгудек қаттиқ тишлади. “Бу ерлар совук, шамоллаб қолиш мумкин”, – деди Антуза. Бу билан у бизнинг боғимизда шунақа совук, бошқа ерларда ундай совук эмас, демокчи бўлаётганини Викал Антим тушунди. Елкаларини қучиб, совукдан дилдираб турар экан, у ўзини ожиз ва ҳатто ғарибу нотавон ва ҳўрланган ҳис этди. Шу билан бирга, беихтиёр Антузадан иложи борича тезроқ кутулишни хаёл қилди, ана шунда Владиядан бешикаст, ҳурмат-эътиборини сақлаган ҳолда қайтиб кета оларди. Назарида, айна чоғда ёлғиз қишлоқ жонига оро кириши мумкин эди. Аксига олиб Антуза ҳам кетмасдан тураверди, бунинг устига, ҳаракат қилсанг – қизийсан, бу аҳволда совукдан қўл-оёғинг увишиб қолади, деб донолик қилганига бало борми?! У қизнинг айтганларига итоат этишни ўзи учун ор, деб билган бўлса ҳам, ўтириб туришга ҳаракат қилди, қўлларини кўтариб бир-икки силтади, аъзойи баданига иссиқлик югургандек бўлди.

“Агар уйга таклиф қилмасам хафа бўлмайсанми? – деди Антуза қоп-қоронғи уйи томонга ишора қилиб. – Отам билан синглим ухлашяпти, – дея хириглаб кулди у. – Қолаверса, вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолди”.

Викал Антим энсаси қотганини билдирмасликка уриниб, айниқса, сизларникига кириш учун кеч бўлди, деди. Антуза унга ўқрайиб қаради. “Вой кўнглимининг кўчаси-ей! Шу аҳволдаям бир нима, деб санчиб олишингни кўймайсан-а, айтгандай, ўзинг ҳам хоҳламаяпсан-у, ўлганингни кунидан турибсан индамай. – Қиз кўнглига қаттиқ тегдим шекилли, деб ўйладими, мулойим оҳангда: – Истасанг боғимизни кўрсатаман, бўптими?” – деди. Ўша заҳоти таклифини ўзгартириб тақрорлади: “Тўғрироғи, салтанатимизни, кўрсанг, тушуниб оласан, нега бунақа деётганимни”.

“Мен тарих ўқитувчисиман, салтанат нималигининг фарқига бораман, кўрқма. Хўп, нима таклиф қилмоқчисан?”

“Ортимдан юришингни, бир сўз билан айтганда, менга итоат этишингни”. Шундай деди-да, Антуза деворни бармоқ учлари билан пайпаслаганча иморат ёқалаб йўлга тушди. Викал Антим уй кунжагига етиб борганида бирдан тўхтаб қолди, бир нималар эсига тушиб безовта бўлди, бир пайтлар таниш бўлган нарсаларни кўрганда одам қандай аҳволга тушса, у худди шу кўйга тушди, бироқ ҳеч нарсани аниқ эслолмай турарди. Буни кўрган Антуза ҳам ҳайрон бўлиб тўхтади. “Нега тўхтаб қолдинг? Нима бўлди?” Викал Антим қўл силтади: “Шошмай тур, бир ниманинг ҳиди келяпти,

бир ам ажойибки, сезяпсанми? Жавдар, ха-ха, жавдар хиди... бўлди”. Антуза қотиб-қотиб кула бошлади. У оғзини кафти билан тўсиб, аранг ўзини босди-да, бир нималарга ишора қилгандек деди: “Ха, мухтарам устоз, жавдар, куритилган жавдар, сен худди таниш ерга келиб қолгандек бўлаяпсан, тўғрими, а?” У Антузанинг нима демоқчи бўлганини сезди-ю, лекин индамади. Чуқур-чуқур нафас олиб, хузурланди, шу асно совук баданини тарк этганини сезди.

“Ёзда чимзорда юришни яхши кўраман, юмшок, нам қандайдир...”

“Оёқялангми? – Викол Антим боғ этагида кўзга чалинаётган кўланкани энди аниқ илғади. – Нега оёқяланг? Мен ҳеч қачон оёқяланг юрмайман, агар юрсам, майсаларнинг намлигини ҳам, юмшоқлигини ҳам ҳис қилолмайман”.

Викол Антим кундузи ўзи келган ерни аниқлаш учун атрофга кўз югуртирди, омборхона, молхонани кўрди, лекин ҳозир қандайдир кундузгидан бошқачароқ, Антузанинг гап-сўзлари ҳам пойинтар-сойинтар туюлди. У кетишини ҳам, қолишини ҳам билмай иккиланар, нима сабабдан Антуза ўзини қидириб бу боққа келганини тушунолмасди. “У ерда нима бор?” деб сўради у боғ этагида ёришган нузли чизикларни кўрсатиб.

Антуза илгарилаб борарди. Викол Антим қизнинг ортидан харсанг-тошлар ва шамолда синиб тушган дарахт шохлари оралаб ўтиб боришини кузатиб турар экан, унинг илк учрашув чоғидаги ҳаракатлари, нозик қомати, эркин эгилиб, енгил қадам ташлашлари эсига тушди-ю, вужудига тотли титроқ таралди; худди ўйноқи шабадалар бағишлаган ҳаловат ва хузурни туйди ва беихтиёр: “Одам юксак қояларга кўтарилаётганда ёки денгиз ёқасида шундай туйғуларни ҳис қилса керак,” – дея хаёл қилди.

У қизни кўздан қочирмаслик учун қадамини тезлатди, дам-бадам тошгами ёки консерва банкасидами қоқилиб борар экан, бирдан, тахминан бир-икки метр чўккан, эски, ярим вайрона уйнинг бўғотидан тушаётган заифгина оқиш-кўкимтир нур куршовида қолишди. Хароба уй деворларини ерга қоқилган ходалар тутиб турарди. Том устини икки энлик йўсин ва мох қатлами қоплаганди. Нур ана ўша ердан, кўрғонга ўхшаб қурилган иморатнинг томида чирмашиб ўсган гиёҳлар орасидан ўтиб келарди.

“Нима бу?” – деб сўради Викол Антим томоғи қирилиб.

Антуза қайноқ нафаси унинг юзига урилгудек даражада яқин келди-да:

“Бизнинг уйимиз бу. Дастлаб шу ерда яшаганмиз. Мен туғилганимда кўчиб кетган эканмиз. Бу ерга кириш ман этилган. Босиб қолиши мумкин. Менинг буваларим шу уйда яшашган. Шу уйни асраб қолиш учун отамнинг кўп нарсадан воз кечишига тўғри келган, қара, атрофида ҳеч вақо ўсмайди”, деб шивирлади.

Викол Антим атрофни синчиклаб кўздан кечириб чиқди. Дарҳақиқат, яқин ўртада ер тап-тақир, бамисли йўсиннинг укпар ипларидан тўқилган шолча тўшаб қўйилгандек. У Антузадан: “Нега бу ерда ҳеч нарса ўсмайди?” – деб сўрашга чоғланди. Бироқ қиз ҳикоясини давом эттираётганини кўриб жим бўлди. “Назаримда, оиламиз аъзоларидан биринчи бўлиб уй бузилиши мумкин деб, мен башорат қилган бўлсам керак. Нега ҳеч нарса экишмаслигининг сабаби, уй жудаям эски, чириб кетган. Алмисоқдан қолган уй. Сен нима деб ўйлайсан?”

Викол Антим ўйлаб ўтирмасдан шартта жавоб берди: “Эскиликка эски, кўриниб турибди, лекин бошқа сабаблари ҳам бор, сиз, Адамлар (у қизнинг фамилиясини зўрға айтди) бошқачасиз, Владиянинг одамларига ўхшамайсиз, мен уй чириб кетгани учун атрофида ҳеч вақо ўсмайди, де-

санг чиппа-чин ишониб кетаверишим мумкин. Эҳтимол, ҳар хил хавотир ва ирим-сиримлар туфайлидир!”

“Билмайман, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмаганман. Уй бузилиб кетиши мумкинлиги тасаввуримга ҳам сиғмасди бир пайтлар. Тавба, нега буни менга айтаяпсан? Сенга нима қизиғи бор бунинг? Бизнинг қариндошуруғимиз бўлмасанг. Бунинг устига, владиялик ҳам эмассан – қидирсам, бир боғланган еринг йўқ. Сен нима-ю, дераза олдидаги кампир нима – икковинг бир хилсан”.

“Кимни айтаяпсан, К.Ф.ними? – Антузанинг гап-сўзлари уни ажаблантириш тугул ҳамиятига тегди. Шу пайтгача ҳеч ким уни К.Ф. билан тенглаштирмаган эди, бор-йўғи ўша кампир билан бирга яшайди. – Балки гапингда жон бордир. Ёки шунчаки айтаяпсанми?” – “Кўпчилик кампирнинг шахсига қизиқади, лекин ҳамма ўзича хулоса чиқаради. Менга ишонмайсанми? Балки гапимга куларсан, аммо мен эмас, ўша К.Ф.инг касофат”.

Викол Антим Антузани бир туртди: “Нима дединг? Қайтар, касофат деяпсанми?! Қайдан олдинг бу гапни? Касофат эмиш!” – У шайтонлагандек пишқириб кулар, ҳам жаҳли чиқарди.

Антуза унинг қилиғига индамай қараб турди-да, ўзича изоҳ берган бўлди: “Мен ўйлаб топганим йўқ бу сўзни, унинг маъносини ҳам аниқ айтиб беролмайман, очиғи, муаллим Кройку шундай деди, ўз қулоғим билан эшитдим, муҳандис Башалига ҳам бор эди ўша ерда”.

Викол Антим қизиксиниб уни саволга тутди: “Нима, сен ҳам ўша ердаямидинг? Ўзинг айтаяпсан-ку ўз қулоғим билан эшитдим, деб”.

Антуза унга қаради. Ярим чўккан уй бўғотидан тушаётган ғира-шира ёруғда у янада гўзалроқ кўринарди. “Мен у ерда эмасдим, лекин эшитдим”. Викол Антим жим турди-да: “Оббо!.. Бўпти, истасанг юр, уйга кирамиз?! Ичкари иссиқ бўлса керак...” деди.

У совуқ емаётган эди, шунчаки ўйнаб айтди.

Антуза жавоб қайтармади. У Викол Антим тунука билан қопланган вазмин эшикни зўр бериб очаётганда ҳам қимир этмади; ортидан қизнинг келмаётганини сезган Викол Антим тўхтади. У қоронғилик қўйнида ҳеч нарсани илғамади. Димоғига рутубат иси келиб урилди. У кўзим ўрганар, деб бироз кутди, юз йил ичида бирорта одам бу остонани ҳатлаб ўтмаган бўлса керак, дея кўнглидан ўтказди. У хиёл олдинга энгашган кўйи, ичкари киришга юраги бетламай остонада турар, Антуза эса, ундан бирон нимани сўрашга ҳам, итариб юборишга ҳам ботинолмасди. Ичкарида ё чинданам ҳеч нарса кўринмасди, ё унинг кўзи илғамаётганди. Викол Антим орқага қайтиб, қизни нарига итариб, бўғот чеккасидан осилиб тушган йўсиннинг бир тутамини юлиб олди. Антуза индамай уни кузатиб турди. Муаллим қатъий бир қарорга келган, шекилли, орқа-олдига қарамай, чирмашиб ётган йўсиндан яна бир тутам юлди, Антуза унга халал бермади. Викол Антим нур таратаётган бир даста ўт-ўланни боши узра баланд кўтариб, шахдам кадам ташлаганча ичкарига кирди. Лекин бу зулмат оғушида ёлғиз бир даста нимжон йўсинни ғижимлаб олган қўлларида бошқа ҳеч нарсани кўрмади.

Антуза турган ерида қотиб қолди. Йўлакда ортига ўгирилиб қараган Викол Антим липиллаётган оқиш-кўкиш ёғду ичида қизни ёнбошдан аниқ кўрди ва Кройку тўғри айтган экан, деб ўйлади: у қизнинг қадрига етмаган экан. Зим-зиё уй кимсасиз эди. Муаллим қайтиб чиқди. Ортидан шувиллаб тупроқ тўкилди, чириган тахталар ғижирлади. “Кетдикми?” – деди у. Антуза бош силкиб тасдиқлаб, боғ ичкарисига элтадиган йўлка орқали кадам босди.

Тонг отай деб қолди. Субҳидам шудринги қоплаган майсалар жикқа

хўл. Антуза чурқ этмай юриб борарди. У ортига карамай, гапларини эшитпими, йўқми, аҳамият ҳам бермай, бир нималарни ҳикоя қилар эди.

“Хуллас, ҳозир сен кўрган уй отам – Адам Мансенциуга Владияда эл қатори яшаши учун монелик қиларди”.

“Эл қатори яшашга, деганингни қандай тушунса бўлади?” – сўради Викол Антим. Унинг нияти фақат саволига жавоб олиш эмас, аслида, кониқарли жавоб ҳам кутмаётганди, Антузанинг кўзларидан баъзи нарсаларни укиб олиш эди. “Қандай тушунсанг тушунаввер. Унинг кўнглига қарардик, чунки у ҳам бир инсон бўлиб, хотиржам, эмин-эркин яшашни истарди, биз ҳам. К.Ф. билан бирга биз, Адамлар владияликларнинг ҳеч бирига ўхшамаймиз. Муҳандис Башалига ҳам, Конагу ҳам, муаллим Кройку ҳам, сен ҳам, – шу ерга келганда қиз бир зум иккиланиб қолди. – Ҳа-ҳа, сен ҳам бизнинг қанақа одамлар эканимизни, бу ердагилардан мутлақо фарқ қилишимизни жуда яхши биласизлар. Ёлғиз К.Ф. норозилик туғдириши, ҳаммага қарши бориши мумкин, биз эса фақат бир нарсани – бизни тинч қўйишларини истаймиз. Нега тинч яшашимиз уларга, сенга ёқмайди? Буни аслида сендан сўрамоқчи эмасдим. Чунки сен бу ерга яқинда келгансан...”

Унинг ортида турган Викол Антим тутакиб бақираёзди:

– Ҳамма тинчлигини кўзлайди! Сизларнинг Владиянгизда биров билан бировнинг иши йўқ, ўлиб кетсаям майли!

Антуза унга тикилиб қолди, назарида оёқлари ўзига бўйсунмаётгандек, майсаларни ҳис қилмаётгандек туюлди. Атроф тиканли буталар билан қалин ўралган, бамисли боғни ўтқир тиканлари билан бўғиб ташлашга чоғланганга ўхшарди. Қиз Викол Антимга юзланди: “Сен-чи, сен ҳам бизни тинч қўясанми? Мениям ўз ҳолимга қўясанми?” У йигитнинг кўзларига киприк қоқмай тик боқди. Унинг кўзлари терлаган шиша тугмалардек хира йилтирарди. Викол Антим ғинг демади, у нима дейишни билмасди. Қиз сўзида давом этди: “Дастлаб мен бизнинг ортимиздан айғоқчилик қилиб юрибсан, деб ўйловдим. Очиги, бу мен учун кутилмаган воқеа эди, муҳандис ҳам, бошқаси ҳам бундай қилишмаганди, пировардида, бу сенинг... ташаббусинг бўлса керак, деб ишондим, балки муаллим Кройкунинг гапи билан шундай қилаётгандирсан? Қисқаси, биз роса қийналдик”. Викол Антим мушқул аҳволдан қутулиш учун қизнинг сўзларини тасдиқлади: “Албатта қийин бўлган сизларга, тушунаман. Лекин ҳеч ким ортингиздан хуфиёна кузатиб юрмаган, бу англашилмовчиликдан бошқа нарса эмас”.

“Юқорига чиқамизми, тоғ тепасига чиқиш ҳар кимга ҳам насиб қилавермайди”.

“Ҳа, аэродромга борар эканмиз-да” – деди Викол Антим ўзининг бу ерларга унчалик бегона эмаслигини билдириб қўйиш учун.

Антуза хохолаб қулди:

“Қойил! Сен уни ўз кўзинг билан кўриб ишонч ҳосил қилмоқчисан, чунки шу пайтгача борлигига ишонмагансан, тўғрими? Сенинг табиатингда бор шу нарса – ҳеч нимага ишонмайсан”.

Викол Антим “Йўк!” деб қисқа жавоб берди. У анчадан буён биладиган нарсасини кўзи билан кўриб, қўли билан ушлаб кўрмоқчи эди, холос. Демак, у шубҳаланмаяпти. Ишонган нарсасини кўришга интилиш инсонга хос одат.

Антуза тиканли буталар орасидан кенг, узун кўйлаги шох-шаббаларга илашиб ўтиб борар, Викол Антим эса қиздан бир қадам ҳам орқада қолиб кетмасликка тиришиб, югургудек бўларди. Тоғ тепасидан оппоқ туман қуйига ёйилиб тушиб келарди. Викол Антим йўталини босишга уринар,

нафаси қайтиб, бўғилгудек бўларди. Кўкраги оғриб, томоғи ачишарди.

“Мени қандай қилиб топдинг? Ҳамма ухлаётган бўлса, қоп-қоронғи эди, ярим кечаси мени топиб келганингга ҳайронман”.

“Ундан кўра сен бошқа нарсани, боғимизга келишингга нега рози бўлганим ҳақида сўрасанг бўларди. Ҳамма гап ана шунда, билсанг. Сенинг қаердалигинг менга маълум эди. Кўзимни боғлаб қўйсалар ҳам сени топиб олардим. Шунчалар титраб-қалтирар эдингки, беш қадам наридан эшитиларди инграшинг. Кўрган одамнинг сенга раҳми келмай иложи йўқ эди. – Қиз ялт этиб унга қаради. – Ҳа, ҳа, шундай, аҳволинг танг эди, шунинг учун топиб келдим. Одамларни тушуниш осон эмас, бунинг учун қанча вақт керак... Кечаси ўлиб қолишинг мумкин эди, рост, холбуки, бунинг англаганинг йўқ ҳалиям. Тўғри, аҳволинг оғир эканининг исботи бўлолмайди бу. Владияда яшаётганимга йигирма йилдан ошди, лекин бунақа жиннилик қилган одамни ҳеч учратганим йўқ”.

Викол Антим тиржайди: “Кўйсанг-чи, шамоллашдан одам ўларканми, бўпти, бошқа гапинг йўқми?.. – У тушунтириб ўтириш бефойдалигига ишонч ҳосил қилган одамдек қўл силтади. – Боғда шамоллашдан кўра бошқа нарсадан ўлиш осонроқ”.

Энди Антуза унга бошқачароқ – хиссиз кўзларини лўқ қилиб қаради. Силовсин ўлжасига мана шундай қараса керак. “Мансенциу Адам боғида кечаси шамоллашдан кўра бошқа нарсадан ўлиш осонроқ, – дея такрорлади Антуза унга эмас, худди яна бошқа бировга гапираётгандек совуққина қилиб. – Бўпти, бу ёққа юр, тепаликка чиқамиз, бу жуда оғир, йўқ, оғир деб нотўғри айтдим, қийин”. Йигит яқинлашиб келганда қўшимча қилди: “Қуёш чиққунича етиб оламиз. Айтишларича, қуёш чиққач, кўп нарсалар ҳолсиз бўлиб қоларкан”. – “Нималар?” – “Билмайман, агар улгурсак, ҳеч нима йўқотмаймиз. Менинг бувим Владиядан бу ерга қочиб келган экан; у туш кўрибди, тушида бармоқлари орасидан барг ўсиб чиққанмиш, шу сабаб жойидан сира силжиёлмас эмиш. У тарвақайлаган бармоқлари билан қуёш тиғида турибди-ю, бармоқларидан оқаётган қон япроқларга тушаётганмиш. Бу тушни у ёмон аломатга йўйиб, шу эски уйга қочиб келган, дейишади. Ўшандан кейин узумзор буткул қуриб қолган. Агар узум новдалари остонадан чиқиб кетса, қуриб қолар экан. Бу бир неча йил аввал бўлган. Ўшанда қуриб қолган новдаларни ёқса ёнмаган. Отам бир неча бор ёқишга уришиб ҳам кўрган. Гапларим бемаъни туюлаётгандир сенга, лекин рост. Чиндан шундай бўлган”.

“Боққа келишимга нега йўл қўйдинг? – Викол Антим қизга берган саволини такрорлади, сабаби бу савол ўринли ва айни пайтда унга қўл келиши мумкин эди. – Балки, кетинг дейишинг керакмиди?”

“Тоғ тепасига чиқиб олайлик – айтаман”. Шундан кейин унинг бир текис нафас олиши эшитилди. Викол Антим қалин ўсган буталар оралаб, эҳтиёткорлик билан юқорига чиқа бошлади.

Кун чиқди. Лекин қуёқ туман қизараётган уфқни тўсиб қўйганди. Заифгина, титроқ тун ёғдуси ўрнини тобора ўткир тонг нури эғаллаб борарди. “Чўққига чиқмасдан аввал сенга муҳим бир гапни айтмоқчиман”.

Антуза ортига ўгирилди: у парипайкарлардек сулув эди. “Гапирақол, эшитаман”. – Йигит тўхтаб унга ўйчан тикилиб қолди. “Биз бошқа учрашмайлик, демоқчи эдим. Ҳар биримизнинг ҳаёт йўлимиз бўлақча. Такдирми, тасодифми – иккимиз учрашдик. Лекин йўлларимиз ҳеч қачон туташмаслигини унутмаслигимиз керак...”

Викол Антим бирдан ўзини хавф остида қолгандек ёки тузоққа туш-

гандек хис этди, бундан кутулишнинг ягона йўли ёлгон гапириш эканини тушунди. У нокулай вазиятдан чиқмоқчи бўлиб яна нимадир деди ва Антузанинг жавобига кўп нарса боғлиқ бўлгани учун жимгина кутди. Қиз эса кўзларини юмиб чуқур хўрсинди, унинг бу билан нима демоқчи эканини Викал Антим тушунмади. “Тўғри, бизнинг йўлларимиз бошқа-бошқа, – Антуза шундай деди-да, йигитнинг елкасини чимчилаб қўйди. – Бу муаллим Кройкунинг гапи”.

Викал Антим қувониб кетди ва шартта: “Қачон айтганди?” – деб сўради. “Нима аҳамияти бор? Муҳими, у бунга ишонади, шунга имони комил. Сезмаганмисан?” – Антуза шундай деб йўлида давом этди.

“Антуза, иложи бўлса, мени унут, эшитдингми?”

У сўзлари қизга етиб боришини истар, бироқ Антуза анча узоқлашиб кетган, унинг кўнгли Викал Антимга қоронғилигича қолганди. Ўрталарида пайдо бўлган яқинлик, кучли майл унинг юрагига ғулғула солар, ҳаммадан ҳам бунинг оқибатини ўйлаб юраги орқага тортиб кетарди.

У Антуза тугул, нима учундир ҳатто Владияга алоқадор нарсага боғланиб қолишни ҳам истамасди. Антуза ўзга олам фарзандидек туюларди унга. Қандай қилиб бўлмасин, ўзини оқлашга сабабу баҳоналар изларди. Викал Антим тишини тишига босиб, қизга етиб олиш учун қадамини жадаллатди. Қизнинг кўланкаси аста ёришаётган уфққа сингиб борарди. Бирдан Антузанинг кўланкаси кўздан ғойиб бўлди-ю, йигит шошиб қолди, югурай деса оёқлари оғирлашиб, аранг қадам босаяпти. Хайрият, қиз у тўхтаган ердан икки қадам наридаги чимда ётарди, Викал Антим ҳорғин жилмайиб, қизнинг тепасига борди. Оппоқ тонг ёришди. Унинг қаршисида мавжланаётган қизғиш денгиз, дўнгликлар, дашт ястаниб ётар, зеро, буларнинг бари Владияни қуршаб олган эди. “Аэродромни қўраяпсанми? Уни ўнқир-чўнқирдан таниб олдингми?” “Ўнқир-чўнқир” деган сўз унинг ғашини келтирди, лекин айнан шу сўз бу ерларга мос тушарди. Ҳаммаёқ ўйдим-чуқур, бурган билан аллақандай ғалати ўт-ўлан босиб кетган эди.

Ҳаво бирдан илиб, шамол турди-да, дақиқа сайин кучайиб борди.

“Бу ерда нега бирдан шамол эсаётганини биласанми?”

“Қойил-э! Сўрашга бошқа нарса қуриб қоптими?” – деди қиз кесатиб.

Нима учун бундай саволни берганини Антуза билишини Викал Антим сезди. Унга ўйин-эрмак ёқар, бировнинг ҳижолат чекишидан завқланарди, тунги боғда ҳам шундай бўлган эди. Йигит совуқдан қалтираб ўзини эпломмай ўтирганларини кўз олдига келтириб ўнғайсизланди. Ногаҳон у қизнинг ёнида тиззалади, Антузанинг кўнгли учун шундай қилганини яширмади ва зум ўтмай унинг елкасидан кучди. Ажабо, қизнинг остида эзилиб ётган майсалар қуриб, қовжираган эди, ҳолбуки, гир айлана атрофда ўсган майсазор шудрингдан жикқа хўл. Антуза киприк қоқмай йигитга тикилиб қолди ва эрка бир оҳангда: “Муаллим, муаллим”, – деди. Атрофга сукунат чўкди ва тепаликдаги майсазорда иккови бир-бирларига термилиб қолишди. Фақат шамол тиним билмай чийилларди. Викал Антим энтикди... Бунчалар ғалати, бунчалик кўнгилчан бўлишмаса булар!.. У ёнгинасида-ку, унга интизор бўлиб термиляпти! Йигит қизнинг ҳорғин юмилаётган кўзларидан, оппоқ томоғидан оҳиста, меҳр билан ўпди. Антуза яна навозиш ва эрка табассум билан шивирлади: “Муаллим, муаллим...”

Викал Антим унга қараб донг қотиб қолди, у бир нимани тушунолмасди, илгари бу ҳақда қайғурмасди, ҳозир эса, мушкул вазиятга тушиб қолганди. “Нима дейсан, Антуза?” – “Сен қачон қарама, дарс ўтаётгандек бўласан. Ҳозир ҳам шундай, сабоқ бераётганга ўхшайсан. Ўзинг айтдингки, мени

унут деб, ачинганиндан, қийналмасин деб айтдинг, энди ўзинг нима қиялсан-а, муаллим?” Викола Антим хайратини яширолмайдан чалқанча ётган қизга тикилар, ҳеч нарсани тушунолмади. Ахир Антузанинг ўзи уни бу ерга, чўққига олиб чиқди, ўзи чалқанча тушиб майсазорда ётибди, кўзлари сузилиб термилди... Викола Антим кечқурунги вазиятни ҳам тушунолмагани, лекин ҳозир алам қилди. У қизнинг мунаввар чеҳрасига узоқ тикилди, кейинчалик юзидаги ҳар бир чизгини кўз олдига келтириш учун хотирига чизиб қўймоқчидек ёки содагина қилиб айтганда, бир даста гулни томоша қилгандек, гўё шу билан ундан халос бўладигандек синчиклаб тикилди. Антуза ана шуни сезди. У қизнинг манглайига кафтини босди, пешонаси аланга-ю оташ бўлиб ёнарди. Шунинг учун ён-верига майсалар қуриб қолган экан-да! “Муаллим, мени бошқа излама! – қиз унинг узун, пахмоқ сочларига бармоқларини сукди. – Зарур бўлиб қолсам, ўзим келаман ёнингга”. Кейин унинг қулоғига: “Кеча сенга керак бўлганим учун келгандим”, дейиш учунгина бўйнидан қучиб ўзига тортди. Сўнгра йигитнинг қўйнидан сирғалиб чиқди-да, ўрнидан туриб кетди. Викола Антим ҳамон тиззалаб ўтирар ва майсадан кўз узмасди: майсалар қуриб-қовжираган, бир-иккита гиёҳнинг яшил пояси кўзга ташланарди. У ўрнидан турганда боши айланиб, кўзи тиниб мункиб кетди. Кейин Антузага юзланиб, болохонадор қилиб сўккиси келди-ю, кафти билан иягини ишқалаб, жаҳл билан ер тепди.

Шамол ҳамон кучайгандан кучайиб борарди. Антуза кетишга чоғланди. Унинг: “Пастга тушиш керак, шамолда қоламиз”, деганини Викола Антим аранг эшитди. Шамол забтидан қизнинг қўйлаги баданига ёпишиб, қадди-қоматини ошқора намойиш қиларди. Викола Антим унга бир илтижо ила боқди ва қутилмаганда қичқираёзди: “Оёқларинг чиройли экан. Аввал сен туш!” Антуза қулиб юборди ва елка қисди. Туша бошлаганида ўгирилиб: “Агар оёқларга қараб ҳукм чиқарадиган бўлсак, биринчи бўлиб сен тушишинг керак эди”, – деди. Викола Антим кула-кула қизга кўз қисиб қўйди-да, “Ростдан-а?” – деб сўради. Улар чакалакзор ёнидан ўтган сўкмоқда хайрлашишди. Йигит катта кўча тарафга, қиз эса йўсин қоплаган эски уйга қараб кетди. Тасодифан Викола Антим унинг завқдан порлаган кўзларини кўриб қолди. “Худо ҳаққи, муаллим, оёқларинг чиройли экан. Демак, келишдик, боғимизга келма бошқа. Зарур бўлиб қолсам, ўзим олдинга бораман”. Викола Антим тепалик ёнбағри бўйлаб ўн-ўн беш қадам юрганини билади, бирдан қаттиқ оғриқдан додлаб юборай деди. Аввал чап оёғи, сўнг ўнг оёғи увишиб, у пастликка сирғалиб туша бошлади. Катта кўча ёқасига қадар чанага ўхшаб сирғалиб тушди, у ёғига эмаклаб борди ва йўл четида бир соатдан ортиқ ётди, ўтган-кетганлар уни кўриб: “Ҳормасинлар, мухтарам муаллим! Роса маза қилган кўринасиз-ку, кўз тегмасин!” – дея мазах қилишди. Улар бекорга бундай дейишмаётган эди. У чиндан ҳам кечаси билан зиёфатда хурмаси тўлгунча ичиб, “учиб” қолган одамга ўхшарди. “Кройкуга баъзи нарсаларни айтиб беришга тўғри келади”, – дея ўйлади у ва шу қароридан руҳланиб ҳеч нима бўлмагандек ўрнидан турди. Мактабга кетаётиб, йўлдаёқ тунги саргузаштларини айтиб берса, ҳеч ким, ҳатто Кройку ҳам ишонмаслиги ҳақида хаёл қилди. Лекин кўнглидаги гапларни кимгадир тўкиб солмаса бўлмасди. Антузани касофат демаганмиди Кройку? У мана шу гапни далил-исбот қилиб олмоқчи бўлар, бу билан ўзини алдаётганини англамасди.

Бироқ муҳими бу эмасди. Викола Антим кечаси рўй берган воқеаларни ва кўнглида уйғонган ҳис-туйғуларни Кройкуга айтиб бергиси келар, ле-

кин Антуза билан ораларида бўлиб ўтган гапларни қандай айтиб беришни билмай қийналарди. Чунки бировни ишонтирмоқчи бўлган одамнинг ўзи айтаётган гапига ишониши кераклиги унга аён эди.

Викол Антимнинг юз-кўзига муздек ҳаво урилди. Димоғида қайин пўстлоғининг хушбўй иси билан ёнғок хидини туйди. У табиатшунослик муаллимини чақирмади, чунки деразанинг очилганини эшитиб, муаллимнинг ўзи қўлларини чўнтагига сукиб, мактаб томон келарди. Кройку синфга киргач, Викол Антим деразага орқа қилиб ўтириб олди ва унинг сокин юзига разм соларкан дераза тиркишларидан совуқ ҳаво терлаган бўйни ва энсасига урилиб, хузур бахш этаётганини туйди. Кройку эса: “Деразани ёпсанг-чи. Ўтинни сен ёрмайсан-да, а?” дея пўнғиллади. Викол тарсиллатиб деразани ёпди. Хаёлидан қоровул орқа-олдига қарамай печкага қалаётган терак ва қайин тарашалари ўтди-ю, эсноқ тутди. Сўнг кўзлари ёшланиб бошини силкитди, унинг хаёллари пароканда бўлиб тўзғиб кетган, холбуки, боягина Антуза ҳақида гап очишга шайланиб турганди. Викол Антим ичида ўйлаб қўйган гапларини эмас, балки Кройку эшитса, эсанкираб қоладиган нарсалар ҳақида гапирмоқчи эди.

“Муҳтарам муаллим! Ўзингиздан қолар гап йўқ, эрта-индин бизни ишга кўмиб ташлайдилар, – у елкаси оша ташқаридаги туманга ишора қилди. – Алвидо, шоду хуррам бекорчилик!” Кройку партага ўтирди. Унинг оёғи ерга тегар-тегмас осилиб турар, қошларини чимириб, Викол Антимга хўмрайиб қаради. Шу тафайли Викол: “Биласанми, Антуза...” дея гап бошлашга иккиланиб қолди. Лекин, барибир, орадан бир дақиқа ўтар-ўтмас худди шундай гап бошлади-ю, ўз овозидан ўзи кўрқиб кетди: “Биласанми, Антуза мени учрашувга таклиф қилди, бир неча кун бўлди бунга”. Кройку унга индамай тикилиб турарди. Нима бўлганда ҳам бу мисли кўрилмаган янгилик эди! Викол Антим гапини давом эттирар экан, деразани янаям зичлаб ёпди. У табиатшунослик муаллимига орқа ўгириб турар экан, Кройкунинг ўзидан кўз узмаётганини сезар, бу унга ёқарди. Демак, янглишмаган экан, мўлжали тўғри чиқди. У Кройку кўзини олиб қочишга улгурсин учун шошилмай ўгирилди. “Бунақа учрашувни талабалик чоғимда ҳам орзу қилмагандим”. Кройку аҳён-аҳён куруқшаган лабларини ялаб, Виколнинг кўзларига тик қарар, гапларига ишонмас, лекин нима мақсадда бунақа гапларни айтаётганини аниқламоқчи бўларди. “Тўғрироғи, бу учрашув эмасди. Унинг ўзи мени излаб келди. Мен ишлаётгандим, пойтахтлик бир амалдорга хат ёзаётгандим. Антуза деразани тақиллатиб қолди. Очдим, у деразадан ошиб тушди – деразадан! – ишонасанми, тонггача меникида қолди. Аниқроғи, эртасига кечга яқин кетди. Кечкурун келсам кетиб қопти”.

У Кройкунинг “Хўш, кейин-чи?” дейишини кутиб жим бўлиб қолди. Лекин Кройку куруқшаган лабларини ялашдан нари ўтмади. Балки унинг бирон ери оғриётгандир?! Викол Антим хижолат чекаётганини билдирмаслик ва янаям совуққонроқ кўриниши учун парталар ёқалаб у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошлади. “Ҳа-я, эсим курсин, – деди у худди бир нима ёдига тушгандек, – кечаси билан гаплашишга вақт тополмабмиз. Бунақасини кўрмаганман йигит бўлиб, – дея қотиб-қотиб кулди. – Беқиёс ташриф!”

Кройкунинг ранги бўзариб кетди. Унга бу гаплар кутилмаганда ёмон таъсир қилди. Викол Антим унинг паст овозда, дона-дона қилиб: “Қандай тилинг борди буларни айтишга?!” деганини эшитди.

Эжен ИОНЕСКУ

(1909–1994)

ҚАДРДОНЛАР¹

10 саҳнали пьеса

*Рус тилидан
Амир ФАЙЗУЛЛА
таржимаси*

Таниқли румин драматурги, абсурд театри асосчиларидан бири; Франция Академияси аъзоси. Эжен Руминиянинг Слатина шаҳрида румин адвокати оиласида туғилган. Онаси француз эди. Болалик чоғларида оила Парижга кўчди ва Эженнинг тили французчада чиқди. Орадан ўн-ўн беш йил ўтгач, Ионескулар оиласи яна Руминияга қайтиб, Эжен Бухарест университетида таҳсил олди ва француз тили ўқитувчиси дипломига эга бўлди. Эжен Ионеску аввалига румин ва француз тилларида шеърлар ижод қилди, шунингдек, “Йўқ!” тахаллуси билан ўткир памфлетлар ёзди. Кейинчалик у дунёга пьесалари билан машҳур бўлди. Адиб ўттизга яқин драма асари ёзган бўлиб, бу пьесалар адабиёт мухлислари ўртасида ҳанузгача мунозара кўзғаб келади. Тахририятимиз ҳам адибнинг абсурд драматургияси намунаси бўлган “Қадрдонлар” пьесасини ўқувчиларимизнинг ушбу адабий ҳодиса ҳақидаги тасаввурини янада кенгайтиришга хизмат қилади, деган ниятда эълон қилмоқда.

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Мистер Смит
Миссис Смит
Мистер Мартин
Миссис Мартин
Мэри, оқсоч
Ўт ўчирувчилар дастаси сардори

1-саҳна

Инглиз ўриндиқлари бўлган инглиз зодагонларига хос жиҳозланган хона.

¹ Пьеса жужый қисқартиришлар билан чоп этилмоқда.

Инглизча оқишом. Инглиз мистер Смит оёғида инглиз туфлиси. Инглиз ўриндиғида ўтириб, инглиз трубкасини тортаёттир ва инглиз камини ёнида инглиз газетасини мутолаа қилмоқда. У кўзига инглизча кўзойнак таққан. Инглизча мўйлабига оқ оралаган. Ёнгинасида инглиз ўриндиғида инглиз миссис Смит инглиз пайпоғига ямоқ солаяпти. Узоқ инглизча сукунат. Девордаги инглиз соати ўн етти марта инглизча бонг уради.

МИССИС СМИТ. Ана, тўққиз ҳам бўлди. Инглиз чўчка ёғи солинган балиқли, картошкали шўрва ичдик, инглиз салатидан тановул қилдик. Болалар инглиз сувидан ичишди. Бугунги кечлигимиз аъло бўлди. Бунга сабаб, биз Лондон чеккасида яшаймиз ва насабимиз Смит.

Мистер Смит газетадан бош кўтармай тилини чақиллатиб қўяди.

Чўчка ёғи билан картошка “йиғлаб кўришади” – жуда мазали нарса, салатдаги ёғ куйиб кетмаган. Бурчакдаги баққоллик ёғи рўпарадаги баққоллик ёғидан ўлса ўлиги ортик, қирғоқ бўйи баққолликниқидан ўн баравар яхши. Аммо ўша баққолликлардаги ёғни ёмон демоқчи эмасман...

Мистер Смит газетадан бош кўтармай, тилини чақиллатиб қўяди.

Барибир у ҳам бурчакдаги баққолликнинг ёғига етмайди...

Мистер Смит газетадан бош кўтармай тилини чақиллатиб қўяди.

Бу гал Мэри картошкани бошлаб қовурипти. Ўтган сафар чала қовурганди. Яхшилаб қовурилган картошканинг садағаси кетсанг арзийди.

Балиқ янги эди. Мен маза қилиб туширгандим. Икки марта қўшимча ҳам едим. Йўқ, уч марта. Кейин хожатхонага боришга тўғри келди. Сен ҳам уч марта қўшимча олгандинг. Аммо учинчи гал олдингидан анча кам олгандинг, мен эса, аксинча, анча кўп. Мен бугун сендан кўра яхшироқ туширдим. Бу нимадан бўлдийкан? Одатда сен кўпроқ туширардинг. Иштаханг йўқлиғида шикоятингга ўрин қолмайди.

Мистер Смит тилини чақиллатиб қўяди.

Айтганча, шўрванинг тузи баландроқ эди. Сендагидан кўра унда туз кўпроқ эди. Ваҳ-ха-ха! Порей пиёзи оддий кўк пиёздан кўпроқ эди. Мэрига миҳ сол деб айтмаганимга ачинаяпман. Келгуси сафар эсингдан чиқмасин.

Мистер Смит газетадан бош кўтармай тилини чақиллатиб қўяди.

Кичкинамит пивони жон-жон деб урар эди-я! Сендан бир туки ўзгасмас. Унинг шишага қанақа тикилганини кўрдингми? Мен эса унга графиндан сув куйиб бердим. У ароқ ичмоқчи эди, сув ичди. Елена – куйиб қўйгандай менинг ўзим: рўзғорбоп, тежамкор, пианино чалади. Ҳеч қачон инглиз пивосини сўрамайди. Кичкинамитнинг ўзгинаси, бу ҳам фақат сут ичади ва фақат бўтқа ейди. У бор-йўғи иккига киргани шундоқ кўриниб туради. Унинг исми Печчи. Беҳили ва ловияли торт зўр бўлибди. Балки кечликда бир стакандан австралияча бургунддан татиб кўрсак ёмон бўлмасди. Болаларга ёмон ибрат кўрсатмайлик деб мен дастурхонга мусаллас қўймагандим. Ҳушёрлик ва вазминликни ўргансин.

Мистер Смит газетадан бош кўтармай, тилини чақиллатиб қўяди.

Миссис Паркернинг Попошев Розенфельд деган булғор таниши бор. У Константинополдан яқинда келган. Йогурт бўйича зўр мутахассис. Андрополдаги йогурт олийгоҳини битирган. Эртагаёк ундан фольклор йогуртидан катта бир тувагини олишимиз керак бўлади. Лондон атрофларида бунақасини топиш амримаҳол.

Мистер Смит газетадан бош кўтармай, тилини чақиллатиб қўяди.

Йогурт – ошқозон, буйрак, кўричак каби иллатларнинг давоси. Буни менга қўшнимиз Жонсонларни даволаётган доктор Маккензи-Кинг айтди. У яхши шифокор. Унга ишонса бўлади. У ўзи синаб кўрмаган дорилардан зинҳор ёзиб бермайди. Паркерни операция қилишдан олдин жигар операциясига аввал ўзи ётиб берди, холбуки, унинг тўрт мучаси ҳам соғ эди.

МИСТЕР СМИТ. Унда нима учун доктор тирик қолиб, Паркер ўлиб кетди?

МИССИС СМИТ. Чунки докторнинг операцияси яхши ўтди, Паркерники эса ёмон.

МИСТЕР СМИТ. Демак, Маккензи ёмон шифокор. Операция ҳар икки ҳолда ҳам яхши ўтиши ёки ҳар икки ҳолда ҳам ёмон ўтиши керак эди.

МИССИС СМИТ. Нега?

МИСТЕР СМИТ. Борди-ю, ҳар иккаласи ҳам соғайиб кетмаса, виждонли шифокор бемор билан бирга ўлади. Кема дарғаси довулда кема билан бирга ҳалок бўлади. Кема чўкканда, у тирик қолмайди-ку.

МИССИС СМИТ. Беморни кемага ўхшатиб бўлмайди.

МИСТЕР СМИТ. Нега энди? Кемаларнинг ҳам ўз касалликлари бўлади. Бунинг устига докторингнинг ўзи линкор каби соғлом. Шифокор ўз кемаси билан бирга ўлганидек, у бемор билан бирга ўлиши керак эди.

МИССИС СМИТ. Э-ҳа, бу ёғини ўйламабман. Бир ҳисобдан сен ҳақсан. Хўш, сен бундан қандай хулоса чиқарасан?

МИСТЕР СМИТ. Барча шифокорлар лўттибоз бўлади. Барчалари касал ҳам. Бизнинг Англиямизда фақат флот виждонли.

МИССИС СМИТ. Аммо бунга денгизчиларни қўшма.

МИСТЕР СМИТ. Ўз-ўзидан равшан. *(Сукут. Яна газетага қараб).* Мен бир нарсани тушунолмай турибман. Нима учун фуқаролик ҳолатида ҳар доим марҳумларнинг ёши кўрсатилади-ю, чақалоқларникини муттасил кўрсатишмайди? Бу – бемаънилик.

МИССИС СМИТ. Бу ёғини ўйламабман.

Яна сукут. Девордаги соат етти марта бонг уради. Сукут. Соат уч марта бонг уради. Сукут.

МИССИС СМИТ. Нега эсимда бўлмасин? Дарров эсимга тушди, фақат бу хабарни рўзномадан ўқиб нега ҳайратда қотганинга тушунолмадим.

МИСТЕР СМИТ. Рўзномада бу ҳақда ҳеч нима йўқ. Менга уч йил бурун унинг ўлгани тўғрисида айтишганди. Аклимни пешлаган эдим, дарҳол эсимга тушди-қўйди.

МИССИС СМИТ. Афсус! У ўзини яхши сақлаганди.

МИСТЕР СМИТ. У бутун Буюк Британиядаги энг гўзал маййит эди! Неча ёшга киргани билан иши бўлмасди. Бечора Бобби! Ўлганига тўрт йил бўлса ҳам иссиқкина эди. Тирик мурда деб буни айтса бўлади. Қандай қувноқ эди!

МИССИС СМИТ. Шўрлик Бобби хоним!

МИСТЕР СМИТ. Шўрлик Бобби демоқчи эдинг.

МИССИС СМИТ. Йўқ, мен унинг хотинини назарда тутган эдим. Унинг ҳам насаби Бобби эди. Бобби Уотсон. Мана шу ўхшашлигидан уларни кўрганда ҳамма адаштирар эди. Фақат у ўлгандан кейингина ким ким бўлганини билиб олишди. Ҳозир ҳам хонимни марҳум эри билан чалкаштириб юборадиганлар кўп, хонимни танирмидинг?

МИСТЕР СМИТ. Бобби хонимни бир марта кўрганман, бу ҳам тасо-
дифан – Боббининг таъзия кунда.

МИССИС СМИТ. Мен эса ҳеч қачон кўрган эмасман. У чиройлимиди?

МИСТЕР СМИТ. Афт-ангори келишган бўлганига қарамай чиройли
деб бўлмасди. Ҳаддан ташқари семиз ва бесўнақай эди. Хонимни чиройли
деса бўларди. Аммо ўта нозик ва кичкина эди. У кўшиқ муаллимаси эди.

Девордаги соат беш марта бонг уради. Узоқ сукунат.

МИССИС СМИТ. Улар қачон турмуш қуришга аҳд-паймон
қилишганди?

МИСТЕР СМИТ. Кеч баҳорда.

МИССИС СМИТ. Тўйларига боришимиз керак бўлади.

МИСТЕР СМИТ. Тўйбоп совға ҳам олиш керак бўлади. Дарвоқе,
нима оламиз?

Қисқа сукут. Девордаги соат уч марта бонг уради.

МИССИС СМИТ. Бизга тўйимизда совға қилинган ва бир марта
ҳам керак бўлмаган етти кумуш лагандан биттасининг баҳридан ўта
қолайлик. Шундай дуркун паллада бева қолиш ёмон!

МИСТЕР СМИТ. Бахтларига фарзандлари йўқ.

МИССИС СМИТ. Битта шу етмай турувди. Шўрлик бева энди нима
қиларкан-а!

МИСТЕР СМИТ. У ҳали ёш. Шартта эрга тегиб олади, вассалом.
Мотам унга ярашади.

МИССИС СМИТ. Болаларга ким қарайди? Бир ўғил ва бир қизи бор-
лигини биласан-ку. Исмлари қанақа эди?

МИСТЕР СМИТ. Бобби ва Бобби – ота-оналари ҳурматиға. Бобби
Уотсоннинг амакиси, кекса Бобби Уотсон катта бой ва у болақайни яхши
кўради. Боббининг тарбияси тўғрисида яхшилаб бош қотиришмаса
бўлмайди.

МИССИС СМИТ. Бўлмаса-чи! Бобби Уотсоннинг холаси, кекса Боб-
би Уотсон Бобби Уотсоннинг қизи Бобби Уотсоннинг тарбиясини бир
амаллаб қўлга олмаса бўлмайди. Шунда Бобби Уотсоннинг онаси Бобби
яна эрга чиқа олади. Кўз остига олган битта-яримтаси бормикан?

МИСТЕР СМИТ. Бор. Бобби Уотсоннинг отдоши.

МИССИС СМИТ. Мана шу Бобби Уотсонми?

МИСТЕР СМИТ. Сен қайси Бобби Уотсонни айтаяпсан?

МИССИС СМИТ. Ўлиб кетган бошқа Бобби Уотсоннинг амакиси,
кекса Бобби Уотсоннинг ўғли Бобби Уотсонни айтаяпман.

МИСТЕР СМИТ. Йўқ, бу у эмас. Бу ўлиб кетган Бобби Уотсоннинг
холаси кекса Бобби Уотсоннинг ўғли.

МИССИС СМИТ. Яъни, бу коммивояжер¹ Бобби Уотсонми?

МИСТЕР СМИТ. Барча Бобби Уотсонлар коммивояжер.

МИССИС СМИТ. Жудаям оғир касб эканми? Аммо ёғлиққина касб.

МИСТЕР СМИТ. Ҳа, агар рақобат бўлмаса.

МИССИС СМИТ. Қачон рақобат бўлмайди?

МИСТЕР СМИТ. Ҳар сешанба, пайшанба ва сешанбада.

МИССИС СМИТ. Ие, ҳафтада уч мартами? Бу пайтда Бобби Уотсон
нима қилади?

МИСТЕР СМИТ. Ухлайди, дам олади.

¹ Коммивояжер – савдо гумаштаси.

МИССИС СМИТ. Рақобат йўғида мана шу уч кунда у нима учун ишламайди?

МИСТЕР СМИТ. Мен ҳамма нарсани билишим шарт эмас. Сенинг барча жиннисанги саволларингга жавоб беришим ҳам шарт эмас.

МИССИС СМИТ (*хафа бўлиб*). Мени ерга уриш учун атайлаб шунақа деяпсанми?

МИССИС СМИТ (*оғзининг таноби қочиб*). Бе, қўйсанг-чи, ҳечам унақа эмас, сен буни биласан ҳам.

МИССИС СМИТ. Сиз эркаклар барингиз бир гўр: кун бўйи оғзингиздан сигарета тушмайди ёки кунда эллик марта башарангизни упалайсиз, лабларингизни бўяйсиз, охири бўкиб ичиб, тўнғиздай хўппос тушиб ётасиз.

МИСТЕР СМИТ. Хўш-хўш, сен эркакларнинг аёллардай бўлишини истармидинг? Куни билан чекиб, упаланиб, лаб бўяб, вискига бўкиб ётсинми?

МИССИС СМИТ. Нима бўпти? Буни қаранглар-а! Ахир менга ўчакишиб бу гапларни айтаётган бўлсанг, унда... унда мен бунақа ҳазилларни ёқтирмайман, буни билсанг керак? (*Пайпоқларини сириб улоқтиради, илжасаяди. Ўрнидан туради*).

МИСТЕР СМИТ (*у ҳам туради, оҳиста хотинига яқин келади*). Оҳ, ўзимнинг дўмбокқина жўжачам! Нега жиғибийрон бўлаяпсан? Ахир бу гапларни кулги учун атайлаб айтаётибман-ку! (*Хотинини белидан қучади, ўпади*). Кекса севишганлар ичида энг дилбар жуфтликмиз, жонгинам! Кел, чирокни ўчирамиз-да, ётиб ухлаймиз.

2-сахна

Ўшалар ва Мэри

МЭРИ (*кириб келаркан*). Мен чўриман. Мен оқшомни кулинг ўргилсин қилиб ўтказдим. Мен эрим билан кинога бордим ва аёллар билан фильм кўрдим. Кинодан кейин сутли арок ичдик, сўнг рўзнома мутолаа қилдик.

МИССИС СМИТ. Ўйлайманки, сиз агар эрингиз билан кинога борган ва сутли арок ичган бўлсангиз, оқшомни қойилмақом қилиб ўтказибсиз.

МИСТЕР СМИТ. Рўзнома ҳам мутолаа қилдик!

МЭРИ. Меҳмонларингиз эр-хотин Мартинлар эшик тагида туришибди. Улар мени кутишяпти, чунки ўзлари киришга ботинолмаяпти. Улар бугун сизлар билан кечлик қилишлари керак эди.

МИССИС СМИТ. Э-ҳа! Биз уларга мунтазир эдик. Лекин кейин биз очкадик, улар эса кетаверишди ва биз уларсиз кечликни пок-покиза туширдик. Мэри, нега кетиб қолдиларинг?

МЭРИ. Ўзингиз бизни қўйиб юбордингиз-ку.

МИСТЕР СМИТ. Атайлаб қилмадиларингми?

МЭРИ (*хандон ташлаб қулади. Кейин йиғлайди. Жилмаяди*). Мен ўзимга тунги тувак сотиб олдим.

МИССИС СМИТ. Жонгинам Мэри, Худо хайрингизни берсин, очинг эшикни, эр-хотин Мартинлар ичкарига марҳамат қилсин. Унгача биз тезгина кийимларимизни алмаштирамиз.

Смитлар ўнг қўлдаги эшикдан гойиб бўлади. Мэри чап қўлдаги эшикни очади. Эр-хотин Мартинлар киради.

3-саҳна

Мэри ва эр-хотин Мартинлар.

МЭРИ. Нега бу қадар ҳаяллайсизлар? Ахир бу беадаблик-ку. Вақтида келиш керак. Тушунарлими? Бўпти, энди ўтириб, кутасизлар. (*Кетади*).

4-саҳна

Миссис ва мистер Мартинлар бир-бирига қарама-қарши ўтирадилар. Нафаслари ичида. Ҳадиксираб илжайишади.

Навбатдаги диалог бир зайлда талаффуз қилинади, бироз оҳангдорлашади, бошқа ҳеч қандай ифода қулоққа чалинмайди.

МИСТЕР МАРТИН. Узр, хоним, агар янглишмасам, мен сизни аллақерда кўргандайман.

МИССИС МАРТИН. Мен ҳам, мсье...

МИСТЕР МАРТИН. Балки, сизни Манчестерда кўргандирман?

МИССИС МАРТИН. Бўлиши мумкин. Мен Манчестерда туғилганман. Аммо, кечирасиз-у, тақсир, сизни олдин кўрган-кўрмаганимни ҳеч эслолмаяпман!

МИСТЕР МАРТИН. Во ажабо! Мен ҳам шу шаҳарда туғилганман, хоним! Шуниси қизиқки, хоним, бу шаҳардан уч ой олдин кетиб қолганман.

МИССИС МАРТИН. Буни қаранглар, мен ҳам Манчестердан икки ой бурун чиқиб кетганман.

МИСТЕР МАРТИН. Мен поездда тонгги саккиз яримда чиқиб кетиб, Лондонга роппа-роса ўн олти-ю, қирқ дақиқада кириб келгандим.

МИССИС МАРТИН. Во ажабо! Во дариғо! Во ҳасрато! Мен ҳам шу поездда эдим!

МИСТЕР МАРТИН. Мен иккинчи даражали поездда келган эдим, хоним. Англияда иккинчи даражали поезд умуман йўқ, аммо мен барибир ҳам иккинчи даражали поездда юраман. Биз олтинчи вагонда кўришмаган эдикми?

МИССИС МАРТИН. Бўлганда қандок! Аммо мен сира эслолмаяпман.

МИСТЕР МАРТИН. Сирасини айтганда, мен ҳам ҳеч нарсани эслолмаяпман. Аммо шундай ҳолатларда учрашиб қолганимизга асло шубҳам йўқ.

МИССИС МАРТИН. Во ажабо! Во ҳасрато! Во дариғо!

МИСТЕР МАРТИН. Жуда топиб айтдингиз...

Сукут. Соат иккига бир марта бонг уради.

МИСТЕР МАРТИН. Лондонга кўчиб келганимдан буён Бромфилд-стритда яшайман.

МИССИС МАРТИН. Бу қандай синоат бўлди – мен ҳам Лондонга кўчиб ўтганимдан буён Бромфильд-стритда яшайман, мсье.

МИСТЕР МАРТИН. Мен ўн тўққизинчи уйда тураман, хоним.

МИССИС МАРТИН. Буни қаранг, мен ҳам.

МИСТЕР МАРТИН. Унда... Унда... Унда... Унда биз, эҳтимол, мана шу уйда кўришганмиз? Хонадоним бешинчи қаватдаги ўн саккизинчи уй.

МИССИС МАРТИН. Ё Худойим! Ё алҳазар! Ё пирай! Шунчалик ҳам ўхшашлик бўладими!

МИСТЕР МАРТИН (*ўйланиб*). Нима десангиз, нима демасангиз, нима демокчи бўлаётганингиз бир гап-у, аммо бу ўхшашликлар ўзи бир гап. Демак, биз битта хонада ётар эканмиз-да.

МИССИС МАРТИН. Унда кеча тунда ҳам... Негадир у ёғини эслолмаяпман.

МИСТЕР МАРТИН. Менинг бир қизим бор, у мен билан туради. Икки яшар, тилладай ялт-ялт қилади. Унинг бир кўзи оқ, бир кўзи қизил, ўзи жудаям чиройли. Исми Алиса, хоним.

МИССИС МАРТИН. Менда ҳам худди шунақа. Алиса деган қизим бор, бир кўзи оқ...

МИСТЕР МАРТИН. Бўлди, бўлди, бу ғирт ўхшашлик, бу Худонинг кудрати, бу...

МИССИС МАРТИН. ...бу ғирт ўхшашлик.

Анча узоқ сукунат. Соат йигирма тўққиз марта бонг уради.

МИСТЕР МАРТИН (*узоқ сукутдан кейин аста ўрнидан туради ва миссис Мартин томон юради. Миссис Мартин ҳам аста ўрнидан туради ва ҳайрат билан мистер Мартинга қарайди. Ёқимли оҳангда ҳазин товушида гапиради*). Демак, хоним, биз илгари кўришмаганмиз ва биз эр-хотинмиз... Элизабет, мен сени яна топдим! Жоним!

Миссис Мартин аста мистер Мартин томон юриб келади. Улар ҳеч ҳиссиётсиз ўпишадилар. Соат бир марта, жуда қаттиқ бонг уради. Азбаройи қаттиқ урилган бонг барча томошабинлар қулоғига етиб бориши керак. Эр-хотин Мартинлар уни эшитмайди.

МИССИС МАРТИН. Дональд, бу сенмисан. Дарлинг!¹

Бир-бирини қучоқлаб, битта ўриндиққа чўкишади. Ухлаб қолишади. Соат яна бир неча марта бонг уради. Оёқ учиде лабларига бармоғини босиб, саҳнага чиқиб келади ва оммага мурожсаат қилади.

5-саҳна

Ўшалар ва Мэри

МЭРИ. Элизабет ва Дональд ҳозир бахтли, албатта, улар овозимни эшитмаяпти. Мен эса сизга бир сирни айтаман. Элизабет – Элизабет эмас, Дональд – Дональд эмас. Бунга исботимиз ҳам бор: Дональд айтган қизалоқ – Элизабетнинг қизи эмас, улар битта қизалоқнинг ўзи эмас. Дональд қизининг бир кўзи оқ, бир кўзи қизил – худди Элизабетнинг қизига ўхшаш. Аммо Дональд қизининг ўнг кўзи оқ, чап кўзи қизил. Элизабет қизининг эса чап кўзи оқ, ўнг кўзи эса қизил. Шундай қилиб, унинг барча назариясини йўққа чиқарган мана шу сўнгги тўсикқа урилиб, Дональднинг исбот тизими чилпарчин бўлади. Рад этиб бўлмас исботдек ноёб ўхшашликка қарамай биргина фарзанднинг ота-онаси бўлмаган ҳолда Дональд ва Элизабет ҳисобланмайди. Эр ўзини минг Дональд деб билмасин, хотин ўзини Элизабет деб билаверсин. Ҳа, билаверишсин, билаверишсин, билаверишсин. Иккови ҳам қаттиқ адашади. Унда ҳақиқий Дональд киму ҳақиқий Элизабет ким? Бу чалкашликнинг аччиқ ичкакдай чўзилиши кимнинг газагига дори? Билмадим. Билишга уринмаймиз ҳам. Ҳаммаси қандай бўлса, шундай қолаверсин. (*Эшик томон бир неча қадам юради, тўхтади, оммага юзланади*). Менинг ҳақиқий исмим Шерлок Холмс.

6-саҳна

Соат палапарттиш бонг уради. Бирмунча муддатдан сўнг Мартинлар бир-бирининг қучогидан чиқади-да, тўғри ўтириб олади.

¹ Дарлинг – жоним (ингл.).

МИСТЕР МАРТИН. Орамизда бўлиб ўтмаган ҳамма нарсани унутайлик, дарлинг, модомики, бир-биримизни топган эканмизми, кел, энди бир-биримизни асло йўқотмайлик, илгаригидай дориламон умр кечирайлик.

МИССИС МАРТИН. Ҳа, дарлинг.

7-саҳна

Ўнг томондан худди илгаригидек кийинган эр-хотин Смитлар чиқиб келади.

МИССИС СМИТ. Салом, дўстлар! Сизларни узоқ куттириб қўйишгани учун узр сўрайман. Биз сизларни ўзингизга муносиб тарзда иззат-икром билан кутиб олишимиз кераклигини ўйлаб тургандик, боз устига бизникига огоҳлантирмасдан, томдан тараша тушгандай меҳмон бўлиб бостириб келаётганингиз ҳақида эшитиб қолдик, бироз тараддудланганимиз боиси шунда эди.

МИСТЕР СМИТ (*жаҳли чиқиб*). Куни билан туз тотганимиз йўқ. Сизларни оз эмас, кўп эмас, нақд тўрт соат кутдик. Одам дегани ҳам шунақа кечикадимми?

Миссис ва мистер Смит меҳмонларга рўбарў ўтиради. Соат мазмунга боғлиқ равишда гоҳ баланд, гоҳ паст овозда бонг уриб турибди. Эр-хотин (айниқса хотин) Смитлар хавотир ва хижолат ичида мўлтайиб қарайди. Шу боис суҳбат аввалига ёпишмайди. Аввалига – узоқ, ноқулай сукут, кейин яна бир сидра сукут.

МИСТЕР СМИТ. Ҳм. (*Сукут*).

МИССИС СМИТ. Ҳм, ҳм. (*Сукут*).

МИССИС МАРТИН. Ҳм, ҳм, ҳм. (*Сукут*).

МИСТЕР МАРТИН. Ҳм, ҳм, ҳм. (*Сукут*).

МИССИС МАРТИН. Ҳа, албатта. (*Сукут*).

МИСТЕР МАРТИН. Барчамиз сал совқотдик. (*Сукут*).

МИСТЕР СМИТ. Ўзи унча совуқ эмас. (*Сукут*).

МИССИС СМИТ. Елвизак мутлақо йўқ. (*Сукут*).

МИССИС МАРТИН. Ҳа, Худога шукур. (*Сукут*).

МИСТЕР СМИТ. Оҳ, шахло кўзингдан. (*Сукут*).

МИСТЕР МАРТИН. Сизга бир нима бўлдимми? (*Сукут*).

МИССИС СМИТ. Йўқ. У бадхоҳлик қилапти. (*Сукут*).

МИССИС МАРТИН. Оҳ, ахир сизнинг ёшингизда бу хавфли-ку. (*Сукут*).

МИСТЕР СМИТ. Юракнинг ёшга алоқаси йўқ. (*Сукут*).

МИССИС МАРТИН. Бунинг тескарисини ҳам гапиради. (*Сукут*).

МИСТЕР СМИТ. Ҳақиқат қандайдир ўрталикда. (*Сукут*).

МИССИС СМИТ (*эр-хотин Мартинларга*). Сизлар кўп саёҳат қиласизлар, кўп нарса кўргансизлар, қизикроқ бир нарса айтиб берсангиз-чи.

МИСТЕР МАРТИН (*хотинига*). Жоним, бугун нималарни кўрдинг, айтиб бер.

МИССИС МАРТИН. Нимани ҳам айтай, барибир ҳеч ким ишонмайди.

МИСТЕР СМИТ. Биз сизга тўла ишонамиз!

МИССИС СМИТ. Хафа бўламиз-а!

МИСТЕР МАРТИН (*хотинига*). Сен уларни бекорга хафа қилаяпсан.

МИССИС МАРТИН (*фусункорона*). Ох, мен бугун бир ажойиб нарсани кўрдим. Айтсам, ишонмайсизлар.

МИСТЕР МАРТИН. Гапир, гапир, жонгинам.

МИСТЕР СМИТ. Ана, қувнаб-яйрамоқдамиз.

МИССИС СМИТ. Аллақачон шундай қилишимиз керак эди.

МИССИС МАРТИН. Хў-ўш, демак, сабзавот олгани бугун бозорга борган эдим, сабзавот эса қимматлашгандан қимматлашиб ётибди...

МИССИС СМИТ. Нима бўпти шунга?

МИСТЕР СМИТ. Гапини бўлма, она айиғим. Ярамасгинам.

МИССИС МАРТИН. Бир вақт қаҳвахона олдида пўрим кийинган элликлардаги бир жанобга кўзим тушди ва у...

МИСТЕР СМИТ. Нима у?

МИССИС СМИТ. Нима у?

МИСТЕР СМИТ (*хотинига*). Гапини бўлма, она айиғим. Сен жирканчсан.

МИССИС СМИТ. Она айиғим, сен бўлдинг-ку, бировнинг гапини. Сен хунсан.

МИСТЕР МАРТИН. Жим! (*хотинига*). У нима қилаётганди, ўзи?

МИССИС МАРТИН. Нима бўларди, сиз мени тўқияпти деяпсиз. У тиз чўкиб, таъзим қилди. Ҳа, у нима қилаётган экан деб унга яқин бордим... У бор-йўғи ечилик кетган туфлиси боғичини боғлаётган экан.

ҚОЛГАН УЧАЛОВИ. Мўъжиза!

МИСТЕР СМИТ. У сиз бўлмаганингизда ўла қолсам ишонмасдим.

МИСТЕР МАРТИН. Нима бўпти? Шаҳарда кўпроқ айланиб юрсанг, бунақа кизиқ нарсаларни кўравериб, кулавериб, ичагинг узилади. Метрода мен бир одамнинг бемалол ўтириб рўзнома ўқиётганини кўрдим у ёғини сўрасанг.

МИССИС МАРТИН. Мисли кўрилмаган нарса!

МИСТЕР СМИТ. Бу ҳам ўша бўлиши мумкинми?

Эшик жиринглайди.

Э-э, кўнғироқ бўлиб қолди.

МИССИС СМИТ. Кимдир келгандир-да. (*Эшик томон боради. Очади. Қайтиб келади*). Ҳеч ким йўқ экан. (*Яна ўтиради*).

МИСТЕР МАРТИН. Яна мисол келтирайми?

Кўнғироқ.

МИСТЕР СМИТ. Кўнғироқ қилишяпти.

МИССИС СМИТ. Демак, кимдир бор у ерда. Бориб кўрай-чи. (*Боради. Эшикни очади. Қайтиб келади*). Ҳеч ким йўқ. (*Ўз жойига ўтиради*).

МИССИС МАРТИН. Бир мисол айтмоқчи эдинг.

МИСТЕР МАРТИН. Э-ҳа...

Кўнғироқ.

МИССИС СМИТ. Мен энди бориб қарамайман.

МИСТЕР СМИТ. Ахир у ерда кимдир бор-ку?

МИССИС СМИТ. Биринчи мартада ҳеч ким йўқ эди, иккинчисида ҳам бўлмади. Нега бу гал биров бор деб ўйлаяпсан?

МИСТЕР СМИТ. Чунки кўнғироқ қилишди.

МИССИС МАРТИН. Бунинг исботи йўқ-ку.

МИСТЕР МАРТИН. Нега? Эшик жирингладим, демак, эшик олдида биров бор ва у эшикни очинглар, деб кўнғироқни босаяпти.

МИССИС МАРТИН. Ҳар доим ҳам эмас. Ҳозиргина ўзимиз амин бўлдик-ку.

МИСТЕР МАРТИН. Аммо кўп ҳолларда шундай бўлади.

МИСТЕР СМИТ. Шахсан мен, агар бировникига бораётган бўлсам, эшикни жириಂಗлатаман. Ҳамма шундай қилади деб ўйламайман, демак, хар гал эшик жириಂಗлаганида, у ерда кимдир бор бўлади.

МИССИС СМИТ. Назарий жиҳатдан бу тўғри. Амалда ҳаммаси бошқача бўлади. Ўзинг ҳозир кўрдинг-ку!

МИССИС МАРТИН. Хотинингиз мутлако ҳақ.

МИСТЕР МАРТИН. Оҳ, қачон қарамайлик, сиз аёллар бир-бирингизни химоя қиласизлар.

МИССИС СМИТ. Бўпти, бориб қарай қолай. Тагин учига чикқан ўжар хотин бўлиб қолмай. Аммо кўрасан – у ерда ҳеч ким йўқ. (*Эшикка боради. Очади. Ёпади*). Кўрдингми ҳеч ким йўқ. (*Ўз жойига қайтади*). Оҳ, бу эркаклар! Улар доим ҳақ эканликларини кўрсатмоқчи бўлишади, аслида ҳаммаси тескари бўлиб чиқади.

Яна қўнғироқ янграйди.

МИСТЕР СМИТ. Э-э, қўнғироқ. Демак, у ерда биров бор.

МИССИС СМИТ (*даргазаб*). Энди ўлдирсанг ҳам эшикка яқин йўламайман. Кўрдинг-ку, фойдаси йўқ. Тажриба шуни кўрсатадики, эшик жириಂಗлаганда, у ерда ҳеч ким бўлмайди.

МИСТЕР СМИТ. Бекор гап. Кўпинча эшик жириಂಗлаганда у ерда кимдир бўлади.

МИССИС СМИТ. Бир энлик ҳам ён беришни истамайсан-а!

МИССИС МАРТИН. Менинг эрим ҳам Худо урган қайсарлардан.

МИСТЕР СМИТ. Мен бориб очай-чи. (*Бориб эшикни очади*). Э-ҳа! Ҳау ду юду!¹ (*Хотини ва лол қолган Мартинларга қараб қўяди*). Бу ўт ўчирувчилар дастасининг сардори!

8-саҳна

Ўшалар ва ўт ўчирувчилар дастасининг сардори.

САРДОР (*у, ўз-ўзидан равшанки, рўдапо мундир ва ялтироқ каскада*). Салом, салом, хонимлар ва жаноблар.

Улар ҳайратдан ҳамон ўзларига келгани йўқ. Миссис Смит саломга алик олмай жаҳл билан тескари ўгирилади.

Салом, миссис Смит Жаҳлингиз чикдими? Хўш, ўзи нима гап бу ерда! Айтинг, миссис Смит.

МИССИС СМИТ. Нима бўларди?! Сиз билан очикчасига гаплашишга андиша қилаяпман, аммо у ўт ўчирувчи айнаи вақтда авлиё ҳам!

САРДОР. Хўш, кейинчи?

МИСТЕР СМИТ. Мен бориб эшикни очганимда, сиз кўриндингиз – кўнғироқни сиз чалганмидингиз?

САРДОР. Ҳа, мен.

МИСТЕР МАРТИН. Сиз эшик ортида турганмидингиз?

САРДОР. Буни инкор этмайман. Қизикчилик учун беркиниб олган эдим. Ростини айтсам, мен бу ерга бир иш билан келган эдим, хизмат юзасидан... Сизларда ҳеч нарса ёнмаяптими? Мен бутун шаҳардаги ёнғинларни ўчиришим керак. Буйруқ шунақа.

МИССИС СМИТ (*гарансиб*). Билмасдим... менимча... Ҳаммаёқни ҳидлаб чиқинг демоқчимисиз?

МИСТЕР СМИТ (*ҳавони ҳидлаб*). Йўқ, куйинди ҳиди келмаяпти.

¹ Ҳау ду юду – Салом.

САРДОР. Сира йўқми? Каминда, қазноқда, чордоқда – ҳеч жойдами? Ҳеч бўлмаса ёнғиннинг бир учқуни ҳамми?

МИССИС СМИТ. Менга қаранг, сизни хафа қилгим йўқ, аммо ҳозир бизда ҳеч нарса йўқ. Бир гап бўлган заҳоти сизга хабар қиламиз.

САРДОР. Фақат унутманг. Сизлардан кўпдан-кўп миннатдор бўламан. Ўтган ҳафта бир қиз газдан бўғилиб ўлиб қолибди – ўйинчоқ деб ўйнаган экан.

МИСТЕР СМИТ. Айтишларича, ўт ўчирувчилар жуда уста бўлишаркан. Сиз ҳам у-бу нарсаларни биларсиз?

САРДОР. “Хўроз” деганини биламан. Бир хўроз ит билан баҳс боғлаб қолибди, аммо найранги ўтмабди, хўрозлиги фош бўлиб қолибди. Тамом.

МИССИС СМИТ. Хўроз билан ташлашиб қолган итни эса, аксинча, фош этишолмабди.

МИСТЕР СМИТ. Мен ҳам сизларга бир латифа айтмоқчиман. “Илон ва тулкивой”. Илон тулкининг олдига келиб дебди: “Мен ҳам сизни биламан”. “Унда, – дебди илон, – менга пул беринг”. “Тулкилар пул бермайди”, – жавоб берибди айёр тулки ва ўзини турли йўсинлар қоплаб олган чуқурликка отибди. Илон эса жойида ўтирганча масхараомуз кулиб қўйибди. Тулки пичоқ ўйнатиб, ўкирибди: “Яшашни сенга ўргатиб қўяман!” Шундай дея қочиб қолибди. Аммо иши пачава бўлибди. Илон мўлжаллаб туриб тулкининг бошига бир мушт туширган экан, бош минг бўлакка бўлиниб, тирқираб кетибди ва чинқирибди: “Йўқ, йўқ, тўрт карра йўқ, мен сенинг қизинг эмасман!”

Ҳамма чапак чалиб олқишлайди.

Мен яна “Бурун чирки” деган латифани ҳам биламан. Дарвоқе, соат неча бўлди?

Мэри кириб келади ва сардорнинг бўйнига осилиб олади.

САРДОР. Қўйиб юбор мени!

МЭРИ. Парво қилманг, улар кўриб турганингиздан кўра анча ақлли одамлар. Яхшиси, “Олов” деган шеърни ўқиб берай, сиз тингланг (*Бу сардоримиз шарафига шундай аталган*).

Ўрмонда ялтирар томорқалар.
Тош ёниб кетди,
Қалъа ёниб кетди,
Ўрмон ёниб кетди,
Эркак ёниб кетди,
Аёл ёниб кетди,
Кушлар ёниб кетди,
Балиқлар ёниб кетди,
Сув ёниб кетди,
Осмон ёниб кетди,
Қўр ёниб кетди,
Тутун ёниб кетди,
Ҳамма нарса ёниб кетди,
Ёниб кетди, ёниб битди.

Мэри шеър ўқишида давом этади, бу ёқдан Смитлар уни хонадан итариб чиқариб юборади.

9-саҳна

Мэридан бошқа ўшалар.

МИССИС МАРТИН. Баданим қизиб, жимирлаб кетди...

МИСТЕР МАРТИН. Ўзиям оловкор шеър эканми...

САРДОР. Йўқ, йўқ... булар бари хусусий бўлиши мумкин... аммо мен ўз ҳаётимнинг асос-негизи шу деб биламан. Қўшимчасига, бу нарса менинг кетишим кераклигини эсимга солди. Чунки менинг ҳисобим бўйича учу чорак ва ўн олти дақиқада шаҳарнинг нариги чеккасида ёнғиним бошланади. Арзимаган нарса бўлса ҳам тезроқ бормасам бўлмайди.

МИССИС СМИТ. Нима, камин ёнарканми?

САРДОР. Унчалик эмас. Қизиқувчанлик портлаши, кулги учқуни ва жиғилдон қайнаши.

МИСТЕР СМИТ. Кетишингиз ачинарли, албатта.

Ҳамма хомуш жим бўлади.

МИСТЕР МАРТИН. Начора, оловларингизга барака берсин.

САРДОР. Сизларга ҳам тилагим шу.

Сардор кетади. Ҳамма уни эшиккача кузатиб қўяди ва жойларига қайтади.

10-саҳна

Сардордан бошқа ҳамма бор.

МИССИС МАРТИН. Акамга деб қаламтарош оламан, аммо сиз бобонгизга Ирландияни олиб беролмайсиз.

МИСТЕР СМИТ. Биз оёқда юрамиз, аммо электр токи ва кўмирда исинасиз.

МИСТЕР МАРТИН. Қилични олган тўп уради.

МИССИС СМИТ. Ҳаётни дарчадан кузатмоқ лозим.

МИССИС МАРТИН. Стулда ҳеч ким бўлмаса, унга ҳар ким ўтира олади.

МИСТЕР СМИТ. Етти ўлчаб, бир кес.

МИССИС СМИТ. Нечта бош бўлса, шунча бурун ҳам бўлади деганда Бенжамин Франклин ҳақ эди.

МИССИС МАРТИН. Ҳафтанинг етти кунини айтинг.

МИСТЕР СМИТ. Monday¹...

МИССИС МАРТИН. Эрингнинг тобутини менга берсанг, мен сенга шапшапимни берардим.

МИССИС СМИТ. Амаким кишлоқда яшайди, аммо дояга бунинг дахли йўқ. (*Ўзича поезд бўлади*). Гуп-гуп-гуп, виш-виш-виш! Гуп-гуп, виш-виш!

Ҳамма ўзидан кетиб, бир-бирининг қулогига қичқиради. Чироқ ўчади. Қоронғиликда поезд тезроқ юраётгандай бўлади. Пьеса бошқатдан бошланади. Мартинлар Смитларнинг овозларига тақлид қилаётганда парда тушади.

¹ Monday – душанба (ингл.).

Сорин ТИТЕЛ

(1935–1985)

Руминиялик ёзувчи, публицист. 1935 йил 7 декабрда Лугож шаҳридан унча узоқ бўлмаган қишлоқда туғилди. Унинг отаси нотариус бўлган. Адиб ўрта мактабни тугатиб, университетнинг кино факультетига ўқишга киради ва кўп ўтмай ўқишни филология факультетида давом эттиради.

С.Тител кўпгина романлар, ҳикоялар, эссе ва сценарийлар муаллифи. Адиб хасталик туфайли 1985 йил 17 январда оламдан кўз юмди.

АЁЗ

*Рус тилидан
ДИЛДОРХОН таржимаси*

Ноябрнинг охирига бориб бирдан ҳавонинг авзойи бузилди ва каттиқ совуқ турди. Митру улкан бульдозернинг устида серрайиб турарди. Унинг шалпанг кулоқлари, совуқдан қип-қизариб кетган афт-башараси лавлагини эслатарди. Чийиллаб шамол эсарди. Митрунинг лаби азбаройи ялайверганидан, кўп жойидан ёрилиб кетганди, кўзлари эса қуруқшаганидан алланечук ғалати чакнарди. Йўл ишларининг тугашига ҳали ўн кун бор эди. Қўққисдан бостириб келган бу совуқни ҳаммалари бир бўлиб сўка кетди.

Атайлаб улар учун очилган ихчамгина емакхонада афт-ангори шамолдан қовжираган, кўпни кўрган соқолли одамлару ҳаётда ҳали муртига устара тегмаган бўз болалар тўпланиб турарди. Майхўрликдан баданига енгилгина иссиқ югургандан сўнг уларнинг барчаси ухлагани кетди. Ёғоч уй унчалик иссиқ эмасди ва исиниш учун улар бир-бирларининг пинжларига кириб ухлашларига тўғри келарди. Митру турну-северинлик Помпиликэ деган йигит билан ёнма-ён ётарди. Ундан келаётган саримсоқпиёзнинг ҳидига тоқат қилиб бўлмасди. Ўласанми, қоласанми, унинг иши йўқ, Помпиликэ саримсоқпиёздан воз кечишни сира истамасди. “Биласанми, отахон, бусиз мен шамоллаб қолишим мумкин – бу мен учун чанқокни қондиргандек гап!” Митру ва Помпиликэ тенгқур бўлиб, икковларининг ҳам ёши ўн саккизда эди.

Емакхонадан кейин йўлнинг нариги томонида салобатли бино қад кўтариб турарди – бу иморат улар келмасидан бурун ҳам бор эди. У ерга атрофдаги қишлоқ кооперативчиларининг девонхоналари жойлаштирилганди. Бир куни баракларга навбатчи бўлиб қолган Митру кўмир олгани ўша ерга борди: печкани ёқай деса ёнида гугурт йўқ

эди. У кириб борган девонхонада бор-йўғи икки нафар аёл ўтирарди. Улардан малласоч, хаворанг майин свитер кийган бири ўзини тутиб олган аёл эди. Ўша Митрунинг кўзига катта ва меҳрибон бўлиб кўриниб кетди. “Бу, анави қоксуяк Помпиликэга ўхшаган эмас, бунақаси билан совуққотмаслигинг турган гап”, – мутлақо беғараз хаёлдан ўтказди Митру. Сўнг хатосини англаб етгач, кип-қизариб кетди. Бошқаси эса думалок, бозиллаган печка олдида оёғини иситиб ўтирарди. Қизнинг оёқларига ҳам даставвал Митрунинг нигоҳи тушганди ва шу заҳоти Помпиликэнинг қадоқ босган қўл ва оёқларини эслади. Қиз ҳали анча ёш бўлиб, тахминан у билан тенгдош эди, ва у тўсатдан, кутилмаганда шунчаки сўради:

- Яланг оёқда юриш совуқ бўлса керак?
- Ялангоёқ эмасман, пайпоғим бор. Фақат у жуда юпқа.
- Бундай юпқа пайпоқ сал-пал бўлса ҳам совуқдан сақлайдими?
- Сақлайди.

– Бу ерда, иссиқда, иситиши шубҳасиз, – деди у нимагадир маънос тортиб.

Шундан сўнг Митру бекор қолган пайтлари бу ерга келишни одат қилди – чурқ этмай печканинг олдида ўтириб оларди-да, исинарди. Қиз машинкада чиқ-чиқлатиб ёзар ва бир зайлдаги овоздан уни аллақандай ғалати вазминлик чулғаб оларди: қиз гўё унга алланечук сирли ёқимли сўзларни пичирлаётгандек бўлади. Печканинг чирсиллаши унга ўзгача завқ бағишларди ва у ўзини уйида ўтиргандек ҳис этарди. Қиз ва анави ўрта ёшдагиси унга ўрганиб, ҳаттоки тушлик пайтида уни кутиб турадиган бўлиб қолганди. Бу ерда, олов ёнида унинг шамолдан қовжираган, совқотган юзи юмшаб, яна болаларга хос маъсум кўриниш касб этганди. У полда индамай ўтирар ва саволларга қисқа-қисқа жавоб берарди – гапиришни истамаётгани унинг юз-кўзидан билиниб турарди. Митру исиниб, бироз ўзига келгач, бошини кўтарди-да, қиз машинкада қандай ёзаётганига разм солди.

- Бу хунарни ўрганиш қийин бўлгандир, а?
- Истасанг, сенга ҳам ўргатаман.
- Бошқа қиладиган ишим йўқми? Ҳа, мана бунга яшаш деса бўлади!

Печка ёнида ўтириб олиб – чиқиллатсанг бўлди, пул ўзи оқиб келаварар экан-да. Юзларинг нега бундай эканини энди билдим.

– Қандай экан юзим?

– Мисоли гул, – деди-ю, айтган сўздан Митру ўзи хижолат тортиди.

Қиз кип-қизариб кетди ва ғазаб билан индамай машинкасини чиқиллатишда давом этди. Йигит ҳатто қизнинг исмини ҳам билмасди, шундай бўлса-да, у ҳақда ўйларди. Бироқ у ҳар куни кундузи соат бирда девонхона эшигини ким учун тақиллатаётганини ҳам тушунмасди – қизни дебми, ё уни вақтичоғ хур-хури билан мушукдек қарши олаётган думалок печкани дебми. Нима бўлганда ҳам у тушки дам олиш соатини сабрсизлик билан кутарди.

Бироқ бир сафар, одатдагидек, тушлик вақтида эшикни тақиллатиб, девонхонага кирганида, қиз одатдаги жойи – печканинг олдида кўринмади. Йигит ҳеч нима сўрамади ва ўз жойига бориб ўтирди-да, исина бошлади. Янги келган қиз очиқ чехра билан унга жилмайиб қўйди. У ҳам ҳали ёшгина эди. Энди бу ерга келиш Митруга нимагадир эриш туюлаётганди.

– Анавинга нимадир бўлдимиз? – сўради у оқшом пайти Помпиликэдан.
 – Қайси у, анави?
 – Анави-да, печка олдида ўтиргани бор эди-ку, – зарда билан деди Митру, қиз тўғрисида Помпиликэга ҳеч қачон гапириб бермаганини мутлақо унутиб.

– Қайси печка ёнидаги? – ҳайрон бўлди Помпиликэ.
 – Анави-чи, машинкада ёзадиган? – такрорлади Митру.
 – Э, анавими! – муғомбирлик билан деди Помпиликэ.
 – Оёғини печкада иситадиган-чи?
 – Ҳа, биламан, биламан, – Помпиликэ ўзини барини тушунгандек қилиб кўрсатди.

– Биласанми, мен ҳар куни у ерга борардим, – бирдан дилини ёза кетди Митру. – Аввалига мен печка учун боряпман, деб ўйлагандим. У ердаги печкадан ажойиб хуриллаган овоз чиқади-да. Биласанми, кун бўйи совукда ишлайверганингдан кейин бироз иссиқда тургинг ҳам келиб қолар экан. Шу боис мен у ерга печка учун боряпман, қиз эса шунчаки баҳона бўлса керак деб ўйлагандим. Уни печканинг ёнига совқотмасин деб ўтқазиб қўйишганди. Сўнг қиз ғойиб бўлди, шунда мен баҳона қиз эмас, печка эканини англадим. Жин урсин, назаримда мен у билан бир хонада печкасиз ўтиришга ҳам тайёрман, шекилли! Қани, айт-чи, Помпиликэ, энди мен қандай йўл тутишим керак? Бир кечада мен исиниб ҳам оларман, бироқ кўнгил учун бунинг ўзи озлик қилар экан.

– Унда уни ўғирлаш керак, – бидирлади Помпиликэ.
 – Нима, уни ўғирлаб, ётоғимизга олиб келишим керакми? Бир йўла сенинг оёқларингни ҳам иситиб қўйиши учун? – ҳасрат қилди Митру.
 – Хавотир олма, икковингиз менсиз ҳам исиниб олаверасизлар! – қаҳ-қаҳ уриб кулди Помпиликэ.
 – Кулгили нима гап бўлди? Нима, мени исиниш учун унга уйланади деб ўйлайсанми? Унинг юзлари қандайлигини биласанми ўзи? Мисоли бахмал, мисоли ипак, гул, мана, қанақа.
 – Кел бўлмаса, Митру, уни излаймиз.
 – Кел, излаймиз, Помпиликэ, – деди Митру ва бу фикр хаёлига аввалроқ келмаганига ҳайрон бўлди.

У ҳатто қизнинг қаерга кетганини ҳам сўрамабди-я. Ўзини ғирт овсарлардек тутибди.

Эртасига Митру девонхонага кириб келди, бироқ у одатдаги ери – печка ёнига келиб ўтирмади. Ҳаворанг свитердаги қизга саволларни қалаштириб ташлади.

– У сенга бирон нима дейишни лозим топмади. Адел фаҳм-фаросатли қиз, сени безовта қилишни истамади. Ишинг оғир, сенга раҳми келди, – тушунтирди аёл.

– Менга раҳм қилишнинг хожати йўқ эди, – қовоғини уйди Митру, – кимдир йўл ётқизиши керак-ку. Усиз бўлар эканми? Мана, ҳозир ҳам агар йўл бўлмаса, мен уни қандай излаб топишим мумкин?

Бу фикр унинг ўзини ҳам ҳайратда қолдирди. Чиндан ҳам, қиз қаердадир, йўл поёнига етган ерда бўлиши керак, ва, эҳтимол, у бу йўлни атайлаб унинг учун ётқизгандир. У йўлни қизнинг оёғи тагига поёндоз қилиб тўшади ва кунлардан-бир кун қиз сандиқчасини олдию

йўл қаерда поёнига етса, ўша ерга равона бўлди. Эҳтимол, йигит бу йўлни қизни излаб топиш учун атайин ўзига ётқизгандир...

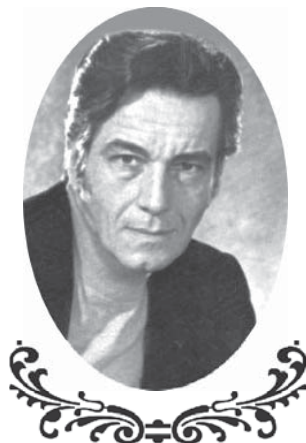
– Қулоқ сол, Помпиликэ, мен уни излагани жўнайман, – деди у ухлашга ётишганда дўстини огоҳлантириб. – Мана, кўзимни юмишим билан уни қаердадир йўл ёқасида кўряпман. Эҳ, сен нимани ҳам тушунадинг! У тик турибди ва қўлини кўтарди. Юк машиналари эса тариллаганча унинг ёнидан тўхтамай ўтиб кетяпти.

– Мабодо, тўхтаса-чи? – эътироз билдирди Помпиликэ. – Билмаган нарсанг йўғ-а!

Эртаси кун ҳаво илиб, қировлар эриб кетди. Дарахтлар эса қорайиб кўринарди. Улар шу қадар файзсиз эдики, қирғоқ ортидан уфқ сари ястаниб ётган текислик каби кўзга аранг чалинарди. Бироқ нима бўлганда ҳам кўклам кириб келгани аниқ эди. Ҳайдовчи билан ёнмаён ўтирган Митру: “Қара-я, аёзли кунлар ҳам ортда қолди!” – дея хаёлидан ўтказди. Йўл машина пойида шундай тўшалиб ётардики, гўё уни тўппа-тўғри ҳалиги қизнинг қошига олиб борадигандек...

Суратни Даврон Ражабов чизган.

СЕРЖИУ НИКОЛАЕСКУ

Режиссёр, актёр, сценарийна-вис, бутун умрини кино соҳасига бағишлаган руминиялик ижодкор Сержиу Николаеску 1930 йил 13 апрелда Руминиянинг Тиргу-Жиу шаҳрида таваллуд топди. Беш ёшида ота-онаси билан Тимишо-арага кўчиб ўтади. 1952 йил Бухарест политехника институтининг механика факультетини тамомлайди. 1954 йил оптик заводдаги муҳандислик лавозимидан воз кечиб кинога ўтади.

Дастлаб у сценарийлар билан машғул бўлиб, илмий-оммабоп фильмларга режиссёрлик қилади. “Одатий кўклам” (1962) номли биринчи қисқа метражли фильмиёк халқаро миқёсда эътироф қозонади. 1967 йил Сержиу Николаеску румин халқининг мураккаб тарихи ҳақидаги “Даки” фильмини яратади. Сўнгра Фенимор Купернинг “Изкувар” романини экранлаштиради. 1970 йил режиссёр яна тарихий мавзуга мурожаат қилиб, икки қисмдан иборат “Довюррак Михай” бадиий фильмини суратга олади. Унда

XVI асрдаги воқеалар, хусусан, саркарда Валахи Михай Довюрракнинг ҳаёти тасвирланади. Эътиборлиси, режиссёрнинг ўзи ҳам картинада роль ижро этади. Дунё экранларида фильм “Сўнгги салиб юриши” номи билан намойиш этилади. Чехиялик журналист ва кино танқидчи Антонин Лим “Даки” ҳамда “Довюррак Михай” фильмларини “энг яхши постановкалар” дея, мунаққид Кирилл Ралоговтак эса турлича даврларнинг долзарб муаммолари ўзига хос талқин қилинган ҳамда қадим Рим цивилизациясида Руминиянинг тутган ўрни акс этган картиналар деб баҳолайди. Фильм 1971 йил VII Москва кинофестивалида Бош мукофотга сазовор бўлади.

Кейинчалик Сержиу Николаеску йўналишни ўзгартириб, “гангстерлар” ҳақидаги фильмларни суратга олади. Ушбу изланишлар натижасида комиссар Тудор Миклован билан боғлиқ туркум фильмлар юзага келади. “Соф қўллар билан” (1972), “Сўнгги патрон” (1973), “Полиция комис-

сари айбланади” сингари давомли картиналарда режиссёрнинг ўзи бош қахрамон сифатида намоён бўлади.

1985 йил Сержиу Николаеску XIV Москва халқаро кинофестивалига “Рингул” (“Бешафқат ринг”) фильмини тақдим этади. Картинани суратга олиш жараёнида режиссёр Европа чемпионлари билан бокс бўйича қизғин тайёргарлик олиб боради. Мазкур машғулотларни ўша кезлари олимпиадага ҳозирлик кўраётган Руминия жамоаси билан қиёслаш мумкин. Суратга олиш пайти Николаеску эллик ёшда эди. Шу йили фильм Ю.Махульнинг “Вабанк”идан кейин иккинчи ўринни эгаллади. “Олтин паҳлавон” XV халқаро кинофорумида (2006) Сержиу Николаеску 1989 йилги Руминия инқилоби ҳақидаги “15” (2005) фильми билан иштирок этиб, “Кумуш паҳлавон” совринига лойиқ топилди.

Умуман, режиссёр каттагина репертуарга эга. “Денгиз овчиси” (1969), “Тинч океан қароқчилари” (1975), “Ўлим учбурчаги” (1999), “Шарқий экспресс” (2004), “Қирол I” (2009),

“Покер” (2010) сингари фильмлар Сержиу Николаескунинг ижодий-фалсафий кредосини режиссёр сифатида юзага чиқарса, “Феликс ва Отилия” (Леонид Паскалополь, 1973), “Хавфли бурилиш” (полковник Петря, 1982), “Оловли тож” (Гарун, 1990), “Тирик қолган” (комиссар Тудор Миклован, 2008), “Лупу” (донишманд қария, 2013) каби картиналарда унинг актёрлик маҳорати намоён бўлади.

Шу билан бирга, ижодкорнинг давлат ва жамоат арбоби сифатидаги фаолияти ҳам эътиборга молик. Хусусан, 1992 йил Руминия Парламенти сенатори, кейинчалик маданият, санъат ва оммавий ахборот воситалари бошқармаси вице президенти лавозимида фаолият юритади.

Сержиу Николаеску бефарзанд ўтди. Эҳтимол, шу сабаб бутун борлигини санъатга фидо қилиб, сўнгги нафасигача кино олами билан яшади. У ҳамиша “фильмларим – менинг фарзандларим, улар орқали мени эслашади” дея фахрланган. Бугун эса моҳир режиссёрнинг ардоқли “фарзанд-

лари” нафақат Руминия, балки дунё кезиб, Сержиу Николаеску номини тараннум этмоқда.

*Азиз МАТЁҚУБОВ
тайёрлади*

НИКОЛАЕ ГРИГОРЕСКУ

Румин мусаввири Николае Григореску XIX асрда яшаб ижод этган, реализм ва импрессионизм йўналишларида қалам тебратган ранг-тасвир усталаридан саналади. У 1838 йили деҳқон оиласида дунёга келган. Ёшлигида диний мавзуда деворий суратлар чизувчи Антон Хладек кўлида дарс олади. Николаенинг дастлабки ижодий ютуқлардан бири бу унинг Байкой

черковига мустақил чизган суратлари бўлди. Шундан сўнг ёш мусаввирга турли жойлардан буюртмалар туша бошлади. Рассом Кальдарусан, Замфир ва Агапия монастирлари деворларини диний сюжетли суратлар билан безайди.

1861 йил ижодкор учун омадли келди. Унинг Агапи монастирига чизган суратлари назарга тушиб, рассом давлат стипендияси билан мукофотланди ва ўқиш учун Парижга жўнаб кетди. Парижда рассом тасвирий санъат мактабида таълим олди. У ўқишдан бўш вақтларида Себастьян Корнюнинг устахонасида тажриба орттирди. Рассом яшаган даврда Францияда пленэр техникаси, яъни асарни табиат кўйида чизиш оммавий тус олганди. Бу услубга қизиққан рассом Барбизон мактаби вакиллари билан яқинлашди. У Фонтенблода Жан-Франсуа Милле ва Гюстав Курбе каби кўзга кўринган манзара тасвири усталарини учратди. Николае “Фонтенбло қоялари” суратида ўша давр кайфиятини акс эттиради.

1867 йилда Парижда бўлиб ўтган халқаро тасвирий санъат кўргазмасида Николае Григорескунинг еттита сурати намойиш этилди.

1870 йилдан Николае Руминияда бўлиб ўтган кўргазмаларда фаол қатнашади. 1873–1874 йилларда Европанинг турли шаҳарларида ижодий сафарда бўлади. 1890 йилда у Руминиянинг Кимпина шаҳарчасида кўним топди. Унинг бу ерда яратган ишларида кишлоқ манзараси ва одамлари маҳорат билан тасвирланади.

1899 йилда Николае Григореску Румин академияси аъзоси этиб сайланади.

Мусаввир 1907 йил 21 июлда вафот этади.

Рассомнинг “Ўрмондаги сўкмоқ”, “Серет қирғоғи”, “Манзара” каби асарларида сўлим табиат, “Чимпулунг черкови”, “Ховли”, “Динан кўчалари”, “Хоровод”, “Мевали натюрморт” каби суратларида кишлоқ манзаралари акс этган.

“Қизалок”, “Аёл портрети”, “Она”, “Гранвиллик балиқчи аёл” суратларида румин аёллари сиймосини кўрамыз.

Журналимизнинг муқовасида берилаётган сурат “Мусчелалик деҳқон қиз” деб номланади. Рассомнинг ушбу асари кишлоқ мавзусида чизилган суратларидан бири. Бошига оқ рўмол ўраган, икки юзи қип-қизил, қарашлари самимий румин кизининг ҳаётдан завқи, орзулари ва шу тилакда ирода билан интилиши, қатъияти кучли ва иродали экани яққол сезилиб туради.

Аброр УМАРОВ тайёрлади

“ЖАҲОН АДАБИЁТИ” ЯПОН НАШРЛАРИДА

“Жаҳон адабиёти” журналининг халқаро миқёси тобора кенгайиб бормокда. Журнал саҳифаларида жаҳоннинг нодир адабиёт дурдоналари ўзбек тилида китобхонларга тақдим этиб келинаётир. Эндиликда журнал дунёнинг барча давлат, барча миллат адабиёти намуналарини камраб олишга ҳаракат қилмокда.

Шу йўналишда 2013 йили япон адиби Нацумэ Сосэкининг “Қалб” романи Нодира Аминова томонидан аслиятдан таржима қилинган эди. Роман журналнинг май-июнь-июль ойларида давомли босилди.

Нацумэ Сосэки (1867–1916) япон адабиётининг йирик намояндаларидан биридир. Ҳатто жаҳонга таниқли Акутагава Рюноскэ, Ясунари Кавабата, Кобо Абэ каби ижодкорлар уни устоз деб билганлар. Устоз ва шоғирд ўртасидаги ворислик муносабатларига бағишланган “Кокоро” (“Қалб”, 1914) романи инсон қалбининг энг теран сарҳадларига назар ташлайди. Бу асар Японияда юқори синф дарсликларига киритилган ва япон мумтоз адабиётининг энг олий намунаси ҳисобланади.

“Қалб” романи “Жаҳон адабиёти” журналарида ўзбек тилига аслиятдан таржима қилиниб босилгач, бизга қитъадош Япониянинг етакчи теле ҳамда радио дастурларида “Жаҳон адабиёти” журналари ҳақида кўрсатувлар ва эшиттиришлар эълон қилинди. “Tokyo shinbun”, “Jojo shinbun”, “Tsukuba shinbun”, “Ibaraki shinbun” ҳамда “The Japan Times” газеталарида “Жаҳон адабиёти” журналари ва унда чоп этилаётган асарлар ҳақида талай мазмундор ва салмоқли мақолалар чоп этилди.

– Ушбу роман дунёнинг кўп тилларига таржима қилинган. Асарнинг ўзбек тилига аслиятдан ўгирилгани японларни жуда ҳам қувонтирди, – дейди асар таржимони Нодира Аминова. – Келажакда япон адабиётидан янги асарларни халқимизга тухфа қилиш ниятидаман.

Рахшона АҲМЕДОВА
тайёрлади

“РОМАН ҚАҲРАМОНИГА УЙЛАНМАН”

(Дунёга таниқли кишилар ҳаётидан ҳангомалар)

*Рус тилидан
Шодмон ОТАБЕК
таржимаси*

* * *

Куппа-кундузи чироқ кўтариб юрган қадимги юнон файласуфи Диогендан нимани қидираётганини сўрашибди.

– Одам қидиряпман! – деб жавоб қилибди файласуф ғоят жиддий билан.

* * *

Англиялик машҳур ёзувчи Сомерсет Моэм ижодининг бошланишида ёзган романлари қутилган натижани бермайди. Кунлардан-бир кун адиб газеталарга шундай эълон беради: “Ёш, кўркам, бадавлат врач “Ламбетлик Лиза” романи қаҳрамонига феъл-атвори ўхшаброқ кетадиган қизга уйланмоқчи” (“Ламбетлик Лиза” Моэмнинг 1897 йили нашр этилган романи эди).

Буни қарангки, эълондан сўнг бир неча кун ўтиб роман битта қолмай сотилиб кетади.

* * *

Майн Ридга бир танқидчи шундай дейди:

– Албатта, “Бошсиз чавандоз” асарингиз қизиқиш билан ўқилади. Аммо китобингиз бошдан-оёқ уйдирма. Бошсиз чавандозни қаерда кўргансиз ўзи?

– Чавандозни кўрганим йўғу, аммо бошсиз суҳбатдошларни кўп кўрганман, – жавоб қилади ёзувчи бир ўқ билан икки қуённи уриб.

* * *

Машҳур рассом Рубенс Нидерландиянинг Испаниядаги элчиси эди. Одатда, у тушлиқдан сўнг қирол боғида мольбертни рўпарасига қўйиб, ижод қиларди. Сарой аъёнларидан бири уни ижод пайтида кўриб, савол беради:

– Бизнинг дипломатимиз гоҳо рассомлик ҳам қилиб туради, шекилли?

– Йўқ, рассом гоҳо дипломатлик қилиб туради, – ҳозиржавоблик билан жавоб қайтаради мусаввир.

* * *

Кунлардан-бир кун Сукротдан нутқларини ёзмаслигининг сабабини сўрашади.

– Менимча, папируснинг ёзилмаган саҳифаси ёзилганидан кўра қимматроқдир, – дея донолик билан жавоб қилади файласуф. Аслида эса у ёзишни билмасди.

* * *

Машҳур шифокор Гиппократдан сўрашди:

– Даҳолик касаллик деган гап тўғрими?
– Тўппа-тўғри! Аммо, афсуски, бу касаллик жуда камдан-кам учрайди ва мутлақо юкумли эмас!

* * *

Англиялик машҳур астроном Жон Гершел ярим тунда самони кузатиб турганда ёнига обсерватория фарроши яқинлашиб, уни саволга тутди:

– Айтинг-чи, жаноб, бошқа сайёраларда ҳам чиқинди бўладими?
– Аниқ айтолмайман! – дейди олим ўйланиб. – Аммо у ерларда онгли мавжудотлар бўлса, чиқинди ҳам албатта бўлади.

* * *

Америкалик машҳур адиб Фолькнернинг асарларини она юртида ҳам тушунадиганлар кам эди.

Журналистлардан бири ёзувчидан сўрайди:

– Айримлар асарларингизни икки-уч марта ўқиганда ҳам тушуна олмасликларини айтишяпти. Уларга нима маслаҳат бера оласиз?
– Тўртинчи марта ўқиш керак! – дея жавоб қайтаради адиб.

* * *

Бир кечада машҳур артист Качалов оловқалб шоир Сергей Есениннинг шеърларини маромига етказиб ўқийди. Тадбир сўнгида шоир келиб, артистнинг қўлини маҳкам сикади ва миннатдорлигини шундай билдиради:

– Шеърларим қай даражада яхшилигини ўзим ҳам билмас эканман!

* * *

Кунлардан-бир кун Пабло Пикассони таниш шифокор танқид қилади:

– Картиналарингизда одам анатомияси сал номукамалроқ...
– Эҳтимол, – дея жавоб қилади рассом, – аммо улар сизнинг мижозларингиздан кўра узокроқ яшайди.

* * *

Машҳур инглиз адиби Бернард Шоуни ёш скрипканинг концертига таклиф этишади. Томошадан сўнг зиёфат бекаси ёзувчидан скрипканинг концерти ҳақидаги фикрини сўраб қолади.

– Менга у Падеревскийни эслатиб юборди, – дея жавоб қилади Шоу.
– Ахир Падеревский скрипкачи эмас-ку?! – хайрон бўлади хоним.
– Худди шунинг учун ҳам эслатди-да!

УЛАР ҲАМ ШУ ОЙДА ТУҒИЛГАНЛАР...

1 ДЕКАБРЬ 1859–1891 йиллар. Жорж-Пьер Сера, француз расоми, неоимпрессионизм йўналиши асосчиси. Унинг “Қоя ёнидаги Анжелика”, “Якшанба”, “Порт-ан-Бессен”, “Денгиздаги кайиклар”, “Пардозли жувон”, “Ба-Бютен соҳили” каби асарлари санъат ихлосмандларига яхши таниш.

3 ДЕКАБРЬ 1960 йил. Жулиана Мур, америкалик машҳур актриса. Тўрт карра “Оскар”, икки карра “Эмми”, икки карра “Олтин глобус” ҳамда “БАФТА” мукофотлари лауреати. “Соат”, “Жаннатдан нари”, “Қисқа тарихлар”, “Юлдуз харитаси”, “Муҳаббат хотимаси” каби кинофильмлардаги роллари билан танилган.

4 ДЕКАБРЬ 1875–1926 йиллар. Райнер Рильке, австриялик машҳур шоир, XX аср модернизм шеъриятининг етакчи вакили. У “Ҳаёт ва кўшиқ”, “Дастлабки шеърлар”, “Дуо китоби”, “Исо мўъжизаси”, “Тимсоллар китоби”, “Ёш шоирга мактуб”, “Санъат ҳақида” сингари шеърий, драматик асарлар, эсселар муаллифи.

9 ДЕКАБРЬ 1900–1981 йиллар. Ҳасан Тўфон, атоқли татар шоири ва ёзувчиси, Абдулла Тўқай номидаги Давлат мукофоти совриндори. Унинг “Ураль манзаралари”, “Икки замон оралиғида”, “Танланган асарлар”, “Бинафша”, “Шеърият” каби шеърий ва насрий асарлари халқ орасида ҳануз севиб ўқилади.

11 ДЕКАБРЬ 1918–2008 йиллар. Александр Солженицин, атоқли рус ёзувчиси, драматург, Нобель мукофоти совриндори (1970). Унга “Қизил ғилдирак”, “Инқилоб” романлари, “ГУЛАГ архипелаги”, “Икки аср бирга”, “Тутун орти” тарихий-хужжатли асарлари, “1945 йил”, “Текинхўр” драмалари шуҳрат келтирган.

12 ДЕКАБРЬ 1860–1926 йиллар. Ян Каспрович, поляк шоири, драматург, мунаққид ва таржимон. У “Шеърият”, “Тугаётган дунё”, “Мадҳиялар” шеърий тўпламлари, “Оламнинг охири” драмаси, “Фақирлар китоби” ва “Менинг дунём” диний-фалсафий китоблари муаллифи. Таржимон сифатида Эсхил, Еврипид, Шекспир, Марло, Байрон, Шелли, Гёте, Шиллер каби дунёнинг етакчи ижодкорлари асарларини она тилига ўғирган.

1915–1998 йиллар. Фрэнк Синатра, америкалик машҳур эстрада хонандаси, актёр, шоумэн. Унинг ижросидаги “Менинг умр йўлим”, “Мовий рангдаги ой”, “Тунги йўловчилар”, “Нью-Йорк”, “Ёз шамоли” сингари кўплаб кўшиқлар эстрада санъатининг мумтоз намуналари саналади. Ф.Синатра “Оушеннинг ўн битта дўсти”, “Ғурур ва қарилик”, “Олтин кўлли одам”, “Манжуриялик номзод” каби 50 дан ортиқ фильмда роль ижро этган. Уч карра “Оскар” мукофоти совриндори.

1928–2008 йиллар. Чингиз Айтматов, XX аср қирғиз адабиётининг жаҳонга машхур адиби. Унинг “Юзма-юз”, “Момо Ер”, “Оқ кема”, “Ал-видо, Гулсари”, “Эрта қайтган турналар”, “Сарвқомат дилбарим”, “Асрга татиғулик кун”, “Қиёмат”, “Қулаётган тоғлар ёхуд мангу қайлик” сингари асарлари ўзбек китобхонларига яхши таниш. Чингиз Айтматовнинг асарлари 80дан ортиқ хорижий тилларга таржима қилинган.

14 ДЕКАБРЬ 1915–1989 йиллар. Рашид Бейбутов, озарбайжонлик атокли опера ва эстрада хонандаси, актёр, Озарбайжон халқ артисти. У “Аршин мол олон”, “Севимли кўшиқ”, “Юракдан юракка”, “Тўй окшомидаги учрашув”, “1001 сафар”, “Юрак кўшиғи” каби бадиий ва хужжатли фильмларда кўшиқ куйлаш билан бирга роллар ҳам ижро этган.

16 ДЕКАБРЬ 1882–1967 йиллар. Золтан Кодай, атокли венгер бастакори, мусикашунос. Унинг “Ёз кечаси”, “Хари Янош” операсидан сюита, “Талантлар ракси”, “Павлин”, “Симфония” сингари оркестр учун яратган куйлари мухлислар эътирофига сазовор бўлган.

17 ДЕКАБРЬ 1925–1987 йиллар. Ҳамза Умаров, атокли ўзбек актёри, режиссёр, Ўзбекистон халқ артисти. У “Армуғон”, “Олтинкўл”, “Нурхон”, “Фарҳод ва Ширин”, “Равшан ва Зулхумор” каби спектакллардаги кўплаб роллари билан танилган. Режиссёр сифатида “Бағритош”, “Қайнона”, “Ишқинг билан” ва бошқа асарларни сахналаштирган. Кинода Салимбойвачча (“Қутлуғ қон”), Умар (“Маҳаллада дув-дув гап”), Ҳомид (“Ўткан кунлар”) каби 60дан ортиқ образ яратган. Мингга яқин хорижий фильмларга овоз берган.

23 ДЕКАБРЬ 1920–1997 йиллар. Асқад Мухтор, атокли ўзбек шоири, носира ва таржимони. Ўзбекистон халқ ёзувчиси. Унинг “Пўлат қуювчи”, “Ҳамшаҳарларим”, “Раҳмат, меҳрибоним”, “Чин юракдан”, “Дунё кирмоқдадир шоир қалбига” шеърӣ китоблари ҳамда “Дарёлар туташган жойда”, “Қорақалпоқ кассаси”, “Давр менинг тақдиримда”, “Опа-сингиллар”, “Чинор”, “Аму” каби романлари машхур. Софокл, А. Тагор, А. Пушкин, М. Лермонтов, В. Маяковский, М. Горький, Т. Шевченко, А. Блок, А. Корнейчук, М. Карим асарлари Асқад Мухтор таржимасида ўзбек китобхонларининг маънавий мулкига айланган.

24 ДЕКАБРЬ 1922–2003 йиллар. Пўлат Мўмин, ўзбек болалар шоири, Ўзбекистон халқ ёзувчиси. У “Одоб ва офтоб”, “Эртақдан эртақка”, “Ҳунардан унар”, “Тўғри ўсган гул бўлар”, “Фардлар китоби” тўпламлари, “Қовоқвой билан Чаноквой”, “Баҳодирнинг жасорати” драмалари муаллифи. Пўлат Мўмин А. Пушкин, В. Маяковский, С. Маршак, С. Михалков, А. Барто, Н. Носов асарларини ўзбек тилига таржима қилган.

29 ДЕКАБРЬ 1913–2003 йиллар. Ҳалима Носирова, атокли ўзбек опера кўшиқчиси, актриса, Ўзбекистон халқ артисти. У “Маликаи Турандот”, “Аршин мол олон”, “Фарҳод ва Ширин”, “Ҳалима”, “Майсаранинг иши”, “Лайли ва Мажнун”, “Улуғбек”, “Гулсара”, “Тоҳир ва Зухра”, “Ҳамза” каби опера ва мусикали драмалардаги роллари, мусикий партиялари билан ҳамда мумтоз ашулаларнинг моҳир ижрочиси сифатида эл оғзига тушган.

Севара АЛИЖОНОВА тайёрлади

2015 ЙИЛДА “ЖАҲОН АДАБИЁТИ” ЖУРНАЛИДА ЧОП
ЭТИЛГАН АСАРЛАРНИНГ ЙИЛЛИК МУНДАРИЖАСИ

НАВОИЙ САБОҚЛАРИ

“Фарход ва Ширин” достонидан. (Қ.Эргашев, В.Васильев насрий
ва шеърый тарж.) № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

МУҲАРРИР МИНБАРИ

Шухрат РИЗАЕВ. “Ўзбекистонни камситишга йўл бермаслик –
асосий вазифамиз”. № 4.

Шухрат РИЗАЕВ. Бурчга садоқат. № 8.

НАСР

Жан Пол САРТР. (Франция) **Хона**. Ҳикоя. (Рус тилидан А.Отабоев
тарж.) № 1.

К.Чиннаппа БҲАРАТИ. (Ҳиндистон) **Павлайи**. Роман. (Тамил тили-
дан М.Муртазохўжаева тарж.) № 1, 2.

Белгия насри. Констан БЮРНЬО. **Катерина**. Томас ОУЭН. **Улар
қайта топишдилар**. Морис д ХАСЕ. **Айғир**. Хюго РАС. **Бенилюкснинг
ажабтовур кунлари**. Ҳикоялар. (Рус тилидан Ш.Соатова, Д.Жумақул,
З.Йўлдошева тарж.) № 1.

Эрон насри. Содик ҲИДОЯТ. **Ватанпараст**. Хусрав ШОҲОНИЙ.
Тушлик зиёфат. Ҳикоялар. (Форс ва рус тилларидан М.Обидов, М.Аъзам
тарж.) № 2.

ГУЛБАДАНБЕГИМ. (Ҳиндистон) **Хумоюннома**. Тарихий очерк. (Форс
тилидан А.Қуронбоев тарж.) № 2, 3, 4.

Фозил ИСКАНДАР. (Абхазия) **Юрак**. Ҳикоя. (Рус тилидан Отаули
тарж.) № 3.

Бангладеш насри. РУҚИЯБЕГИМ. **Султонанинг туши**. Ахтаруззамон
ИЛЁС. **Ёмғирпўш**. Ҳикоялар. (Рус ва инглиз тилларидан Ш.Раҳмонова,
А.Обид тарж.) № 3.

Абдулҳамид ИСМОИЛ. **Жинлар базми ёхуд катта ўйин**. Романдан
парча. № 4.

Норвегия насри. Кнут ҲАМСУН. **Ишқ гадолари**. Юхан БОРГЕН.
Бахт. **Денгиз бўйидаги уйча**. Ҳикоялар. (Рус тилидан Н.Абдуллаева,
О.Суюндиқова тарж.) № 4.

Виржиния ВУЛФ. (Англия) **Шоҳона бог**. Ҳикоя. (Рус тилидан Э.Вали
тарж.) № 5.

Йостейн ГОРДЕР. (Норвегия) **Апельсин қиз**. Қисса. (Рус тилидан
К.Носирова тарж.) № 5, 6.

Ғафур ПЎЛАТОВ. **Ҳерируд фарёди**. Қисса. № 5, 6.

Иван БУНИН. (Россия) **Қиска хикоялар**. (Рус тилидан Д.Алиева
тарж.) № 6.

Херманн ХЕССЕ. (Германия) **Мармартарош**. Ҳикоя. (Немис тилидан М.Ақбаров тарж.) № 7.

Юсуф Вазир ЧАМАНЗАМИНЛИ. (Озарбайжон) **Икки ўт орасида**. Роман. (Озарбайжон тилидан Ф.Шоҳисмоил тарж.) № 8, 10.

Бруно ТРАВЕН. (Мексика) **Нотавон кўнгил**. Ҳикоя. (Рус тилидан Д.Алиева тарж.) № 9.

Жон ГОЛСУОРСИ. (Англия) **Форсайтлар ҳақида қисса**. Романдан парча. (Рус тилидан Ҳ.Зиёхонова тарж.) № 10.

Гарольд РОББИНС. (АҚШ) **Мени ташлаб кетма**. Роман. (Рус тилидан Л.Шоимова тарж.) № 11, 12.

К. М. КАРЯГИН. (Россия) **Конфуций**. Тарихий-биографик очерк. (Рус тилидан М.Аҳмад тарж.) № 11.

Анор. (Озарбайжон) **Дада Қўрқут**. Киноқисса. (Озарбайжон тилидан У.Қўчқоров тарж.) № 11, 12.

Хайнрих БЁЛЛ. (Германия) **Кўприк**. Ҳикоя. (Немис тилидан А.Қурбон тарж.) № 12.

Рюноскэ АКУТАГАВА. (Япония) **Дўзах азоблари**. Ҳикоя. (Рус тилидан С.Умиров тарж.) № 12.

Аҳмад Абдуллоҳ МИТВАЛИЙ. (Саудия Арабистони) **Чирок**. Ҳикоя. (Араб тилидан Д.Муҳиддинова тарж.) № 12.

Сорин ТИТЕЛ. (Руминия) Аёз. Ҳикоя. (Рус тилидан Дилдорхон тарж.) № 12.

ШЕЪРИЯТ МИНТАҚАЛАРИ

Бельгия шеъриятдан намуналар. Гвидо ГЕЗЕЛЛА, Жорж РОДЕНБАХ, Албрехт РОДЕНБАХ, Арнольд САУВЕН, Морис МЕТЕРЛИНК, Шарл Ван ЛЕРБЕРГ, Ашиль ШАВЕ, Давид ШАЙНЕРТ, Марк БРАТ шеърлари. (Рус тилидан К.Носирова, Ш.Субҳон тарж.) № 1.

Эрон шеъриятдан намуналар. Бобо ТОҲИР, Умар ХАЙЁМ, Фариддин АТТОР, Бобо АФЗАЛ, Саъдий ШЕРОЗИЙ, Ҳофиз ШЕРОЗИЙ, Нодир НОДИРПУР, Фурӯғ ФАРРУХЗОД, Салмон ХИРОТИЙ шеърлари. (Форс тилидан Хуришд, Ш.Шомухаммедов, С.Саййид, Э.Очилов, О.Икром, Ж.Муҳаммад тарж.) № 2.

Қалбим шеъримда яшар. Александр Сергеевич ПУШКИН, Владимир САЛОУХИН, О. ОРЛОВСКИЙ, Марсела ДЕЛЬПАСТЕР шеърлари. Туркум. (Рус тилидан Э.Самандар тарж.) № 3.

Бангладеш шеъриятдан намуналар. Қози Назрул ИСЛОМ, Жибанананда ДАС, Шамсур РАҲМОН, Саййид ШАМСУЛ ҲАҚ, АлМАҲМУД, Аминур РАҲМОН шеърлари. (Рус тилидан О.Ҳожиева, С.Алижоновна тарж.) № 3.

Норвегия шеъриятдан намуналар. Бьёрнстерне БЬЁРНСОН, Юхан Себастьян ВЕЛЬХАВЕН, Хэнрик Арнольд ВЕРГЕЛАНН, Хэнрик ИБСЕН, Нурдал ГРИГ шеърлари. (Рус ва инглиз тилларидан М.Қўшмоқов ва Қ.Юсупова тарж.) № 4.

Туркман шеъриятдан намуналар. Керим ГУРБОННАФАСОВ, Гурбонназар ЭЗИЗОВ. (Туркман тилидан Қ.Муҳаммадризо, О.Тоҳир тарж.) № 5.

Аргентина шеъриятидан намуналар. Леопольдо ЛУГОНЕС, Эваристо КАРРИЕГО, Бальдомеро ФЕРНАНДЕС МОРЕНО, Энрике БАНЧС, Альфонсина СТОРНИ, Педро МИГЕЛЬ ОБЛИГАДО, Эзекиель МАРТИНЕС ЭСТРАДА шеърлари. *(Рус тилидан В.Файзулло, Я.Тога. Д.Абдурахмон тарж.)* № 5.

Жаҳон болалар шеъриятидан намуналар. Уолтер ДЕ ЛА МЭР, Овсей ДРИЗ, Корней ЧУКОВСКИЙ, Эдвард ЛИР, Вильям БЛЕЙК, Жак ПРЕВЕР, Жеймс КРЮС, Асен БОСЕВ, Мустафо РАҲМОНДЎСТ, Искандар АЛ-ҲУРИЙ, Маҳмуд ДАРВИШ, Исикава ТАКУБОКУ, Ян БЖЕХВА, Мирослав ВАЛЕК, Витезслав НЕЗВАЛ, Ингер ХАГЕРУП, Фам ХО, Китарахара ХАКУСЮ, Франтишек ГРУБИН, Карлос САСАССУС, Борис ЗАХОДЕР шеърлари. *(Рус тилидан М.Аъзам, Т.Адашбоев, К.Турдиева, Н.Остон тарж.)* № 6.

Анна АХМАТОВА. (Россия) **Фирокнома.** *Достон.* *(Рус тилидан А.Шер тарж.)* № 6.

Колумбия шеъриятидан намуналар. Гилеермо ВАЛЕНСИА, Порфирио БАРБА ХАКОБ, Леон Де ГРЕЙФФ, Луис ВИДАЛЕС, Эдуардо КАРРАНСА шеърлари. *(Рус тилидан Ҳумоюн, О.Тўхташ, Д.Бегматова тарж.)* № 7.

Венгрия шеъриятидан намуналар. Шандор ПЕТЁФИ, Лайош КАШШАК, Карой ЧЕХ, Янош СЕНТМАРТОНИ шеърлари. *(Рус тилидан Д.Ражаб тарж.)* № 8.

Мексика шеъриятидан намуналар. ТОЧИУИЦИН, НЕСАУАЛЬКОЙ-ОТЛЬ, Мануэль Гутъррес НАХЕРА, Амадо НЕРВО, Алфонсо РЕЙЕС, Энрико Гонсалес МАРТИНЕС, Хосе ГОРОСТИСА, Октавио ПАС, Юри ЗАМБРАНО шеърлари. *(Рус тилидан Д.Ражаб, А.Азим, А.Обид тарж.)* № 9.

Сергей ЕСЕНИН. (Россия) **Туркум.** *(Рус тилидан Э.Воҳидов тарж.)* № 10.

Испан шеъриятидан намуналар. Хуан Боскон-и-АЛМУҲОВИР, Гарсиласо де-ла ВЕГА, Мигель де Сервантес СААВЕДРА, Луис де ГОНГОРА, Хуан Рамон ХИМЕНЕС, Луис Гарсиа МОНТЕРО шеърлари. *(Рус тилидан М.Маҳмуд, О.Мухтор, Ў.Холдорова, З.Жониқулов тарж.)* № 10.

Албания шеъриятидан намуналар. Нозим ФРАКУЛИЙ, Ҳасан Зюко КАМБЕРИ, Наим ФРАШЕРИЙ, Андон Зако-ЧАЮПИЙ, Ндре МЪЕДА, Исмоил ҚАДАРИЙ, Дритеро АГОЛЛИ шеърлари. *(Рус тилидан Я.Тога, О.Суюндиқова тарж.)* № 11.

Абдулла ОРИПОВ. **Мутлоқ меникидир қўлдаги созим.** *Туркум.* № 12.

Руминия шеъриятидан намуналар. Василе АЛЕКСАНДРИ, Октавиан ГОГА, Михай ЭМИНЕСКУ, Жорже БАКОВИЯ, Захария СТАНКУ, Никита Стэнеску, Николай ЛАБИШ, Ана БЛАНДИАНА шеърлари. *(Рус тилидан Ф.Камолова, Садаф тарж.)* № 12.

ЖАҲОН АДАБИЁТИ ДУРДОНАЛАРИ

Чарльз ДИККЕНС. (Англия) **Катта умидлар.** *Роман.* *(Инглиз ва рус тилларидан Ш.Миноваров тарж.)* № 1, 2, 3, 4.

Жорж САНД. (Франция) **Индиана**. Роман. (Француз тилидан Ю.Хушвақтов тарж.) № 7, 8, 9.

Габриэл Гарсиа МАРКЕС. (Колумбия) **Тўкилаётган япроқлар**. Қисса. (Рус тилидан Ш.Раҳмонова тарж.) № 7.

ДРАМА

Алессандро БАРИККО. (Италия) **1900**. (Рус тилидан Э.Вали тарж.) № 2, 3.
Бранислав НУШИЧ. (Сербия) **Унвон керакдир йигитга**. (Рус тилидан М.Қодиров тарж.) № 3, 4, 5.

МЕНАНДР. (Юнонистон) **Одамови**. (Рус тилидан З.Аълам тарж.) № 7, 8, 9.
Григол АБАШИДЗЕ. (Грузия) **Зилзила**. (Рус тилидан М.Ҳазратқулов тарж.) № 11.

Эжен ИОНЕСКУ. (Руминия) **Қадрдонлар**. (Рус тилидан А.Файзулла тарж.) № 12.

УСТОЗ ТАРЖИМОНЛАР БИСОТИДАН

Тўхтасин ЖАЛОЛОВ. **Тоҳир ҚАҲҲОР**. Синмаган қалам. № 1.
Миркарим ОСИМ. **Маҳмуд САТТОРОВ**. Улкан адиб, мохир таржимон. № 2.

Холида АҲРОРОВА. **Санъат МАҲМУДОВА**. Ирода ва матонат тимсоли. № 3.

Аъзам АЮБ. **Баҳром ИРЗАЕВ**. Аъзам Аюб қисмати. № 7.
Шавкат РАҲМОН. **Баҳодир НУРМУҲАММАД**. Шавкат Раҳмон – таржимон. № 10.

ҲИКОЯ ҲАҚИДА ҲИКОЯ

(Ҳикоялар таржимаси ва шарҳи О.Отаҳонники)

Хорхе Луис БОРХЕС. (Аргентина) **Соҳилдаги учрашув**. № 3.
Банана ЁСИМОТО. (Япония) **Калтакесак**. (Рус тилидан Ф.Шоҳисмоил тарж.) № 4.

Хулио КОРТАСАР. (Аргентина) **Беморларнинг саломатлиги**. № 5.
Мишель БЮТОР. (Франция) **Мўъжазгина кўзгучалар**. Пьер ГРИПАРИ. (Франция) **Бир жуфт бошмоқ**. № 6.

Артуро АЛАПЕ. (Колумбия) **Олов**. № 7.
Ласло КРАСНАХОРКАИ. (Венгрия) **Акрополь соҳилларида**. Ласло БЁТИ. **Икрор**. № 8.

Карлос ФУЭНТЕС. (Мексика) **Қўғирчоқ-малика**. № 9.
Шоан Игнасио ТАЙБО. (Испания) **Одамлар, кимсиз ўзи?** Хуан БЕНЕТ. **Райхенау**. Ҳикоялар. № 10.

Камол СТОФА. (Албания) **Кузнинг машъум айбномалари**. Вали СТОФА. **Қўшиқ заволи**. МИДЬЕНИ. **Чумчуқнинг ҳалокати**. № 11.
Эужен УРИКАРУ. (Руминия) **Ғубор**. № 12.

АДАБИЁТШУНОСЛИК. ФАЛСАФА

- Алишер ОТАБОЕВ. **Экзистенциализм.** № 1.
Наим КАРИМОВ. **Ойбек ва жаҳон адабиёти.** № 1.
Муҳаммад АЛИ. **Ҳаёт боғим қолмас хувиллаб.** № 1.
Улуғбек ҲАМДАМ. **Адабиёт олдинда ёнган чирок.** № 1.
Бегали ҚОСИМОВ. **Ғазалнавислик сирлари.** № 2.
Султонмурод ОЛИМ. **Ийҳомангиз санъатлар.** № 2.
Абдулхамид ҚУРБОНОВ. **Кўнгил кўзгуси.** № 2.
Акмал САИДОВ. **Амир Темур сиймоси – жаҳон операнавислигида.** № 4.
Абдулла УЛУҒОВ. **Адабий қахрамон қадри.** № 5.
Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ. **Модернизм.** № 5.
Маъмур УМАРОВ. **Воқеалар тизими томошанинг асосидир.** № 5.
Фредерик СТАРР. (АҚШ) **Американи ким кашф этган? (Инглиз тилидан М.Сайдумарова тарж.)** № 6.
Нарзулла ЖЎРАЕВ. **Ўзликни англаш фалсафаси.** № 6.
Михаил ЭПШТЕЙН. (Россия) **Юксак поэзия ва алп одам. (Рус тилидан Фахриёр тарж.)** № 6.
Қосимжон СОДИҚОВ. **“Хуастуанивт”нинг қадимги туркий версияси.** № 7.
Сергей ИВАНОВ. (Россия) **Алишер Навоийнинг “Лисон ут-тайр достони”. (Рус тилидан А.Шер тарж.)** № 8.
Умарали НОРМАТОВ. **“Тўлқинлар ўқирлар хазин марсия”. № 8.**
Иброҳим ҲАҚҚУЛ. **Рухоният ва нафсоният тазоди.** № 10.
Улуғбек ДОЛИМОВ. **Жаҳонгашта иждодкор.** № 10.
Қозокбой ЙЎЛДОШЕВ. **Постмодернизм: моҳият, илдишлар ва белгилар.** № 10.
Баҳодир КАРИМОВ. Умид ЁҚУБОВ. Алимурод ТОЖИЕВ. **Икки авлод овози. Сухбат.** № 10.
Мансурхон ТОИРОВ. **Инсон суратидаги раҳмон ва шайтон.** № 11.
Абдурахим ЭРКАЕВ. **Эстетик онг ва бадиий билиш.** № 11.
Шоира АҲМЕДОВА. **Адабий-танқидий сухбат генезиси.** № 11.
Тамара МАШАРИПОВА. **Ғарб назарий манбаларида “Муаллифнинг ўлими” концепцияси.** № 11.
Дилафрўз МУҲИДДИНОВА. **Замонавий араб хикоянавислигида янгилиниш тамойиллари.** № 12.

ҚИЁС ВА ТАЛҚИН

- Акбарали САБИРДИНОВ. **Ойбек ва Эмил Верхарн.** № 7.
Иван ДЮЗБА. (Украина) **Бажан ва Навоий. (Рус тилидан А.Файзулла тарж.)** № 8.
Қалдибек СЕЙДАНОВ. (Қозоғистон) **Навоий ва Абай.** № 8.
Жўра МАҲМУД. **Станиславский ва Чехов.** № 12.
Вафо ФАЙЗУЛЛОҲ. **“Юзма-юз”дан “...Олапар”гача... № 12.**

ЖАҲОН МАДАНИЯТИ ВА САНЪАТИ

Константин ШЧЕРБАКОВ. (Россия) **Муҳими инсон бўлиш, ҳамма гап шунда. Тадқиқотдан парча.** (Рус тилидан О.Ризаев тарж.) № 3.

Михаил ЧЕХОВ. (Россия) **Актёр техникаси.** (Рус тилидан Ж.Маҳмуд тарж.) № 7, 9.

Наим КАРИМОВ. **Рустам Ҳамдамов.** № 8.

Жоржо СТРЕЛЕР. (Италия) **Брехт билан сўнги учрашув.** (Рус тилидан Б. Қурбонов тарж.) № 9.

Отаназар МАТЁҚУБОВ. **Ўзбек мусиқаси.** № 10.

ЭССЕ

Шаҳноза НАЗАРОВА. **Пастернак йўли.** № 2.

Муножот ЙЎЛЧИЕВА. **Кечагидек ҳамон эсимда.** № 3.

Суръат МИРҚОСИМОВ. **Икки халқ куйчиси.** № 3.

Ҳамиджон ИКРОМОВ. **Уни Фарҳод дер эдилар.** № 3.

Элехио Гарсиа МАРКЕС. (Колумбия). **Бўр билан чизилган ҳалқа.** (Габриэл Гарсиа Маркес) (Рус тилидан У.Отахонов тарж.) № 7.

Элдор МУХТОРОВ. **Шамолда ёнган олов.** (Баҳодир Йўлдошев) (Рус тилидан А.Файзулла тарж.) № 9.

Лилион РОСС. (АҚШ) **Хемингуэй портрети.** (Рус тилидан О.Абдуллаев тарж.) № 9, 10.

Нодир НОРМАТОВ. **Хаёл чечакларидан таралган бўйлар.** (Чингиз Аҳмаров) № 9.

НОБЕЛЬ СОВРИНДОРЛАРИ

Имре КЕРТЕС. (Венгрия) **Стокгольм маърузаси.** (Рус тилидан Ш.Раҳмонова тарж.) № 8.

МАКТУБЛАР

В. Д. Григорович ва А. П. Чехов ёзишмалари. (Россия) (Рус тилидан О.Отагон тарж.) № 2.

Гёте ва Шиллер ёзишмалари. (Германия) (Немис тилидан Я.Эгамова тарж.) № 11.

ТАРЖИМА ТАДҚИҚИ

Мактуба МУРТАЗОҲЎЖАЕВА. **Қалб қабариклари.** № 3.

Шоазим МИНОВАРОВ. **Нораста қалб изтироблари.** № 5.

ЖАҲОНИЙ ТАБАССУМ

“Поезд жадвалини ўзгартиринг”. Маишурлар ҳаётидан. (Рус тилидан Ш.Отабек тарж.) № 8.

“Роман қахрамонига уйланаман”. *Маишхурлар ҳаётидан. (Рус тилидан Ш.Отабек тарж.)* № 12.

ГЛОБУС

Бельгия Қироллиги адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* Д.Шукуров, Н.Мажидов, Н.Зоҳидова. № 1.

Эрон Ислом Республикаси адабиёти ва санъати. Али Мардоний ФАРД, Собир ЁҚУБОВ. “Қайта кўз очган булок”. Сухбат. *Тайёрловчилар:* А.Аваз ўғли, Р.Турсунова. № 2.

Бангладеш Республикаси адабиёти ва санъати. Мосуд МАННАН, Фозил ЖАББОРОВ. Уммонга ёндош шеърят. Сухбат. *Тайёрловчилар:* А.Файзулла, Н.Қўлдошев, Б.Қўлдошев, Н.Ҳайитова, А.Матёқубов. № 3.

Норвегия Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* А.Файзулла, Ф.Абдувоҳидов, М.Муҳаммедова, Ш.Қўлдошев шеърлари. № 4.

Аргентина Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* Ш.Назарова, Ш.Абдурасулов, С.Омонмуродова, Ж.Чаққонов. № 5.

Севара АЛИЖОНОВА. Болаларга беринг дунёни. № 6.

Колумбия Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* Н.Ҳайитова, О.Азизова, М.Муҳаммадаминова, Б.Ёқубов. № 7.

Венгрия Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* А.Файзулла, А.Умаров, Ф.Мираҳмедов, Д.Шукуров, А.Аҳмадеева. № 8.

Мексика Қўшма Штатлари адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* М.Исмоилова, Н.Қўлдошева, Б.Қўлдошев, А.Матёқубов, Ш.Салимов. № 9.

Испания Қироллиги адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* О.Сафаров, К.Раҳмонова, Ш.Қўлдошев, Ф.Мираҳмедов, И.Мелиқўзиев. Г.Орифжоновна. № 10.

Албания Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* Г.Намозова, Г.Орифжоновна, А.Бек, Ф.Абдувоҳидов. № 11.

Руминия Республикаси адабиёти ва санъати. *Тайёрловчилар:* А.Файзулла, Х.Раҳмонқулова, Д.Шукуров, С.Омонмуродова, А.Умаров, Ш. Абдурасулов. № 12.

УНУТИЛМАС СИЙМОЛАР

Элвира ЯФАСОВА. Эжен Изан ва Бельгия муסיқаси. № 1.

Элдор ЙЎЛДОШЕВ. Жако ван ДОРМЕЛ. Санъатда бош мезон – профессионалик. Сухбат. № 1.

Нодира ҚОСИМОВА. Аббос КИЁРЎСТАМИЙ. № 2.

Матлуба ИСОҚОВА. Лайло ҲОТАМИЙ. № 2.

Замира АҲМЕДОВА. Чаши НАЗРУЛ ИСЛОМ. № 3.

Иқбол МЕЛИҚЎЗИЕВ. Иво КАПРИНО. № 4.

Дилбар ОРОЛОВА. Астор ПЬЯЦЦОЛЛА. № 5.

Моҳира ОТАБОЕВА. Льюис КЭРРОЛ. № 6.

Севара РАЖАБОВА. Хаяо МИЯДЗАКИ. № 6.

Шавкат ОДИЛЖОН. Анвар ОБИДЖОН. № 6.

Севара АЛИЖОНОВА. **Альфонсо Гарсия РОБЛЕС**. № 9.
Нодира ҚОСИМОВА. **Алехандро АМЕНАБАР**. № 10.
Бахтиёр ЁҚУБОВ. **Дамо КРИСТАЧ**. № 11.
Севара АЛИЖОНОВА. **Балет афсонаси**. (Майя Плисецкая) № 11.
Азиз МАТЁҚУБОВ. **Сержиу НИКОЛАЕСКУ**. № 12.
Чарос НИЗОМИДДИНОВА. **“Тақдиримдан миннатдорман”**. (Саодат Қобулова) № 12.

ТАРИХДА БУ КУН

Халқ хоҳиш-иродасининг ифодаси. № 1.
Амир ФАЙЗУЛЛА. **Инжа туйғулар айёми**. № 3.
Алимурод ТОЖИЕВ. **Тафаккур парвози**. № 3.
Фозил ЖАББОРОВ. **Туйғулар тантанаси**. № 9.
Фозил ЖАББОРОВ. **Дунё кезаётган “Ҳамлет”**. № 11.
Рахшона АҲМЕДОВА. **“Жаҳон адабиёти” япон нашрларида**. № 12.

МУҚОВАМИЗДА

(Рукни А. Умаров олиб борди)

Жан Франсуа ПОРТЕЛЬ. (Бельгия) № 1.
Мургазо КОТУЗИЁН. (Эрон) № 2.
Спаван ДАС. (Бангладеш) № 3.
Георг РАСМУССЕН. (Норвегия) № 4.
Диего ДАЙЕР (Аргентина) № 5.
Кэтрин ФИНЧЕР. (АҚШ) № 6.
Армандо ВИЛЬЕГАС. (Колумбия) № 7.
Ференц ТУЛОК. (Венгрия) № 8.
Давид Альфаро СИКЕЙРОС. (Мексика) № 9.
Пере Боррел Дель КАСО. (Испания) № 10.
Арту́р МУҲАРРАМИЙ. (Албания) № 11.
Николае ГРИГОРЕСКУ. (Руминия) № 12.

Таквим. *(М.Муҳаммадаминова, С.Алижонова, Ғ.Мираҳмедов тайёрлади)*. № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Журналнинг русча ва инглизча мухтасар мазмуни (Резюме). *(Ю. Ҳошимова, А. Отабоев, О. Сафаров тайёрлади)*. № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

 Заключительная часть романа Гарольда Роббинса «Никогда не покидай меня» представлена в рубрике «Проза». Перипитии, в которые попадают герои – Брэд Ровен, мечущийся между разумом и чувствами, Элейн Шайлер, потерявшая близких, и так нуждающаяся в поддержке и любви окружающих, Мэтт Брэйди, строгий и суровый, но, в то же время не лишенный отцовских чувств, захватывают читателя неожиданными поворотами событий.

 Очередной номер журнала посвящен Румынии. В рубрике «Глобус» представлены статьи, отображающие историю литературно-культурного наследия данной страны и его сегодняшний лик. Пьеса «Лысая певица» – достойный образец творчества известного румынского прозаика и драматурга, одного из основоположников эстетического течения абсурдизма (театра абсурда) Эжена Ионеску, представлена в рубрике «Драма». Рубрику «Рассказ о рассказе» украсило произведение писателя Эуджена Урикару «Про любовь». Надеемся, это посвящение любви найдет отзыв в сердцах читателей. В рубрике «Поэтические меридианы» уделено отдельное место творчеству именитых поэтов Румынии. В том числе, Василе Александри, которого литературоведы окрестили «Королем поэзии». Творчество таких поэтов, как Михай Эминеску, Октавиан Гога, Джордже Баковия, Николай Лабиш, известное широкому кругу румынских читателей, также удостоено внимания и признания знатоков поэзии многих зарубежных стран.

 Произведения известного японского писателя Акутагава Рюноске отличаются многогранностью, насыщенностью жизненными коллизиями. В рассказе «Муки ада» автор мастерски описывает страдания художника, который оказывается перед невероятно мучительным выбором. ...Герой заканчивает работу над лучшей картиной своей жизни. Он расписывает ширмы, изобразив на них муки ада. Однако для того, чтобы сделать последние штрихи, ему необходимо воочию увидеть женщину, горящую в огне. Нет ничего невозможного – желание художника исполнено. Но какой ценой! Вглядевшись в жуткое зрелище, герой узнает в особе, окутанной пламенем собственную дочь! Сможет ли художник перенести на полотно личную трагедию или навсегда распрощается с кистью, заставившей испытать адские муки любимую дочь?.. Читайте в рубрике «Проза».

 Герой Узбекистана Абдулла Арипов награжден медалью «Золотая звезда». Данное событие, произошедшее недавно в Италии, не только высокая честь, оказанная Народному поэту Республики. Это благоприятная возможность распространения узбекской поэзии и прозы на просторах мировой литературы. Отрадно, что почтенный возраст не стал препятствием для плодотворного творчества поэта. В рубрике «Поэтические меридианы» дана подборка стихов А.Арипова, посвященная путешествию по Америке.

 Характерной особенностью современной литературы арабских стран являются многочисленные творческие направления, разнообразие авторских стилей и подходов. Социально-экономические перемены, политические события, новые духовные веяния, произошедшие в XX веке нашли яркое отражение в творчестве нового поколения представителей арабской литературы. Литературовед Дилафруз Мухиддинова, исследовавшая данную тему, представила собственные научные заключения на примере рассказа арабского писателя Ахмеда Абдуллаха Митвали «Светильник».

RESUME

 The end of the novel “Never Leave Me” by Harold Robbins is given in “Prose” rubric. Bred Roven surrounded with different feelings, Elein Shiler who has no one to love, cruel and willful Matt Breidy who hasn’t forget his duties as a father – the sequence of events around these personages will be interesting to readers.

 December’s issue of the magazine is devoted to Romania. Articles about history, literature, art and nowadays of this country are presented under the heading “Globe”. A well-known Romanian author, one of the founders of theatre of the absurd Ejen Ionesku’s “Old Friends” is published in “Dramatic Art”. You can also read Eujen Urikaru’s story named “A Dust” in “Story About Story” column.

 Poems by famous Romanian authors are given in “Meridians of Poetry” rubric. For example, Vasile Aleksandr is called “The King of Poetry” by Romanian literary critics. Mihay Eminesku, Oktavian Goga, Jorje Bakovia, Nikolai Labish are also well-known poets of the world.

 A popular Japanese writer Akutagava Ryunoske’s works are remarkable for a profound context and for different vital collisions. Tortures of painter who finds himself between two fires are described in a story “Torments of Hell” by A. Ryunoske presented under the heading “Prose”. The painter’s best picture is near completion, but to finish it he has to watch a woman on fire. When his wish come true he finds out that burning woman is his beloved daughter. Now he has to choose: to depict the tragedy or to give up painting...

 The Hero of Uzbekistan, People’s Poet Abdulla Oripov was decorated with “Golden Star” medal of Italy on this month. This event informs the whole world not only about the poet, but also about Uzbek literature. You can read some works by A. Oripov who is writing poems productively on venerable age in “Meridians of Poetry” rubric.

 Contemporary Arabian literary consists of different tendencies and various manners. Social, economic, political, cultural changes deeply affected Arabian authors’ works... A literary critic Dilafruz Muhiddinova who has investigated this subject thoroughly gives her deductions with a translation of Abdullah Mitvaliy’s “A Lamp” story.

Жаҳон АДАБИЁТИ

2015 йил декабрь сони

Навбатчи муҳаррир: Н.ЖЎРАЕВА
Техник муҳаррир: Д.ҲАМИДОВА
Мусаххих: Д.АЛИЕВА
Компьютерда саҳифаловчи: М.АЛИЕВА

ИНДЕКС 828, 829

2007 йилда №0252 рақами билан лицензия олинган.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида рўйхатга олинган, №189.

Уч босма табоқ хажмгача бўлган кўлёмалар қайтарилмайди.

“Жаҳон адабиёти” журналида эълон қилинган асарларни кўчириб босишда ва қайта нашр этишда таҳририятнинг ёзма розилиги олинishi шарт.

Таҳририят манзили:

100129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Телефонлар: (0371) 244-41-60, 244-41-61, 244-41-62.
Сайт: www.jahonadabiyoti.uz
E-mail: jahonadabiyoti@list.ru

Босишга рухсат этилди 14.01.2016 й. Бичими 70x108 1/16. Офсет қоғози.

Офсет босма. Шартли босма табоқ 18,2. Нашриёт босма табоғи 20,0.

Адади 2000 нусха. 4010 ракамли буюртма. Баҳоси шартнома асосида.

“Жаҳон адабиёти” журнали компютерида терилиб, “Shaḡ” НМАКда чоп этилди.

Босмаҳона манзили:

100000, Тошкент, Буюк Турон кўчаси, 41.

© Жаҳон адабиёти, 2015 й.